

Uluslararası İlişkilerde Güncel Yaklaşımlar: Uluslararası Hukuk, Örgütler ve Küresel Düzen

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Gül Seda ACET İNCE

 ÖZGÜR
YAYINLARI

Uluslararası İlişkilerde Güncel Yaklaşımlar: Uluslararası Hukuk, Örgütler ve Küresel Düzen

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Gül Seda ACET İNCE

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Uluslararası İlişkilerde Güncel Yaklaşımlar: Uluslararası Hukuk, Örgütler ve Küresel Düzen

Editor: Dr. Öğr. Üyesi Gül Seda ACET İNCE

Language: Turkish-English

Publication Date: 2026

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-8998-43-6

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub1249>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Acet İnce, G. S. (ed) (2026). *Uluslararası İlişkilerde Güncel Yaklaşımlar: Uluslararası Hukuk, Örgütler ve Küresel Düzen*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub1249>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Uluslararası sistem, son yıllarda küresel güç dengelerindeki değişimler, yeni aktörlerin yükselişi ve bölgesel çatışma ile krizlerin yeniden şekillenmesi gibi gelişmelerin etkisiyle önemli bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu süreç, uluslararası siyasetin yapısal özelliklerini yeniden tartışmaya açarken, uluslararası ilişkiler literatüründe güncel kuramsal yaklaşımların ve bölgesel analizlerin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede hazırlanan Uluslararası İlişkilerde Güncel Yaklaşımlar: Uluslararası Hukuk, Örgütler ve Küresel Düzen başlıklı çalışma, bahsi geçen bu dönüşümleri farklı kuramsal ve bölgesel perspektiflerden ele almayı amaçlamaktadır.

Kitapta yer alan çalışmalar, uluslararası güvenlikten enerji jeopolitiğine, büyük güç rekabetinden bölgesel örgütlenme girişimlerine, uluslararası hukukun ekonomik ve stratejik boyutlarından toplumsal hareketlerin uluslararası siyasetteki yansımalarına kadar geniş bir tematik alanı kapsamaktadır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde güvenlik tartışmalarının güncel boyutları ele alınırken, Çin'in küresel güç projeksiyonu ve uluslararası sistemin çok kutupluluğa evriliş evrilmediği sorusu da değerlendirilmiştir. Bunun yanında hegemonik düzen tartışmaları bağlamında Trump doktrini, enerji jeopolitiğinin uluslararası sistem üzerindeki etkileri, Afrika Boynuzu'nda devlet tanıma siyaseti, Kudüs meselesinin değişen küresel bağlamı ve Latin Amerika'da yeni bölgesel örgütlenme girişimleri gibi konular farklı akademik yaklaşımlar ışığında incelenmiştir. Ayrıca Kıbrıs sorununun güncel dinamikleri çatışma çözümü teorileri çerçevesinde ele alınırken, Türkiye'de Filistin mücadelesine yönelik toplumsal destek örneklerinden biri olan kadın hareketlerine odaklanan bir çalışma da kitapta yer almaktadır.

Farklı akademik perspektifleri ve güncel tartışma başlıklarını bir araya getiren bu çalışma, uluslararası ilişkiler alanında yürütülen kuramsal ve ampirik araştırmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Alanlarında uzman akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanan bu eser, uluslararası siyasette yaşanan dönüşümleri anlamaya çalışan araştırmacılar ve lisansüstü öğrenciler için önemli bir başvuru kaynağı olma niteliği taşımaktadır.

Bu vesileyle çalışmaya katkı sunan tüm yazarlara değerli emekleri ve titiz çalışmaları için teşekkür ederim. Farklı bakış açılarını bir araya getiren bu kitabın, uluslararası ilişkiler literatüründeki güncel tartışmalara katkı sağlamasını temenni ederim.

İçindekiler

Ön Söz iii

Bölüm 1

Uluslararası Güvenliğe İlişkin Güncel Yaklaşımlar Bağlamında Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi 1
Ahmet Üçağaç

Bölüm 2

The 21st-Century Projection of the People's Republic of China A Multipolar System or a Power Transition? 25
Figen Aydın

Bölüm 3

Türkiye’de Filistin Mücadelesine Destek Veren Dindar Kadınlar: 12.Kadın Buluşmaları Örneği 41
Ayşe Gökçe Arslan

Bölüm 4

Bir Hegemonik Proje Olarak “Trump Doktrini” 55
Burcu Gökatalay

Bölüm 5

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Uluslararası İşletme Stratejileri 65
Meliha Elif Güven

Bölüm 6

Afrika Boynuzu’nda Devlet Tanıma Siyaseti: İsrail’in Somaliland’ı Tanıması 83
Hande Sıpmaz

Bölüm 7

- Değişen Küresel Düzendeki Kudüs Meselesinin Dönüşümü 103
Zuhal Çalık Topuz

Bölüm 8

- Latin Amerika'da 2000 Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Örgütler ve Yeni Yaklaşımlar 117
Canan Kışlalıoğlu

Bölüm 9

- Yeni Uluslararası Sistemde Enerji Jeopolitiği: Güç İlişkileri, Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Enerji Dönüşümünün Sistemsel Yeniden Yapılandırıcı Etkileri 131
Sıddık Arslan

Bölüm 10

- Kıbrıs Sorununun Güncel Durumu: Çatışma Çözümü Teorileri Bağlamında Dinamikler 217
Burak Kurtcebe

Uluslararası Güvenliğe İlişkin Güncel Yaklaşımlar Bağlamında Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi¹

Ahmet Üçağaç²

Özet

Uluslararası güvenlik çalışmaları, Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet-merkezli ve askerî tehdit odaklı yaklaşımların sınırlarını aşarak çok boyutlu bir analitik çerçeveye evrilmiştir. Bu yeni bağlamda kimlik, ekonomi, çevre, göç ve toplumsal istikrar gibi unsurların güvenlik analizine dâhil edilmesi, kavramın kapsamını genişletmiş ve kuramsal yaklaşımların yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir. Söz konusu dönüşüm içerisinde Barry Buzan ve Ole Waever tarafından geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksleri Teorisi (BGKT), güvenliğin öncelikle bölgesel düzeyde yapılandığını ileri sürerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. BGKT, güvenlik etkileşimlerinin coğrafi yakınlık temelinde kümelenme eğilimi gösterdiğini, tehdit algılarının en yoğun biçimde komşu aktörler arasında üretildiğini ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bölgesel örüntüler oluşturduğunu savunur. Teori, güvenliği askerî, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler üzerinden kavramsallaştırarak genişletilmiş güvenlik anlayışıyla uyumlu bir analiz zemini sağlar. Kuramsal düzeyde BGKT, neo-realist yaklaşımın güç dağılımı, yapısal kısıtlar ve rekabet vurgusunu, inşacı yaklaşımın kimlik, algı, söylem ve güvenikleştirme süreçlerine ilişkin içgörülerıyla eklektik bir sentez içerisinde bütünleştirir. Böylelikle güvenlik dinamikleri, hem materyal güç unsurları ve yapısal zorunluluklar hem de tehdit algılarının inşası ve meşruiyet üretim süreçleri birlikte dikkate alınarak kapsamlı bir analize tabi tutulabilmektedir. Bu kitap içi bölüm çalışması, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle belirginleşen yapısal dönüşümlerin güvenlik olgusunun yalnızca küresel sistem düzeyinde değil, bölgesel etkileşim örüntüleri çerçevesinde de değerlendirilmesini

- 1 Bu çalışma yazarın Prof. Dr. Murat Yeşiltaş danışmanlığında 25.10.2022 tarihinde tamamladığı "Understanding the Emergence and Transformations of the Gulf Regional Security Complex (1971-2003)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, aucagac@sakarya.edu.tr, 0000-0002-1731-2946

zorunlu kıldığı varsayımından hareket etmektedir. Çalışmada, gelenekçi ve genişletici güvenlik yaklaşımları arasındaki kuramsal tartışmalar incelenerek devlet-merkezli paradigmalardan çok sektörlü güvenlik kavrayışına geçiş analiz edilmektedir. Bölgesel kutupluluk, büyük güç nüfuzu ve güvenlikleştirme süreçleri gibi değişkenler üzerinden yürütülen değerlendirme, bölgesel düzeyin artan analitik önemini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, çalışma BGKT'nin çağdaş güvenlik dinamiklerini anlamada güçlü, esnek ve bütünleştirici bir kuramsal çerçeve sunduğunu öne sürmektedir.

1. Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası sistemin yapısal dönüşümüne paralel olarak uluslararası güvenlik çalışmalarında da köklü değişimleri beraberinde getirmiştir (Buzan & Hansen, 2009). Yaklaşık yarım yüzyıl boyunca güvenlik tartışmalarını şekillendiren iki kutuplu rekabetin ortadan kalkması, tehdit algılarının niteliğini, aktör çeşitliliğini ve güvenliğin analitik kapsamını yeniden tanımlamıştır. Bu dönemde yalnızca askerî güç dengelerine ve devletlerarası çatışmalara odaklanan geleneksel güvenlik anlayışı, ortaya çıkan yeni risk ve kırılğanlıkları açıklamakta giderek yetersiz kalmıştır (Ullman, 1983). Etnik çatışmalar, devlet içi savaşlar, başarısız devlet olgusu, ulus ötesi terörizm, zorunlu göç, enerji arz güvenliği, siber tehditler ve iklim kaynaklı güvenlik sorunları gibi çok boyutlu dinamikler, güvenliğin daha geniş ve çok katmanlı bir perspektiften ele alınmasını zorunlu kılmıştır (Buzan vd., 1998).

Bu dönüşüm sürecinde güvenlik çalışmalarının odağı yalnızca “ne tür tehditlerin var olduğu” sorusundan “tehditlerin nasıl tanımlandığı ve inşa edildiği” sorusuna doğru kaymıştır (Waeber, 1995). Güvenliğin nesnel ve sabit bir kategori olarak değil, siyasal ve toplumsal süreçler aracılığıyla şekillenen bir olgu olarak değerlendirilmesi, disiplin içinde yeni kuramsal açılımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Buzan vd., 1998). Bu bağlamda, Barry Buzan, Ole Waeber ve Jaap de Wilde öncülüğünde gelişen Kopenhag Okulu, güvenlik kavramına yönelik eleştirel ve genişletici yaklaşımıyla literatürde belirleyici bir rol oynamıştır. Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlikleştirme (securitization) yaklaşımı, güvenliği nesnel tehditlerin otomatik sonucu olarak değil, belirli aktörler tarafından söylemsel düzeyde üretilen ve meşrulaştırılan bir süreç olarak kavramsallaştırmıştır. Böylece güvenlik, yalnızca maddi güç unsurlarının değil, aynı zamanda dilin, söylemin ve toplumsal kabul mekanizmalarının belirlediği bir alan olarak yeniden düşünülmüştür (Buzan vd., 1998).

Bu teorik zemin üzerinde şekillenen BGKT, Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik dinamiklerini anlamada etkili bir analitik çerçeve sunmaktadır (Buzan & Waeber, 2003). BGKT'nin temel varsayımı, güvenliğin uluslararası sistemde

homojen biçimde dağılmadığı, aksine belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaştığıdır. Teoriye göre güvenlik tehditleri çoğunlukla kısa mesafelerde daha güçlü hissedilmekte ve devletlerin güvenlik politikaları büyük ölçüde komşularıyla olan etkileşimleri tarafından şekillenmektedir. Bu yaklaşım, güvenliğin yalnızca küresel güç dağılımı üzerinden açıklanamayacağını, bölgesel düzeydeki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin analitik olarak ayrı bir önem taşıdığını ileri sürmektedir (Buzan & Waever, 2003). BGKT, uluslararası ilişkiler literatüründe küresel ve ulusal analiz düzeyleri arasında yer alan bölgesel düzeyi sistematik biçimde teorize etmesi bakımından da özgün bir konuma sahiptir. Uluslararası ilişkiler disiplininin temel teorilerinden olan Neorealist kuram küresel güç dengelerine ve askerî kapasitelerin dağılımına vurgu yaparken (Waltz, 1979), sosyal inşacı yaklaşımlar tehdit algılarının kimlik, norm ve söylem boyutlarına odaklanmaktadır (Wendt, 1999). BGKT ise bu iki perspektifi tamamlayıcı bir biçimde bir araya getirerek, güvenliğin hem maddi hem de sosyal boyutlarını bütüncül bir çerçevede ele almaktadır (Buzan & Waever, 2003). Bu yönüyle teori, yalnızca güç dağılımını değil, aynı zamanda tarihsel olarak inşa edilmiş dostluk ve düşmanlık örüntülerini de analizine dâhil etmektedir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK) kavramı, “bir grup devletin güvenlik endişelerinin birbirine derinden bağlanmasını ve bu devletlerin ulusal güvenliklerinin birbirinden bağımsız olarak düşünülmemesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda merkezi öneme sahip unsur, güvenlik karşılıklı bağımlılığıdır. Ancak bu bağımlılık, liberal kuramda vurgulanan ekonomik veya kurumsal karşılıklı bağımlılıktan farklı olarak, tehdit ve korku temelli bir etkileşimi ifade etmektedir. Bir bölgedeki devletlerin birbirlerinden algıladıkları tehditler, ittifak kalıpları, rekabet dinamikleri ve çatışma örüntüleri, bölgenin özgül güvenlik mimarisini şekillendirmektedir. Bu nedenle BGKT’ye göre bir güvenlik kompleksi sınırlar, anarşik yapı, kutupluluk ve sosyal inşa süreçleri olmak üzere dört temel değişken üzerinden analiz edilir. Sınırlar, kompleksin diğer bölgelerden ayrışmasını sağlayan coğrafi ve ilişkisel çerçeveyi belirler. Anarşik yapı, bölgedeki egemen aktörlerin karşılıklı ilişkilerini ve hiyerarşik düzenin yokluğunu ifade eder. Kutupluluk, bölgesel güç dağılımını ve güç merkezlerinin sayısını tanımlar. Sosyal inşa boyutu ise devletlerin tarihsel süreçte geliştirdikleri dostluk ve düşmanlık ilişkilerini, kimlik temelli algıları ve güvenlik söylemlerini kapsar. Bu çok boyutlu analiz çerçevesi, bölgesel güvenliğin yalnızca askerî kapasitelerle değil, algısal ve tarihsel faktörlerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır (Buzan & Waever, 2003).

Teorinin alana önemli katkılarından biri de güvenliği sektörel bir analize tabi tutmasıdır. Geleneksel güvenlik yaklaşımları güvenliği büyük ölçüde askerî tehditlerle sınırlandırırken, BGKT güvenliği askerî, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler üzerinden incelemektedir. Bu genişleme, çağdaş

güvenlik ortamında karşılaşılan karmaşık tehditlerin daha kapsamlı biçimde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır (Buzan vd., 1998). Örneğin enerji arz güvenliği ekonomik sektörle, zorunlu göç toplumsal sektörle, iklim değişikliği ise çevresel sektörle ilişkilendirilerek değerlendirilebilmektedir. Böylece güvenlik, çok katmanlı ve disiplinler arası bir çerçevede ele alınmaktadır. BGKT'nin güncelliğini korumasını sağlayan bir diğer unsur, güvenikleştirme süreçlerine verdiği merkezi roldür. Güvenikleştirme yaklaşımına göre bir konunun güvenlik meselesi hâline gelmesi, onun nesnel özelliklerinden ziyade siyasal aktörlerin söylemsel müdahaleleriyle gerçekleşir. Bir olgunun “varoluşsal tehdit” olarak sunulması ve bu söylemin ilgili kitleler tarafından kabul edilmesi, olağanüstü önlemlerin meşrulaştırılmasına imkân tanır. Bu çerçevede güvenlik, yalnızca tehditlerin değil, tehdit söylemlerinin de incelenmesini gerektiren bir analiz alanına dönüşmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreği, büyük güç rekabetinin yeniden yoğunlaştığı, jeopolitik gerilimlerin arttığı ve hibrit tehditlerin yaygınlaştığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşme süreçlerinin yarattığı karşılıklı bağımlılık derinleşirken, bölgesel güvenlik dinamiklerinin belirleyiciliği artarak devam etmektedir. Orta Doğu'daki kronik istikrarsızlık, Doğu Avrupa'daki güç rekabeti, Hint-Pasifik'teki stratejik gerilimler ve Doğu Akdeniz'deki enerji-politik çekişmeler, güvenliğin bölgesel düzeyde yoğunlaşma eğilimini açık biçimde göstermektedir. Bu bağlamda BGKT, küresel rekabet ile bölgesel etkileşimler arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmada önemli bir analitik araç sunmaktadır. Ayrıca, büyük güçlerin bölgelere nüfuz biçimleri de dönüşmektedir. Askerî müdahalelerin yanı sıra enerji hatları, ticaret ağları, teknolojik altyapılar ve finansal bağımlılıklar, bölgesel güvenlik komplekslerinin yapısını etkileyen yeni mekanizmalar olarak ortaya çıkmaktadır (Farrell & Newman, 2019). Bu durum, bölgesel güvenliğin yalnızca askerî dengelerle değil, ekonomik ve teknolojik boyutlarla da yakından ilişkili hâle geldiğini göstermektedir.

Bu çalışma, BGKT'nin çağdaş uluslararası güvenlik ortamını açıklamadaki analitik kapasitesini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda teorinin kavramsal temelleri, güvenlik sektörleri arasındaki etkileşim ve güvenikleştirme süreçlerinin dinamikleri üzerinden teorinin açıklayıcılık düzeyi tartışılacaktır. Böylelikle çalışma, hem ilgili teorik literatüre katkı sunmayı hem de günümüz güvenlik sorunlarının bölgesel boyut üzerinden daha bütüncül bir perspektifle ortaya konmasını mümkün kılmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışma, giriş bölümünü takiben dört ana bölüm çerçevesinde yapılandırılmıştır. İkinci bölümde güvenlik kavramının kuramsal çerçevesi ortaya konulacaktır. Üçüncü bölümde, BGKT'nin güvenlik çalışmaları literatüründeki konumunu netleştirmek amacıyla gelenekselci ve genişletici yaklaşımlar arasındaki kuramsal tartışma analiz edilecektir. Dördüncü bölümde güvenliğin bölgesel düzeyde

incelenmesine ilişkin teorik çerçeve değerlendirilecek, beşinci bölümde ise BGKT'nin temel varsayımları ve disiplin içindeki konumu sistematik biçimde ele alınacaktır. Son olarak, sonuç bölümünde çalışmanın bulguları bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

2. Güvenlik Kavramı

Güvenlik, sosyal bilimlerde geniş bir kullanım alanına sahip olup, uluslararası ilişkiler disiplininin kuramsal ve kavramsal inşasında belirleyici rol oynayan temel kavramlardan biridir. Klasik yaklaşım çerçevesinde güvenlik, devletin, toplumsal yapısının ve asli değerlerinin, özellikle askerî nitelikli olmak üzere fiziksel tehditlere karşı korunması olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir perspektiften ele alındığında ise güvenlik, herhangi bir referans nesnesinin maruz kalabileceği zarara karşı korunma ya da bu zarara direnç gösterebilme kapasitesinin derecesini ifade eder. Bu çerçevede güvenlik, devlet, toplum, ulus ya da örgüt gibi değer atfedilen çeşitli analiz birimlerine uygulanabilen bir olgu olmakla birlikte, söz konusu sorumluluk tarihsel olarak öncelikle devlete atfedilmiştir (Buzan, 1991). Güvenlik kavramı, uluslararası ilişkiler bağlamında, gündelik dildeki kullanımından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Sosyal güvenlik veya kamu güvenliği gibi kavramlarla yüzeysel benzerlikler taşısa da uluslararası güvenlik, analitik temellerini esas itibarıyla güç politikası ve devletler arası stratejik etkileşimden almaktadır (Buzan vd., 1998).

Bu özgül kavramsal çerçeve dikkate alındığında, bir meseleyi uluslararası güvenlik sorunu hâline getiren unsurların neler olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Geleneksel askerî-siyasal perspektif, güvenliği esas itibarıyla bir beka meselesi olarak kavramsallaştırmaktadır (Buzan vd., 1998). Güvenlik sorunları, bir devletin egemenliğine veya bağımsızlığına yönelik tehditlerin, olağan siyasal süreçlerin yönetim kapasitesini aşacak yoğunlukta ortaya çıkmasıyla belirginleşir. Bu nitelikteki tehditler çoğunlukla ani, dramatik ve sistemik istikrarsızlık üretme potansiyeline sahip olduğundan olağanüstü tedbirlerin devreye sokulmasını meşrulaştırır (Waeber, 1995). Geleneksel güvenlik anlayışı, aktörler arası güç mücadelesi bağlamında, bir tarafın diğerinin egemenliğini güç kullanımı, zorlama veya çeşitli baskı araçlarıyla sınırlandırma ya da aşındırma girişimlerine odaklanmıştır. Bu dinamik, stratejik aktörler arasındaki rekabet mantığını yansıtmaktadır. Kopenhag Okulu'nun vurguladığı üzere, bir meselenin güvenlik olarak çerçevelenmesi, istisnai politika tepkilerini meşrulaştıran söylemsel bir pratiktir. Güvenliğin telaffuzu, devlet temsilcilerine acil durum koşullarını ilan etme ve güç kullanımı dâhil olağanüstü araçlara başvurma imkânı tanıyan performatif bir siyasal edim niteliği taşımaktadır (Waeber, 1995).

Güvenliğin kavramsallaştırılmasına ilişkin temel katkılardan biri Wolfers (1952) tarafından yapılmış ve güvenlik “önceden kazanılmış değerlerin korunma derecesi” olarak tanımlanmıştır. Bu anlamda güvenlik devletler arasında farklılık gösterir ve tehditleri caydırma veya bertaraf etme kapasitelerine bağlıdır. Bir devlet, temel değerleri korunduğunda güvendedir. Önemle belirtmek gerekir ki Wolfers’a göre değerlerin korunması zorunlu olarak savaş gerektirmez. Çatışmadan kaçınmak güvenliğe katkı sağlayabilse de devlet, değerleri sorgulandığında bunları savunma kapasitesini muhafaza etmelidir (Wolfers, 1952). Wolfers, ayrıca güvenliği, güç ve zenginlik gibi devletlerin farklı derecelerde sahip olabileceği bir değer olarak kavramsallaştırır. Zenginlik maddi kaynaklara sahip olmayı, güç ise başkalarının davranışlarını etkileme yeteneğini ifade eder. Buna göre güvenliğin hem nesnel hem öznel boyutları vardır. Nesnel olarak kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu, öznel olarak ise bu değerlere saldırılacağı korkusunun yokluğunu ifade eder (Wolfers, 1952).

Güvenlik kavramının analitik önemi, yokluğunun doğuracağı sonuçlar üzerinden daha açık biçimde kavranabilir. Güvenliğin nesnel ve öznel boyutlarına ilişkin bu tartışma, kavramın felsefi temellerine yönelmeyi de gerekli kılmaktadır. Hobbes (1651/1996), güvenliğin bulunmadığı bir yaşam hâlini “yalnız, yoksul, kaba ve kısa” şeklinde betimleyerek siyasal düzenin kurucu mantığına işaret etmiştir. Bu Hobbesçu muhakeme, güvenliği siyasal örgütlenmenin asli ereği ve refah ile özgürlük gibi diğer normatif değerlerin önkoşulu olarak konumlandırmak suretiyle geleneksel güvenlik düşüncesi üzerinde derin bir etki yaratmıştır (Baldwin, 1997). Bu bağlamda güvensizlik, tehditler ile kırılmalıkların kesişiminde ortaya çıkan çok boyutlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Güvenlik ve güvensizlik arasındaki analitik karşılıklık, ulusal güvenlik kavramının disiplin içinde baskın bir konuma yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Ulusal güvenlik yaklaşımı, özellikle kriz ve istisna koşullarında devletin toprak bütünlüğünü ve nüfusunu koruma yükümlülüğünü merkeze alır. Devletler bu amacı askerî kapasite, siyasal otorite, ekonomik araçlar ve diplomasi gibi farklı güç enstrümanları aracılığıyla gerçekleştirilmeye yönelir (Buzan, 1991).

Buzan’ın (1991) ileri sürdüğü üzere, ulusal güvenlik politikaları analitik olarak içe dönük stratejiler yoluyla içsel kırılmalıkların azaltılması ve dışa dönük stratejiler aracılığıyla dışsal tehdit kaynaklarının yönetilmesi olmak üzere iki yönelim çerçevesinde ele alınabilir. Buzan her ne kadar güvenlik gündeminin kapsamını genişletmiş olsa da, yalnızca aciliyet ve yüksek yoğunluk arz eden meselelerin güvenlik sorunu kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda aciliyet ve yoğunluk, güvenlik kavramının ayırt edici özellikleri olmayı sürdürmektedir (Baldwin, 1997). Bununla

birlikte, kavramın disiplin içindeki merkezî konumuna rağmen ulusal güvenlik arayışı sıklıkla sistemik istikrarsızlık dinamiklerini tetiklemektedir. Modern devlet sisteminin teşekkülünden itibaren devletler, karşılıklı algılar düzeyinde birbirlerini potansiyel tehdit olarak konumlandırma eğiliminde olmuşlardır. Bir devletin kendi güvenliğini tahkim etmeye yönelik attığı adımlar, diğer aktörler tarafından tehditkâr veya istikrarsızlaştırıcı olarak yorumlanabilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim mantığı, Herz (1950) tarafından sistematik biçimde kavramsallaştırılan güvenlik ikilemi kavramı çerçevesinde açıklanmaktadır.

Herz (1950), güvenlik ikilemini, devletlerin kendi güvenliklerini maksimize etmeye yönelik girişimlerinin, niyet edilmemiş biçimde diğer aktörler açısından güvensizlik üretmesiyle karakterize edilen yapısal bir durum olarak tanımlamaktadır. Tarafların hiçbiri doğrudan bir düşmanlık güdüsüyle hareket etmese dahi askerî kapasitenin artırılması ya da ittifakların tesis edilmesi gibi güvenlik artırıcı adımlar, diğer aktörlerde tehdit algısını tetikleyerek karşı önlemlere, tırmanan gerilimlere ve potansiyel çatışma dinamiklerine zemin hazırlayabilmektedir. Bu çerçevede güvenlik ikilemi, uluslararası sistemin anarşik niteliğine, yani davranışları düzenleyen üst bir otoritenin yokluğunun ürettiği belirsizlik ve karşılıklı güvensizlik ortamına dayandırılmaktadır (Herz, 1950). Kuramsal açıdan dikkat çekici olan husus, Herz'in güvenlik ikilemini insan doğasına referansla açıklayan yaklaşımları reddetmesi ve olguyu esas itibarıyla sistemin yapısal koşullarıyla ilişkilendirmesidir. Buna karşılık Butterfield, güvenlik ikilemini Hobbesçu korku, yanlış algılama ve ahlaki kusurluluk kavramları üzerinden temellendirerek insan doğası merkezli bir yorum geliştirmiştir (Butterfield, 1951: 19-22). Bu yaklaşım, analiz düzeyini bireysel aktörlere kaydırmakta ve psikolojik-söylemsel değişkenleri ön plana çıkarmaktadır (Feng & Ruizhuang, 2006).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında güvenlik çalışmaları, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde özerk bir alt alan olarak kurumsallaşmıştır. Bu dönüşüm süreci üç temel kırılma üzerinden okunabilir. Birincisi, analitik odağın savaş ve savunma ekseninden güvenlik kavramına kayması olmuştur. Bu yönelim, yalnızca askerî tehditlerin değil, daha geniş bir kırılma ve risk çeşitliliğinin inceleme alanına dâhil edilmesine imkân tanımıştır. İkincisi, Soğuk Savaş dinamikleri ile nükleer silahların ortaya çıkışının stratejik düşünceyi köklü biçimde yeniden şekillendirmesiyle caydırıcılık, denge ve istikrar kavramlarının merkezî önem kazanması olmuştur. Üçüncüsü ise güvenlik çalışmalarının giderek disiplinlerarası bir nitelik kazanarak askerî alanın ötesine taşınması ve sivil uzmanlık tarafından yönlendirilen bir bilgi üretim pratiğine evrilmesi olmuştur (Buzan & Hansen, 2009). Buna karşın güvenlik, kavramsal sınırları ve referans nesnesi bakımından kalıcı belirsizlikler ve kuramsal gerilimler barındıran, esasen tartışmalı bir kavram olmayı sürdürmüştür. Güvenliğin hangi

referans nesnesine yönelileceği, ulusal güvenlik ile bireysel güvenlik arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı ve kavramın farklı sektörlerle genişletilmesinin doğurabileceği analitik riskler literatürde süregelen tartışma başlıklarıdır. Bu bağlamda savunma-güvenlik, ulusal-uluslararası güvenlik ve şiddet içeren araçlar-barışçıl amaçlar arasındaki ayrımlar, disiplin içi tartışmaların başat eksenlerini oluşturmaktadır (Buzan, 2007).

Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlik çalışmaları, büyük ölçüde nükleer caydırıcılık doktrini ve süper güçler arası stratejik rekabet ekseninde şekillenen askerî-stratejik bir gündemin belirleyiciliği altında gelişmiştir (Buzan & Hansen, 2009). Bununla birlikte, 1970'li yıllardan itibaren güvenlik gündeminde belirgin bir genişleme eğilimi gözlemlenmiştir. Ekonomik, çevresel, toplumsal ve insani güvenlik perspektifleri literatürde giderek daha görünür hâle gelmiştir. Bu kavramsal açılım, devlet-merkezci ve materyalist varsayımların eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmasını beraberinde getirerek kimlik, normlar ve devlet dışı aktörlerin güvenlik analizindeki rolüne artan bir vurgu yapılmasına zemin hazırlamıştır (Buzan & Hansen, 2009). Bu çerçevede güvenlik düşüncesinin tarihsel evrimi, uluslararası siyasetteki yapısal ve normatif dönüşümlerin analitik bir yansıması olarak okunabilir. Dar ve askerî odaklı güvenlik tanımlarından, çok boyutlu ve toplumsal olarak inşa edilmiş güvenlik anlayışlarına yönelim, çağdaş güvenlik ortamlarının artan karmaşıklığını ve çeşitlenen tehdit algılarını görünür kılmaktadır.

3. Gelenekçiler ve Genişleticiler

Soğuk Savaş'a özgü güvenlik mimarisinin kademeli biçimde çözülmesi, güvenlik çalışmaları literatüründe kuramsal tartışmaların hem kapsamını hem de analitik derinliğini kayda değer ölçüde genişletmiştir. Bu entelektüel yeniden canlanma, alandaki yaklaşımların çeşitlenmesine ve kuramsal konumlanmaların belirginleşmesine yol açmıştır. Söz konusu farklılaşma çoğunlukla gelenekçi, genişletici ve eleştirel güvenlik yaklaşımları olmak üzere üç ana kategori altında ele alınmıştır (Buzan, 1997). Realist ve neorealist düşünsel geleneklerden beslenen gelenekçi yaklaşım, askerî tehditleri analiz düzleminin merkezine yerleştirerek güvenliği anarşik uluslararası sistemde devletin bekasına yönelen nesnel askerî tehditlerin yokluğu şeklinde kavramsallaştırmaktadır. Bu çerçevede güvenlik çalışmaları, ağırlıklı olarak savaş, strateji, caydırıcılık ve güç kullanımına odaklanan bir inceleme alanı olarak yapılandırılmaktadır.

Buna karşılık genişletici yaklaşım, güvenliğin dar askerî tanımına itiraz ederek analiz gündeminin yatay ve dikey eksenlerde genişletilmesini savunmaktadır. Güvenliği yalnızca devletin hayatta kalması ve askerî tehditlerle sınırlamak yerine, toplumsal, ekonomik, siyasal ve çevresel boyutları içeren sektörler arası

bir perspektif önermiştir. Aynı zamanda bireyler, sosyal gruplar, kimlikler ve insanlık gibi devlet dışındaki referans nesnelerini analize dâhil ederek güvenlik kavramının dikey genişlemesine vurgu yapmıştır (Buzan, vd., 1998). Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ise genişletici yaklaşım ile belirli ortaklıklar taşımakla birlikte daha refleksif ve normatif bir epistemolojik duruş benimseyerek hâkim güvenlik söylemlerinin dayandığı varsayımları, güç ilişkilerini ve siyasal sonuçları sorgulamıştır (Buzan, 1997).

Bu kuramsal yönelimler arasında belirli kavramsal kesişimler ve analitik örtüşmeler bulunmakla birlikte, güvenliğin tanımı, tehditlerin niteliği, meşru referans nesnelerinin kapsamı ve tercih edilen metodolojik yaklaşımlar bakımından kayda değer ayrışmalar varlığını sürdürmektedir. Özellikle tehditlerin nesneliliği ya da toplumsal inşa süreçleriyle ilişkisi, analiz düzeyinin devletten bireye doğru genişletilip genişletilmeyeceği ve pozitivist ya da yorumlayıcı epistemolojilerin önceliği gibi meseleler, literatürde süregelen tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışma, çağdaş güvenlik dinamiklerinin çok boyutlu karakterini daha kapsayıcı biçimde değerlendirebilme imkânı sunduğu gerekçesiyle esas olarak genişletici perspektif içinde konumlanmaktadır. Bununla birlikte, analitik tutarlılığı sağlamak, kavramsal sınırları belirginleştirmek ve inceleme nesnesini metodolojik açıdan yönetilebilir kılmak amacıyla eleştirel güvenlik yaklaşımı çalışma kapsamı dışında bırakılmaktadır. Çalışmanın kuramsal tasarımı, güvenliğin hem maddi/nesnel koşullar hem de algısal ve sektörel boyutlar üzerinden şekillendiği varsayımından hareketle, gelenekçi ve genişletici yaklaşımların seçili unsurlarını bir araya getiren sentezlenmiş bir analitik çerçeveye dayandırılmaktadır. Bu tercih, indirgemeci açıklamalardan kaçınmayı, farklı kuramsal içgörülerini tamamlayıcı bir düzlemde bütünleştirmeyi ve güvenlik olgusunu çok katmanlı bir analiz perspektifi içerisinde ele almayı amaçlamaktadır.

Uluslararası siyaset kuramları arasında Neorealizm, devletlerin temel motivasyonu olarak hayatta kalmayı tanımlayarak güvenliğe özel bir vurgu yapar. Kenneth Waltz'un (1979) ileri sürdüğü gibi, anarşi altında faaliyet gösteren devletler için güvenlik nihai amaçtır. Waltz'un meşhur ifadesiyle, devletler ancak hayatta kalmaları güvence altına alındığında refah, etki veya güç gibi ek hedefleri takip edebilirler (Waltz, 1979). Benzer şekilde Stephen Walt (1991), gelenekçi yaklaşımı temsil eden bir tanım sunarak güvenlik çalışmalarını "askerî gücün tehdidi, kullanımı ve kontrolünün incelenmesi" olarak tanımlar. Bu formülasyon, askerî tehditlerin ve stratejik rekabetin merkeziliğini pekiştirir. Ontolojik olarak gelenekçi yaklaşımlar materyalizme dayanır. Güvenlik tehditleri dâhil olmak üzere toplumsal gerçekliğin, askerî kapasite, coğrafya ve güç dağılımı gibi somut faktörler tarafından şekillendirildiğini varsayarlar. Tehditler, algıdan bağımsız olarak var olan nesnel

olgular şeklinde ele alınır (Sulovic, 2010). Epistemolojik olarak ise gelenekçi kuramlar genellikle pozitivist metodolojileri benimser. Toplumsal olgular, doğa bilimlerine benzer biçimde nedensel açıklama, hipotez testi ve ampirik doğrulamaya vurgu yapılarak incelenir (Baylis vd., 2008).

Buna karşılık genişleticiler, güvenlik gündeminin hem yatay hem dikey biçimde genişletilmesini amaçlar. Yatay olarak güvenliği askerî konuların ötesine taşıyarak ekonomik istikrarsızlık, çevresel bozulma, kimlik çatışmaları ve toplumsal kırılanlıkları kapsar. Dikey olarak ise meşru referans nesnelere kapsamını devletin ötesine genişletirler (Buzan vd., 1998). Buzan ve arkadaşlarına (1998) göre genişletici-gelenekçi tartışması, kısmen Soğuk Savaş döneminde güvenlik çalışmalarının aşırı askerileştirilmesine duyulan hoşnutsuzluktan doğmuştur. Nükleer rekabet ve silahlanma yarışı, kuramsal gelişimi sınırlamış ve askerî olmayan güvensizlik kaynaklarını marjinalleştirmiştir. Genişletici yaklaşım, uluslararası politik ekonomi, barış araştırmaları ve inşacı uluslararası ilişkiler kuramı gibi çeşitli disiplinlerden entelektüel destek alır. Bu yaklaşımın savunucuları askerî tehditleri reddetmez, ancak yalnızca bunlara odaklanmanın çağdaş güvenlik dinamiklerinin eksik anlaşılmasına yol açtığını ileri sürerler (Buzan vd., 1998).

Gelenekçiler ile genişleticiler arasındaki temel ayrımlardan biri ontolojiye ilişkindir. İnşacıktan etkilenen genişleticiler, güvenlik tehditlerinin salt nesnel koşullar olmadığını, bunların siyasal süreçler, söylem ve öznelarası anlamlar aracılığıyla toplumsal olarak inşa edildiğini savunur. Alexander Wendt (1992), “anarşi devletlerin onu nasıl anlamlandırdığıdır” diyerek uluslararası yapıların anlamının yalnızca maddi faktörlerden değil, toplumsal etkileşimden türediğini vurgulamıştır. Bu yaklaşıma göre tehditler, yorum, kimlik ve algı tarafından şekillenir. Epistemolojik düzeyde ise inşacı yönelimli genişleticiler katı pozitivismi genellikle reddeder. Bunun yerine bağlama, söyleme ve anlama vurgu yapan yorumlayıcı metodolojileri benimserler. Burada, bilgi koşullu, yaklaşımsal ve kuramsal çerçeveler tarafından şekillenen bir olgu olarak görülür (Akgül-Açıkmeşe, 2011). İnşacı yaklaşımlar, olguların kuramdan önce gelmediğini, aksine kuramların neyin olgu sayılacağını tanımlamada kurucu bir rol oynadığını ileri sürer (Jackson & Sorensen, 2006). Bu yaklaşım, algılanan ve nesnel tehditler arasındaki ayrımın analitik önemini vurgular. Dolayısıyla güvenlik analizinin amacı, evrensel nedensel yasaları belirlemekten, güvenlik gerçekliklerinin nasıl üretildiğini, yorumlandığını ve kurumsallaştırıldığını anlamaya doğru kayar.

4. Uluslararası Güvenliğe Bölgesel Yaklaşım

Analiz düzeylerinden biri olarak bölgesel seviye, uluslararası ilişkiler çalışmalarında giderek daha merkezi bir konum kazanmaktadır. Bölgeler, çatışma, iş birliği ve güvenlik etkileşimi süreçlerinin yoğunlaştığı ve özgül dinamikler ürettiği kritik analitik alanlar olarak değerlendirilmektedir (Beeson, 2005). Modern uluslararası ilişkiler literatüründe bölgeselcilik olgusunun gelişimi genellikle iki temel dalga çerçevesinde incelenmektedir. 1950'lerde ortaya çıkan ve 1970'lere kadar etkisini sürdüren ilk dalga, ağırlıklı olarak bölgesel bütünlüşme, kurumsallaşma ve işlevsel iş birliği mekanizmalarına odaklanmıştır. Buna karşılık yeni bölgeselcilik olarak kavramsallaştırılan ikinci dalga, 1980'lerin ortalarından itibaren belirginleşmiş ve küresel siyasal ekonomi ile uluslararası sistemde gözlemlenen daha kapsamlı yapısal dönüşümlerin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir (Hettne, 1999; Keating, 1998). II. Dünya Savaşı sonrasında bölgeselcilik, küresel güvenlik ve ekonomik mimarinin kurucu unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu bağlamda Amitav Acharya ve Alastair Iain Johnston gibi araştırmacılar, bölgesel düzenlemelerin uluslararası düzen, yönetim ve güvenlik etkileşimi örüntülerinin şekillenmesinde giderek artan bir rol oynadığını ileri sürmüştür (Acharya & Johnston, 2007). Sömürgeleşme süreçleri ve bunu izleyen yeni bağımsız devletlerin uluslararası sisteme eklenmesi, bölgesel dinamiklerin hem ampirik hem kuramsal düzeyde önemini belirgin biçimde artırmıştır. Benzer şekilde Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bölgesel güvenlik yapıları ve bölgesel güç ilişkilerinin akademik analizlerde daha görünür hâle gelmesine zemin hazırlamıştır (Lake & Morgan, 1997).

Sömürgeleşme süreci, Avrupa merkezli emperyal hâkimiyetin çözülmesine işaret ederek egemen ulus-devletlerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Bu durum uluslararası sistemin normatif ve yapısal temellerinde köklü dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Bu tarihsel kırılma, egemen eşitlik ilkesinin daha geniş ölçekte kurumsallaşmasına katkıda bulunmuş ve uluslararası siyasetin örgütleniş biçimini yeniden yapılandırmıştır. İki kutuplu rekabetin sona ermesiyle birlikte süper güçler arasındaki ideolojik ve jeostratejik karşıtlığın görece zayıflaması, bölgeselcilik eğilimlerine yeni bir ivme kazandırmıştır (Fawcett, 2004). Her ne kadar bazı araştırmacılar bu dönüşümün kapsamı ve etkileri konusunda eleştirel değerlendirmeler ileri sürmüş olsa da (Stein & Lobell, 1997; Wohlforth, 1999), literatürdeki baskın görüş, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgelerin hem analitik hem de pratik düzeyde artan bir önem kazandığı yönündedir. Katı ve hiyerarşik küresel güvenlik yapılarının zayıflaması ile siyasal ve ekonomik gücün daha dağınık bir görünüm kazanması, büyük güçlerin bölgesel düzenlere nüfuz etme ve bu düzenleri belirleyici biçimde şekillendirme kapasitesini ve kimi durumlarda istekliliğini sınırlamıştır. Bu bağlamda bölgesel aktörler,

dış müdahalelere görece daha az bağımlı bir ortamda manevra alanlarını genişletmiş, egemenlik iddialarını daha güçlü biçimde ifade etmiş ve bölgesel önceliklere dayalı çıkar tanımlarını daha etkin stratejilerle sürdürebilmiştir (Buzan, 2007; Rosecrance, 1991).

Büyük güç müdahalelerindeki görece gerileme, bölgesel düzenlemelerin öne çıkması için yeni fırsatlar yaratmıştır. Barry Buzan'ın (2007) belirttiği üzere, Soğuk Savaş sonrası ortam bölgelerin daha özerk güvenlik alanları olarak ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Devletler, ittifak ve güvenlik politikalarını katı küresel hizalanmalar yerine bölgesel çerçeveler içinde yapılandırabileceklerini giderek daha fazla fark etmiştir. Bununla birlikte bölgeselcilğin yükselişine ilişkin açıklamalar farklılaşmaktadır. Bazı araştırmacılar bu dönüşümü, bölgesel aktörler tarafından yönlendirilen içsel süreçlerle açıklar. Buna karşılık Peter J. Katzenstein (2005), gibi araştırmacılar ise bölgelerin artan öneminin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından stratejik biçimde teşvik edildiğini ve bölgesel çerçevelerin Amerikan çıkarlarıyla uyumlu daha geniş bir küresel düzenin bileşenleri olarak desteklendiğini savunur. Nedensellik tartışmalarındaki bu farklılaşmaya rağmen, bölgelerin uluslararası siyaset bağlamında giderek daha belirgin, işlevsel ve vazgeçilmez analiz birimleri hâline geldiği yönündeki değerlendirme literatürde geniş ölçüde kabul görmektedir. Bu çerçevede, bölgesel düzeyin yalnızca ara bir analiz kategorisi olmadığı, aksine küresel ve ulusal dinamikler arasında özgün etkileşim örüntüleri üreten, açıklayıcı kapasitesi yüksek bir analitik düzlem sunduğu ileri sürülmektedir.

Yirminci yüzyılın önemli bir bölümünde uluslararası siyasal düzen, küresel düzeydeki sistemik rekabet dinamikleri tarafından yapılandırılmıştır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı, çok sayıda bölgesel çatışmanın uluslararasılaşmasına yol açmıştır. Böylece yerel ölçekli uyuşmazlıklar, süper güçler arasındaki ideolojik ve jeostratejik rekabetin uzantıları hâline gelmiştir. Rakip blokların bölgesel savaşlarda karşıt aktörleri desteklemesi, çatışmaların yoğunluğunu artırmış ve jeopolitik sonuçlarının kapsamını genişletmiştir (Lake & Morgan, 1997). Bununla birlikte nükleer tırmanma riski ve doğrudan karşı karşıya gelme olasılığı, süper güç davranışları üzerinde sınırlayıcı bir etki üretmiştir. Her iki blok da rakip nüfuzun genişlemesini engellemek amacıyla yerel çatışmaları kendi etki alanları içinde denetim altında tutmaya yönelik bu çatışma yönetimi pratiği, bazı durumlarda tırmanmayı sınırlandırmış ve belirli bağlamlarda uzlaşma süreçlerini teşvik etmiştir (Lake & Morgan, 1997). Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte süper güçler arasındaki ideolojik ve askerî karşıtlığın zayıflaması, büyük güçlerin coğrafi olarak uzak bölgesel çatışmaları yönlendirme konusundaki isteklilik ve kapasitesinde görece bir gerilemeye neden olmuştur (Lake & Morgan, 1997).

Bu süreç, bölgesel güvenlik dinamiklerinin belirgin biçimde güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Küresel düzeye de meydana gelen yapısal dönüşümler karşısında devletler, bölgesel istikrarsızlık, i siyasal kırılğanlıklar ve komşu aktörlerle yaşanan rekabetlerden kaynaklanan tehditleri politika gündemlerinin dışında bırakamamaya başlamıştır. Nitekim bu tür meydan okumalara verilen stratejik ve kurumsal tepkilerin giderek daha fazla bölgesel bağlamalarda şekillendiği gözlemlenmeye başlamıştır (Lake & Morgan, 1997). Bu çerçevede bölgesel seviye, kendine özgü çatışma, iş birliği ve güvenlik etkileşimi örüntülerinin üretildiği analitik olarak ayrıcalıklı bir düzey hâline gelmiştir. Büyük güçlerin özellikle ABD'nin küresel ölçekte müdahale kapasitesi gücünü korumakla birlikte, stratejik önceliklerin yeniden düzenlenmesi ve angajman biçimlerinin farklılaşması, dış müdahalelerin daha seçici ve koşullu bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Küresel ideolojik rekabetin görece zayıflaması ise bölgesel aktörlerin bölgesel düzenlerin ve güvenlik mimarilerinin inşasında daha geniş bir manevra alanı elde etmesine imkân tanımıştır (Lake & Morgan, 1997).

Kuramsal düzlemde bölgelerin artan analitik ağırlığı, bölgesel güvenlik dinamiklerini sistematik biçimde açıklayabilecek çerçevelere duyulan ihtiyaı belirginleşirmiştir. Bu bağlamda Barry Buzan ve çalışma arkadaşları tarafından geliştirilen BGKT, güvenliği coğrafi olarak kümelenmiş bir olgu şeklinde kavramsallaştırarak güçlü bir analitik model sunmaktadır (Buzan vd, 1998). BGKT, güvenlik etkileşimlerinin büyük lde coğrafi yakınlık içindeki aktörler arasında yoğunlaştığını ileri sürerken, maddi kapasite ve g dağılımını vurgulayan neorealist içgörüler ile algı, kimlik ve söylemsel süreçleri ne çıkaran inşacı yaklaşımları teorik bir sentez içinde birleştirir (Buzan & Waever, 2003). Bu kuramsal birleşim, bölgesel güvenlik yapılarının hem maddi hem de düşünsel boyutlarıyla çok katmanlı biçimde analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzen, büyük güçlerin farklı bölgelere yönelik tek tip stratejiler geliştirmesini zorlaştırarak bölgesel düzenlerin özgül tarihsel ve yapısal dinamikleri dış politika davranışlarını daha belirgin biçimde şekillendirmeye başlamıştır (Lake & Morgan, 1997).

Yapısal realist yaklaşımlar, sistemik kuramların bölgeler arasında evrensel biçimde uygulanabileceğini varsayma eğilimi gösterirken, blgeselci perspektifler her bölgenin kendine özgü güç dağılımı, tehdit algısı ve etkileşim örüntülerine sahip olduğunu vurgular (Lake & Morgan, 1997). Bölgeler iki kutuplu, tek kutuplu veya çok kutuplu yapılandırılmalar sergileyebilmekte ve her bir yapı farklı stratejik davranış kalıpları üretmektedir. Örneğin Waltz'ın iki kutuplu sistemlerin i dengeleme yoluyla küresel düzeye de istikrar ürettiğine ilişkin tezi (Waltz, 1979), bölgesel düzeye de aynı sonuçları zorunlu kılmamaktadır. Aksine, büyük g nüfuzuna açık bölgesel iki kutupluluk koşulları dış dengelemeyi teşvik

ederek rekabeti keskinleştirebilmekte ve istikrarsızlık riskini artırabilmektedir (Lake & Morgan, 1997). Bu durum, bölgesel güvenlik dinamiklerinin küresel sistem mantığına indirgenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak küresel yapılar etkisini sürdürmeye devam etse de bölgeler, uluslararası güvenlik çalışmalarında vazgeçilmez analiz birimleri hâline gelmiştir. Zira tehdit algıları, ittifak örüntüleri ve çatışma davranışları giderek daha fazla bölgesel güvenlik komplekslerinin iç dinamikleri tarafından belirlenir olmuştur (Buzan & Waever, 2003). Dolayısıyla BGKT, bu çok katmanlı güvenlik etkileşimlerinin kavranması açısından temel bir kuramsal araç sunmaktadır.

5. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin Çerçevesi

BGKT, bölgesel analiz düzeyinin analitik belirleyiciliğini öne çıkaran ve tarihsel bağlama yerleşik bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası ilişkiler kuramı, büyük ölçüde uluslararası ilişkilere ilişkin sistemsel açıklamalar geliştirmeyi amaçlayan küreselci ve neorealist yaklaşımların hâkimiyeti altında şekillenmiştir (Buzan & Waever, 2003: 26). Buna karşılık BGKT, güvenlik olgusunu tekil bir sistem mantığına indirgemek yerine, küresel ve bölgesel analiz düzeylerini kavramsal olarak ayrıştırarak güvenlik dinamiklerinin farklı mekânsal ölçeklerde nasıl üretildiğini açıklamaya yönelik özgün bir perspektif geliştirmiştir. BGKT'nin ayırt edici katkılarından biri, güvenlik etkileşimlerini analiz düzeyleri arasında metodolojik bir disiplinle ayırmaştırması olmuştur. Teori yalnızca küresel ve bölgesel düzeyler arasında net bir analitik ayırım tesis etmekle kalmayarak bölgesel güvenlik komplekslerini de kendi içsel yapı, etkileşim örüntüsü ve güç dağılımı bakımından farklı kategorilerde ele almıştır. Bu çok katmanlı ayırım, araştırmacılara hem düzeye özgü nedensel mekanizmaları çözümleme hem de düzeyler arası etkileşimleri bağımsız bir inceleme nesnesi olarak kavramsallaştırma imkânı sağlamaktadır (Buzan & Waever, 2003: 82).

BGKT, uzak mesafelere etki edebilen büyük güçlerin belirleyici olduğu sistem-düzeyi etkileşimler ile coğrafi olarak sınırlandırılmış güvenlik çevrelerinde faaliyet gösteren bölgesel ve orta ölçekli güçlerin yer aldığı alt-sistem düzeyi etkileşimleri analitik olarak ayrıştırmaktadır. Bölgesel ve orta ölçekli aktörler belirli ölçülerde etki kapasitesine sahip olmakla birlikte, bu kapasite çoğu durumda mesafe kaynaklı yapısal kısıtları aşmaya elverişli değildir. Bu nedenle BGKT'nin temel önermesi, güvenlik karşılıklı bağımlılığının bölgesel düzeyde kümelenme eğilimi gösterdiği yönündedir. Zira tehditlerin yayılma yoğunluğu ve etkisi kısa mesafelerde uzun mesafelere kıyasla daha belirgin ve hızlıdır (Buzan & Waever, 2003: 4). Tarihsel deneyim, devletlerin güvenlik hesaplamalarında önceliği yakın coğrafyadaki aktörlerin kapasite ve niyetlerine atfettiğini göstermektedir. Nitekim rekabet, çatışma ve iş birliği

örüntüleri, en yoğun biçimde coğrafi yakınlık bağlamında şekillenmekte ve kurumsallaşmaktadır (Buzan & Waeber, 2003). Bu kuramsal çerçevede güvenlikleştirme süreçleri, aktörlerin tehdit algıları ile kırılğanlıklarının karşılıklı olarak eklemlediği ve güvenlik gündemlerinin birbirine bağımlı hâle geldiği bölgesel güvenlik kompleksleri içinde daha yüksek yoğunlukta gözlemlenmektedir.

BGKT, neorealist ve inşacı kuramsal geleneklerden türeyen varsayımları bütünleştiren eklektik bir çerçeve sunmaktadır. Teori materyalist (neorealist) perspektiften hareketle kutupluluk ve kapasite dağılımı gibi yapısal değişkenleri analize dâhil ederek yapısal realizmin güç olgusuna yaptığı vurgu ile kuramsal bir uyum sergilemektedir. Bununla birlikte neorealizmin küresel sistem düzeyini bölgesel yapılara kıyasla analitik olarak ayrıcalıklı konumlandırma eğilimini sorgulayarak, bölgesel güvenlik düzenlerinin özerk dinamiklerini vurgulamaktadır. İnşacı perspektif açısından ise teori, Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlikleştirme kuramından kavramsal destek almaktadır (Buzan vd, 1998). Güvenlikleştirme yaklaşımı, analitik odağı nesnel tehdit varsayımlarından uzaklaştırarak, belirli meselelerin siyasal ve söylemsel süreçler aracılığıyla nasıl güvenlik sorunu hâline getirildiğini incelemeye yönelmektedir. Bu bağlamda Ole Waeber, güvenlikleştirmeyi devlet aktörlerinin belirli konuları güvenlik kategorisine taşıyarak olağanüstü tedbirlerin uygulanmasını meşrulaştırdığı bir süreç olarak tanımlamaktadır (Waeber, 1995).

Bu yaklaşım çerçevesinde güvenlik, bir söylem edimi olarak kavramsallaştırılmaktadır. Analitik odak, tehditlerin nesnel ontolojik statüsünden ziyade, belirli meselelerin hangi siyasal ve söylemsel pratikler aracılığıyla varoluşsal tehditler olarak inşa edildiği sorusuna yönelmektedir (Waeber, 1995). Bu nedenle güvenlikleştirilen konular, zorunlu olarak maddi ve doğrudan varoluşsal tehlikelere tekabül etmemekte, aksine siyasal aktörlerin aciliyet, zorunluluk ve meşruiyet üreten çerçeveleme süreçlerini yansıtmaktadır. Söz konusu süreç odaklı perspektif, klasik materyalist güvenlik anlayışından belirgin biçimde ayrılmaktadır. Geleneksel güvenlik çalışmaları askerî kapasite, güç dengesi ve kutupluluk gibi yapısal değişkenleri merkeze alırken, güvenlikleştirme kuramı güvenliğin söylemsel ve toplumsal etkileşimler aracılığıyla nasıl üretildiğini incelemektedir (Buzan vd, 1998). Bu yönüyle yaklaşım, neorealizmin katı metodolojik varsayımlarından kısmen uzaklaşarak dostluk-düşmanlık örüntülerini ve güç dağılımını sabit ve dışsal veriler olarak değil, toplumsal etkileşim, kimlik ve algı süreçleriyle şekillenen değişkenler olarak ele almaktadır (Buzan & Waeber, 2003: 4).

RSCT, bölgelerin farklı güvenlik kompleksi türleri altında kavramsal olarak sınıflandırılmasına olanak sağlayan sistematik bir analitik çerçeve sunmaktadır.

Bu tipolojik kapasite, karşılaştırmalı bölgesel güvenlik analizlerini metodolojik açıdan güçlendirmekte ve farklı bölgesel yapılandırmaların üretebileceği muhtemel sonuç aralıklarını daraltarak analitik öngörü imkânı yaratmaktadır (Buzan & Waever, 2003). Benzer doğrultuda David A. Lake ve Patrick M. Morgan, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel düzeyin çatışma ve iş birliği dinamiklerinin başat sahnesi hâline geldiğini ileri sürmektedir (Lake & Morgan, 1997: 6-7). Barry Buzan ve Ole Waever (2003) ise bölgeselci yaklaşımın yükselişini süper güç rekabetinin gerilemesi ve küresel siyasal-ekonomik dönüşümlerin yerel aktörlerin özerkliğini genişletmesi bağlamında açıklayan iki temel yapısal dönüşüme dikkat çekmektedir (Buzan & Waever, 2003: 10-11). RSCT, bölgesellik ve güvenlik karşılıklı bağımlılığı kavramları üzerinden neorealist gelenekle kuramsal bir süreklilik sergilemekle birlikte, bölgesel analiz düzeyini önceliklendirmesi ve inşacı içgörülerini analize dâhil etmesi bakımından küreselci yaklaşımlardan belirgin biçimde ayrılmaktadır.

BGKT'nin analitik kapasitesi, bölgesel düzeyi küresel ve ulusal analiz düzeyleri arasında ara ve özgül bir inceleme alanı olarak kavramsallaştırmasından kaynaklanmaktadır. Bu kuramsal çerçevenin sağlıklı biçimde uygulanabilmesi, bölge olgusunun kavramsal sınırlarının açık ve tutarlı biçimde tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır (Buzan & Waever, 2003: 27). Bu bağlamda temel önkoşul, kompleksin bileşenlerini oluşturan birimlerin egemenlik niteliğine sahip olmasıdır. Bölgeler, coğrafi olarak kümelenmiş ve bağımsız karar alma kapasitesini haiz aktörlerden müteşekkil olmalıdır. Buzan ve Waever'e göre bölgesel güvenlik kompleksi, güvenlik kaygıları karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde öylesine iç içe geçmiş devletler grubunu ifade eder ki söz konusu devletlerin ulusal güvenliklerinin birbirinden ayrı analiz edilmesi analitik açıdan söz konusu değildir (Buzan & Waever, 2003: 44). BGK'lerin oluşum ve sürekliliğinde bölgesel güç ilişkileri ve coğrafi yakınlık/komşuluk olmak üzere iki temel değişken belirleyici rol oynamaktadır (Buzan & Waever, 2003: 45-46).

Buzan ve Waever'e göre coğrafi yakınlık, komşu aktörler arasında daha yoğun, doğrudan ve tekrarlayan güvenlik etkileşimleri üretme eğilimindedir. Stephen Walt'un tehdit dengesi kuramı da tehdit algılarının öncelikle yakın coğrafyadaki devletlerden kaynaklandığını vurgulayarak bu varsayımı kuramsal düzlemde desteklemektedir (Walt, 1987: 276-277). Buna ek olarak materyal güç dağılımı ve çıkar hesaplarının ötesine geçen niteliksel bir değişken olarak analize dâhil edilen dostluk-düşmanlık boyutu da tarihsel ilişkiler, kültürel yakınlık, kimlik ve toplumsal etkileşim örüntülerini kapsamaktadır (Buzan & Waever, 2003: 4). Bu çerçevede BGKT, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik yapısının çok katmanlı ve bölgesel olarak farklılaşan doğasını açıklamaya yönelik bütüncül bir analitik perspektif sunmaktadır

(Buzan & Waever, 2003: 40). Böylece BGKT'nin bölgesel güvenlik sistemlerini çözümlemedeki açıklayıcı gücü ve kavramsal esnekliği çağdaş güvenlik çalışmalarına önemli bir katkı sunmasına olanak sağlamıştır.

Buzan ve Waever, bölge kavramını, devletlerin güvenliklerinin analitik olarak birlikte ele alınmasını gerektirecek ölçüde coğrafi yakınlık ve karşılıklı bağımlılık sergilediği özgül bir analiz düzeyi olarak tanımlamaktadır (Buzan & Waever, 2003: 43). Bu çerçevede güvensizlik dinamiklerinin mekânsal dağılımı, coğrafi yakınlık değişkeni tarafından güçlü biçimde koşullandırılarak tehdit algıları ve güvenlik etkileşimleri komşuluk ilişkileri bağlamında daha yoğun ve belirleyici hâle gelmektedir (Buzan & Waever, 2003: 46). Küresel güçler ise bölgesel güvenlik komplekslerini, nüfuz mekanizması aracılığıyla etkilemektedir. Bu etki, kompleks içindeki aktörlerle kurulan güvenlik hizalanmaları ve stratejik angajmanlar üzerinden tezahür etmektedir (Buzan & Waever, 2003: 46). Bununla birlikte BGKT, bölgesel güvenlik dinamiklerinin yalnızca büyük güç müdahaleleriyle açıklanamayacağını ileri sürerek, bölgesel aktörlerin özerkliğini ve içsel etkileşim örüntülerini analizin merkezine yerleştirmektedir. Bu yönüyle büyük güç merkezli indirgemeci açıklamalara eleştirel bir mesafe almaktadır (Buzan & Waever, 2003: 76).

BGK'ler, kalıcı ve değişmez yapılar olarak değil, belirli ölçüde süreklilik sergileyen ancak dönüşüme açık dayanıklı düzenler olarak kavramsallaştırılmaktadır (Buzan & Waever, 2003: 50). Bu bağlamda, BGKT dört temel analiz düzeyi tanımlamaktadır. Bunlar; yerel kırılğanlıklar, bölge içi etkileşimler, bölgeler arası etkileşimler ve bölgesel düzey ile küresel düzey etkileşimleridir. Bu çok katmanlı çerçeve, güvenlik dinamiklerinin yalnızca devletler arası ilişkilerle sınırlı olmadığını aynı zamanda iç siyasal istikrar, komşuluk örüntüleri ve sistem-düzeyi müdahalelerle birlikte şekillendiğini ortaya koymaktadır. Alt-kompleksler ise daha geniş BGK yapıları içinde gömülü bulunan ve özgül güvenlik etkileşim yoğunlukları sergileyen alt bölgesel kümelenmeleri ifade etmektedir (Buzan & Waever, 2003: 51-52).

Orta Doğu bölgesi Levant, Körfez ve Mağrip gibi alt-kompleksleri bünyesinde barındırması bakımından bu duruma tipik bir örnek teşkil etmektedir. Kompleks sınırları, bir BGK'yi komşu güvenlik komplekslerinden ayıran yapısal ve etkileşimsel özelliklere işaret etmektedir (Buzan & Waever, 2003: 53). Kutupluluk kavramı, bölgesel düzeyde maddi güç ve kapasite dağılımını tanımlarken toplumsal inşa boyutu dostluk-düşmanlık örüntülerinin tarihsel, kültürel ve düşünsel temellerine odaklanmaktadır. Buna paralel olarak Buzan, ve arkadaşları, güvenliği askerî, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel olmak üzere beş sektörde ele alarak güvenlik analizinin disiplinler arası ve çok boyutlu bir zeminde yürütülmesini mümkün kılmaktadır (Buzan vd, 1998: 8).

Bu sektörel genişleme, güvenliğin yalnızca askerî tehditler çerçevesinde değil, meşruiyet, kimlik, kaynaklara erişim ve ekosistem istikrarı gibi farklı boyutlar üzerinden de değerlendirilmesine analitik temel sağlamaktadır.

6. Sonuç

Bu bölüm, Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenlik mimarisinde bölgesel düzeyin artan önemini kuramsal ve analitik bir çerçevede değerlendirmiştir. Yirminci yüzyılın büyük bölümünde küresel sistem düzeyindeki iki kutuplu rekabet, güvenlik çalışmalarının teorik yönelimlerini belirlemiştir. Bu anlamda yapısalcı yaklaşımlar uluslararası siyaseti büyük ölçüde sistem geneli güç dağılımı ve kutupluluk üzerinden açıklamaya yönelmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel ideolojik ve askerî karşıtıkların görece zayıflaması, güvenlik dinamiklerinin yalnızca küresel düzeyde değil, bölgesel düzeyde de yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Bu dönüşüm, hem ampirik gözlemler hem de kuramsal tartışmalar bakımından bölgesel analiz düzeyini uluslararası güvenlik çalışmalarının merkezine taşımıştır. Bu bağlamda BGKT, bölgesel güvenlik dinamiklerini sistematik biçimde analiz etmeye imkân tanıyan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

BGKT'nin alana temel katkısı, güvenliğin coğrafi olarak kümelenme eğiliminde olduğu varsayımına dayanmasıdır. Teoriye göre güvenlik karşılıklı bağımlılığı, özellikle coğrafi yakınlık koşullarında yoğunlaşmakta ve tehdit algıları, rekabet örüntüleri ile ittifak yapılandırılmaları kısa mesafelerde daha belirgin biçimde şekillenmektedir. Bu nedenle devletlerin güvenlikleri çoğu zaman yalnızca ulusal düzeyde değil, bölgesel bağlam içinde anlam kazanmaktadır. BGK yaklaşımı, belirli bir bölgesel bağlamda güvenlik ilişkilerinin ve tehdit algılarının karşılıklı etkileşim yoluyla şekillendiğini ve bu nedenle devletlerin güvenliklerinin bağımsız değil, birbirine bağlı ve bütüncül bir analiz çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunur. BGKT'nin analitik gücü, küresel ve ulusal düzey arasında ara bir analiz alanı olarak bölgesel düzeyi kavramsallaştırmasında yatmaktadır. Teori, güvenlik dinamiklerini dört düzeyde incelemektedir. Bunlar; yerel düzlemdeki kırılğanlıklar, bölge içi etkileşimler, bölgeler arası etkileşimler ve bölgesel düzey ile küresel düzey arasındaki etkileşimlerdir. Bu çok katmanlı yaklaşım, güvenliğin yalnızca devletler arası askerî rekabetle sınırlı olmadığını, iç siyasal istikrarsızlıkların, alt-bölgesel kümelenmelerin ve küresel güçlerin nüfuz mekanizmalarının da bölgesel güvenlik düzenlerini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede bölgeler ne tamamen özerk ne de bütünüyle küresel sistem tarafından belirlenen yapılar olduğunu, aksine farklı düzeylerdeki etkileşimlerin kesişiminde oluşan dinamik güvenlik alanları olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuramsal açıdan BGKT'nin bir diğer önemli katkısı, neorealist ve inşacı varsayımları sentezlemesidir. Teori, bölgesel güç dağılımı, kutupluluk ve kapasite farklılıkları gibi materyal değişkenleri dikkate alarak yapısal realizmin analiz araçlarını kullanırken aynı zamanda dostluk-düşmanlık örüntüleri, kimlik, tarihsel hafıza ve söylemsel süreçler gibi düşünsel unsurları da güvenlik analizine dâhil etmektedir. Bu sentez, güvenliği yalnızca maddi tehditlerin sonucu olarak değil, aynı zamanda siyasal aktörler tarafından inşa edilen ve meşrulaştırılan bir süreç olarak ele alma imkânı sunmaktadır. Güvenlikleştirme kuramıyla kurulan bağlantı sayesinde, belirli meselelerin nasıl varoluşsal tehdit olarak çerçvelendiği ve olağanüstü tedbirlerin hangi söylemsel pratikler aracılığıyla meşrulaştırıldığı da analiz kapsamına alınabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük güçlerin bölgelere yönelik tek tip stratejiler geliştirme kapasitesinin görece azalması, bölgesel aktörlerin özerkliğini artırmıştır. Bununla birlikte küresel güçler tamamen geri çekilmiş değildir. Bu güçler nüfuz mekanizması aracılığıyla bölgesel güvenlik komplekslerini etkilemeye devam etmektedirler. Dolayısıyla BGKT, büyük güç merkezli açıklamaları tümüyle reddetmezken bölgesel aktörlerin aralarındaki etkileşim örüntülerini analizin merkezine yerleştirerek indirgemeci sistemik yaklaşımlara eleştirel bir alternatif sunmaktadır. Bu yönüyle teori, hem küresel hem bölgesel hem de yerel dinamikleri birlikte değerlendirebilen esnek bir analiz imkânı sağlamaktadır. Bölgesel güvenlik komplekslerinin tipolojik olarak sınıflandırılabilmesi, karşılaştırmalı analizler açısından önemli bir metodolojik avantaj sunmaktadır. Tek kutuplu, iki kutuplu veya çok kutuplu bölgesel yapılandırmalar farklı güvenlik davranış kalıpları üretmekte ve dostluk-düşmanlık örüntülerinin yoğunluğu ile tarihsel derinliği bu yapıların istikrarını ve dönüşüm kapasitesini etkilemektedir. Bu durum, küresel sistem mantığının bölgeler arasında mekanik biçimde uygulanamayacağını göstermektedir. Her bölge, özgül tarihsel deneyimleri, güç dağılımı ve toplumsal inşa süreçleri doğrultusunda kendine has bir güvenlik mimarisi üretmektedir.

Ayrıca güvenliğin beş sektörde yani askerî, siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel olarak ele alınması, güvenlik analizinin çok boyutlu bir zeminde yürütülmesini mümkün kılmaktadır. Bu sektörel genişleme, güvenliğin yalnızca askerî tehditlere indirgenemeyeceğini, meşruiyet krizleri, kimlik çatışmaları, ekonomik kırılanlıklar ve çevresel risklerin de bölgesel güvenlik dinamiklerini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Böylece BGKT, hem yatay (sektörel) hem de dikey (analiz düzeyi) genişlemeyi bir arada sunan kapsamlı bir çerçeve oluşturmaktadır. Sonuç olarak bu bölüm, bölgesel düzeyin uluslararası güvenlik çalışmalarında vazgeçilmez bir analiz alanı hâline geldiğini ortaya koymuştur. Küresel yapılar ve büyük güç politikaları etkisini sürdürmekle birlikte, tehdit algıları, ittifak örüntüleri ve çatışma davranışları giderek daha fazla bölgesel

güvenlik komplekslerinin iç dinamikleri tarafından şekillendirilmektedir. BGKT, bu çok katmanlı ve çok boyutlu güvenlik etkileşimlerini anlamak için güçlü bir kuramsal araç sunmakta, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin parçalı ve bölgesel olarak farklılaşmış güvenlik mimarisini açıklamak açısından önemli bir açıklayıcılık kapasitesi sağlamaktadır. Bu nedenle söz konusu çerçeve, hem kuramsal tartışmalar hem de ampirik bölge analizleri bakımından sağlam bir analitik temel teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Acharya, Amitav & Jonston, A. I. (2007), ‘‘Comparing Regional Institutions: an Introduction’’, içinde *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective*, ed. Amitav Acharya & Alistair Ian Johnston, Cambridge: Cambridge University Press.
- Akgil-Aıkmee, S. (2011). ‘‘Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerekilikte Güvenlik Tehditleri’’, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 30, ss. 43-73. <https://izlik.org/JA72BU25LT>
- Baldwin, D. A. (1997). ‘‘The Concept of Security’’, *Review of International Studies*, 23, ss. 5-26. <https://doi.org/10.1017/s0260210597000053>
- Baylis, J. (2008), ‘‘Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı’’, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, ss. 69-85.
- Beeson, M. (2005), ‘‘Rethinking Regionalism: Europe and East Asia in Comparative Historical Perspective’’, *Journal of European Public Policy*, Cilt 12, Sayı. 6, ss. 969-985. <https://doi.org/10.1080/13501760500270620>
- Butterfield, H. (1951). *History and Human Relations*, London: Collins.
- Buzan, B. (2007). *People, States & Fear: An Agenda for International Security Analysis in the Post-Cold War Era*, ECPR Press.
- Buzan, B. (1997). ‘‘Rethinking Security after the Cold War’’, *Cooperation and Conflict*, Cilt. 32, Sayı. 1, ss. 5-28. <https://doi.org/10.1177/0010836797032001001>
- Buzan, B. & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B. & Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry & Waever, O. & De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Fawcett, L. (2004). ‘‘Exploring Regional Domains: A Comparative History of Regionalism.’’ *International Affairs*, Cilt. 80, Sayı. 3, ss. 429-446. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2004.00391.x>
- Feng, L. & Ruizhuang, Z. (2006). ‘‘The Typologies of Realism’’, *Chinese Journal of International Politics*, Cilt. 1, Sayı. 1, ss. 109-134, <https://doi.org/10.1093/cjip/pol006>
- Herz, J. H. (1950). ‘‘Idealist Internationalism and the Security Dilemma’’, *World Politics*, Cilt. 2, Sayı. 2, ss. 157-180. <https://doi.org/10.2307/2009187>
- Hettne, B. (1999). ‘‘Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation.’’ *Globalism and the New Regionalism*, Vol. 1, ss. 1-24, Palgrave.
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan* (R. Tuck, Ed.). Cambridge University Press. (Aslı 1651’de yayımlandı)

- Jackson, R. & Sorensen, G. (2006). "Social Constructivism", içinde *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, Oxford University Press.
- Katzenstein, P. J. (2005). *A world of Regions: Asia and Europe in the American Imperium*, Cornell University Press.
- Keating, M. (1998). *The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change*, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Lake, D. & Morgan, P. (1997). "Regional Security Complexes and Regional Orders," içinde *Regional Orders: Building Security in a New World*, ed. David Lake and Patrick Morgan, PA, Penn State University Press, ss. 3-19.
- Rosecrance, R. (1991). "Regionalism and the Post-Cold War Era", *International Journal*, Cilt. 46, Sayı. 3, ss. 373-393.
- Stein, A. A. & Lobell, S. E. (1997). "Geostructuralism and International Politics: The end of the Cold War and the Regionalization of International Security" içinde *Regional Orders: Building Security in a New World*, ed. David A. Lake and Patrick M. Morgan, ss. 101- 122. Pennsylvania State University Press.
- Sulovic, V. (2010). "Meaning of Security and Theory of Securitization", Belgrade Center for Security Policy, ss. 1-7.
- Waever, O. (1989). "Security, the Speech Act: Analyzing the Politics of a Word", *Working Paper, 19*, Copenhagen: Center for Peace and Conflict Research.
- Waever, O. (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, St. Martin's Press.
- Waever, O. (1995). "Securitization and Desecuritization", içinde *On Security*, ed. Ronnie Lipschutz, Columbia University Press.
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*, Cornell University Press.
- Walt, S. M. (1991). "The Renaissance of Security Studies", *International Studies Quarterly*, Cilt. 35, Sayı. 2, ss. 211-239. <https://doi.org/10.2307/2600471>
- Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*, Columbia University, Waveland Press.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt. 46, Sayı. 2, ss. 391-425.
- Wohlforth, W. C. (1999). "The Stability of a Unipolar World", *International Security*, Cilt. 24, Sayı. 1, ss. 5-41.
- Wolfers, Arnold (1952), "'National Security' as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4, pp. 481-502. <https://doi.org/10.2307/2145138>
- Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). "Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion", *International Security*, Cilt. 44, Sayı. 1, ss. 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company

- Ullman, R. H. (1983). "Redefining Security", *International Security*, Cilt. 8, Sayı. 1, 129-153. <https://doi.org/10.2307/2538489>
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press.

The 21st-Century Projection of the People's Republic of China A Multipolar System or a Power Transition?

Figen Aydın¹

Abstract

Power transition theory points to a shift in power among states within the global system. A change between the hegemonic power and a rising great power would lead to a comprehensive transformation of the global order. Developed by A. F. K. Organski, power transition theory focuses on the potential power transition between the United States of America and the People's Republic of China in the contemporary global order. It is argued that the Belt and Road Initiative, launched by the People's Republic of China particularly in recent years, constitutes a significant component of the power transition process between the United States of America and the People's Republic of China. Accordingly, the People's Republic of China has implemented the Belt and Road Initiative with the aim of replacing the United States of America, the hegemonic power within the global order. This study claims that the People's Republic of China does not seek a multipolar system, but rather a power transition vis-à-vis the United States of America. Ultimately, it is clarified that the Belt and Road Initiative is not merely a development and geopolitical project.

Introduction

Power Transition Theory, developed by Abramo Fimo Kenneth Organski (A. F. K. Organski), argues that within the hierarchically structured international system, a power transition may occur between the hegemonic power and a great power (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). The theory focuses on the process whereby a rising power challenges the existing order by refusing to

1 Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, figen.aydin@yeniuyyil.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1777-278X>

accept the position of the hegemonic power and emerges as a revisionist actor within the global system (Chan, 2025). A state that is rising and expanding its economic capacity will, over time, aspire to attain the position of the hegemonic power (Hopewell, 2025). It will demand a revision of the existing status quo and will seek to increase its economic power in order to realize this objective (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). In power transition theory, where economic growth constitutes the fundamental driving factor, a rising state can seek a power transition within the global system only once it has sufficiently enhanced its economic strength (Larsson, 2018).

This study argues that the People's Republic of China does not aim for a multipolar system, but rather pursues a power transition (Wang, Chen, & Koppenjan, 2022). The main objective of the study is to explain that, contrary to its discourse, the People's Republic of China does not seek a multipolar system, but instead targets a power transition vis-à-vis the United States of America (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). Another objective of the study is to explain that the Belt and Road Initiative was implemented with the aim of enabling, and if possible accelerating, a global power transition (Chen, Huhe, & Lin, 2025). The study claims that the People's Republic of China has implemented the Belt and Road Initiative as a crucial and necessary step in economic development, in line with its objective of dismantling United States hegemony and bringing about a power transition (Kauppila & Kopra, 2022).

Within the framework of these objectives, the study will first elaborate on A. F. K. Organski's Power Transition Theory. The positions of states within the global system as conceptualized by Power Transition Theory (Hopewell, 2025), and the implications of these positions for states, will be discussed. In the final section, it will be determined whether the People's Republic of China demonstrates a demand for a power transition in its discourse and practices (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). An assessment will be made as to whether the power transition demanded and/or likely to occur with the support of the People's Republic of China's Belt and Road Initiative is genuinely feasible (Maity & Kumar, 2025).

Like all studies, this study also has its limitations. The study aims to contribute to the existing literature (Moyer, Meisel, & Matthews, 2023). A review of the relevant literature reveals that there is an insufficient number of studies examining the Belt and Road Initiative of the People's Republic of China as a geopolitical project that facilitates and/or seeks to bring about a power transition (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014). For this reason, the study aims to fill this gap in the literature

by analyzing the issue through the lens of Organski's theory (Irwin, Mandel, & MacLeod, 2023).

Ultimately, the study concludes that the primary objective of the People's Republic of China is not the transformation of the global system into a multipolar order, but rather the realization of a power transition (Chen, Huhe, & Lin, 2025). The Belt and Road Initiative is acknowledged as an instrument aimed at reshaping global governance (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). It is determined that the Belt and Road Initiative constitutes a significant stage in the competition between the United States of America and the People's Republic of China, and that current conditions are designed accordingly (Duggan, Gottwald, & Bersick, 2024). It is understood that the global order is being reshaped through the continuation of the Belt and Road Initiative, and that countries are experiencing a transitional period in their geostrategies (Maity & Kumar, 2025).

1. A. F. K. Organski's Power Transition Theory and Its Components

Power Transition Theory was theorized by A. F. K. Organski. By analyzing the hierarchical structure of the international system, the theorist focused on the possibility that interstate relations may undergo a transition process. Organski identified the sources of state power and the causes of war (Organski, 1958). The point of departure of the theory is the possibility that the nature and scope of the relationship between the dominant power and rising powers within the international system may change (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). By evaluating the competition between the dominant power and the rising power, the theory assesses the likelihood of a transition occurring among states in the international system (Larsson, 2018). According to the theory, rising powers experience a sense of dissatisfaction vis-à-vis the dominant power (Moyer, Meisel, & Matthews, 2023). Rising powers that are dissatisfied with the international system, its functioning, and their position within it challenge the operation of the international system (Schweller, 2015; Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025).

The theory examines power struggles among rising powers and evaluates the impact of power on states (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). A. F. K. Organski argues that three factors should be considered when measuring state power: population, political effectiveness, and economic power. Economic power, according to Organski, is expressed in terms of industrialization (Kai, 2017).

A. F. K. Organski's theory of the transition of power was formulated after the collapse of the Soviet Union. According to the theory of the transition of power, the current global system is undergoing a shift in power Dynamics (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). This shift will occur between rising powers and hegemonic powers. Rising powers, whose power increases with their rise, are dissatisfied with their place and position within the global system (Moyer, Meisel, & Matthews, 2023).

The rising power believes it deserves a higher position within the global system and therefore seeks to move up a notch. It perceives itself as being on the same level as the hegemonic power, which is positioned one notch above it. In such a situation, the rising power, unwilling to remain below the hegemonic power, seeks to assert its status as a greater power within the global system (Moyer, Meisel, & Matthews, 2023).

According to A. F. K. Organski, the primary factor enabling states to become rising powers is the economy. A state that succeeds in improving and developing its economy advances in the distribution of power within the international system. In addition to the economy, population constitutes an important factor (Goldstein & Pevehouse, 2017). Population growth is regarded as an improvement in demographic indicators. A state whose demographic indicators improve is able to position itself among rising Powers (Chan, 2025). As states' economies develop and their demographic indicators improve, they are able to formulate policies of influence over smaller states. In the hierarchical international system (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022), if states are satisfied with their own position and, more importantly, are not disturbed by the position of the dominant power, the system continues without change (Cieciura, 2016). However, if a rising power is dissatisfied with both its own position and that of the dominant power, it demands change in the international system. This situation necessitates the reorganization of the international system (Kai, 2017).

According to A. F. K. Organski, within the global system the hierarchy of states is determined by economic power and political influence, with the state possessing the greatest economic capacity and the deepest political influence constituting the dominant power of the international system (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). This power is positioned at the apex of the system. Beneath the dominant power are the great powers. Great powers that maintain a certain distance from the dominant power are economically and politically weaker than it (Okur, 2016). However, because great powers occupy the tier immediately below the dominant power (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022), they possess the potential to become rivals to the dominant

power over time (Kai, 2017). Below the great powers are the middle powers. Middle powers are compelled to adapt to the global system. At the lowest level of the hierarchical international system are small powers (Okur, 2016).

According to Power Transition Theory, it is the rise of great powers that has the potential to disrupt the functioning of the international system (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). In fact, as long as great powers do not rise significantly, they do not seek to challenge the dominant power, because there exists a substantial power gap between the dominant power and the great powers (Kai, 2017). However, once a great power perceives that it has risen sufficiently, it becomes dissatisfied with the dominant power's management of the international system. It also becomes discontented with its own position within the system and seeks to rise further. A great power that aspires to rise further may cause relations within the global system to evolve into conflict (Cieciura, 2016). Power Transition Theory anticipates that the relationship between the rising power and the dominant power will evolve into conflict, because, according to the theory, a rising power that seeks to replace the dominant power cannot achieve this without conflict (Kai, 2017).

Within the global system, rising powers will inevitably challenge the dominant power over time (Wang, Chen, & Koppenjan, 2022). This is because dissatisfaction with their own position and the desire to become the dominant power prevail within rising powers. A rising power that seeks to alter the existing situation is dissatisfied with the dominant power's control over the governance of the global system (Larsson, 2018). This situation is sought to be changed by achieving parity with the dominant power. A dissatisfied rising power will demand a power transition within the global system (Rauch, 2018). Once the rising power attains parity with the dominant power, it seeks a change in the order. The dominant power, however, will not wish to relinquish its position. According to the theory, this renders conflict between the rising power and the dominant power inevitable. A rising power that does not wish to engage in conflict is compelled to accept the position of the dominant power (Rauch, 2018; Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025).

The remarkable economic rise of the People's Republic of China over the past decades has led to a growing focus on the possibility of a power transition between China and the United States of America (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). The rise of the People's Republic of China as a great power has shifted attention toward a potential power transition with the United States of America, the dominant power within the system (Kauppila & Kopra, 2022). The declining influence of the United States of America within the global system constitutes one of the principal reasons for this focus

(Kai, 2017). Perceiving the rise of the People's Republic of China as a threat, the dominant power, the United States of America, has sought ways to isolate China within the global system (Okur, 2016). The People's Republic of China's rising and strengthening economic power, its population of approximately one and a half billion, and the expansion of its political policies constitute the primary reasons for the frequent reference to power transition theory (Irwin, Mandel, & MacLeod, 2023).

The United States of America regards the People's Republic of China as the principal actor in a potential power transition, viewing it as a rising power (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). Among the most important reasons for this perception are the People's Republic of China's unpredictable economic expansion and its possession of the world's largest population² (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). However, when factors such as resources, investments, influence policies, and military expenditures are taken into account, it is evident that the economy of the People's Republic of China still lags behind that of the United States of America (Goldstein & Pevehouse, 2017). Nevertheless, the fact that the People's Republic of China possesses one of the fastest-growing economies in the world and is positioned immediately behind the United States of America has led to the construction of power transition scenarios by the United States (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). Moreover, the People's Republic of China's strong and authoritarian political system is considered significant within the framework of Power Transition Theory (Kai, 2017).

Rising powers pursue influence policies in order to strengthen their positions within the global system. Such influence policies are regarded as particularly important for states that seek to bring about a power transition within the global system (Fels, 2017). The expansion of the People's Republic of China's influence policies and the strengthening of its international relations have prompted questions as to whether it aims to achieve a power transition (Kauppila & Kopra, 2022). In addition, the People's Republic of China's frequent expressions of dissatisfaction with the functioning of the global system are consistent with a demand for a potential power transition in international relations (Kai, 2017).

2 According to the 2024 population census, India has surpassed China by a narrow margin. Today, India is recognized as the most populous country in the world. However, the sustainability of India's position as the country with the largest population is of significance. For this reason, India's population, as the world's most populous country, must once again exceed that of China in the next census. In this way, it will be definitively established that India will maintain its status as the world's most populous country for many years to come.

The influence expanded by the People's Republic of China through the Belt and Road Initiative suggests the possibility of a power transition by disrupting the functioning of the international system (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). Spanning every continent, the Belt and Road Initiative has been transformed into a central pillar of the People's Republic of China's economy (Exnerová, 2021). By enabling the expansion and deepening of China's economy, the Initiative appears to possess the capacity to challenge the hegemonic position of the United States of America within the global system (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). The emergence of indications that the Initiative may surpass the hegemonic position of the United States constitutes the primary reason for evaluating the Belt and Road Initiative through the lens of Power Transition Theory (Duggan, Gottwald, & Bersick, 2024).

As a rising power, the People's Republic of China is strengthening its economy and expanding its spheres of influence through the Belt and Road Initiative (Petrone, 2019). The implementation of the Belt and Road Initiative by the People's Republic of China, as the world's second-largest economy (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025), suggests that it will ultimately facilitate a power transition between China and the United States of America. The People's Republic of China appears to be preparing for a potential power transition by weakening the position of the United States of America, the world's largest and dominant power within the global system (Okur, 2017).

Indeed, the People's Republic of China anticipates a power transition within the global system and designs its international relations accordingly (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). The economic and influence-related dimensions of the Belt and Road Initiative substantiate this objective. At this point, explaining the objectives of the People's Republic of China through the lens of Power Transition Theory is of particular importance (Petrone, 2019).

The Belt and Road Initiative, the latest in a series of economic policies pursued by the People's Republic of China over many years, has raised the possibility of a power shift within the global system (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). It is believed that the People's Republic of China, having strengthened its power through the Belt and Road Initiative (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014), will eventually rise to a position where it can challenge the hegemonic power, the United States. Dissatisfied with its current position and believing it deserves a higher status, the People's Republic of China, empowered by the Belt and Road Initiative, could challenge the United States, the dominant force in the global system (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022).

It is understood that the People's Republic of China, which has expanded the economic capacity and influence policies required by Power Transition Theory through the Belt and Road Initiative, possesses the capability to bring about a power transition by weakening the policies of the dominant power (Kauppila & Kopra, 2022). For this reason, evaluating the Belt and Road Initiative through the framework of Power Transition Theory appears to be a viable approach for understanding the objectives of the People's Republic of China (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014). The limited number of studies in the literature that examine the economy, influence, and the Belt and Road Initiative of the People's Republic of China from this perspective is significant in terms of the contribution this study seeks to make to the international relations literature (Jarosiewicz & Strachota, 2013).

2. A Multipolar System or a Power Transition?

Years after A. F. K. Organski formulated Power Transition Theory, the global political order has assumed a different character. Global international relations entered a new order with the end of the Cold War and the dissolution of the Soviet Union (Chen, Huhe, & Lin, 2025). In this new order, the United States of America emerged as the greatest power within the global system, and a unipolar system was envisaged (Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025). The decades that followed proved sufficient for countries such as Russia and the People's Republic of China to consolidate their positions as great Powers (Brown, 2015). The economic and political rise of the People's Republic of China in the Asia-Pacific region has, over time, been interpreted as a reaction against United States hegemony (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). Moreover, the People's Republic of China's statements declaring that it seeks not a unipolar but a multipolar system have demonstrated a stance in opposition to United States hegemony (Baruah, 2021).

The People's Republic of China has sought a system within the global order that would safeguard its interests. However, United States hegemony and the Western liberal order differ significantly from the People's Republic of China's economic structure and its approach to institutionalizing political relations (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). In this context, the existing unipolar and Western-centric global system poses, in a sense, a threat to the People's Republic of China and to the order it seeks to establish. For this reason, it is observed that the People's Republic of China has pursued a far more revisionist policy vis-à-vis the hegemony of the United States of America and the West (Maity & Kumar, 2025).

In addition, the Belt and Road Initiative announced in 2013 symbolizes the People's Republic of China's (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014), revisionist stance within the global system through its nature, objectives, debt diplomacy, geopolitical rationales, sources of financing, and geoeconomic goals (Exnerová, 2021). It is understood that the Belt and Road Initiative has pioneered a phase of globalization encompassing global international relations and states, particularly across Eurasia. The economic and political cooperation developed through the Belt and Road Initiative reinforces the argument that the People's Republic of China seeks to assume new and multifaceted roles within the global system (Baruah, 2021). The Belt and Road Initiative constitutes a comprehensive set of development and investment projects with geopolitical dynamics that channel investments toward Eurasia. Possessing clear geoeconomic objectives, the Belt and Road Initiative has been identified as the project with the largest economic investments of the twenty-first century (Jarosiewicz & Strachota, 2013). From infrastructure investments to telecommunications operations, and from highways to air routes, virtually every form of transportation and investment network is encompassed within the scope of the Initiative (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020).

The Belt and Road Initiative, which includes both land and maritime main connections, reaches the Middle East, Africa, and Europe via overland routes through Asia (Snow, 2009). Its maritime route connects the East and South China Seas to the Indo-Pacific Ocean, the Mediterranean, and the Atlantic Ocean (Irwin, Mandel, & MacLeod, 2023). On the land routes, investments aimed at facilitating infrastructure and interstate trade are prioritized. On the maritime routes, the focus is on port projects and ensuring the security of maritime commerce (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014).

Thanks to the Belt and Road Initiative, the People's Republic of China has gained access to the furthest continents of the world by land and sea (Moyer, Meisel, & Matthews, 2023; Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014). By investing even in the United States and South America, the Belt and Road Initiative has managed to establish partnerships with countries on every continent. These partnerships provide the People's Republic of China with economic advantages (Kauppila & Kopra, 2022).

Furthermore, an advantage of economic partnerships is that they can lead to political cooperation. The fact that economic partnerships contribute to the development of political relations over time is seen as another reason why the

People's Republic of China attaches great importance to the Belt and Road Initiative (Irwin, Mandel, & MacLeod, 2023).

There are multiple reasons behind the People's Republic of China's decision to implement an overarching project such as the Belt and Road Initiative (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014). The most important and fundamental reason is to complete its own economic development program as the world's second-largest economy (Larsson, 2018). Another significant motive for the People's Republic of China is to surpass the economy of the United States of America. In a global order where infrastructure development and enhanced connectivity have become a competitive dynamic, China is investing in globalizing and developing regions within the framework of the Belt and Road Initiative (Hopewell, 2025). By gaining access to emerging markets, the People's Republic of China seeks to position itself to compete with United States influence and the U.S. economy (Jarosiewicz & Strachota, 2013).

Moreover, for the financially supported Belt and Road Initiative, China has established financial centers such as the Asian Infrastructure Investment Bank and created funding mechanisms. These financial centers are operated by China, an Asian state, and differ in their functioning and governance from Western institutions (Duggan, Gottwald, & Bersick, 2024). The Belt and Road Initiative, which includes stakeholders from every continent, is maintained through summits and aims to enhance inter-state connectivity by promoting bilateral, multilateral, regional, and subregional cooperation (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). In this way, the Initiative not only emphasizes economic power but also political influence, redefining globalization in which the People's Republic of China assumes a central, bridging role (Brown, 2015).

In this context, the Belt and Road Initiative cannot be understood merely as an investment and development Project (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014); it also aims to redefine the global order (Wang, Chen, & Koppenjan, 2022). It marks the beginning of the establishment of a new order under the leadership of the People's Republic of China. As the world's largest economic power, the United States of America perceives the Belt and Road Initiative, launched under China's leadership, as a threat in response to the intensifying bilateral competition (de Graaff, ten Brink, & Parmar, 2020). By strengthening interstate competition, the Belt and Road Initiative offers alternatives to the regions and countries economically dominated by the United States and integrates them into the economic-political framework of a new Asian-centered order led by China (Chan, 2025).

The People's Republic of China has stated that a unipolar system is unacceptable and emphasizes that the global system must inevitably evolve into a multipolar structure. It underscores that United States hegemony is intolerable and asserts that the global system cannot have a single leader (Hopewell, 2025). However, it is assessed that the objectives China has set through the Belt and Road Initiative reflect broader, distinct, and more covert aims regarding the global system (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2014). Accordingly, the People's Republic of China does not, in fact, aim for a genuinely multipolar system. Rather, China seeks to bring about a power transition in the global system by dismantling United States hegemony. Following this power transition, China aims to establish a global system in which it assumes the role of the hegemon (Snow, 2009).

The People's Republic of China states that it seeks to eliminate United States hegemony and desires the global system to evolve not into a post-hegemonic phase, but into a multipolar system (Jarosiewicz & Strachota, 2013). It asserts that the Belt and Road Initiative is a project based on geopolitical connections with clear geoeconomic objectives (Bätz, Klöckner, & Schneider, 2022). However, the primary purpose behind China's implementation of an intercontinental geopolitical and geoeconomic project such as the Belt and Road Initiative is not to transform the global system into a multipolar order (Kauppila & Kopra, 2022; Heimann, Kruck, Paikowsky, & Zangl, 2025).

Conclusion

Since its inception, Power Transition Theory has evaluated the relationship between the dominant power in the global system and rising powers. According to the theory, as a rising power accumulates strength, it attains the capability to challenge the dominant power within the global system. Once the rising power has sufficiently consolidated its power, it can confront the hegemon and facilitate a power transition within the system.

Power Transition Theory posits that a rising power occupies a position immediately below that of the dominant power. A rising power dissatisfied with its position seeks to ascend further. In time, it will aim to replace the hegemon within the global system. In such a scenario, the dominant power will be unwilling to relinquish its position. Consequently, there exists a potential for a power struggle between the rising power and the hegemon. Power Transition Theory thus theorizes and evaluates the likelihood of a power transition or power struggle between the rising power and the dominant power.

With the announcement of the Belt and Road Initiative, the People's Republic of China, whose position in the global system has rapidly risen and

grown stronger, has begun to question its place within the global system. According to the People's Republic of China, the global system it is questioning has shown that the reality of the United States being the hegemonic power must now change. The rising great power, the People's Republic of China, believes it is now on equal footing with the United States. However, it is necessary to understand that it desires a power transition, not a multipolar system. Because the People's Republic of China believes that the economic and political power it has expanded through the Belt and Road Initiative is now conducive to a power transition. In this way, the People's Republic of China wants to emerge as the hegemonic power. It aims for a new global system where it becomes the hegemonic power, not a multipolar one.

The expansion and strengthening of the People's Republic of China's economy, as well as the deepening of the government's influence, can be interpreted as necessary conditions for a rising China. According to Power Transition Theory, it is essential for a rising power to possess robust and extensive economic and influence policies. A rising power whose economy has strengthened and whose influence has deepened is considered capable, under the theory, of displacing the dominant power. Accordingly, the People's Republic of China appears capable of surpassing the United States' hegemonic position through its economic power and influence policies.

It is possible to define the goal of the People's Republic of China not as establishing a multipolar system, but as facilitating a power transition. Through the Belt and Road Initiative, China's initial objective is to counter the hegemonic power of the United States and the unipolar system by promoting a multipolar order. However, it is more accurate to assess that the ultimate aim of the Chinese government is not a multipolar system, but a global system under China's own hegemony. China seeks to create a global system in which it, rather than the United States, assumes the dominant role. To achieve this, it must first dismantle or remove the hegemonic power of the United States. Therefore, through the Belt and Road Initiative, China initially attempts to transform the global system into a multipolar structure. In the subsequent phase, the Initiative is intended to consolidate the system under China's hegemonic dominance, effectively moving toward a unipolar system led by China. From this perspective, it can be concluded that China's ultimate global objective is not a multipolar system, but a power transition.

At this point, it is important to note that China currently lags significantly behind the United States in terms of economic and influence policies. Transforming the global system into a multipolar order and subsequently achieving a power transition appears extremely challenging. In the short and

medium term, such a transformation seems unlikely; it may only be feasible over the long term. A long-term transformation of the global system would require China to advance and strengthen its economic and influence policies without any diminution.

It is difficult to be certain about the future course of the People's Republic of China. It is difficult to be certain that the Belt and Road Initiative will continue successfully. If the Belt and Road Initiative does not deliver the desired success to the People's Republic of China in the medium term, it is clear that a power transfer between the United States and China, and consequently a change in the global system, will not be possible.

This study demonstrates that China's stance within the global system is aimed at a power transition rather than multipolarity. The vision China has presented is sufficiently powerful to potentially enable a power transition within the global system. Indeed, the Belt and Road Initiative appears to have been implemented precisely because it targets a global power transition. However, when the current global system is examined realistically, it becomes evident that China is not yet in a position to challenge the economic and political influence of the United States. Therefore, while the Belt and Road Initiative is clearly a project designed to facilitate a power transition, it is also evident that such a transition is unlikely to occur in the medium term.

References

- Baruah, A. G. (2021). Xi Jinping's 'Asia for Asians', major power diplomacy and India. In A. S. Ding & J. P. Panda (Eds.), *Chinese politics and foreign policy under Xi Jinping: The future political trajectory* (pp. 87–105). Routledge Studies on Think Asia.
- Bätz, K., Klöckner, A. C., & Schneider, G. (2022). Challenging the status quo: Predicting violence with sparse decision-making data. *International Interactions*, 48(4), 697–713. <https://doi.org/10.1080/03050629.2022.2051024>
- Brown, R. (2015). Where will the new Silk Road lead? The effects of Chinese investment and migration in Xinjiang and Central Asia. *Columbia University Journal of Politics and Society*, 1, 69–91. <https://doi.org/10.7916/D8KH0N9C>
- Chan, E. S. Y. (2025). China's Discourse of Maritime Power: A Thematic Analysis. *Journal of Contemporary China*, 34(153), 432–450. <https://doi.org/10.1080/10670564.2024.2319064>
- Chen, J., Huhe, N., & Lin, Z. (2025). Understanding Generational Shifts and Democratic Support in China: Value Change Vs. Life Satisfaction. *Journal of Contemporary China*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/10670564.2025.2597751>
- Cieciura, W. (2016). Ethnicity or religion? Republican-era Chinese debates on Islam and Muslims. In J. Lipman (Ed.), *Islamic thought in China: Sino-Muslim intellectual evolution from the 17th to the 21st century* (pp. 237–268). Edinburgh University Press.
- de Graaff, N., ten Brink, T., & Parmar, I. (2020). China's rise in a liberal world order in transition – introduction to the FORUM. *Review of International Political Economy*, 27(2), 191–207. <https://doi.org/10.1080/09692290.2019.1709880>
- Duggan, N., Gottwald, J. C., & Bersick, S. (2024). Still a work in progress: the ongoing evolution of the role conception underlying China's Belt and Road initiative. *Area Development and Policy*, 9(3), 385–406. <https://doi.org/10.1080/23792949.2024.2311891>
- Exnerová, V. (2021). China's 'Silk Road' public diplomacy in Central Asia: Rethinking the 'network' approach to the study of public diplomacy and its instrumentalism. In J. Ptácková, O. Klimeš, & G. Rawnsley (Eds.), *Transnational sites of China's cultural diplomacy: Central Asia, Southeast Asia, Middle East and Europe compared* (pp. xx–xx). Palgrave Macmillan.
- Fels, E. (2017). *Shifting power in Asia-Pacific? The rise of China, Sino-US competition and regional middle power allegiance*. Springer International Publishing.
- Goldstein, J. S., & Pevehouse, J. C. (2017). *Uluslararası ilişkiler* (H. Özdemir, Çev., 2. baskı). BB101 Yayınları.
- Heimann, G., Kruck, A., Paikowsky, D., & Zangl, B. (2025). Cooptation in great power rivalries: A conceptual framework. *Contemporary Security Policy*, 46(1), 8–36. <https://doi.org/10.1080/13523260.2024.2430022>

- Hopewell, K. (2025). Challenging the status quo-revisionist power dichotomy: China and the United States in the trade regime. *Review of International Political Economy*, 32(4), 922–944. <https://doi.org/10.1080/09692290.2025.2493802>
- Irwin, D., Mandel, D. R., & MacLeod, B. A. (2023). American and Chinese Public Opinion in an Era of Great Power Competition: Ingroup Bias and Threat Perceptions. *Journal of Contemporary China*, 32(140), 171–190. <https://doi.org/10.1080/10670564.2022.2071833>
- Jarosiewicz, A., & Strachota, K. (2013). *China vs. Central Asia: The achievements of the past two decades* (Vol. 45). Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia Centre for Eastern Studies. <https://doi.org/ISBN:978-83-62936-30-4>
- Kai, J. (2017). *Rising China in a changing world: Power transitions and global leadership*. Palgrave Macmillan.
- Kauppila, L., & Kopra, S. (2022). China's rise and the Arctic region up to 2049 – three scenarios for regional futures in an era of climate change and power transition. *The Polar Journal*, 12(1), 148–171. <https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2058216>
- Larsson, O. (2018). Advancing Post-Structural Institutionalism: Discourses, Subjects, Power Asymmetries, and Institutional Change. *Critical Review*, 30(3–4), 325–346. <https://doi.org/10.1080/08913811.2018.1567982>
- Maity, I., & Kumar, S. (2025). Shifting power between china's assertiveness and India's recalibration. *Cogent Social Sciences*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311886.2025.2566299>
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2014, June 28). Carry forward the five principles of peaceful coexistence to build a better world through win-win cooperation. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/zyjh_665391/201407/t20140701_678184.html#:~:text=Echoing%20this%20historical%20trend%2C%20China,mutual%20benefit%2C%20and%20peaceful%20coexistence
- Moyer, J. D., Meisel, C. J., & Matthews, A. S. (2023). Measuring and Forecasting the Rise of China: Reality over Image. *Journal of Contemporary China*, 32(140), 191–206. <https://doi.org/10.1080/10670564.2022.2071879>
- Okur, M. A. (2016). Karmaşa çağında Organski'yi hatırlamak: Doğu Avrupa'daki gerilimlerin küresel bağlamı. In M. Şahingöz & A. Alp (Eds.), *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* (pp. 139–147). Türk Yurdu Yayınları.
- Okur, M. A. (2017). “Bir Kuşak, Bir Yol” projesinin jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar. *Akademik Hassasiyetler*, 4(8), 45–55.
- Organski, A. F. K. (1958). *World politics* (2nd ed.). University of Michigan Press.
- Petrone, F. (2019). BRICS, soft power and climate change: new challenges in global governance? *Ethics & Global Politics*, 12(2), 19–30. <https://doi.org/10.1080/16544951.2019.1611339>

- Rauch, C. (2018, February 3). Realism and power transition theory: Different branches of the power tree. *E-International Relations (E-IR)*. <http://www.eir.info/2018/02/03/realism-and-power-transition-theory-different-branches-of-the-power-tree/>
- Schweller, R. (2015, October 7). Rising powers and revisionism in emerging international orders. *Russia in Global Affairs*. <http://eng.globalaffairs.ru/valday/Rising-Powers-and-Revisionism-in-Emerging-International-Orders-17730>
- Snow, N. (2009). Rethinking public diplomacy. In N. Snow & P. M. Taylor (Eds.), *Routledge handbook of public diplomacy* (pp. xx-xx). Routledge Taylor & Francis Group.
- Wang, H., Chen, B., & Koppenjan, J. (2022). A refined experimentalist governance approach to incremental policy change: the case of process-tracing China's central government infrastructure PPP policies between 1988 and 2017. *Journal of Chinese Governance*, 7(1), 27–51. <https://doi.org/10.1080/23812346.2021.1898151>

Türkiye’de Filistin Mücadelesine Destek Veren Dindar Kadınlar: 12.Kadın Buluşmaları Örneği¹

Ayşe Gökçe Arslan²ⁱ

Özet

Soykırım belirli bir grubun veya halkın taşıdığı kimlik nedeniyle kasıtlı olarak fiziki varlığının yanı sıra milli, manevi ve kültürel varlığının uzun süreli ve çok yönlü, organize saldırılarla ortadan kaldırılmasıdır. İsrail’in Gazze’deki saldırılarının uluslararası hukuka göre meşru müdafaa hakkı olarak değil, bir soykırım suçu olarak değerlendirilmesi gerektiği savından yola çıkan bu çalışmanın amacı yaşanan soykırımı karşı 12.Kadın Buluşmaları’nda ortaya konulan çözüm önerilerini betimleyici yöntem aracılığıyla aktarmaktır. 12-14 Eylül 2025 tarihleri arasında yapılan 12.Kadın Buluşmaları’nın ana gündem maddesi “Filistin mücadelesi ve dayanışması” olmuştur. Düzenlenen panelde Gazze’de yaşanan sürecin İsrail’in 1948’te devlet ilanı sonrası Arap köylerinin sürekli işgaline ve yok edilmesine dayanan Filistinlileri yerinden etme politikasıyla başladığı ve günümüzde bir soykırım haline geldiği vurgulanmıştır. HAZAR Derneği, TOKAD ve Direniş Çadırı, İLK-DER, Hak İnisiyatifi Derneği ve Filistin’e Özgürlük Platformu adına katılan konuşmacıların yanı sıra Gazze’den gelen bir kadın konuşmacı ve dinleyicilerin de katılımıyla gerçekleştirilen panelde “Türkiye’deki tüm limanların İsrail gemilerine kapatılması, İsrail malları ve şirketlerinin boykot edilmesi ve tüm ticari ilişkiler ile Türkiye üzerinden giden Azerbaycan petrolünün kesilerek İsrail’e tam ambargo uygulanması” şeklinde çözüm önerileri hakkında tartışılmıştır. 2024 yılında İstanbul’da düzenlenen “Vicdan Mahkemesi”nin soykırımın can kayıplarının yanı sıra Gazze’yi kültür soykırımı başta olmak üzere on beş farklı alanda etkilediği tespiti bir kez daha dile getirilmiştir. Gazze’ye gönderilen sosyal ve ekonomik yardımların, Filistin için düzenlenen protestoların ve dayanışmanın önemi dile getirilirken bazı Müslüman devletlerin sessizliği ise

- 1 Bu çalışma 27-29 Kasım 2025 tarihleri arasında düzenlenen III.Uluslararası Artuklu İktisadi, İdari ve Siyasi Bilimler Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.
- 2 YÖK 100-2000 Öncelikli Alan Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye, gokcarslan@hotmail.com ORCID: 0000-0002-5955-1064

teпки çekmiştir. Sonuç olarak kendileri de geçmişte birtakım ayrımcılıklarla mücadele eden dindar kadınlar, Filistin’de verilen mücadeleye çeşitli çözüm yolları ve eylem planları geliştirerek ortak olmuşlardır.

Giriş

Soykırım bir grubun ırk, din, siyasi görüş veya etnik kökeni nedeniyle kasten ve düzenli şekilde ortadan kaldırılması, yok edilmesidir. Bir ulusal grubun kültürel bağlarından, yaşam alanından ve son olarak yaşamdan koparılmasını amaçlayan soykırım, uluslararası insancıl hukuk kurallarının en ağır şekilde ihlal edildiği nitelikli bir suçtur (Başak,2003, s. 71).

Uluslararası kriterler bakımından teknik olarak değerlendirilen soykırım, toplu katliamlar gibi diğer insanlığa karşı işlenen suçlardan farklı olarak seçilen birtakım insan gruplarının özel bir kasıtlı, bir plan çerçevesinde yok edilmesine dayanır. Soykırım ilk kez 1946 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısında uluslararası bir *suç* olarak tanımlanmıştır. 1948 yılında kabul edilen *Soykırım Sözleşmesi*’ne göre suçun savaş zamanında işlenmesinin suçun niteliğini değiştirmediği vurgulanmış, soykırım yasağı uluslararası hukukta temel bir prensip olarak kabul edilmiştir (Beşiri, 2013, ss. 181-182).

Bu minvalde bu çalışmada İsrail’in 7 Ekim sonrası meşru müdafaa hakkını kullanmadığı aksine Filistinlileri *insandışlaştırarak* sistemli şekilde yok etmeye dayanan saldırılarda bulunduğu ve soykırım suçu işlediği savından yola çıkmıştır. Filistin ve İsrail arasındaki mesele 7 Ekim’de değil, 1948 yılında İsrail’in Filistin topraklarını işgal etmesi ve halkı yerinden etmesiyle başlar. Sistemli ve sürekli devam eden saldırılar 7 Ekim 2023 sonrasında ise Filistinlilerin sadece fiziki varlığına değil, tüm yaşam biçimlerine, yaşam alanlarına hatta içinde yaşadıkları doğal çevreye dahi kastedilen bir soykırım sürecine dönüşmüştür.

Arendt’e göre (2014, s. 276) soykırım, bizatihi insanlığın en önemli özelliği olan *çeşitliliğe* karşı yapılan bir yok etme eylemidir ve totaliter bir dışsallaştırmaya dayanmaktadır.

BM Kadınlara Karşı Her Türli Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi olan CEDAW Komitesinin çalışmaları esnasında ironik şekilde kendileri de kimlikleri ve yaşam biçimleri nedeniyle dışsallaştırılan kadınların kendi aralarında toplanma kararı almasıyla, Kadın Buluşmaları 2003 yılında düzenlenmeye başlamıştır. Böylece bir yandan yalnız olmadıklarını gören kadınlar, biraraya gelerek ülke ve dünya meseleleri hakkında tartışmaya başlamış ve sundukları çözüm önerileriyle karar alma süreçlerini etkileme potansiyeline sahip olmuşlardır.

12.Kadın Buluşmalarının ana gündem maddesi ise “Filistin mücadelesi ve dayanışması” olmuştur. Bu çalışma, İsrail’in Gazze’de, bir soykırım suçu işlediği savından yola çıkarak yaşanan soykırımı karşı 12.Kadın Buluşmaları’nda ortaya konulan çözüm önerilerini betimleyici yöntem aracılığıyla aktarmayı amaçlamaktadır.

1. Meşru Müdafaa mı Soykırım mı?

Yok etmenin en acımasız ve organize türlerinden biri olan soykırım, insanların sahip oldukları ırk, kimlik ve grup gibi nedenlerle sistemli olarak insanlıklarından “arındırılması” eş deyişle yaşamdan koparılmasına yol açan imha eylemlerinin tümüdür (Keklik, 2015, ss.1-2). Soykırım ile yalnızca fiziksel imha değil, toplumsal hafızanın yok edilmesi de amaçlanmaktadır.

Soykırım suçu tarih boyunca işlenmiş olsa da terim olarak ilk kez 20. yy.da Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin tarafından holokostu nitelemek amacıyla kullanılmıştır. Yunanca soy ve ırk anlamına gelen “*genos*” ile Latince öldürmek anlamına gelen “*cide*” kelimelerinin birleşiminden oluşan soykırım terimi Türkçe’de soyun kırılması yani yok edilmesi olarak kullanılmaktadır (Hinton, 2002, s.27). Lemkin “*toplum katliamı*” gibi geleneksel terimlerden farklı olarak soykırım kavramını, ulusal grupları imha etme amacı taşıyan koordineli bir plan ve eylemler bütünü olarak açıklar. Bu plan ile ulusal grupların kültür, dil, din, milli şuur ve ekonomik varlığını sağlayan sosyo-politik kurumlarının yok edilmesi amaçlanmaktadır. Soykırım bireylerin tekil varlıklarına yönelik olmayıp mensup oldukları ulusal gruplar nedeniyle “güvenlik, özgürlük, sağlık, saygınlık ve yaşamlarının” ortadan kaldırılmasını hedefler (Akt. Stone, 2005, s. 541).

Soykırım tarihinin Nazi Almanyası dönemi ile başlatılması gerektiğini düşünen Lemkin’e karşı Smith, tarihin tüm dönemlerinde “fetişçi, dini, sömürgeci ve modern” biçimlerde olmak üzere soykırımların yaşandığından bahseder (Akt. Mann, 2012, s. 42). Leo Kuper’e göre ise benzer olaylar önceden yaşanmıştır; cinayet eski olsa da soykırım yeni bir kavramdır (Kuper, 1981, s. 12).

Soykırımın kasıtlı olarak yapıldığına vurgu yapan Micheal Mann, grubun yalnızca fiziksel varlığına değil, kütüphaneleri, müzeleri, edebi eserleri, yemek ve sokak isimleri gibi kültürel varlığına yönelik bir yok etme kastının da olduğundan söz eder (Mann, 2012, s. 23).

Bununla birlikte, soykırım konusunda tartışmalar devam etmekte, bazı eleştirmenler soykırım çalışmalarını bilimsel olarak kabul etmemektedir. Helen Fein (2002, s. 76)bu durumu soykırımın kapsamı konusunda duygularla hareket edilmesi nedenine bağlar. Öte yandan, soykırım kurbanlarının yaptıkları

nedeniyle değil, kim oldukları ve gelecekte kim olabilecekleri nedeniyle sistemli şekilde öldürüldükleri konusunda bir uzlaşma mevcuttur (Bauman, 2001, s. 266).

Helen Fein’in “bir grubu doğrudan veya dolaylı fiziksel olarak yok etmenin yanı sıra grup üyelerinin biyolojik ve toplumsal ‘yeniden-üretimini’ engellemeyi amaçlayan uzun süreli ve sistematik eylemler” olarak tanımladığı soykırım kavramı günümüzde en çok kabul gören yaklaşımlardan biri olmuştur (Fein, 1993, ss. 24-25). Fein’in yaptığı sosyolojik çalışmalar, failerin organize aktörler olduklarına, belirli bir grubun üyesi olmaları nedeniyle seçtikleri kurbanlara “*yok etme kastı*”yla ve *sürekliliğe* dayanan saldırılarda bulduklarına ayrıca kurbanlar teslim olsalar da direnseler de her koşulda onları öldürdüklerine dikkat çekmektedir (Fein, 2002, ss. 83-84).

Öznel değerlendirmelerin ötesinde gerçekleştirilen eylemlerin “meşru müdafaa” mı yoksa bir “soykırım” mı olduğu uluslararası sözleşmeler ve emsal kararlar üzerinden teknik olarak ayırt edilebilir nitelikte olmasına rağmen uluslararası alandaki başat aktörlerin politik tutumu bu ayrımı zorlaştırmaktadır.

Peki uluslararası hukukta meşru müdafaa ne anlama gelmekte? Koşulları ve gerekçeleri neler?

Birleşmiş Milletler uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını ve tehdidini yasaklamasına karşın 39. ve 51.maddeler iki istisna durum olarak dışarıda bırakılmıştır. 39. maddeye göre uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlarda, BM Güvenlik Konseyi alacağı kararla duruma müdahil olma hakkına sahiptir. Meşru müdafaa hakkının düzenlendiği 51.maddeye göre ise BM üyesi devletlerin silahlı saldırıya uğraması durumunda Güvenlik Konseyi tarafından gerekli önlemler alınana kadar bireysel ya da ortak meşru savunma hakkı bulunmaktadır. Meşru müdafaa hakkını kullanan taraf, aldığı önlemleri Güvenlik Konseyi’ne bildirmekle yükümlü olup Konsey’in müdahalesiyle birlikte hakkı son bulmaktadır (Polat, 2024, ss. 8-11).

BM Genel Kurulu 1974 tarihli A/3314 sayılı kararına göre: “Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer devlete hücum etmesi veya istila etmesi ve bunun sonucunda askeri işgal veya ilhakı, başka devletin ülkesine bombardımanında bulunması veya herhangi bir silah kullanması, liman ve kıyıları ablukaya alması, kara-deniz-hava kuvvetleri ile filolarına saldırması” meşru müdafaa hakkını doğuran *silahlı saldırılar* olarak kabul edilmektedir (UNR,1974).

1.1. Gazze: 7 Ekim Öncesi ve Sonrası

Filistin ile İsrail arasındaki ihtilafın başlangıcı 19.yy.ın sonlarına kadar götürülebilir. Avrupa’da kabul görmeyen Yahudilerin kendilerine yurt bulma ideali, dini metinlerde ve zihinlerde “*vaad edilmiş topraklara dönme*” ve orada

bir devlet kurma fikri olarak yer edinmiştir. Siyon'a yani Kudüs'e dönme fikriyle ortaya çıkan Siyonizm 19. yy.da siyasi bir harekete dönüşmüş, gençliğinde yaşadığı anti-semitik baskılar ve sonrasında takip ettiği Dreyfus³ olayından etkilenen Theodor Herzl (1860-1904) Siyonizme politik bir form kazandırmıştır. Yahudi sorununun bir Avrupa sorunu olduğunu düşünen Herzl, Yahudi devletinin kurulmasını tek kurtuluş yolu olarak görmüştür. Bu minvalde İsrail'in 7 Ekim sonrası Gazze'de sistemli ve sürekli şekilde sürdürdüğü saldırılar tarihten bağımsız düşünülemez (TİHEK Raporu,2024, ss. 26-27).

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın elinden çıkan ve ardından İngiliz manda yönetimine geçen Filistin topraklarında kolonyal güçlerin yürüttüğü siyaset sonucunda bölgede istikrarsızlık derinleşmiştir. *Aliyah* adı verilen göç dalgaları ile Filistin'e yerleşmeye başlayan Yahudiler, 1948 yılında İngiliz manda yönetiminin ayrılmasının hemen ardından Siyonist emellerine ulaşarak İsrail devletini ilan etmişlerdir. Bunun üzerine başlayan 1948 ve 1967 Arap-İsrail savaşlarında galip gelen İsrail, *Diplom* olarak adlandırdığı politikalarla Filistin halkını zorunlu göçe maruz bırakmış ve yerinden etmiştir (Cleveland, 2008, ss. 296-371). Yaşadığı mekân üzerindeki yerleştirme gücünü kaybeden ve mekânsızlaşmaya başlayan Filistinliler, mülteci kamplarında yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Öte yandan İsrail, Siyonist idealler doğrultusunda işgal ettiği mekânı dönüştürmeye başlamıştır. İsrail'in ele geçirdiği Filistin topraklarında homojen ve dışlayıcı bir düzen kurma hedefi, Filistin'de çatışmaların uzun süre nihayete ermeyeceğinin göstergelerinden biri olmuştur. Bununla birlikte Haziran Savaşı'nın ardından Filistinliler, işgal edilmiş topraklarında yeniden yerleştirme gücüne sahip olabilmek amacıyla İsrail'e karşı örgütlü bir mücadeleye girişmişlerdir (Arslan,2024, ss. 36-38).

Buna karşın 1973 Savaşı'nın ardından 1977 yılında imzalanan Camp David uzlaşısı ve Mısır ile 1979 yılında yapılan barış anlaşmaları, İsrail'in Arap dünyasında kendisine tehdit olarak görebileceği kimsenin kalmadığı çıkarımında bulunmasına yol açmış ve gasp ettiği Filistin topraklarında yasa dışı yerleşim birimleri kurarak etki alanını genişletmiştir. İsrail'in kuruluşundan beri genişleme ve işgal politikalarına devam etmesiyle BM'de "*Doğu Kudüs dahil olmak üzere işgal edilen topraklar sorunu, yasadışı Yahudi yerleşimci/işgalci sorunu ve Filistinli mülteciler sorunu*" temel gündem maddeleri haline gelmiş; ancak İsrail BM kararlarını uygulamadığı gibi herhangi bir yaptırımla da karşılaşmamıştır. Dolayısıyla uluslararası toplumun gerekli eylem iradesini ortaya koymamasından cesaret alan İsrail, bölgenin güvenliğine ve istikrarına

3 1895 yılında Yahudi subay Alfred Dreyfus'un Fransa'da Almanlar lehinde casusluk yapmakla suçlanması Fransa'da büyük skandallara yol açmıştır.

tehdit oluşturan saldırılarını sürdürmüş ve uluslararası sistemde kendine istisnai bir alan inşa etmiştir (TİHEK Raporu ,2024, ss. 28-30).

1993 Oslo Anlaşması’nın ardından Gazze Şeridi 1994 yılında Filistin Ulusal Yönetimi’ne devredilmiştir. 2007 yılında Hamas’ın iktidara gelmesiyle İsrail, Gazze’de ağır ambargolar uygulamaya başlamış; 2008’de “Dökme Kurşun Harekâtı”, 2011’de “Gazze hava harekâtı”, 2012’de “Bulut Sütunu Operasyonu”, 2014’te “Koruyucu Hat Operasyonu” ve 2021’de düzenlediği hava saldırıları ile binlerce Gazzeli sivili katletmiştir (TİHEK Raporu, 2024, ss. 31).

Hamas’ın 7 Ekim 2023’te işgalcilere karşı düzenlediği Aksa Tufanı Operasyonu sonrasında Batılı devletlerin sınırsız desteğini alan İsrail, hiçbir hukuki yaptırım ya da ahlaki değerden çekinmeden Gazze Şeridi’ni tamamen yıkacağını bildirmiş ve “Demir Kılıçlar Operasyonu”nu başlatmıştır. Gazze’de özellikle hastahaneleri, okulları, ibadethaneler ve sığınma merkezlerini çeşitli silahlarla hedef almış; her türlü insancıl hukuku, insan haklarını ve uluslararası hukuku ihlal etmiştir. Kadın-erkek, çocuk-yaşlı farketmeksizin bütün Filistinliler, tehlikeli ve terörist olarak nitelendirilerek katledilmiştir. Bu süreçte Başbakan Binyamin Netanyahu, savaşı Tevrat’ta kendileriyle birlikte hayvanlarının da öldürülmesi emredilen İsrailoğulları’nın azılı düşmanı olduğuna inanılan Ameleklere karşı yürüttüklerini ifade etmiştir. İsrail Savunma Bakanı Galant ise Gazzelileri “insansı hayvanlar”a benzeterек insandışılaştırmıştır (TİHEK Raporu,2024, ss. 103-105).

7 Ekim sonrası İsrail’in saldırıları uluslararası hukuka göre meşru müdafaa hakkı olarak mı yoksa bir soykırım suçu olarak mı değerlendirilmelidir?

İsrail’in 7 Ekim sonrası meşru müdafaa hakkına sahip olabilmesi “aciliyet ve gereklilik” ilkelerinin var olmasına, “ölçülü ve orantılı bir güç” kullanımına ve “uluslararası hukuka uygun” davranmasına bağlıdır. Öte yandan BM raporlarına göre, İsrail’in Gazze’de neden olduğu sivil kayıpların sayısı kırk bin kişiyi aşmış; dolayısıyla İsrail’in meşru müdafaa hakkına sahip olması olanaksızlaşmıştır (Türk, 2024). Bununla birlikte İsrail’in Gazze’deki kara harekâtı 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin “hastalar, yaralılar, savaş esirleri ve sivilleri” ilgilendiren tüm maddelerini ve 1977 tarihli ek protokollerini ihlal etmiş; meşru müdafaaaya izin veren 51.maddenin sınırlarını aşmıştır (Yamaner,2016). Bu nedenle İsrail’in Gazze’deki saldırılarını meşru müdafaa hakkıyla açıklamak mümkün gözükmemektedir.

Öte yandan bir devletin limanları ve kıyılarının başka bir devletin silahlı kuvvetleri tarafından ablukaya alınmasını silahlı saldırı olarak kabul eden BM

karanına göre, İsrail'in Filistin'e uyguladığı ablukalar, esasında Filistin'e meşru müdafaa hakkı veren bir saldırı eylemi olarak değerlendirilebilir (Acer, 2023).

Soykırım suçu: “Grup üyelerini öldürme, grup üyelerine ağır bedensel ya da zihinsel zarar verme, kasıtlı olarak grubu tamamen ya da kısmen yok etmeye yönelik yaşam koşulları içinde tutma, gruptaki gebelikleri engelleyecek önlemler alma, gruba ait çocukları gruptan ayırma ve başka bir gruba nakletme” olmak üzere *actus reus* yani fiziksel maddi suç unsurları ve *mens rea* manevi suç unsurlarından meydana gelmektedir. “Soykırım yapmak üzere plan yapmak ve ittifak kurmak, aleni kışkırtmada bulunmak ve soykırım suçuna katılmak” suçları ise sözleşmeye göre cezalandırılması gereken suçlar kapsamındadır. Soykırım suçunun sahip olduğu manevi unsurun özel karakteri onu başka suçlardan ayırmakta, eylemlerinin sistematik doğası, ölçeği ve bir grubu hedef alan plan ve politikaların varlığı suçun *özel kastını* oluşturmaktadır (Çoban, 2008). Özel kastın saptanmasında devlet liderlerinin, politikacı, yönetici ve yüksek rütbeli askerlerin karşı grubu insandıışılaştırma ve nefret söylemi içeren beyanatları belirleyici olmaktadır. Bu minvalde İsrail liderlerinin söylemlerinde ve medyada Filistin halkının insandıışılaştırılması İsrail'in soykırım niyetinin göstergesi olarak değerlendirilebilir (Polat, 2024, ss. 14-15).

İsrail'in maddi suç unsuru taşıyan saldırıları, Filistinlilerin fiziksel yaşamlarını sonlandırmaktan başka, bağımsız ekonomik faaliyetleri durdurma gibi çeşitli yollarla yaşam standartlarını zorlaştırmaya da dayanmaktadır. Elektrik, su, kanalizasyon gibi altyapı ihtiyaçlarının yerle bir edilmesine, konutların yıkılmasına ek olarak son üç yılda Batı Şeria'da İsrail tarafından yirmi bin civarında zeytin ağacı kesilmiştir (TİHEK Raporu, 2024, s. 122). Burada Filistin halkının tüm varlığının yanı sıra üzerinde yaşadıkları doğanın bile yok edilmesi söz konusudur.

Tüm bunlara rağmen İsrail'in bir ulusal grubu sahip olduğu kimlikten dolayı yok etme ve topraklarını ele geçirme amacı taşıyan sistemli saldırıları, uluslararası toplumda büyük tepkilere ve protestolara yol açmıştır. Uluslararası kuruluşların Gazze'deki durum hakkındaki raporları ve medya, İsrail'in uluslararası insanlık hukuku ihlal ederek insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik suçu işlediği iddialarını dile getirmektedir (UNHRC, 2024, 55-73). Şimdiye kadar uluslararası arenada pervasızca hareket etmeye alışmış olan İsrail, Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde soykırım suçu işlemekten, İsrail Başbakanı ve Savunma Bakanı ise savaş suçları işlemekten yargılanmaya başlamıştır.

Soykırım suçunun varlığı teknik ve hukuki bir süreç ile ispata açıktır. Bu minvalde, Güney Afrika Cumhuriyeti, 27 Aralık 2023 tarihinde İsrail'in Gazze'de BM 1948 Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiği suçlamasıyla Uluslararası

Adalet Divanı’na başvurmuştur. Devam eden davanın Mayıs 2024’e kadar çıkan üç ara kararında, Gazze’de soykırım suçu işlendiğine dair şüpheler doğrulanmıştır. İsrail’in bu uygulamalardan kaçınması ve soykırımı teşvik edenleri cezalandırması gerektiği hükmedilmiştir. Gazzelilerin yaşadığı olumsuz yaşam koşullarının giderilmesi için acil önlem alınması istenmiştir (ICJ, 2024).

BM İşgal Altındaki Filistin Toprakları Özel Raportörü Francesca Albanese tarafından Şubat 2024’te hazırlanan “Bir Soykırımın Anatomisi” başlıklı raporda: “Gazze’de otuz binden fazla sivil can kayıpları yaşandığı, konutların yüzde yetmişinin yerle bir edildiği ve nüfusun yüzde sekseninin zorla yerinden edildiği tespiti yapılmış, binlerce savaş esirinin ise insanlık dışı muamelelere maruz bırakıldığı” vurgulanmıştır. Rapor Gazze’de çeşitli savaş suçlarının yanı sıra insanlığa karşı suçun eşlik ettiği bir soykırımın yaşandığını belgelemektedir (A/HRC, 2024, ss. 55-73). Ayrıca Euro-Med İnsan Hakları İzleme Örgütü, İnsan Hakları için Üniversite Ağı gibi insan hakları örgütleri Gazze’de yapılan toplu katliam ve cezalandırmaları tespit ederek soykırım suçunun işlendiğini belgelemiştir (EU- HRM, 2024). Bununla birlikte İsrail saldırılarının başından itibaren yiyecek, temiz su ve enerji erişimini sistematik şekilde kısıtlamış ve Gazze halkını açlık ve susuzlukla cezalandırmıştır.

20 Mayıs 2024 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde başsavcı Karim Khan, 8 Ekim’den itibaren Roma Statüsü’ne aykırı olarak İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ve Savunma Bakanı Yoav Gallant’ın “sivillerin aç bırakılması ve kasten bedensel büyük acıların çektirilmesi, zalimane muameleler ve sivil nüfusa kasten saldırılar ile aç bırakma sonucu yok etme ve cinayet gibi savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve insanlık dışı eylemler”de bulduklarına dair makul şüphelere işaret etmiştir (TİHEK Raporu, 2024, s.133).

Sonuç olarak 7 Ekim saldırıları sonrası yaşanan sürecin, BM Sözleşmesine göre “gereklik, aciliyet ve orantılılık” kriterlerini aştığı ve İsrail’in meşru müdafaa tezlerini boşa çıkardığı; aksine BM Soykırım Sözleşmesinin maddi şartları ve özel niyetini taşıdığı görülmektedir. Uluslararası sözleşmeler, yargı kararları ve araştırma raporlarına göre İsrail’in eylemleri bir etnik temizlik ve soykırım suçu teşkil etmektedir (Polat, 2024, s. 16).

2. Filistin Dayanışması: 12. Kadın Buluşmaları

2003 yılında BM *Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi* olan CEDAW Komitesine bir Gölge Rapor sunulmak üzere Türkiye’nin pek çok ilinden beş yüze yakın kadının katılımıyla, geçmişten o güne dek kadınların uğradığı ayrımcılıkları deşifre etmek amacıyla bir toplantı düzenlenmiştir. Düzenlenen toplantıda katılımcılara uğradıkları ayrımcılıklar ve dışlamaları üç madde halinde yazmaları istenmiştir. Dindar kadınların yazdığı maddeler

arasında “başörtüsü yasakları” olmasına rağmen bu ayrımcılık görmezden gelinerek rapora dahil edilmemiştir. Bu nedenle toplantı sırasında pek çok gerginlik yaşanmış, başörtülü kadınlar ayrımcılıkla mücadeleyi esas kabul eden bir toplantı esnasında açıkça yok sayılmaya ve ayrımcılığa maruz bırakılmışlardır. Bu olayın ardından aynı yıl kendi aralarında toplanma kararı alan kadınlar Kızılcahamam’da ilk toplantılarını düzenlemişlerdir (Tuksal,2013, s. 105). Böylece Türkiye’de kamusal alan ve sivil toplumda dindar kadınların diğer kadın gruplarından farklılaşarak kendi aralarında birleşmeye karar vermelerine yol açan süreçte “Kadın Buluşmaları” ortaya çıkmıştır.

2003 yılında ilk kez düzenlenen Kadın Buluşmaları’nın ana gündem maddesi “*kadın hakları ve kadın sorunları*” olmuş; aynı yıl Çorum’da düzenlenen buluşmada “*Irak’a asker gönderme kararı reddedilmiştir.*” Antalya’daki toplantının teması ise “*Diyanetin yeniden yapılanmasında kadınların rolü*” konusu olmuştur. 2004 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen 4. Buluşma BM Aile yılı kapsamında “*aile*” konusuna odaklanmış, 5. Buluşma Ekim ayında Batman’da düzenlenmiştir. 2005 yılında Afyon’da düzenlenen 6. Kadın Buluşmaları’nın ana gündem maddesi ise “*AB ile ilişkiler*” olmuştur. Bursa’da yapılan 7. buluşma “*değerler*” konusuna odaklanmıştır (Tuksal,2013, s.106).

2007 yılında İstanbul’da Ortadoğu’nun çeşitli bölgelerinden kadınların katılımıyla ilk kez uluslararası olarak düzenlenen 8. Kadın Buluşmaları “*küresel tehdide karşı bölgesel kadın dayanışması*” temasına odaklanmıştır. Toplantıda ABD’nin Irak’ı işgalinin ortaya çıkardığı büyük acıların kadınları nasıl etkilediği ve çözüm önerileri hakkında tartışılmıştır.

2008 yılında Konya’da gerçekleştirilen 9. Buluşmanın ana gündem maddesi “*kadına yönelik şiddet, ayrımcılık ve başörtüsü yasakları*” olmuş; Gaziantep’te düzenlenen 10. Buluşma ise “*kadın istihdamı*” konusuna odaklanmıştır. Bununla birlikte, 2011 yılında “*Başörtülü aday yoksa, oy da yok!*” kampanyası düzenlenmiştir. 2013 yılında Merve Kavakçı’nın katılımıyla Diyarbakır’da düzenlenen 11.Kadın Buluşmalarının ana gündemi ise “*barış ve demokrasi*” olmuştur (Tuksal, 2013, s.108).

Düzenlenen Kadın Buluşmaları ile söz üretmenin ve sözü dinlenir olmaya giden yolun ne kadar önemli olduğu görülmüş, ülkedeki sorunların dindar kadınlarca da sahiplenildiği ve kadınların çözüm önerileri üretmek için aksiyon aldıkları “*Ortak Geleceğimizin İnşasında Buluşan Kadınlar*” teması altında ortaya konmuştur. 12 Eylül dönemi yasaklarını yaşayan, 28 Şubat sürecinde hak ihlallerine uğrayan, yaşam biçimleri nedeniyle aşağılanmalara ve ayrımcılıklara maruz bırakılan dindar kadınlar, düzenlenen buluşmalar sayesinde yalnız olmadıklarını ve yaşadıkları sorunların kişisel değil sistematik bir sorun olduğunu farketmişlerdir. Kadın Buluşmaları düzenlenmeden önce

sadece başörtüsü yasakları üzerinden bir dayanışma ve tartışma söz konusu iken düzenlenen buluşmalar sayesinde çok çeşitli konular tartışmaya açılmıştır.

Bu minvalde 12-14 Eylül 2025 tarihleri arasında 12.cisi düzenlenen Kadın Buluşmaları’nın ana gündem maddesi “Filistin mücadelesi ve dayanışması” olmuştur.

İsrail’in Filistin’de uyguladığı soykırıma ve buna karşı Türkiye’de dindar kadınların neler yaptıklarına dair düzenlenen panelin açılış konuşmasını “Nehirden Denize Özgür Filistin!” diyerek Gazze’den gelen bir kadın misafir yapmıştır. Gazze’den yaralı olarak önce Mısır’a ardından Türkiye’ye getirildiğini anlatan konuşmacı, Filistin’deki güncel durumu ve halkın soykırıma karşı dirayetle mücadeleye devam ettiğini aktarmıştır. Bununla birlikte, Filistin’e verilen destek ve yardımların devam etmesinin ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır.

Sonrasında HAZAR Derneği başkanı Ayla Kerimoğlu yaptığı sunum ile Gazze ve Türkiye’de düzenledikleri yardım ve destek faaliyetlerini anlatmıştır. “Sözden eyleme bilinci büyütmek” düsturuyula çalışmalarını devam ettirdiklerini dile getiren Kerimoğlu, Türkiye’deki çocukların Gazze’deki çocuklara mesaj gönderdikleri Hanzala atölyesini, “Bir kızım da Gazze’de okuyor!” kampanyasını ve Hazar Aşevi uygulaması ile on binden fazla insana ulaştıklarını anlatmıştır. Yaşamakta olan soykırıma karşı sanat ile direnme yaklaşımı çerçevesinde Türkiye’de Filistin hakkında belgeseller, atölyeler ve çeşitli etkinlikler düzenlediklerinden bahsetmiştir.

Hak İnisiyatifi Derneği Başkanı Fatma Bostan Ünsal “Filistin’le Dayanışma Pratikleri ve Öneriler” başlıklı sunumunu yapmıştır. Özellikle Batı dünyasında Gazze soykırımına karşı düzenlenen yürüyüşlerden bahsetmiş, insan hakları söyleminin araçsallaştırılması tehlikesine dikkat çekmiştir. Gazze’de yapılan soykırımı protesto ederken, Yezidi kadınlara yapılan tecavüz ve katliamların da din ayırmaksızın protesto edilmesi ve karşı çıkılması gerektiğini ifade etmiştir.

Yazar ve akademisyen Gül Ayşe Koçak, 7 Ekim sonrası farklı kesimlerin biraraya gelmesiyle kurulan Filistin’e Özgürlük Platformu adına 2024 yılında İstanbul’da düzenlenen “Vicdan Mahkemesi”ni anlatmıştır. Kurulan Vicdan Mahkemesi’nde İsrail’in “fiziksel varlığı yok etmenin yanı sıra kültürel ve milli kimliği ortadan kaldırma, camiler başta olmak üzere, dini kurum ve değerlere saldırma, ekonomik yaşamı çökertme, gruba ait sosyal ve politik yapıları ve iradeyi yok etme, grubun fiziksel varlığını tamamen yok etmeye dayalı olarak yaşam koşullarını kasten değiştirme, kişisel güvenlik, özgürlük ve son olarak insanlık onurunu hedef almak”tan oluşan on beş ayrı alanda soykırım suçu işlediği tespit edilmiştir.

Vicdan Mahkemesi'nin sanatçılar masasında yer alan Koçak, İsrail'in Filistin halkını kültürsüz ve medenileşmeye muhtaç insanlar olarak gördüğüne, Filistin hafızası ve tarihini ise bastırılması gereken bir silah olarak nitelediğine dikkat çekmiştir. İsrail'in Filistin'de aynı zamanda kültürel bir soykırım gerçekleştirdiğini vurgulamıştır. Geçmiş ve gelecek arasında bir köprü görevi üstleneceği düşünülen Filistinli yazarların, akademisyenlerin, şairlerin eş deyişle, Filistinli entelektüellerin İsrail tarafından hedef alındığını dile getirmiştir. İsrail'in bununla yetinmeyerek Filistin yemeklerini dahi İsrail yemeği olarak kitaplaştırdığını ayrıca tiyatroları, okulları ve üniversiteleri yerle bir ettiğini anlatmıştır.

Toplumsal Dayanışma Derneği ve Direniş Çadırı adına son konuşmayı yapan Sacide Uras yapılması gerekenler ve çözüm yolları üzerinde durmuş, İsrail mallarını boykot çağrısını ve boykotun önemini hatırlatmıştır.

Bununla birlikte katılımcılar "Türkiye'deki tüm limanların İsrail gemilerine kapatılması, İsrail malları ve şirketlerinin boykot edilmesi ve tüm ticari ilişkiler ile Türkiye üzerinden giden Azerbaycan petrolünün kesilerek İsrail'e tam ambargo uygulanması" şeklindeki çözüm önerileri üzerine tartışmışlardır. Filistin meselesinin anlaşılabilir (*high politics*) ve çözülemez gösterilmesi yaklaşımına ve İslam dünyasının Filistin konusundaki sessizliğine ise tepki göstermişlerdir.

Panelde Gazze'de yaşanan sürecin 7 Ekim sonrası başlamadığı aksine İsrail'in 1948'te devlet ilanı sonrası Arap köylerinin sürekli işgali ve yok edilmesine dayanan Filistinlileri yerinden etme politikasıyla başladığı ve günümüzde bir soykırım haline geldiği vurgulanmıştır.

Sonuç

Filistin ile İsrail arasındaki çatışmaların temeli Siyonist idealler doğrultusunda İsrail'in Filistin'de *düzen ve yerleştirme* tekeli ele geçirme isteğine dayanmaktadır. Siyonun asıl sahibi olduklarını iddia eden ve Filistin halkını insandışılaştıran İsrail'in 1948'den itibaren başlattığı yerinden etme ve işgalleri 7 Ekim sonrası meşru müdafaa hakkı olarak göstermeye çalışmasına rağmen; Gazze'yi yok etme amacıyla sürekli hale getirdiği saldırılar nedeniyle uluslararası hukuka göre soykırım suçu işlediği tespit edilmiştir. Bu süreçte Filistinlilerin sadece fiziki varlığına değil, tüm yaşam biçimlerine ve yaşam alanlarına hatta içinde yaşadıkları doğal çevreye dahi kastettikleri açığa çıkarılmıştır.

12. Kadın Buluşmalarında Filistin'de yaşanan soykırımın boyutlarını ortaya koyan kadınlar, geçmişte yaşadıkları ayrımcılıklara karşı geliştirdikleri mücadele ve dayanışma bilinci ile Gazze'de yaşanan soykırıma karşı Filistin'de verilen mücadeleye çeşitli çözüm yolları geliştirerek ortak olmuşlardır.

Kaynakça

- Acer, Y. (2024). İsrail’in Gazze’deki suçları. *TYB Akademi Dil Edebiyat & Sosyal Bilimler Dergisi*, (41).
- Arendt, H. (2014). *Kötülüğün sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs’te*. İstanbul: Metis Yayınları, s.276
- Arslan, A. G. (2024). Carl Schmitt’in düzen ve yerleştirme yaklaşımı üzerinden 1948–1967 Arap-İsrail savaşının değerlendirilmesi. *Artuklu Kaime*, 7(2), ss. 36-38.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış hayat: Postmodern ahlak denemeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 266.
- Beşiri, A. (2013). Soykırım ve soykırımı ilişkin uluslararası mekanizmalar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, s. 181-182.
- Cengiz, B. (2003). *Uluslararası ceza mahkemeleri ve uluslararası suçlar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. İstanbul: Agora Yayıncılık, ss. 296-371.
- Çoban, E. (2008). Uluslararası hukukta soykırım suçu ve suça zemin hazırlayan toplumsal yapılar: Ruanda örneği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.
- Fein, H. (1993). *Genocide: A sociological perspective*. Newbury Park, CA: Sage Publications, pp. 24-25
- Fein, H. (2002). *Genocide: A sociological perspective*. London, pp. 83-84.
- Fein, H. (2002). Genocide: A sociological perspective. In A. L. Hinton (Ed.), *Genocide: An anthropological reader*. Massachusetts: Blackwell Publishers, p. 76.
- Kagan, S. (2008). The media case before the Rwanda tribunal: The Nahimana et al. appeal judgement. *Hague Justice Journal*.
- Kerimli, K. (2015). *Soykırım, modernite ve karşı hafıza* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kuper, L. (1981). *Genocide: Its political use in the twentieth century*. New Haven, CT: Yale University Press, p.12.
- Mann, M. (2012). *Demokrasinin karanlık yüzü: Etnik temizliği açıklamak*. İstanbul: İthaki Yayınları, pp.23-42.
- Polat, C. Y. (2024). Uluslararası hukukta soykırım suçu ve meşru müdafaa hakkı: İsrail’in Gazze saldırısının adlandırılması sorunu. *ÇOMÜ LJAR*, 5(10), ss.8-17.
- Stone, D. (2005). Raphael Lemkin on the Holocaust. *Journal of Genocide Research*.
- Tuksal, H. (2013). Ortak geleceğin inşası için Diyarbakır’da buluşan kadınlar. *Amargi Dergisi*, ss.105-108.

- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. (2024). *Filistin'de insan hakları ihlalleri ve Gazze soykırımı raporu*. Ankara, ss. 26-133.
- United Nations. (1948). *Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Resolution 260 A (III))*. Retrieved July 3, 2028, from https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf
- United Nations. (1974). *Definition of aggression (Resolution 3314 (XXIX))*. Retrieved July 13, 2028, from https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_e.pdf
- Yamaner, B. (2016). 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre sözleşmeleri ve ek protokolleri. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi & International Committee of the Red Cross.

Bir Hegemonik Proje Olarak “Trump Doktrini”

Burcu Gökatalay¹

Özet

Bu çalışmada amaç, Trump Doktrinini uluslararası ilişkilerde hegemonya kurulumu ve sürdürülmesi bağlamında ele alırken Bob Jessop’un “Hegemonik Proje” kavramından yola çıkarak Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin bir değerlendirmesini yapmaktır. Ayrıca Venezüella devlet başkanının alı konulması örneğinin bu hegemonik projedeki yerini tartışmaktadır.

ABD’nin Çin ve Asya ekonomilerinin yükselişine paralel olarak zayıflayan hegemonik gücünü yeniden tahsis etme süreci olarak da yorumlayabileceğimiz doktrin, ABD hegemonyasının hem eski yüzünü hatırlatmakta hem de yeni politikalarının sinyallerini vermektedir. 1970’lerin başından beri izlenen neoliberal politikalar ülkelerin ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarında gerilemelere neden olmuştur. Ülke ekonomilerinin yeniden yapılanması ve sermaye birikimi önündeki engellerin küresel düzeyde kaldırılmasında ABD’nin ekonomik, siyasal ve kültürel hegemonyası belirleyici olmuştur. Bu süreçte karşıt hegemonya kurulumlarının oluşmasının kaçınılmaz oluşu küresel krizlerin de sebebi olmuştur. Bugün Trump başkanlığında yayınlanan Doktrin ABD hegemonyasının karşı hegemonyalara karşı vereceği mücadelenin ana hatlarını çizmektedir.

Bu çalışmada, uluslararası ilişkilerdeki hegemonya kurmanın kapitalist sistemin birikim krizi ile her zaman organik bağ içinde olduğunu iddia etmektedir. Dolayısı ile yukarıdaki bağlama dayalı olarak birikim stratejilerinin hegemonya tahsisindeki yerini ve ABD’nin Trump doktrininin bu stratejileri okumada yol gösterici olacağını ortaya koymaya çalışacağım. Ve dahi Venezüella devlet başkanının alı konulması ise kapitalist birikim modelinin rakipsin bırakılmasının bir sonucu olarak görmenin mümkün olduğunu ileri süreceğim.

1 Öğretim Görevlisi, Burcu Gökatalay, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, burcu.gokatalay@ozal.edu.tr, Id:0000-0001-8944-5206

Giriş

Sevgili Amerikalılar, son dokuz ayda, ulusumuzu ve dünyayı felaket ve yıkımın eşiğinden geri çektik. Dört yıllık zayıflık, aşırılık ve ölümcül başarısızlık döneminin ardından, yönetimim Amerika'nın hem içerde hem dışarıda gücünü yeniden tesis etmek ve dünyamıza barış ve istikrar getirmek için aciliyet duygusuyla ve tarihte eşi görülmemiş bir hızla harekete geçti. Tarihimizde hiçbir yönetim bu kadar kısa sürede böylesine dramatik bir dönüşüm gerçekleştirmemiştir².

Yukarıdaki metin Kasım 2025 Tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde yer alan başlangıç sunumundan alındı. Dünya ölçeğinde sömürgeciliğin, savaşların ve yıkımların küresel bağlamda en etkili aktörü olan ABD, yeni gibi görünen ama bir hayli eski bir söylem olan “barış ve istikrar getirmek” hedefiyle yeni bir doktrin yayınladı. Doktrin, ABD hegemonyasının 21.yy'da nasıl örgütlemek istediğine dair hiyerarşik bir planla sunuldu. Hiyerarşinin başında Batı Yarımküre varken onu takiben, geri kalan bölgeler ise; Avrupa, Asya, Ortadoğu, Afrika şeklinde konumlandırılmaktadır. Şaşırtıcı olan ise Batı Yarımküre olarak tanımladığı ve Avrupa'dan ayırdığı ve hiyerarşinin tepesinde yer verdiği, içinde Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda olan “İngilizce konuşan ülkeler” olarak da adlandırabileceğimiz yeni (Mısır, 2025) bir “tarihsel blok³” tanımlamasıdır. Bu tarihsel bloğun kurulumu için gerekli hegemonya tahsisi için ise en uygun zamanın 21.Yüzyıl olması şaşırtıcı değildir. Çünkü küresel kapitalizm, yapısal boyutu olan “aşırı birikim” krizi ile, kapitalist egemenliğin meşruiyet ve hegemonya krizi birlikte düşünüldüğünde organik bir kriz ile karşı karşıyadır (Robinson, 2019, s.13). ABD ise hegemonyasını genişletmek ve krizden çıkış olanakları olarak sunduğu bu doktrin tam da hegemonyanın temel amacına işaret etmektedir. Çünkü dünya hegemonyaları, devletlerarası sistemde güç arayışlarında devletin bir örgüt olma niteliğini ve bu niteliğinin egemen hale gelmesine gönderme yapmaktadır. Hegemonik iktidarın genişlemesi ancak bu itici güce kitlelerin inandırılmasıyla mümkündür (Arrighi,2016, s.57). ABD ise bu genişleme için “inandırıcılığın” en mümkün hali olacak biçimde bu doktrini “yeni dünya düzeni” ve hegemonya alanının genişletilmesinin yol haritasına kılavuzluk etmesi için yayınlamış olduğunu iddia etmemiz mümkündür.

2 National Security Strategy of the United States of America, November, 2025 Erişim Tarihi: 26.01.2026, <https://praksisguncel.org/wp-content/uploads/2025/12/ABD-Ulusal-Guvenlik-Stratejisi.pdf>

3 Gramsci'nin hegemonya kuramı, ekonomik yapı ile üst yapılar bütünlüğünün organik birliği anlamına gelen **Tarihsel Blok** kavramına dayanır. Böylece hegemonyanın siyasal, ekonomik ve ideolojik düzeylerdeki yansımaları bütüncül bir bağlama yerleşir.

İki kutuplu dünyanın egemen olduğu 1945-1991 döneminde ABD, kapitalist batının önder ülkesiydi. Çin kapitalizminin hâkim hale gelmesi, Hindistan ekonomisinin büyümesi, birçok Latin Amerika ülkesinin yansıra Avrupa'nın nispeten ayrı istikamette girmesinde sonra ABD'nin dünya çapındaki merkezi konumu gerilemeye başlamıştı (Beaud, 2003, s.421). Özellikle Çin'inin ABD ekonomik ve siyasi üstünlüğünü tehdit edici bir unsur olması, Çin ekonomisinin artan oranda petrol talebi, petrol piyasasında Çin'in etkinliğini artırmasına neden oldu. Rusya'nın hem petrol hem de doğalgazı ile bu çatışmaya dahil olması aynı zamanda Latin Amerika'nın bir önceki lideri olan Hugo Chavez'in ülkesindeki petrol gelirleri sosyal yardımlara harcaması (Fulberth, 2008. S.293) karşı hegemonya süreçlerinin bir örneğini oluşturmaktaydı. Dolayısı Trump Doktrini ABD'nin küresel düzendeki ekonomik ve siyasal hegemonyasındaki bu gerilemeyi tersine çevirecek rıza mekanizmasını üretmesi için iç ve dış siyasette gerekirse zora ve şiddete dayalı her yöntemi uygulayacağını en somut örneğini oluşturmaktadır.

1. Hegemonya ve Hegemonik Proje Kavramlarının Tarihsel Arka Planı

Bob Jessop'un "Hegemonik Proje" kavramsallaştırması devletin ve sermaye birikiminin dinamik süreçlerini ve dönüşümlerini anlamada başvurulabilecek anahtar kavramlardan biridir. Kavram, toplumsal güçlerin belirli bir tarihsel dönemde, belirli birikim rejimi ve düzenleme tarzı ile uyumlu olarak, toplumsal rızayı ve liderliği nasıl kurduklarını analiz eder. Kuşkusuz kavram Gramsci'nin Hegemonya kavramından türetilmiştir. Gramsci'ye göre Hegemonya⁴ toplumsal sınıflar ya da gruplar arasındaki, kendiliğinden rızaya dayalı ideolojik üstünlük, denetim ve yönlendirme ilişkilerini anlatır. Temel sınıflar diğer sınıf ve kesimler karşısında sergilediği ahlaki ve entelektüel önderlik yeteneği, siyasal iktidar pratiklerinin baskı ve dolaysız zora dayanmaksızın gerçekleşmesini sağlar. Dolayısı ile bu kavram toplumsal yapının birçok alanında egemenlik süreçlerinin analizinde işlevsel olması nedeniyle yaygın olarak kullanılmaktadır (Yetiş, 2015, s. 87). Kavramın kapsamını genişleten Jessop göre, (208, s. 279) "hegemonya, farklı sınıf-bağlantılı (ama zorunlu olarak sınıf bilinçli olmayan) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da sınıf fraksiyonunun) politik, entelektüel ve ahlaki önderliğinde ya da daha kesin bir biçimde bu önderliği politik, entelektüel ve ahlaki sözcülüğüne çağırılması ve örgütlenmesini içerir. Böyle bir liderliğin uygulanmasının anahtarı genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma

4 Kavramın uzun tarihsel geçmişine baktığımızda bir dizi farklı kullanım biçimi ile karşılaşırız. Antik Yunan siyasal düşüncesinde **Hegemonia** terimi bir birey, toplumsal grup ya da devletin başka kesimler ya da devletler üzerinde uyguladığı yönlendirici üstünlük anlamına geldiğini görürüz.

problemını çözebilecek belirli bir “hegemonik projenin” geliştirilmesine” bağlıdır.

Bob Jessop’ın hegemonik proje olarak adlandırdığı şey ise; temelde bir birikim stratejisinin (kapitalist, sosyalist ya da devletçi) geniş kitleler tarafından kabul görmesidir. Dolayısı ile hegemonyanın açık doğası birikim stratejisi ve hegemonik projenin ortaklığını gerektirir. Bu proje için şu iki unsurlar iç içe olmalıdır. Yasalar, para ve devlet üçlüsü ile denetim sağlanırken, üretim alanında, rekabet baskısı altında, maliyeleri azaltma ve çıktıları arttırmak. Ayrıca iş gücü alanında emek gücünün metalaştırılması, emek süreçlerinin sermayenin denetimine bağımlı hale getirilmesi gerekmektedir (Jessop, 2008, s. 281). Ancak bu unsurlar aynı anda işletilebilirse bir grubun ya da ülkenin hegemonya kurma süreci tamamlanmış olur. Fakat “hegemonik projenin” tahsisi için gerekli koşullar ve dahi sürdürülmesi için sıklıkla “rıza dışı” yollara ihtiyaç vardır. Bu açıdan hegemonik proje kurabilmek için önce hegemonik bir kriz şarttır. Hegemonya krizi başlıca iki durumda ortaya çıkmaktadır. Egemen sınıf yönetim kesimlerinin yoğun desteğini elde ettiği büyük bir siyasal girişimde (örneğin savaş) başarısızlığa uğradığında gündeme gelir. İkinci durum ise geçmişte edilginlik içinde bulunan geniş kitleler birdenbire hararetlenerek devrimci talepler ileri sürmeye başladığında söz konusu olur. Egemen sınıfın bu iki durumda sergileyeceği yöneticilik yeteneği, tarihsel blokun yeniden yapılanması üzerinde kararlaştırıcı etki yaratmalıdır (Yetiş, 2015, s. 92).

Jessop’a (2009, s. 281-282) göre, başarılı bir hegemonya kurmanın temelde üç yolu vardır;

1- Yapısal belirlenim; verili bir devlet biçimine (temsiliyet, müdahale ve dahili eklemlenme biçimlerini de kapsayarak) bazı toplumsal güçler ve bunların çıkarları için diğer güçler ve çıkarlar pahasına kazanılmış siyasal imtiyazları içerir.

2- Yapısal belirlenim unsuruna ek olarak bağımlı toplumsal güçlerin bazı özel çıkarlarının gerçekleşmesini hegemonik gücün uzun dönemli çıkarlarını destekleyen “ulusal popüler” bir programın izlenmesinedir.

3- Hegemonik projenin doğrudan bir ekonomik karakteri olacağını veya ekonomik amaçlara öncelik vereceğini beklemenin ikna edici hiçbir neden taşımadığı vurgulanmalıdır. Ancak hegemonik projenin başarılı şekilde izlenmesinin bağımlı toplumsal güçlere maddi ödüller verilmesine, dolayısıyla ekonominin üretkenliğine bağlı olduğunun kabul edilmesi önemlidir.

2. Birikim Stratejileri ve Hegemonik Projelerin Organik İlişkisi

İçinde yaşadığımız tarihsel sistem 1500’lerin Batı Avrupa’sında doğan ve 1800’lerde bütün yarıküreyi ele geçiren bir “dünya-ekonomi” olan kapitalizmdir. Bu ekonomi modelini diğer tarihsel sistemlerden ayıran temel özellik sonsuz sermaye birikimini ödüllendiren yapısal ilişkilere sahip olmasıdır. Bu yapısal ilişkiler: dünyayı coğrafi olarak birleştiren uzun meta zincirleri, modern devletlerden oluşan devletlerarası sistem, gelir havuzu oluşturan hane halkları ve sistemin sorunsuz işlemlerini sağlayan jeo-kültürdür. Kapitalizmin içsel evrimi süresince farklı toplumsal zamanlarda geçerli olmak üzere (aktaran, Wallerstein’den, Alpkaya, 2019, s.11) devletler sistemi üzerinde hegemonya kurulumu (yani devletler sistemi üzerinde önderlik etme ve yönetme) işlevinin yerine getirilmesi gerekmektedir. Tarihsel olarak gücün yönetilmesi daima sistemin işleyiş tarzında köklü değişiklikler yapan dönüştürücü faaliyetlere bağlıdır (Arrighi, 2016, s. 54). Bu dönüştürücü faaliyet kapitalizmin tarihinde olmadığı kadar küreselleşmiş olmasından kaynaklı birbiri ile ilişki ve yapısal sorunların birikim süreçlerinde tıkanmalara (ki buna sıklıkla kriz adını veririz) neden olmasıdır. Dolayısı ile nedenleri küresel olduğu kadar sonuçlarını da küresel düzeyde kendini göstermektedir. Birbiri ile ilişki ve kriz koşullarını oluşturan dinamiklere örnekler vermek mümkündür. İlk olarak, dünya çapında dolaşan ve onu aşan hareketli finans kapitalin muazzam biçimde artan gücüdür. İkinci olarak, kültür emperyalizmidir. Özellikle de Amerikalaştırma, yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle giderek daha da artmaktadır. Üçüncü olarak, üç başlıca bölgenin giderek artan iççice geçişi: Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya’nın hegemonyası altında organize olan ancak Çin tarafından meydan okunmaya açık Doğu Asya’nın genişlemesidir. Yani dünya kapitalizminin üç ana gücünün (eskisine oranla) çok kuvvetli karşılıklı bağlantıları ve iççice geçişlerle (Çelik ve Ozan, 2001.138) birlikte okumak hegemonik projelerin küresel anlamını ortaya koymak açısından elzemdir. Bu ilişki süreçleri içinde hegemonyanın evrensel düzeyde çatışmaların meydana geldiği konuları belirleme yeteneği nedeniyle hâkim durumda bulunan grubun payına düşen (Arrighi, 2016, s. 55) seçeneksiz bir güç olmaktadır. Ve bu güç hegemonyanın tahsisi için sadece rızaya dayalı değil aynı zamanda hegemonyanın organik birliği içinde yer alan zora dayalı her yöntemi uygulaması anlamına gelmektedir.

Hegemonyanın tahsisinde devlet aslı unsur olarak yerini almaktadır. 1980’lerin başında yaygın biçimde devletin küçültülmesi, ekonomik yaşamdan çekilmesini savunan, ardından 1990’larda küreselleşme ilişkin görüşlerinde eklenmesiyle devletin klasik etkinlik alanının ve buna bağlı olarak işlevlerini yitirmeye başladığı yaklaşımlar düşünsel ortama egemen olmuştu. Fakat bu düşünsel söylemin aksine devlet toplumsal üretim ilişkileri içindeki yerini ve işlevini korumuş ve bununla da kalmayıp daha da genişlettiği görülmüştür

(Güney, 2003, s. 357-358). Bu genişlemede devlet hegemonyasının kurulumu ile küresel sermaye birikim stratejilerinin organik birliği yatarken aynı zamanda karşıtlık mekanizmalarını da bünyesinde taşıdığı söylemek mümkündür. Bu organik bağdaki hedeflerdeki dönemsel ve bölgesel sapmalar karşı hegemonyaların kurulumuna da zemin hazırlamaktadır. Bu zemini sağlayan kuşkusuz hegemonik proje ile birikim stratejileri arasındaki ilişkisel sapmalar olduğu da açıktır. Aşağıdaki tablo temel özellikler bu organik birliği ve sapmaları anlamda açıklayıcı olacaktır.

Tablo 1. Hegemonik proje ve birikim stratejilerinin temel özellikleri⁵

Hegemonik Proje	Birikim Stratejileri
Ekonomik olarak koşullanmış olsa da ekonomi dışı çeşitli nedenlerle ilgili olması	Doğrudan ulusal ya da uluslararası sermaye birikimini hedeflemesi
Askeri başarı, toplumsal reform ve politik istikrar hedefleri	Birikim stratejisi adına keyfi, rasyonalist ve iradeci hegemonik projeyi baltalama pahasına yapılması
Sınıfsal güç dengelerine yönelik, Devlet-biçim	Baskın sınıf çıkarlarına yönelik, Değer-biçim

Hegemonik projenin başarısı için ise bu organik ilişkideki sapmalar en aza indirilmelidir. Bir toplumsal koalisyon oluşturularak, kendi çıkarlarını genel çıkar gibi sunmalarına olanak tanıyacak alt proje ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç vardır. Rıza üretme, liderlik kurma, meşruiyet sağlama hedeflerinde de bir birlik oluşturulması şarttır.

3. Kapitalizmin Birikim Stratejisinin Devletlerarası İlişkilerdeki Yeri: Dünü Bugünü

Dünyayı yönetme işlevi kapitalizm gelişip yükselişine paralel olması şartıdır değildir. Avrupa'yı kapsayan devletlerarası sistemin oluşması Orta çağ yönetim sisteminin çöküşün akabinde Merkantalist birikim sistemine uyumlu kent-devletleri alt sistemini oluşturmuştu. Dört büyükler olarak adlandırılan, Venedik, Floransa, Ceneviz ve Milano kentlerini merkeze alan kentler kapitalist devletin bir örneği hem de gelecek örneklere model olma biçimindeki ikili bir anlam taşımaktaydı. Kapitalist bir ticaret oligarşisi devlet gücünü sıkı bir biçimde elinde tutuyordu. (Arrighi, 2016, s. 67-68). Sanayi devriminin eşliğinde Avrupa'da ticarete (köle emeği, emperyal müdahaleler ve Amerika

5 Bu tablo Bob Jessop'un Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri ve Hegemonik Projeler başlıklı bölümünden yola çıkarak oluşturulmuştur.

kitasının işgali gibi) dayalı ve tüccar sınıfının zenginleşmesini sağlayan değerli madenler aynı zamanda güçlü devlet tezi ile paralellik göstermekteydi. Güçlü bir ulus devletin inşası ile zenginlik üreten ulusal ekonominin oluşması şarttı. Siyasal ve askeri gücünde pekiştirilmesi (Şenses, 2018, s.48) ticari burjuvazinin yükselişine ve birikimine bağlıydı. Dolayısı ile devletin kapitalist ekonomi tarzı ile her dönem farklı eklenme biçimleri sakla kalmak koşuluyla organik bir ilişkisi olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

Kapitalizmin 1929 krizinde ise krizden çıkış reçetesi olan Keynesyen politikalar devleti sahneye çağırılmış etki alanını genişletmesi gerekliliğine gönderme yapmıştı. 1945-1970 dönemlerinde refah devleti uygulamaları ülkelerin sanayileşme ve kalkınma hedeflerinde belirleyici olmuştur. Emek süreçlerindeki görece kazanımda bu döneme denk düşmekteydi. Fakat 1970'lerdeki İngiltere' de Margaret Thatcher'ın ve Amerika'da Ronald Reagan uyguladığı neoliberal politikalar otoriter popülizm yaklaşımıyla emek sınıflarının rızasını elde etme yönetimi de hegemonya da rıza üretimi olarak karşımıza çıktı. Neoliberalizm başlangıcını 1974 olarak belirlemek mümkündür. Fakat onu sadece bir dönemle sınırlamak olanaklı değildir. İç politikadaki değişim süreçleri bir yana bırakılırsa dış politika açısından köklü değişimler yeni hegemonyaların oluşumunu anlamada yol gösterici olacaktır. Özellikle karşı dünya oluşturan sosyalist sistemin gerilemesi ve nihayetinde 1989'daki sonu neoliberal aşamanın önemli bir safhasına karşılık gelmektedir. Aynı şekilde 1070'li yıllardan bu yana uluslararası sermaye ve mal ihracının dolaşımını sürekli kolaylaştıran girişimler özellikle 2001 yılından bu yana yeni bazı olguları ortaya çıkarmıştır. Bunlar;

1. Enerji kaynaklarına yönelik sürekli çatışmalar
2. Kapitalizm iç hegemonya çatışmaları
3. Yeni kapitalist toplumların büyüyen önemi
4. Finans, mal ve işgücü pazarlarının birbirinden kopuk yapılarının yerleşik hale gelmesi (Fulberth, 2008, s. 292).

Yukarıda bağlamdan yola çıkarak gerek hegemonya kurulumu gerekse de sürdürülmesi her zaman bir üretim tarzı altında ve devletin asli unsur ve bu unsurlar arası organik ilişkisine bağlı olmuştur.

4. Hegemonya 'da Rıza Üretmenin Bir Örneği Olarak “Maduro Olayı”

2019 Trump İktidarının ilk döneminde açıkça Venezüella, Küba ve Nikaragua gibi Latin Latin Amerikan'ının sosyalist bloğunda yer alan ülkelere yönelik gerektiğinde zor kullanma seçeneklerinin de içinde olduğu bir müdahalenin

sinyallerini vermişti. Nihayet 3 Ocak günü Trump, X hesabından ABD güçlerinin Venezuela’ya ve liderine karşı başarılı bir geniş kapsamlı harekât düzenlediğini ve Başkan Maduro ve eşi Cilia Flores’in yakalanarak ülkeden çıkarıldığını duyurdu. Gösterdikleri cesareten ötürü Amerikan askerleri ve Başkan Trump’a teşekkür eden ABD Adalet Bakanı Pamela Bondi, aynı gün, bu iki uluslararası uyuşturucu kaçakçısının yanında Amerikan adaletinin tüm gazabıyla yüzleşecekleri müjdesini veriyordu. Trump, aynı gün Venezuela’nın petrol varlıklarını bundan böyle ABD’nin kontrol edeceğini ve Amerikan şirketlerinin buralara yatırım yapmasına izin verileceğini duyurdu (Şenalp ve Çelik, 2026). Jessop’un (2008)’un hegemonik projesi kavramında yukarıda altını çizdiğimiz koşulları göz önünde bulundurduğumuzda ABD’nin genel çıkar olarak sunduğu ve rıza ve liderlik üretme stratejisinin bir örneğidir. Dolayısı ile bu strateji ekonomik çıkarları birincil unsur yapan ama aynı zamanda ideolojik, kültürel ve siyasal boyutlarını da kapsamaktadır.

Bu müdahalenin arkasındaki nedenler ne sadece ABD çıkarları ne de Trump gibi bir devlet başkanının kişisel hezeyanlarının bir sonucu olarak açıklanamayacak kadar kapsamlıdır. Bu nedenlerin başında kuşkusuz birikim stratejilerinin ve “kapitalist olmayan ülkeler” bloğunun yeniden yapılandırılması ihtiyacı gelmektedir. Latin Amerika ülkelerindeki “Sosyalist Blok” içindeki ülkelerin kendi iç dinamikleri ve anti-demokratik ve lider hegemonyaları tartışmaları bu çalışmanın kapsamı dışında olması sebebiyle burada yer verilmeyecektir. Fakat Kapitalist üretim biçiminin; yani serbest piyasa politikalarının işlerliği önündeki bütün engellerin kaldırılması, sermaye birikiminin devamlılığının tesisi ve emek süreçlerinin sermaye tarafından tam kontrolünün sağlanması gibi temel politikalar kapitalist olmayan ulusal ve yerel kurumsal yapıları hedeflemektedir.

Hegemonik projeleri için en temel unsur karşı hegemonik oluşumlardır. Kuzey Amerika için bu karşı hegemonya Latin Amerika ülkeleri ve onların konumlarıdır. Hegemonya kavramı karşı sınıfların ideolojik ve siyasal alanlardaki bütün etkinliklerinin dikkate alınmasını gerektirir. Bağımlı sınıfların varlığı ortadan kalkmadığı sürece hiçbir egemen sınıf kendi hegemonyasını rakip toplumsal güçlerle savaşıma girmeksizin yeniden üretemez. Hegemonik üstünlük, dinamik ve kuşatıcı olmakla birlikte tarihsel bloğun bütün kertelerini içerecek ölçüde bütüncül değildir. Hegemonik sistem içinde karşı- hegemonik eğilimler de bulunur (Yetiş, 2015, s. 93). Güçler dengesi bir yönetim tarzı olarak kapitalizmin daima vazgeçilmez bir parçasıdır. Ayrı yarı ya da ortaklaşa hem mutlak bir biçimde hem de rakiplerine oranla kendilerini koruma maliyetlerinin azaltmanın bir mekanizması olarak yorumlanabilir. Kapitalist başarının sırrı da buradadır. Mümkünse hiç maliyet olmadan değilse mümkün olan en az maliyetle gerçekleştirmektir (Arrighi, 2016, s. 69).

Sonuç Yerine

Trump Doktrini ne ABD'nin siyasal ve ekonomik çıkarları ne de dünyanın geri kalanı için farklı çok az şey söylemektedir. Kapitalizmin doğuşunda ve gelişiminde devletin kurucu ve sermaye birikimi ile organik ilişkisi devleti sistemin içinde esnek ama varlığını her daim koruyan bir pozisyonda tanımlamaktadır. Devletin toplumsal sınıflar ve çıkar çatışmalarındaki pozisyonun sürdürülmesi de kuşkusuz onun hegemonik yönünü oluşturmaktadır. Bu hegemonik yön kapitalizmin doğuşu ve gelişimi evresinde giderek yayılan ve küreselleşen bir ağ içinde anlaşılabilir. ABD'nin diğer küresel aktörlerin karşı hegemonik yapılanmalarına karşı son pozisyon alışı olarak bu doktrinin *neoliberal bir küreselleşmeden askeri küreselleşme*'nin (Fülbert, 2008. 295) 21. Yüzyılda yerini alacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Alpkaya, F. (2019). *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*, In F. Alpkaya & D. Bülent, (Eds.) *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişim* (pp. 1-5). Phoenix Yayınları.
- Beaud, M. (2003). *Kapitalizmin Tarihi: 1500-2010* (F. Başkaya, Çev.). Yordam Yayınları.
- Çelik, K.S. & Ozan, E.D. (2001). Bob Jessop’la Görüşme, *Praksis*, 1, 136-148, <https://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/001-Celik-Ozan.pdf>
- Güney, A. (2003). Kapitalizmin Krizi ve Devlet Kuramı: Bob Jessop Üzerine Bir Değerlendirme, *Praksis*, 9, 357-377.
- Fülberth, G. (2008) *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (S. Usta, Çev.) Yordam Yayınları.
- Jessop, B. (2008) *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*. (A. Özcan, Çev.) Epos Yayınları.
- Mısıır, M. B. (2025) *Trump Doktrini nedir? ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi Üzerine*, <https://praksisguncel.org/trump-doktrini-nedir-abd-ulusal-guvenlik-stratejisi-belgesi-uzerine/>
- United States Government. (2025, November). *National security strategy of the United States of America*. <https://praksisguncel.org/wp-content/uploads/2025/12/ABD-Ulusal-Guvenlik-Stratejisi.pdf>.
- Robinson, W. I. (2019) Küresel Kapitalist Kriz ve 21. Yüzyıl Faşizmi: Trump’ın Ötesinde, (Çev; G. Demir) *Praksis*, 50, 13-36.
- Şenalp, M. G., & Çelik, C. (2026). Burası Bizim Yarıküremiz: Ekstraktif Emperyalizm, İlkel Birikim ve Venezüella, <https://praksisguncel.org/burasi-bizim-yarimkuremiz-ekstraktif-emperyalizm-ilkel-birikim-ve-venezuela/>.
- Şenses, F. (2018). *İktisada Farklı Bir Giriş: Giriş İktisadı Öğrencilerine ve İktisada İlgi Duyanlar İçin Yardımcı Kitap*, İletişim Yayınları.
- Yetiş, M. (2015). *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Yayınları.

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Uluslararası İşletme Stratejileri

Meliha Elif Güven¹

Özet

Bu kitap bölümü, uluslararası hukukun uluslararası işletmecilik (IB) literatüründe çoğunlukla “ülke düzeyi kurumsal kalite” göstergelerine indirgenen çevresel bir değişken olarak ele alınmasına karşı, hukuku firma stratejilerini nedensel mekanizmalar üzerinden yapılandıran kurumsal bir düzen olarak kavramsallaştırmaktadır. Kurumsal teori ve institution-based view perspektiflerinden hareketle bölüm, sert hukuk (WTO kuralları, BIT’ler, ISDS rejimleri, yaptırım/ambargo mimarileri) ile yumuşak hukuk (UNGP ve OECD Rehberleri) ayrımını, çok uluslu işletmelerin (MNE) stratejik davranış setini belirleyen çok katmanlı bir yönetim (multi-level governance) alanı olarak yeniden yorumlar. Bu çerçevede hukuk, yalnızca risk üreten bir dışsal kısıt değil; öngörülebilirlik, hak iddiası (rights-based) koruma ve meşruiyet standardizasyonu üzerinden fırsat ve rekabet avantajı da üretebilen çift yönlü bir stratejik değişkendir. Bölümün analitik katkısı, uluslararası ticaret hukukunun pazara giriş stratejilerini üç tamamlayıcı kanal aracılığıyla şekillendirdiğini göstermesidir: (i) ticaret kuralları ve anlaşmaların pazara erişim koşullarını tanımlaması ve ayrımcı uygulamaları sınırlandırması; (ii) tarifeler ve teknik düzenlemelerin uyum maliyetleri, ürün standardizasyonu ve coğrafi yeniden yapılandırma üzerinden üretim ile tedarik zinciri mimarisini yeniden kurması; (iii) ticaret politikası belirsizliğinin geri döndürülemez yatırım maliyetleri ve opsiyon değerlemesi mantığıyla giriş zamanlamasını ertelemesi. Buna ek olarak yaptırımlar, kuralların ani yeniden yazılması etkisi yaratan kurumsal şoklar olarak pazar çıkışı, faaliyet daraltma ve yeniden konumlanma stratejilerini tetiklemektedir. Sonuç olarak bölüm, “hukuk kısıt mı avantaj mı?” ikiliğini firma yetkinlikleri (uyum kapasitesi, hukuki okuryazarlık), sektör ve değer zinciri konumuna bağlı olarak koşullayan bir çerçeve sunmakta; mekanizma-temelli ampirik testler ve heterojenlik odaklı araştırma tasarımları için bir gündem önermektedir.

1 Öğr. Gör., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, meliha.guven@ozal.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8304-2238

1. Giriş

Küresel ekonomik düzenin son on yılında belirginleşen eğilim, uluslararası işletmelerin (MNE'ler) stratejik kararlarının giderek daha fazla hukuki-kurumsal değişkenler tarafından şekillendirilmesidir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kuralları, ikili yatırım anlaşmaları (BIT), yatırımcı–devlet uyumsuzluk çözüm mekanizmaları (ISDS), yaptırım rejimleri ve teknik düzenlemeler gibi “sert hukuk” enstrümanları; buna eşlik eden UNGP ve OECD Rehberleri gibi “yumuşak hukuk” normları, firmaların pazara giriş, yatırım, tedarik zinciri kurgusu, uyum stratejileri ve gerektiğinde pazar çıkışı/yeniden konumlanma kararlarını doğrudan etkileyen bir dış çevre mimarisi oluşturmuştur. Sunulan kitap bölümü, bu dönüşümü “hukuk dışsal bir çevre faktörüdür” varsayımıyla sınırlı görmeyip, hukuku stratejik analizin merkezine yerleştiren bir yaklaşımla tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma uluslararası hukuk ve uluslararası işletme stratejilerini üç katmanda temellenmektedir. Birincisi, klasik uluslararası işletme literatüründe hukuk çoğu zaman “ülke düzeyi kurumsal kalite” göstergelerine (rule of law, regulatory quality, contract enforcement vb.) indirgenerek, pazara giriş gibi kararların açıklanmasında arka plan değişkeni olarak konumlanmıştır. Oysa güncel küresel düzende hukuk; yaptırımlar, ambargolar, teknik engeller, ticaret politikası belirsizliği ve zorunlu uyum mekanizmaları üzerinden firmaların seçenek setini yeniden tanımlayacak ölçekte bir etkiye sahiptir. İkincisi, firmaların maruz kaldığı hukuki baskı yalnızca kısıtlayıcı değildir; yatırım koruma rejimleri, öngörülebilirlik ve meşruiyet üretimi gibi kanallarla firmalara stratejik fırsatlar da sunmaktadır. Bu nedenle “hukuk = risk” denklemi yerine, hukukun çift yönlü etkisini birlikte ele alan daha bütüncül bir çerçeveye ihtiyaç vardır. Üçüncüsü, uluslararası ticaret hukuku ile yaptırım rejimlerinin aynı stratejik problem alanı içinde (pazara giriş, pazar çıkışı, tedarik zinciri yeniden yapılanması) birlikte ele alınması; işletme stratejisi yazınında sıklıkla parçalı kalan tartışmaları bir araya getirerek açıklama gücünü artırmaktadır.

Bu akademik çalışmanın temel amacı, uluslararası hukuk–kurumsal çevre–strateji ilişkisini kurumsal teori ve institution-based view perspektifiyle sistematikleştirmek; uluslararası ticaret hukukunun pazara giriş stratejilerini nasıl şekillendirdiğini (pazara erişim koşulları, tarifeler/teknik düzenlemeler, belirsizlik kanalı) açıklamak; uluslararası yaptırımlar ve ambargoların pazar çıkışı/yeniden konumlanma davranışlarını “kurumsal şok” mantığıyla yorumlamak; nihayetinde uluslararası hukuku işletmeler için kısıt–avantaj ikiliği içinde yeniden konumlandırmaktır. Çalışma, bu yönüyle yalnızca hukuki altyapıyı betimleyen bir metin değil; hukuki düzenin stratejik karar alma

süreçlerinde nasıl bir nedensel rol oynadığını tartışan yorumlayıcı bir literatür sentezi olmayı hedeflemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve: Uluslararası Hukuk – Kurumsal Çevre – Strateji İlişkisi

2.1. Uluslararası Hukukun Uluslararası İşletmeler Açısından Tanımı

Küresel ekonomik düzenin temel unsurlarından birisi olarak uluslararası hukuktan bahsetmekteyiz. Uluslararası hukuk kavramı geleneksel literatürde devletler arasındaki normatif düzen olarak tanımlanabilirken, güncel literatürde çok uluslu işletmelerin faaliyet alanını doğrudan etkileyen, bağlayıcı kurallar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (UNCTAD, 2023). Özellikle uluslararası ticaret hukuku ve bu alandaki hukuki yaptırımlar işletmelerin stratejik kararlarını doğrudan veya dolaylı olarak sınırlandırmakta ve genişletmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) anlaşmaları, yatırım koruma (BIT) anlaşmaları, yatırımcı ve devlet arasındaki uyuşmazlık çözümüne yönelik oluşturulmuş mekanizmalar (ISDS) gibi uluslararası ticareti bağlayıcı düzenlemeler sert hukuk (hard law) kapsama alanında ele alınmaktadır (WTO, 2023; UNCTAD, 2023). İşletmelerin yatırım kararlarının politik kısıtlar ve kurumsal istikrar düzenlemeleriyle ilişkili olabileceği ve hukukun bu bağlamda yatırım riskini şekillendiren bir faktör olduğu düşünülmektedir (Henisz, 2000). Sert hukuk kurallarının aksine yumuşak hukuk (soft law) ise güçlü normatif baskı oluşturan ancak bağlayıcı olmayan düzenlemeleri ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (UNGP) ve OECD Çok Uluslu İşletmeler Rehberi, işletmelere insan haklarına saygı göstererek düzenlemelerini yapmaları gerekliliğini ve bu perspektifte durum tespiti yapabilme sorumluluğunu yüklemiştir (United Nations, 2011; OECD, 2011). Bu belgeler yaptırım içermese de küresel değer zincirlerinde meşruiyet standardı oluşturmakta ve firmaların stratejik kararlarında etkili olmaktadır.

Meyer vd. (2023), yaptırımlar bağlamında uluslararası hukukun “kuralların ani yeniden yazılması” etkisi oluşturduğunu ve işletmeler için yapısal bir stratejik şok meydana getirdiğini belirtmektedir. Bu durum, hukukun artık yalnızca düzenleyici çerçeve olarak değil, stratejik kararın aktif belirleyici bir unsuru olduğunu göstermektedir.

2.2. Kurumsal Teori ve Uluslararası İşletmecilik

Kurumsal teori, işletmelerin yalnızca piyasa koşullarına göre değil, kurumsal çevre koşullarına da bağlı olduğunu savunmaktadır. Peng, vd. (2008)

tarafından geliştirilen institution-based view, uluslararası işletme stratejisinin üçüncü ayağını kurumların oluşturduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, işletmeler stratejik tercihlerini resmi ve gayriresmi kurumların kararlarına göre şekillendirmektedir.

Resmi kurumlar, hukuk sistemi, regülasyonlar ve devlet politikalarına göre oluşmaktadır. Politik kısıtlar ve kurumsal istikrar uluslararası işletmelerin yatırım riskini azaltırken işletmelerin doğrudan yatırım kararlarını da etkilemektedir Henisz (2000). Gayriresmi kurumlar ise sosyal normlar ve beklentilerden oluşmaktadır. OECD (2011) ve UNGP (United Nations, 2011), şirketlerin sosyal sorumluluk ve insan hakları alanında meşruiyet baskısıyla karşı karşıya kaldığını savunmaktadır.

Daha güncel çalışmalar hukuki mesafe (legal distance) kavramını öne çıkarmaktadır. Hukuki mesafenin bağlı ortaklıkların girişimci yönelimi üzerinde etkili olduğu savunulmaktadır White vd. (2022). Hukuki farklılık arttıkça firmalar daha esnek ve uyarlanabilir stratejiler geliştirebilmektedirler. Aynı zamanda kurumsal zayıflık ortamında faaliyet gösterme deneyiminin firmalara gelişmekte olan pazarlarda avantaj sağlayabileceği, bu durumun da hukuki ve kurumsal çevrenin yalnızca bir kısıt değil, öğrenme ve avantaj kaynağı olabileceğini göstermektedir (Cuervo-Cazurra ve Genç ,2008).

2.3. Hukukun Stratejik Bir Değişken Olarak Konumlandırılması

Uluslararası hukuk uzun süre risk faktörü olarak ele alınmıştır. Ancak güncel literatür hukukun çift yönlü bir etkisi olduğunu ele almaktadır.

Yaptırım rejimleri, ticaret kısıtlamaları ve yatırım anlaşmazlıkları hukuki belirsizlik ortamı yaratır. Uluslararası yaptırımlar firmaları pazar çıkışı, yeniden konumlanma veya faaliyet daraltma gibi kararlar almaya zorlamaktadır (Meyer vd. 2023). Ancak uluslararası hukuk aynı zamanda yatırım anlaşmalarında yatırımcı güvenini artırdığından ve FDI akışlarını istikrarlı hale getirdiğinden hukuki güvence, uzun vadeli sermaye yatırımlarını da teşvik etmektedir (UNCTAD, 2023). OECD (2011) ve UNGP (United Nations, 2011)'de sorumlu iş davranışına erken uyum sağlayan firmaların küresel değer zincirlerinde tercih edilir hale geldiğini vurgulanmaktadır. Güçlü uyum sistemleri kurumsal itibar ve sürdürülebilirlik avantajı oluşturmaktadır.

World Bank Worldwide Governance Indicators (2023), rule of law göstergesinin yatırım ortamının kalitesiyle ilişkili olduğunu ifade eder. Hukuki kalite, doğrudan stratejik konumlanma unsuru olarak ele alınmaktadır.

Bu bağlamda hukukun üç şekilde stratejik değişken olarak etkili olduğunu ifade edebiliriz:

- Giriş modu kararını etkiler
- Yatırım riskini belirler
- Rekabet avantajı yaratır

Dolayısıyla uluslararası hukuk, dış çevre bileşeni olmaktan çıkmış; stratejik analiz çerçevesinin merkezine yerleşmiştir.

3. Uluslararası Ticaret Hukukunun Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri Üzerindeki Etkisi

Uluslararası işletmelerin küresel pazarlara giriş stratejileri yalnızca firma kaynakları, rekabet avantajı veya pazar fırsatları tarafından değil aynı zamanda uluslararası ticaret hukukunun oluşturduğu kurumsal çerçeve tarafından da şekillendirilmektedir. Uluslararası ticaret hukuku; ticaret anlaşmaları, tarifeler, teknik düzenlemeler ve ticaret politikaları aracılığıyla firmaların dış pazarlara erişim koşullarını belirleyen önemli bir kurumsal mekanizma olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle çok uluslu işletmelerin (MNE'ler) pazara giriş stratejilerinde, hukuki ve kurumsal faktörlerin stratejik karar alma süreçlerinde kritik bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Uluslararası işletme literatüründe pazara giriş stratejileri genellikle ihracat, lisanslama, stratejik ortaklıklar, ortak girişimler ve doğrudan yabancı yatırım gibi farklı alternatifleri kapsamaktadır. Bu stratejilerin seçimi çoğu zaman işlem maliyeti teorisi, içselleştirme teorisi ve kurumsal teori gibi teorik yaklaşımlar kullanılarak açıklanmaktadır. Özellikle içselleştirme teorisi, firmaların bilgi ve teknoloji gibi stratejik varlıklarını korumak amacıyla faaliyetlerini doğrudan kontrol altında tutmayı tercih edebileceğini ileri sürmektedir (Buckley & Casson, 1998). Bu teorik perspektif, uluslararası ticaret hukukunun sunduğu düzenleyici çerçevenin firmaların uluslararasılaşma stratejileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir.

3.1. Uluslararası Ticaret Hukuku ve Kurumsal Çevre

Uluslararası ticaret hukuku, küresel ticaretin düzenlenmesinde temel kurumsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) sistemi, uluslararası ticaret hukukunun en önemli kurumsal yapılarından biri olarak devletler arasında ticaretin kurallara dayalı bir sistem içinde yürütülmesini sağlamaktadır. WTO anlaşmaları özellikle en çok kayırlan ülke ilkesi ve ulusal muamele ilkesi aracılığıyla ticarete ayrımcı uygulamaları azaltmayı amaçlamaktadır. Bu kurumsal düzenlemeler firmalar açısından ticaret ortamının daha öngörülebilir hale gelmesine katkı sağlamaktadır.

Uluslararası işletme literatüründe kurumsal çevre, firmaların stratejik davranışlarını şekillendiren önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Kurumsal teoriye göre firmalar yalnızca ekonomik fırsatlara değil aynı zamanda faaliyet gösterdikleri ülkelerin düzenleyici ve hukuki yapılarına da uyum sağlamak zorundadır. Bu nedenle uluslararası pazarlara giriş stratejileri belirlenirken hukuki düzenlemeler, ticaret politikaları ve kurumsal istikrar önemli bir rol oynamaktadır. Kurumsal çevrenin pazara giriş stratejileri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, firmaların faaliyet gösterecekleri ülkelerdeki düzenleyici sistemleri analiz ederek stratejik kararlarını buna göre şekillendirdiğini göstermektedir (Nilsson, 2024).

Kurumsal çevre özellikle gelişmekte olan pazarlarda daha belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu tür pazarlarda hukuki düzenlemeler, yatırım kısıtlamaları veya ticaret engelleri firmaların pazara giriş stratejilerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle çok uluslu işletmeler pazara giriş kararlarını verirken hukuki ve kurumsal riskleri dikkate almak zorundadır.

3.2. Ticaret Engelleri ve Pazar Giriş Stratejileri

Uluslararası ticaret hukukunun pazara giriş stratejileri üzerindeki etkisi özellikle uluslararası ticareti zorlaştıran engeller aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Tarifeler, kota uygulamaları, teknik standartlar ve ticaret politikaları firmaların uluslararası pazarlara giriş maliyetlerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Ticaret engellerinin firmaların stratejik davranışlarını değiştirdiğini gösteren geniş bir literatür bulunmaktadır. Özellikle tarifeler, teknik ticaret engelleri ve ticaret politikaları firmaların tedarik zinciri yapılarını, üretim organizasyonlarını ve pazara giriş stratejilerini yeniden şekillendirebilmektedir (Gereffi, 2021; Fan & Tang, 2021; Doan, 2024; Jahan & Al-Harbi, 2023). Özellikle tarifelerin yükselmesi durumunda firmalar ihracat yerine doğrudan yatırım yoluyla pazara giriş yapmayı tercih edebilmektedir. Bu durum literatürde “tariff-jumping foreign direct investment” olarak adlandırılmaktadır. Bu strateji, firmaların ticaret engellerini aşmak amacıyla üretim faaliyetlerini hedef pazarda gerçekleştirmesini ifade etmektedir (Blonigen vd., 2004).

Tarifelerin küresel tedarik zincirleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, ticaret engellerinin firmaların üretim ağlarını yeniden yapılandırmasına neden olduğunu göstermektedir. Örneğin tarifelerin artması durumunda firmalar tedarik zincirlerini yeniden organize ederek alternatif üretim veya tedarik merkezleri oluşturabilmektedir (Fan vd., 2021). Ayrıca teknik ticaret engelleri (Technical Barriers to Trade – TBT) firmaların ürün tasarımını ve kalite standartlarını değiştirmesine neden olabilmektedir. Firmaların teknik düzenlemelere uyum sağlamak amacıyla üretim süreçlerini değiştirdiğini

gösteren çalışmalar, teknik standartların yalnızca ticaret engeli değil aynı zamanda kalite yükseltici bir mekanizma olarak da işlev görebileceğini ortaya koymaktadır (Doan vd., 2022).

Bu bulgular, uluslararası ticaret hukukunun firmaların pazara giriş stratejileri üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. Ticaret engelleri ve düzenleyici politikalar firmaların hangi pazarlara gireceğini ve hangi giriş yöntemlerini tercih edeceğini belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

3.3. Ticaret Politikası Belirsizliği ve Stratejik Karar Verme

Uluslararası ticaret hukukunun pazara giriş stratejileri üzerindeki etkisi yalnızca mevcut ticaret kuralları ile sınırlı değildir. Ticaret politikası belirsizliği de firmaların uluslararasılaşma kararlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

Ticaret politikasındaki belirsizliğin firma davranışları üzerindeki etkisini inceleyen geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu çalışmalar, düzenleyici belirsizliğin firmaların yatırım ve ihracat piyasalarına giriş kararlarını geciktirebileceğini veya bu girişleri azaltabileceğini göstermektedir (Handley, 2014; Handley ve Limão, 2015; Crowley, Song ve Meng, 2018; Feng, Li ve Swenson, 2017; Cui, 2023; Zhou, 2022; Caldara vd., 2020). Özellikle ticaret politikalarının öngörülemez olduğu ortamlarda firmalar yatırım kararlarını erteleyebilmekte veya daha düşük riskli giriş stratejilerini tercih edebilmektedir. Çin'in WTO'ya katılımını doğal deney olarak inceleyen bir çalışmada, ticaret politikası belirsizliğinin azalmasının yeni firmaların ihracat pazarlarına girişini önemli ölçüde artırdığını göstermektedir (Cui & Li, 2023). Benzer şekilde ticaret politikası belirsizliğinin yatırım ve ticaret kararlarını olumsuz etkilediğini gösteren teorik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, belirsizliğin firmaların yatırım seviyelerini düşürdüğünü ve pazara giriş kararlarını geciktirdiğini ortaya koymaktadır (Handley, 2014).

Bu bağlamda uluslararası ticaret hukuku yalnızca ticaretin kurallarını belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda firmaların risk algısını ve stratejik karar alma süreçlerini de şekillendirmektedir. Hukuki ve kurumsal istikrarın yüksek olduğu ticaret rejimleri, firmaların daha uzun vadeli ve yüksek yatırım içeren giriş stratejilerini tercih etmesine olanak sağlamaktadır.

Literatürdeki çalışmalar, uluslararası ticaret hukukunun firmaların stratejik davranışlarını üç temel mekanizma aracılığıyla etkilediğini göstermektedir. Birincisi, ticaret kuralları ve ticaret anlaşmaları firmaların pazara erişim koşullarını belirlemektedir (Büthe & Milner, 2008; Gereffi, 2021). İkincisi, tarifeler ve teknik düzenlemeler firmaların üretim organizasyonu ve küresel tedarik zinciri stratejilerini yeniden şekillendirmektedir (Gereffi vd., 2005; Grossman vd., 2024; Fan ve Tang, 2021). Üçüncüsü ise ticaret politikası

belirsizliği firmaların yatırım ve pazara giriş kararlarını etkileyebilmekte ve bu kararların gecikmesine yol açabilmektedir (Handley, 2014; Handley ve Limão, 2015; Crowley vd., 2018; Osnago, 2015). Dolayısıyla uluslararası ticaret hukuku, yalnızca devletler arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen bir normlar sistemi değil aynı zamanda çok uluslu işletmelerin uluslararasılaşma stratejilerini şekillendiren önemli bir kurumsal çerçeve olarak değerlendirilmektedir.

4. Uluslararası Hukuki Yaptırımlar, Ambargolar ve Pazar Çıkış / Yeniden Konumlanma Stratejileri

Son yıllarda küresel ekonomik sistem, artan jeopolitik rekabet, ticaret savaşları ve uluslararası siyasi gerilimler nedeniyle önemli ölçüde dönüşmüştür. Bu dönüşümün en önemli araçlarından biri ekonomik yaptırımlar ve ticari ambargolardır. Uluslararası hukuki yaptırımlar, belirli devletlerin veya aktörlerin davranışlarını değiştirmek amacıyla uygulanan ticari ve finansal kısıtlamaları ifade etmektedir. Bu yaptırımlar genellikle ticaret kısıtlamaları, finansal işlemlerin sınırlandırılması, teknoloji transferi yasakları ve yatırım kısıtlamaları şeklinde uygulanmaktadır.

Uluslararası işletme literatürü, yaptırımların yalnızca hedef ülkelerin ekonomilerini değil aynı zamanda küresel değer zincirlerinde faaliyet gösteren çok uluslu işletmeleri de önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Özellikle son yıllarda Rusya, İran ve Myanmar gibi ülkelere uygulanan yaptırımlar, çok uluslu işletmelerin stratejik kararlarını yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda yaptırımlar uluslararası işletmeler için yalnızca hukuki kısıtlar değil, aynı zamanda kurumsal çevrede ani değişimler yaratan stratejik soklar olarak değerlendirilmektedir (Meyer vd., 2023).

4.1. Uluslararası Yaptırımların Kurumsal ve Hukuki Çerçevesi

Uluslararası yaptırımlar genellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği veya ABD gibi aktörler tarafından uygulanmaktadır. Bu yaptırımların hukuki temeli uluslararası hukuk, ulusal mevzuatlar ve çok taraflı anlaşmalar tarafından belirlenmektedir. Yaptırımlar ticaret, finans ve yatırım alanlarında çeşitli kısıtlamalar getirerek hedef ülkeler üzerinde ekonomik baskı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Kurumsal teori perspektifine göre firmalar faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki düzenleyici çevreye uyum sağlamak zorundadır (North, 1990). Bu nedenle uluslararası yaptırımlar firmalar için önemli bir kurumsal kısıt oluşturmaktadır. Peng vd., (2008) tarafından geliştirilen **institution-based view** yaklaşımı da firmaların stratejik davranışlarının kurumsal çevre tarafından şekillendirildiğini vurgulamaktadır.

Uluslararası yaptırımların uluslararası işletmeler üzerindeki etkisini inceleyen önemli çalışmalardan biri Meyer ve arkadaşlarının Journal of World Business'ta yayımlanan makalesidir. Bu çalışma yaptırımların uluslararası işletmeler için "institutional shock" yarattığını ve firmaların stratejik kararlarını yeniden değerlendirmesine neden olduğunu göstermektedir (Meyer et al., 2023).

Benzer şekilde Meyer ve Thein (2014), Myanmar'a uygulanan yaptırımların çok uluslu işletmelerin faaliyetlerini önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Bu çalışma yaptırımların firmalar için hem kurumsal risk hem de stratejik uyum gereksinimi yarattığını ortaya koymaktadır.

Yaptırımların hukuki boyutunun önemli bir yönü de **ekstraterritorial etkidir**. Early ve Preble (2020), özellikle ABD yaptırımlarının üçüncü ülke firmaları üzerinde önemli etkiler yarattığını ve uluslararası ticaret ağlarını değiştirdiğini göstermektedir.

Ekonomik yaptırımların ticaret üzerindeki etkisini inceleyen Crozet ve Hinz (2020), yaptırımların uluslararası ticaret akışlarını önemli ölçüde azalttığını ortaya koymuştur. Bu bulgu yaptırımların küresel ticaret sisteminde önemli yapısal değişimler yaratabileceğini göstermektedir.

4.2. Yaptırımların Çok Uluslu İşletmelerin Stratejik Davranışları Üzerindeki Etkisi

Uluslararası yaptırımların çok uluslu işletmeler üzerindeki en önemli etkilerinden biri stratejik davranışların değişmesidir. Uluslararası işletme literatürü yaptırımların firmaların pazar giriş ve pazar çıkışı kararlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Uluslararası ticari yaptırımların firmaların faaliyet gösterdiği pazarlarda ani kurumsal değişimler yarattığı ve firmaların stratejik kararlarını yeniden değerlendirmesine neden olduğunu belirtilmektedir. Bu bağlamda firmalar yaptırım ortamında üç temel stratejik tepki geliştirmektedir (Meyer vd., 2023):

- Pazar çıkışı
- Faaliyet daraltma
- Yeniden konumlanma

Pazar çıkışı stratejisi, firmaların yaptırım uygulanan ülkelerdeki faaliyetlerini tamamen sonlandırmasını ifade etmektedir. Özellikle finansal yaptırımların yoğun olduğu sektörlerde faaliyet gösteren firmalar için yaptırım riskinin maliyeti oldukça yüksek olabilir. Bununla birlikte bazı firmalar yaptırım ortamında tamamen çekilmek yerine faaliyetlerini sınırlamayı tercih edebilir. Bu strateji literatürde faaliyet daraltma olarak adlandırılmaktadır.

Buckley (2025), jeopolitik risklerin artmasının firmaların küresel üretim ve tedarik ağlarını yeniden yapılandırmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu durum özellikle küresel değer zincirlerinde faaliyet gösteren firmalar için önemli stratejik sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca yaptırımlar firmaların meşruiyet sorunlarıyla da karşılaşmasına neden olabilmektedir. Özellikle yaptırım uygulanan ülkelerde faaliyet göstermeye devam eden firmalar uluslararası kamuoyu ve yatırımcılar tarafından eleştirilebilmektedir.

4.3. Yaptırım Ortamında Yeniden Konumlanma ve Stratejik Adaptasyon

Uluslararası yaptırımların küresel ekonomi üzerindeki en önemli etkilerinden biri firmaların stratejik yeniden konumlanma süreçlerini hızlandırmasıdır. Jeopolitik risklerin artmasıyla birlikte firmalar faaliyet gösterdikleri pazarlarda risklerini yeniden değerlendirebilmektedir.

Uluslararası işletme literatüründe bu süreç genellikle küresel değer zincirlerinin yeniden yapılandırılması bağlamında ele alınmaktadır (Gereffi, 2019). Bu bağlamda firmalar yaptırım riskini azaltmak amacıyla alternatif üretim merkezleri oluşturmakta ve tedarik zincirlerini farklı bölgelere dağıtmaktadır.

IMF (2023) tarafından yapılan çalışmalar, jeoekonomik parçalanmanın küresel ticaret ağlarını yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Sun, vd., (2021) ise firmaların uluslararası kurumsal karmaşıklıkla başa çıkabilmek için farklı stratejik uyum mekanizmaları geliştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda firmalar yaptırım riskini azaltmak amacıyla alternatif pazar arayışına girmekte ve faaliyetlerini daha istikrarlı kurumsal ortamlara sahip ülkelere kaydırabilmektedir.

Literatürdeki çalışmalar yaptırımların firmaların stratejik kararlarını üç temel mekanizma aracılığıyla etkilediğini göstermektedir:

1. Hukuki ve finansal risklerin artması
2. Pazar çıkışı veya faaliyet daraltma kararları
3. Küresel değer zincirlerinin yeniden yapılandırılması

Dolayısıyla uluslararası yaptırımlar uluslararası işletme stratejilerinin analizinde dikkate alınması gereken önemli bir kurumsal faktör olarak değerlendirilmektedir.

5. Uluslararası Hukuk Kısıt mı, Stratejik Avantaj mı?

Uluslararası işletmelerin faaliyet gösterdiği küresel ekonomi, çok sayıda uluslararası anlaşma, düzenleyici kurum ve hukuki norm tarafından şekillendirilen

karmaşık bir kurumsal yapı içinde faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda uluslararası hukuk, çok uluslu işletmelerin (MNE) stratejik davranışlarını etkileyen önemli kurumsal unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel uluslararası işletme literatürü uzun süre hukuki düzenlemeleri işletmeler için dış çevresel bir kısıt olarak ele almıştır. Bununla birlikte son yıllarda gelişen literatür, uluslararası hukukun yalnızca uyulması gereken bir düzenleyici çerçeve olmadığını; aynı zamanda firmalar için stratejik fırsatlar yaratabilen bir kurumsal yapı olduğunu ortaya koymaktadır (Peng, Wang & Jiang, 2008; North, 1990; Meyer et al., 2023).

Kurumsal teori perspektifi, uluslararası hukukun işletmeler üzerindeki etkisini anlamak için önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Kurumsal teoriye göre firmaların stratejik davranışları yalnızca endüstri yapısı veya firma kaynakları tarafından değil, aynı zamanda faaliyet gösterilen kurumsal çevre tarafından belirlenmektedir (North, 1990; Scott, 2008). Uluslararası işletme literatüründe bu yaklaşım özellikle institution-based view olarak bilinen perspektifte sistematik biçimde ele alınmıştır. Peng ve arkadaşları (2008), uluslararası işletme stratejisinin üç temel belirleyici tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir: endüstri temelli faktörler, kaynak temelli faktörler ve kurumsal faktörler. Bu perspektife göre firmalar faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki hukuki düzenlemeleri dikkate alarak stratejik kararlar almak zorundadır (Peng vd., 2008; Oxelheim vd., 2013).

Bu yaklaşım uluslararası hukukun işletmeler için yalnızca bir kısıt değil aynı zamanda stratejik bir fırsat alanı olduğunu göstermektedir. Uluslararası ticaret anlaşmaları, yatırım koruma mekanizmaları ve uluslararası tahkim sistemleri firmalar için daha öngörülebilir bir rekabet ortamı yaratmaktadır (Büthe ve Milner, 2008; Allee ve Peinhardt, 2011). Dolayısıyla uluslararası hukuk, uluslararası işletmeler için hem risk hem de fırsat üreten kurumsal bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Sun vd., 2021).

5.1. Uluslararası Hukukun Çift Yönlü Etkisi

Uluslararası hukukun işletmeler üzerindeki etkisi çoğu zaman çift yönlüdür. Bir tarafta uluslararası hukuk firmaların faaliyet alanını sınırlayan düzenleyici kurallar üretmektedir. Ticaret kısıtlamaları, yaptırımlar, rekabet hukuku düzenlemeleri ve çevresel regülasyonlar firmaların stratejik hareket alanını daraltabilmektedir (Drezner, 2011; Crozet ve Hinz, 2020). Örneğin ekonomik yaptırımların uluslararası ticaret üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, yaptırımların hedef ülkelerle ticaret hacmini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir (Crozet ve Hinz, 2020). Uluslararası yaptırımların firmalar için “kurumsal şok” yaratabileceği ve firmaların stratejik kararlarını yeniden

değerlendirmesine neden olabileceği belirtilmektedir (Meyer vd., 2023). Bu durum uluslararası hukukun firmalar için önemli bir risk kaynağı olabileceğini göstermektedir. Ancak literatür aynı zamanda uluslararası hukukun firmalar için fırsatlar da yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Uluslararası yatırım anlaşmaları ve yatırım tahkim mekanizmaları, çok uluslu işletmeler için yatırım riskini azaltan önemli kurumsal araçlar olarak değerlendirilmektedir (Allee ve Peinhardt, 2011). Benzer şekilde uluslararası ticaret rejimi firmalar için daha öngörülebilir bir ticaret ortamı yaratmaktadır (Bütthe & Milner, 2008).

Uluslararası hukuk sisteminin sağladığı kurumsal istikrar, firmaların uzun vadeli yatırım stratejileri geliştirmesine olanak tanımaktadır (Acet, 2017; Henisz, 2000; Mors, 2010). Güçlü hukuki kurumlara sahip ülkelerde faaliyet gösteren firmalar daha düşük işlem maliyetleriyle faaliyet gösterebilmekte ve daha güvenli yatırım ortamlarından yararlanabilmektedir (Vishny vd., 1998; Child vd., 2003). Dolayısıyla uluslararası hukuk bir tarafta firmaların stratejik hareket alanını sınırlayan bir kısıt oluştururken, diğer tarafta firmalar için öngörülebilir bir kurumsal ortam yaratarak stratejik fırsatlar sunmaktadır (Peng vd., 2008; Sun vd., 2021; Oskaloğlu ve Çatı, 2022).

5.2. Firma Türlerine Göre Farklılaşan Etkiler

Uluslararası hukukun işletmeler üzerindeki etkisi tüm firmalar için aynı değildir. Literatürde özellikle firma büyüklüğü, kurumsal kapasite ve uluslararası deneyim gibi faktörlerin hukuki düzenlemelerin etkisini değiştirdiği vurgulanmaktadır (Delios vd., 2008).

Büyük çok uluslu şirketler genellikle daha güçlü kurumsal kapasitelere sahiptir. Bu firmalar uluslararası hukuk sistemini daha etkin biçimde kullanarak rekabet avantajı elde edebilmektedir (Henisz, 2000). Örneğin uluslararası yatırım tahkimi veya ticaret anlaşmaları gibi mekanizmalar büyük çok uluslu şirketler tarafından daha etkin biçimde kullanılabilir (Allee ve Peinhardt, 2011). Ayrıca büyük firmalar hukuki uyum maliyetlerini karşılayabilecek finansal ve kurumsal kaynaklara sahiptir (Delios vd., 2008). Bu durum büyük çok uluslu şirketlerin karmaşık uluslararası düzenleyici sistemlerle başa çıkabilmesini kolaylaştırmaktadır (Sun vd., 2021).

Buna karşılık küçük ve orta ölçekli firmalar için uluslararası hukuki düzenlemeler çoğu zaman önemli bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Özellikle uyum maliyetleri, düzenleyici karmaşıklık ve hukuki danışmanlık gereksinimleri küçük firmalar için önemli bir giriş engeli yaratabilmektedir (Meyer ve Thein, 2014).

Uluslararası işletme literatürü bu durumu özellikle kurumsal karmaşıklık kavramı üzerinden ele almaktadır. Sun vd., (2021), çok uluslu şirketlerin farklı

ülkelerdeki düzenleyici sistemlerle başa çıkabilmek için çeşitli stratejik uyum mekanizmaları geliştirdiğini göstermektedir. Bu mekanizmalar arasında yerel ortaklıklar kurmak, faaliyetleri yerelleştirmek veya kurumsal uyum kapasitesini artırmak gibi stratejiler bulunmaktadır (Oxelheim vd., 2013).

5.3. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke MNE'leri Arasındaki Farklılıklar

Uluslararası hukukun işletmeler üzerindeki etkisi aynı zamanda firmaların menşe ülkelerine göre de farklılık göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülke çok uluslu şirketleri ile gelişmekte olan ülke çok uluslu şirketleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Cuervo-Cazurra, 2012).

Gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren firmalar genellikle daha güçlü kurumsal sistemlerden gelmektedir. Bu firmalar uluslararası hukuk mekanizmalarına daha aşinadır ve bu sistemleri daha etkin biçimde kullanabilmektedir (Vishny vd., 1998). Örneğin fikri mülkiyet hukuku veya yatırım koruma mekanizmaları gelişmiş ülke firmaları tarafından daha etkin biçimde kullanılmaktadır (Child vd., 2003). Buna karşılık gelişmekte olan ülkelere çıkan çok uluslu şirketler farklı kurumsal ortamlarda faaliyet göstermektedir. Bu firmalar çoğu zaman zayıf kurumsal ortamlarda faaliyet gösterme deneyimine sahiptir ve bu nedenle kurumsal belirsizlik koşullarına daha hızlı uyum sağlayabilmektedir (Cuervo-Cazurra, 2012).

Literatür bu durumu **institutional escape** veya **institutional arbitrage** stratejileriyle açıklamaktadır. Gelişmekte olan ülke firmaları bazen daha güçlü kurumsal sistemlere sahip ülkelere yatırım yaparak kurumsal avantaj elde etmeye çalışmaktadır (Levy vd., 2007). Dolayısıyla uluslararası hukukun işletmeler üzerindeki etkisi firmaların kurumsal kökenine bağlı olarak farklılaşmaktadır (Peng vd., 2008; Oxelheim vd., 2013).

Uluslararası hukuk uzun süre uluslararası işletmeler için yalnızca bir düzenleyici kısıt olarak değerlendirilmiştir. Ancak modern uluslararası işletme literatürü hukukun çok daha karmaşık bir rol oynadığını göstermektedir. Uluslararası hukuk bir yandan firmaların faaliyet alanını sınırlayan düzenleyici kurallar üretirken, diğer yandan firmalar için öngörülebilir bir rekabet ortamı yaratarak stratejik fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuk hem kısıt hem de stratejik avantaj üreten bir kurumsal yapı olarak değerlendirilebilir. Hukukun işletmeler üzerindeki etkisi firma türüne, kurumsal kapasiteye ve menşe ülkeye bağlı olarak farklılık göstermektedir. Büyük ve deneyimli çok uluslu şirketler uluslararası hukuk mekanizmalarını daha etkin biçimde kullanarak rekabet avantajı elde edebilirken, daha küçük firmalar için bu düzenlemeler önemli maliyetler yaratabilmektedir. Dolayısıyla uluslararası

hukuk, uluslararası işletme stratejilerinin analizinde merkezi bir rol oynayan kurumsal faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışma, uluslararası hukukun uluslararası işletme stratejileri açısından yalnızca “dışsal bir çevre koşulu” değil, firma davranışlarını mekanizma düzeyinde şekillendiren kurumsal bir belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma boyunca geliştirilen tartışma, uluslararası hukukun etkisini tekil bir risk değişkenine indirgemek yerine, hukuki düzenin firmaların uluslararasılaşma mimarisini nasıl yeniden kurduğunu gösteren analitik bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevede uluslararası ticaret hukuku; (i) ticaret kuralları ve anlaşmalarıyla pazara erişim koşullarını tanımlayarak, (ii) tarifeler ve teknik düzenlemeler aracılığıyla üretim–tedarik zinciri tasarımını dönüştürerek ve (iii) ticaret politikası belirsizliği üzerinden yatırım ile pazara giriş zamanlamasını etkileyerek firmaların stratejik tercihlerine doğrudan nüfuz etmektedir. Buna ek olarak uluslararası yaptırımlar ve ambargolar, kurumsal çevrede “ani kural değişimi” etkisi yaratarak firmaları pazar çıkışı, faaliyet daraltma veya yeniden konumlanma gibi yüksek maliyetli yeniden ayarlama kararlarına yöneltebilmektedir.

Çalışmanın literatüre özgün katkısı iki düzeyde değerlendirilebilir. İlk olarak, uluslararası işletme yazınında hukuk çoğu zaman “kurumsal kalite”, “ülke riski” veya “iş yapma ortamı” gibi geniş göstergeler altında dolaylı biçimde ele alınmaktadır. Bu çalışma ise uluslararası hukuku, işletme stratejisini açıklayan bir arka plan değişkeni olmaktan çıkarıp, nedensel kanalları belirginleştirilmiş bir stratejik değişken olarak konumlandırmıştır. İkinci olarak, ticaret hukuku, yaptırımlar ve yumuşak hukuk normları literatürde sıklıkla ayrı tartışma kümeleri halinde ilerlerken; bu çalışma söz konusu unsurları tek bir teorik omurga içinde birleştirerek, “hukuk–strateji” ilişkisinin çok boyutlu ve dinamik doğasını bütüncül biçimde ele almıştır. Bu bütünlük bakış, hukukun aynı anda hem kısıt üretici hem de fırsat/avantaj yaratıcı olabildiğini; dolayısıyla “kısıt mı avantaj mı?” ikiliğinin firma kapasitesi, sektör, değer zinciri konumu ve menşee ülke gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir.

Gelecek araştırmalar açısından bu çalışma, test edilebilir ve çoğaltılabilir bir gündem önermektedir. Özellikle hukuki belirsizlik ve ticaret politikası oynaklığının pazara giriş kararlarını hangi koşullarda geciktirdiği; tarifeler ve teknik düzenlemelerin tedarik zinciri yeniden yapılanmasını hangi mekanizmalar üzerinden tetiklediği; yatırım şoklarının pazar çıkışı kararını hangi firma-özgül yetkinlikler (uyum altyapısı, hukuki okuryazarlık, kurumsal ilişkiler yönetimi) aracılığıyla farklılaştırdığı ampirik olarak sınanabilir. Benzer biçimde, yumuşak

hukuk normlarına erken uyumun meşruiyet, müşteri erişimi ve değer zinciri tercih edilebilirliği üzerinden rekabet avantajına dönüşüp dönüşmediği çok düzeyli araştırma tasarımlarıyla incelenebilir. Bu yönüyle bölüm, uluslararası hukuku “uyum maliyeti” çerçevesinin ötesinde ele alarak, uluslararası işletmecilik literatüründe daha güçlü kavramsallaştırmalar ve daha hassas ölçümler için bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Kaynakça

- Acet, Gül Seda, “Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale”, *International Journal of Academic Value Studies*, Cilt 3, Sayı 13, 2017, ss. 445-453.
- Allee, T., & Peinhardt, C. (2011). Contingent credibility: The impact of investment treaty violations on foreign direct investment. *International organization*, 65(3), 401-432.
- Anderson, E., & Gatignon, H. (1986). Modes of foreign entry: A transaction cost analysis and propositions. *Journal of international business studies*, 17(3), 1-26.
- Buckley, P. (2025). The kaleidoscope of international business—the past, current, and future development of theory. *Journal of Business Research*, 189, 115205.
- Buckley, P. J., & Casson, M. C. (1998). Analyzing foreign market entry strategies: Extending the internalization approach. *Journal of international business studies*, 29(3), 539-561.
- Büthe, T., & Milner, H. V. (2008). The politics of foreign direct investment into developing countries: increasing FDI through international trade agreements?. *American journal of political science*, 52(4), 741-762.
- Caldara, D., Iacoviello, M., Molligo, P., Prestipino, A., & Raffo, A. (2020). The economic effects of trade policy uncertainty. *Journal of Monetary Economics*, 109, 38-59.
- Child, J., Chung, L., & Davies, H. (2003). The performance of cross-border units in China: A test of natural selection, strategic choice and contingency theories. *Journal of International Business Studies*, 34(3), 242-254.
- Crowley, M., Meng, N., & Song, H. (2018). Tariff scares: Trade policy uncertainty and foreign market entry by Chinese firms. *Journal of International Economics*, 114, 96-115.
- Crozet, M., & Hinz, J. (2020). Friendly fire: The trade impact of the Russia sanctions and counter-sanctions. *Economic policy*, 35(101), 97-146.
- Cuervo-Cazurra, A. (2012). Extending theory by analyzing developing country multinational companies: Solving the Goldilocks debate. *Global Strategy Journal*, 2(3), 153-167.
- Cuervo-Cazurra, A., & Genc, M. (2008). Transforming disadvantages into advantages: Developing-country MNEs in the least developed countries. *Journal of international business studies*, 39(6), 957-979.
- Cui, C., & Li, L. S. Z. (2023). Trade policy uncertainty and new firm entry: Evidence from China. *Journal of Development Economics*, 163, 103093.
- Delios, A., Xu, D., & Beamish, P. W. (2008). Within-country product diversification and foreign subsidiary performance. *Journal of International Business Studies*, 39(4), 706-724.
- Doan, H. T. T., & Zhang, H. (2024). Technical barriers to trade, product quality and trade margins: Firm-level evidence. *Review of World Economics*, 160(3), 785-811.

- Drezner, D. W. (2011). Sanctions sometimes smart: Targeted sanctions in theory and practice. *International studies review*, 13(1), 96-108.
- Early, B. R., & Preble, K. A. (2020). Going fishing versus hunting whales: Explaining changes in how the US enforces economic sanctions. *Security Studies*, 29(2), 231-267.
- Fan, D., Zhou, Y., Lo, C., Yeung, A., & Tang, C. S. (2021). The Impact of Tariff Trade Barriers on the Operating Performance of US Firms: The Role of Supply Structure and Complexity. Available at SSRN.
- Feng, L., Z. Li, and D. L. Swenson. 2017. Trade policy uncertainty and exports: Evidence from China's WTO accession. *Journal of International Economics* 106:20–36.
- Gereffi, G. (2019). Global value chains and international development policy: Bringing firms, networks and policy-engaged scholarship back in. *Journal of International Business Policy*, (3), 195-210.
- Gereffi, G., Lim, H. C., & Lee, J. (2021). Trade policies, firm strategies, and adaptive reconfigurations of global value chains. *Journal of International Business Policy*, 4(4), 506.
- Ghodsi, M., Vujanović, N., & Landesmann, M. (2024). *Can multinationals withstand growing trade barriers?* (No. 239). wiiw Working Paper.
- Handley, K. (2014). Exporting under trade policy uncertainty: Theory and evidence. *Journal of international Economics*, 94(1), 50-66.
- Handley, K., & Limão, N. (2015). Trade and Investment under Policy Uncertainty: Theory and Firm Evidence. *American Economic Journal: Economic Policy*, 189-222.
- Henisz, W. J. (2000). The institutional environment for multinational investment. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 16(2), 334-364.
- IME. (2023). *Geoeconomic fragmentation and global trade*.
- Levy, O., Beechler, S., Taylor, S., & Boyacigiller, N. A. (2007). What we talk about when we talk about 'global mindset': Managerial cognition in multinational corporations. *Journal of International Business Studies*, 38(2), 231-258.
- Meyer, K. E., & Thein, H. H. (2014). Business under adverse home country institutions: The case of international sanctions against Myanmar. *Journal of World Business*, 49(1), 156-171.
- Meyer, K. E., Fang, T., Panibratov, A. Y., Peng, M. W., & Gaur, A. (2023). International business under sanctions. *Journal of World Business*, 58(2), 101426.
- Mors, M. L. (2010). Innovation in a global consulting firm: When the problem is too much diversity. *Strategic Management Journal*, 31(8), 841-872.
- Nilsson, A. (2024). International market entry strategies: Exploring the role of institutional environment in Sweden. *European Journal of Business and Strategic Management*, 9(1), 23-33.

- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge university press.
- OECD. (2011). *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*.
- Osnago, A., Piermartini, R., & Rocha, N. (2015). Trade policy uncertainty as barrier to trade (No. ERSD-2015-05). WTO Staff Working Paper.
- Oskaloğlu, E., & Çatı, K. (2022). Araştırma ve Aday Araştırma Üniversitelerinin Stratejik Planlarının İncelenmesi. *Journal of Academic Social Science Studies*, 15(90).
- Oxelheim, L., Gregorič, A., Randøy, T., & Thomsen, S. (2013). On the internationalization of corporate boards: The case of Nordic firms. *Journal of International Business Studies*, 44(3), 173-194.
- Pazarıcı, H. (2003). *Uluslararası hukuk*. Türhan Kitabevi, 15. Bası, Ankara 2016
- Peng, M. W., Wang, D. Y., & Jiang, Y. (2008). An institution-based view of international business strategy: A focus on emerging economies. *Journal of international business studies*, 39(5), 920-936.
- Scott, W. R. (2008). Approaching adulthood: the maturing of institutional theory. *Theory and society*, 37(5), 427-442.
- Sipper, M. A., & Batra, M. M. (2022). Rule of law vis-à-vis foreign market entry modes: exploratory interviews of a few experts. *International Journal of Law and Management*, 64(3), 321-335.
- Sun, P., Doh, J. P., Rajwani, T., & Siegel, D. (2021). Navigating cross-border institutional complexity: A review and assessment of multinational nonmarket strategy research. *Journal of International Business Studies*, 52(9), 1818.
- UNCTAD. (2023). *World Investment Report 2023*.
- United Nations. (2011). *Guiding Principles on Business and Human Rights*.
- Van Assche, A., & Schwartz, G. A. (2013). Contracting institutions and ownership structure in international joint ventures. *Journal of Development Economics*, 103, 124-132.
- Vishny, R. W. (1998). Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes. *Journal of Political Economy*, 106(6).
- White III, G. O., Rajwani, T., & Krammer, S. M. (2022). Legal distance and entrepreneurial orientation of foreign subsidiaries: Evidence from Southeast Asia. *Journal of World Business*, 57(6), 101382.
- World Bank. (2023). *Worldwide Governance Indicators*.
- WTO. (2023). *Understanding the WTO*.
- Zhou, F., & Wen, H. (2022). Trade policy uncertainty, development strategy, and export behavior: Evidence from listed industrial companies in China. *Journal of Asian Economics*, 82, 101528.

Afrika Boynuzu'nda Devlet Tanıma Siyaseti: İsrail'in Somaliland'ı Tanıması

Hande Sapmaz¹

Özet

İsrail Devleti 26 Aralık 2025 tarihinde Somaliland'ı bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanıdı. Bu karar, tanımanın uluslararası hukuk açısından ayrılmış birime statü kazandıran beyanın ötesinde, stratejik bir dış politika aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Tanımanın bu ikili doğası (hukuki statü beyanı ve siyasi strateji) merkeze alınarak, “kimin devlet sayıldığına” ilişkin teknik bir karar olmasından çok aktörlerin bölgesel düzeyde stratejik çıkarlarını koruma ve normatif çerçeveyi tartışmaya açma gibi işlevler üstlenebilen çok katmanlı bir dış politika pratiği olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda çalışma, Somali'nin jeostratejik önemiyle ilişkili olarak Kızıldeniz jeopolitiğindeki öncelikler (bölgesel düzen kurma, erişim ve koridor güvenliği) çerçevesinde Somaliland ayrılma hareketinin İsrail tarafından tanınmasını incelemektedir. Çalışma, tanımanın belirli bir bölgesel düzen tasavvurunu güçlendiren siyasal bir müdahale biçimi olduğu kabulünden hareketle İsrail-Somaliland vakasını, tanımanın jeopolitik bağlam içinde kurumsal tepkileri nasıl tetiklediği ve bölgesel güç rekabetine nasıl eklemlendiği üzerinden analiz etmektedir. Sonuçta 21. yüzyılda değişen uluslararası düzende devlet tanıma, uluslararası hukuk tartışmalarının ötesinde devletlerin bölgesel jeopolitik rekabetinin bir parçası olan stratejik tanımaya dönüşmüştür. Bu nedenle tanıma kararlarının bölgesel düzen üzerindeki etkileri yalnızca normatif söylemlerle değil aynı zamanda güç ve güvenlik pratikleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

1. Giriş

Oppenheim, “tarih, uzun süre ertelenmiş tanıma örneklerinin pek çoğunu kaydetmiştir” diyerek tanımanın ilan edilmesinin ya da reddedilmesinin, çoğu zaman uluslararası hukuktan ziyade uluslararası politikanın bir meselesi olduğunu açıkça ifade etmiştir (Oppenheim, 1905: 111). Bu tespit, tanımanın

1 Dr. Öğretim Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Türkiye. E-posta: handec.sapmaz@gmail.com, ORCID Number: 0000-0002-2638-6277.

hem hukuki hem siyasi niteliğe sahip ikili bir karakter taşıdığını gösterir. Çalışma, tanınmanın yalnızca devletliğin mevcut olup olmadığı veya devletlik kriterlerinin karşılanması meselelerinden ziyade tanıyan devletin stratejik önceliklerine bağlı biçimde şekillendiğini kabul etmektedir.

Uluslararası hukukta tanınma kavramının, standart, tek ve net bir tanımının olmaması bu ikili karakter arasındaki ilişkiyi muğlaklaştırmaktadır. Tanınma, teknik olarak tanıyan devletin tek taraflı irade beyanı niteliğinde olduğundan diğer devletler için bağlayıcı olmasa da, pratikte tanınmanın “bulaşıcı” bir etki ürettiği gözlemlenmektedir. Özellikle bir veya daha fazla küresel güç tarafından tanınan bir birimin diğer devletlerce de tanınma ihtimali artmaktadır (Oppenheim, 1905: 111). Ancak 2025 yılının Aralık ayında İsrail tarafından Somaliland'ın “bağımsız ve egemen devlet” olarak tanınması kararı, Afrika Birliği ve Avrupa Birliği başta olmak üzere çok sayıda uluslararası aktör tarafından Somali'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü vurgusuyla eleştirilmiştir. Bu durum tanınmanın yalnızca hukuki statüye ilişkin bir görüş açıklaması değil, uluslararası toplumun tepkileriyle birlikte işleyen siyasi bir süreç olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Çalışma bu bağlamda tanınmanın hangi koşullarda ve hangi kanallar üzerinden jeopolitik bir araca dönüştüğünü ve tanıma kararlarının bölgesel düzen ve uluslararası örgütler düzleminde nasıl sonuçlar ürettiğini Somaliland vakası özelinde cevaplamaya çalışmaktadır.

Çalışmada Somaliland vakası, tanınmanın jeopolitik boyutunu görünür kılan özgün ve güncel bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Kızıldeniz-Aden hattında deniz ticaret yollarının ve güvenlik risklerinin önemini arttırdığı bir konjonktürde gerçekleşen tanıma, yalnızca tanınan varlıkla kurulacak ikili ilişkileri değil, aynı zamanda üçüncü taraf aktörleri ve bölgesel rekabet dinamiklerini de ilgilendiren bir beyan olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak tanınmanın kavramsal çerçevesi (devlet olmanın kriterleri, tanıma teorileri, tanınmanın türleri: hükümet, uluslararası örgütler, ulusal kurtuluş hareketlerinin tanınması) detaylandırılacaktır. Devlet tanınmanın siyasi bir araç olarak kullanılması kapsamında tanınmanın araçsallaşma biçimleri ve işlevleri ikinci bölümde incelenecektir. Son olarak Somaliland- İsrail örneği bu işlevler bağlamında değerlendirilerek tanıma siyasetinin güncel uluslararası düzende yeniden kazandığı araçsal kapasite ortaya koyulacaktır.

2. Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Devletlerin Tanınması

Devletlerin tanınması uluslararası hukuk açısından ilgili birime temsil hakkı ve uluslararası toplumun bir üyesi olarak davranma ehliyeti verilmesi olarak değerlendirilebilir. Uluslararası hukukta devlet kavramı, sosyoloji ve siyaset bilimindeki tanımlamalardan farklı olarak öncelikle uluslararası hukuk kişiliği ve

bu kişiliğin doğurduğu hak ve yükümlülükler çerçevesinde değerlendirilmektedir (Crawford, 1976: 93). Devlet, yalnızca belirli bir toplumun örgütlenmiş siyasal yapısının ötesinde uluslararası hukukun öznesi olarak haklar edinebilen, yükümlülükler üstlenebilen ve uluslararası ilişkiler alanında işlem yapabilen bir birimdir. Bu nedenle devlet olmak uluslararası hukuk çerçevesinde gelişen asgari niteliklerin bulunup bulunmadığıyla ilgilidir.

2.1. Devlet Olmanın Şartları

Devletlerin Hak ve Görevlerine İlişkin 1933 Montevideo Konvansiyonu 1. maddesi devlet olmanın kriterlerini şu şekilde sıralamaktadır. Devlet; kalıcı bir nüfus, tanımlanmış bir bölge, hükûmet ve diğer Devletlerle ilişki kurma kapasitesine sahip olarak uluslararası hukukun bir kişisi olabilir.² Kalıcı nüfus, nüfusun homojenliği ya da büyüklüğü değil, belirli bir insan topluluğunun devamlılık arz edecek şekilde o siyasal örgütlenmeyle ilişkilendirilebilir olmasını ifade etmektedir. Sınırları belirli ülke şartı ise devletin yetkisini kullandığı coğrafi alanın asgari düzeyde belirlenebilir olmasını vurgulamaktadır. Bu nokta, özellikle sınır ihtilafları olan veya çekişmeli kontrol yaşayan birimlerde “devletlik mümkün müdür?” sorusunun merkezine yerleşir. Egemenlik kriteri, nüfus ve toprak üzerinde etkin otorite kurabilme yeteneğidir. Son olarak diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi dışsal egemenliği yani uluslararası yükümlülükleri üstlenebilecek bir kurumsal kapasitenin olmasını kastetmektedir (Crawford, 1976: 94).

Siyaset bilimi literatüründe devletin bu kriterlerle uyumlu bir şekilde tanımlandığı fark edilmektedir. Weber’e göre devlet; yargı yetkisine sahip, bir bölge ve bölgenin nüfusu üzerinde güç tekeli iddiasında bulunan sürekli örgütlenmiş bir yapıdır. Devleti diğer örgüt ve birimlerden ayıran en önemli özelliği güç kullanma tekeline sahip olması yani egemenliğidir. Weber, tanımında devletin *de jure* değil *de facto* niteliklerini vurgulamaktadır (Weber, 1964: 156). Brownlie ise devleti şu niteliklere sahip uluslararası hukuk tarafından tanınan tüzel bir kişi olarak betimlemektedir. Devletin; tanımlanmış bir bölgeye, kalıcı bir nüfusa, etkili bir hükûmete ve bağımsızlık yani diğer egemen devletler ile iş birliği geliştirebilme niteliklerine sahip olması gerekmektedir (Brownlie ve Slomanson, 1979: 73-76).

Ayrılma hareketlerinin yapısal faktörlerinin ayrılıkçı hareketin egemen bir devlet olma iddiasından dolayı devlet olmanın şartları ile yakından ilişkili olduğu saptanmaktadır. Bartkus’a göre ayrılma hareketinin var olabilmesi için

2 1933 Montevideo Konvansiyonu tam metni için bkz. “Montevideo Convention on the Rights and Duties of States” <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.html>

gereklî dört unsur bulunmaktadır. Bunlar; farklılaşan bir topluluk, bölge/mekân (aitlik bilincinin olduğu ve ayrılma hareketi bağımsız olduğunda ortaya çıkan yeni bağımsız devletin muhtemel ülkesi), hareketin lideri ve memnuniyetsizlik veya şikâyetler şeklinde sıralanmaktadır (Bartkus, 2004: 10).

Montevideo Konvansiyonu, Weber, Brownlie ve Bartkus'un tanımları değerlendirildiğinde Sahraaltı Afrika'da bulunan devletlerin egemenliklerinin akışkan doğasının bu ampirik özelliklerin karşılaşmasında ilgili aktörlere zayıflık yarattığı fark edilmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren Sahraaltı Afrika'da uluslararası hukuka uygun biçimde tanınan devletlerin egemenlikleri; sınırları (ayrılma hareketleri gibi), siyasi rejimleri (darbeler gibi), ekonomik istikrarları, çatışma dinamikleri (iç savaşlar gibi) konularında çeşitli krizlere sahne olsalar da sorgulanmamıştır.

2.2. Tanımanın Teorileri: Deklaratif ve Konstitütif Yaklaşımlar

Tanıma bir veya birden çok devletin bir birimin, aktörün tüm hukukî sonuçlarıyla bir devlet oluşturduğunu onayladıkları tek taraflı hukukî işlem olarak kabul edildiğinde, uluslararası hukuk kişiliğinin hangi koşullarda doğduğuna veya devletlerin uluslararası bir aktör olarak ortaya çıkmasında tanımanın rolünün ne olduğuna ilişkin cevaplar iki teori kapsamında değerlendirilmektedir (Şenel, 2014: 196). Bunlardan ilki deklaratif teoridir. Deklaratif teori, bir siyasal birimin, örgütün, aktörün devlet olmasının, devlet olmanın şartlarını sağladıktan sonra gerçekleşmesine bağlı olduğunu yani tanımanın mevcut durumu deklare ettiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşımın dayanaklarından biri Montevideo Sözleşmesi'nin, devlet olma kriterlerini sıraladığı 1. maddesidir. Teoriye göre tanıma kurucu bir faaliyet değildir. Devletliğe haiz birimin mevcut durumunun ilan edilmesidir (Crawford, 1976: 103). Deklaratif teoriye göre tanımanın kurucu bir niteliğe sahip olmaması araçsallaştırılma riskini de bertaraf etmektedir.

Konstitütif teoriye göre ise uluslararası hukuk kişiliğinin, uluslararası toplumun üyelerinin (özellikle devletlerin) ilgili birimi tanıması ile kurulduğunu iddia etmektedir. Bu teoriye göre tanıma, uluslararası toplumun üyeleri olan devletlerin ilanlarının ötesinde yeni bir devletin varlığının kurulmasıdır. Bir birim yalnızca tanıma yoluyla uluslararası kişi ve uluslararası hukukun öznesi hâline gelmektedir. Tanıma, eski bir devletin yeni bir devletle bir uluslararası kişi ve uluslar ailesinin (Family of Nations) bir üyesi olarak ilişki kurmaya hazır olduğunu gösterdiği faaliyettir (Oppenheim, 1905: 110).

Oppenheim'a göre tanıma ya açık ya da zımni olmaktadır. Eğer yeni bir devlet resmî bir tanıma talebinde bulunur ve herhangi bir türde resmî bir beyanla tanırsa bu açık bir tanımadır. Ayrıca bir devletin yeni "devletle"

resmî ilişki kurması bu devleti dolaylı olarak tanıdığı anlamına gelmektedir. Bu ilişki kapsamında bir diplomatik temsilci göndermek ya da kabul etmek, bir antlaşma yapmak ya da yeni devletin fiilen bir uluslararası kişi olarak muamele gördüğünü ortaya koyan başka herhangi bir eylem bulunmaktadır (Oppenheim, 1905: 110).

Neticede teorilerin tanımaya iki ayrı noktadan yaklaştığı fark edilse de deklaratif ve konstitütif teorilere ilişkin “hangisi daha doğru bir yaklaşım?” sorusu çalışmanın kapsamı dışındadır. Burada iki teorinin bir birimin devlet olmasından önce ve sonraki dönemler ile ilgili olduğunu iddia etmek mümkündür. Deklaratif teori bir birimin devlet olmanın şartlarını yerine getirmesi yani devletlik statüsüne erişmesine giden dönem için değerlendirmede bulunurken, konstitütif teori ilgili birimin devletlik statüsünün kurulması ve sonrasında gerçekleştirebileceği eylemleri, kurabileceği ilişkileri kastetmektedir. Çalışma uluslararası hukuk düşünürleri arasında geniş kabul görmese de (Ertürk, 2020) uluslararası toplumun diğer üyeleri tarafından tanınmanın, hukuki bir statü vermesinin ötesinde yeni birimin devlet olarak ortaya çıkmasında özellikle diplomatik ilişki kurma, anlaşma yapma, temsil ve örgüt üyeliği gibi) pratik sonuçlar doğurduğu gerçeği nedeniyle kurucu bir eylem olduğunu savunmaktadır.

2.3. Tanıma Türleri: Devletlerin Ötesinde Diğer Aktörlerin Tanınması

Tanıma yalnızca devletlere verilen bir ehliyet değildir. Farklı aktörlere ilişkin tanıma gerçekleşebilir ve farklı etki düzeyleri üretebilir. Çalışmanın bu bölümünde devletlerin ötesinde tanınması mümkün olan hükümetler, uluslararası örgütler ve ulusal kurtuluş hareketlerinin tanınmayla ilişkileri detaylandırılmaktadır. Bu sayede tanınmanın farklı aktörler bakımından değişen anlam ve sonuçları açıklığa kavuşturulmaktadır.

Hükümet tanıma (recognition of government), bir devlet adına hareket ettiğini iddia eden otoritenin “meşru temsil” kapasitesine ilişkindir. Darbe, iç savaş veya ikili iktidar durumlarında hükümet tanıma, uluslararası hukukun iç işlerine karışmama ilkesiyle gerilim içerisinde olabilmektedir. Bu nedenle hükümet tanıma, çoğu zaman tanınmanın siyasi araç olarak değerlendirildiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bir hükümetin tanınabilmesi için, söz konusu hükümetin devletin aynı anda veya daha önceden tanınmış olması gerekmektedir. Devleti tanınmayan bir birimin hükümetinin tanınması anlamlı bir tanıma değildir (Pazarcı, 1998: 14).

Devletlerin başka birimleri devlet olarak tanınmasına benzer biçimde hükümet olarak tanıma da stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim tanımanın, iç işlerine karışmama yasağını zayıflatan veya müdahaleyi mümkün kılan bir politika olduğu 2019'da tartışmalı Venezuela seçimlerinin sonunda yaşanmıştır. Seçimlerin ardından bir dönem daha göreve gelen Başkan Maduro hükümetine karşı Juan Guaidó elliden fazla devlet tarafından Venezuela'nın geçici başkanı olarak tanınmıştır. Birçok devlet Guaidó'nun tanınmasını, Venezuela'nın iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiştir (Paddeu ve Dunkelberg, 2019). Ancak literatürde bu tür bir tanımayı müdahale yasağının ihlali olarak görmenin zor olacağı iddia edilmektedir. Çünkü bir muhalif figüre siyasi destek vermenin veya elçileriyle diplomatik temas kurmanın iktidarın işleri üzerinde zorlayıcı etkiler yaratması güçtür (Hasar, 2025). Buna rağmen sonraki yıllarda Venezuela dosyasında “meşru temsil” tartışmalarının dış müdahale bakımından meşrulaştırıcı bir söylem zemini olarak değerlendirildiği fark edilmektedir. Özellikle Maduro'nun Ocak 2026'da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) güçlerince yakalanarak, ABD'ye götürülmesi ve yargı sürecinin başlaması bu tür tanıma pratiklerinin uluslararası siyasette hukuki-siyasi gerekçelendirme tartışmalarına eklenenebildiğini göstermektedir (Cohen, 2026).

Uluslararası örgütler ise devletlerden farklı bir biçimde sınırlı uluslararası hukuk kişiliğine sahip olarak uluslararası hukuk düzeni içinde yer alan aktörlerdir. Uluslararası örgütlerin sahip oldukları uluslararası hukuk kişiliği uluslararası örgütleri tanıyan taraflar bakımından geçerli olmaktadır. Üye devletlerin ortak iradeleri ile doğan uluslararası örgütlerin diğer devletler üzerinde de etkili olabilmesi için tanınması gerekmektedir (Pazarıcı, 1998: 18). Ancak uluslararası örgütlerin iradesinin özellikle devletlerin üye olmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir.

Ulusal kurtuluş hareketlerinin tanınması şu durumlarda ortaya çıkar. Bir uluslararası savaş veya bir iç savaş sırasında, bağımsızlığa yönelik bir mücadeleyi yürüten kuvvetlerin, ülkenin belirli bir bölümünde veya tamamında denetimi yoksa, bu kuvvetleri destekleyen üçüncü devletler ilgili örgütü hükümet olarak tanıyamaz veya savaşan statüsü veremez. Bu durumda üçüncü taraflar ilgili örgütü ulus olarak tanıyabilir ve tanımanın içeriğini belirleyebilir (Pazarıcı, 1998: 22- 23). Bir örgütün veya hareketin bu şekilde ulus olarak tanınmasıyla bağımsızlık kazanma süreci özellikle siyasi manada (hukuki olmaktan ziyade) desteklenmiş olur (Erdal, 2005: 182).

Bu siyasi destek özellikle tanıyan devletin topraklarında askeri faaliyet gerçekleştirmesini, örgütlenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca tanıyan devlet tarafların barış görüşmelerinde aktif tutum sergileyebilir (Pazarıcı, 1998: 22- 23). Bir örgütün, ayrılma hareketinin ulus olarak tanımlanması, ulus statüsü kazandırılması self determinasyon kavramını hatırlatmaktadır. Self

determinasyon, bir ülkede yaşayan insanların kendi geleceklerini kendilerinin belirleyebilmeleri veya bir halkın bağımsız bir şekilde siyasî durumunu, coğrafi sınırlarını saptayabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Pomerance, 1982: 37). Burada kavramın bir ulusun dış müdahale, başka ulus veya ulus devletin hâkimiyeti olmadan kendi geleceğini mümkün olduğunca özgür bir şekilde belirleme hakkı tanımı önem kazanmaktadır (Murphy, 2001: 368). Ulus statüsü kazanan bir örgütün veya ayrılma hareketinin kendi kaderini tayin kapsamında devlet kurma hakkına sahip olabileceği öngörülebilir.

Ulusal kurtuluş hareketleri ve self determinasyon kavramlarının 21. yüzyılda dekolonizasyon döneminde olduğu kadar tartışılmadığı, kullanılacak bir hak olarak nadir değerlendirildiği ya da ulus olma gayesi veya iddiasında olan örgütlenmelerin sayılarının yoğun olmadığı fark edilmektedir. Bu durum Afrika kıtasında Somaliland veya Batı Sahra gibi bağımsız olmayı amaç edinen ayrılma hareketleri ile örneklenmektedir (Sibiya, 2021). 21. yüzyılda bağımsızlık amacıyla örgütlenen ayrılma hareketlerinin *de facto* devlet olma ve diğer devletlerin jeopolitik ve stratejik öncelikleri doğrultusunda tanınmayı beklemek şeklinde bir süreç izledikleri iddia edilebilir. Bu nedenle tanımanın türleri, tanımanın hukuki bir statü tespitinden daha karmaşık bir dış politika pratiği olarak açıklanabilmesinin kavramsal altyapısını sağladığı için önemlidir.

3. Devlet Tanımının Siyasi Bir Araç Olarak Değerlendirilmesi

Devletlerin tanınması, devletliğin asgari koşullarına bağlı olsa da *Montevideo dörtlüsü* ile açıklanamamaktadır. Tanıma pratiklerinin siyasal bağlamlara gömülü karakteri devletliğin salt teknik bir sınıflandırma olmaktan çıkarmaktadır. Tanımının devletlerin dış politika öncelikleri çerçevesinde gerçekleşen potansiyel bir müdahale aracı veya siyasi bir pratik olduğu kabul edildiğinde tanımının değerlendirilmesi yalnızca “tanındı/tanınmadı” ikiliğine indirgenememektedir (Hasar, 2025).

3.1. Tanımın Araçsallaşma Biçimleri

Tanıma teorilerinin tanımın açıklayıcı ve kurucu olduğuna dair tartışmalarına ek olarak siyasî bir pratik olduğuna ilişkin üçüncü bir kanat vardır. Siyasi bir pratik olarak tanıma, devletler tarafından biçimsel tercihlerin (zamanlama, dil, tanımın derecesi, eşlik eden diplomatik adımlar) ve işlevsel mekanizmaların (sinyal verme, pazarlık, meşrulaştırma, erişim/koridor siyaseti) birlikte çalıştığı bir eylemler silsilesidir (Grant, 1999: 122).

Tanıma araçsallaştırılırken literatürde *de jure* ve *de facto* olarak adlandırılan iki yolun tercih edildiği görülmektedir. Bu yollar devletlerin tanıma sürecinde dış politika öncelikleri doğrultusunda kademeli olarak ilerlediklerinde tercih

edilmektedir. *De jure* (tam) ile *de facto* (ihtiyatlı) tanıma arasında temsilcilik açma, irtibat ofisi kurma veya belirli alanlarda (ticaret, teknik iş birliği) sınırlı anlaşmalar yapma gibi ara adımlar görülebilir. Bu “ara statüler”, tanıyan devlete hem etki üretme hem de normatif maliyeti (örgüt tepkisi, bölgesel gerilim, uluslararası alanda yaratacağı sorunlar) yönetme imkânı tanımaktadır. Ayrıca bu sayede gerektiğinde tanıma sürecinden geri dönüş mümkün olmaktadır (Grant, 1999). Tanımayı bu biçimde derecelendirmek, tanımanın uluslararası hukukî sonuçlarını tamamen askıya almadan, onu siyasi hedeflere daha esnek biçimde bağlama yöntemidir.

Tanıma çoğu zaman başka uluslararası hukuk anlaşmalarının öncesinde gerçekleşmektedir. Bunlardan bazıları güvenlik, ekonomik yardım, yatırım, ticari kolaylıklar veya liman/lojistik gibi konularda işbirliği anlaşmaları olabilir. Böylece devlet olarak statü verilmesinin ardından ilişkiyi kurumsallaştıran ve tanınanın dış ilişkiler kapasitesini fiilen destekleyen faaliyetler gerçekleştirilmiş olur (Brown, 1950: 622). Bu anlaşmalar silsilesi, tanımanın sadece uluslararası hukuk zaman “sembolik” bir anlamı olmadığını, dış politika hedefleriyle birlikte tasarlanmış bir enstrüman olduğunu göstermektedir.

3.2. Tanımanın İşlevleri

Tanımanın gerçekleşmesiyle hizmet edeceği amaçlar tanımanın işlevleri olarak tanımlanabilir. İlk olarak dengeleme ve caydırıcılık politikaları çerçevesinde bir aktör ilgili devlet tarafından tanınabilir. Tanıma kararları, bölgesel güç dengesi siyaseti içinde rakibin yapabileceklerini azaltma veya belirli bir cephede caydırıcılık üretme amacıyla kullanılabilir. Tanımanın oluşturduğu diplomatik çerçeve, devlet olarak tanınan ilgili aktörün statüsünü yükselterek ikili güvenlik iş birlikleri geliştirilmesine zemin hazırlayabilir. Bu durumda tanımanın güç siyaseti kapsamında araçsallaştığı fark edilmektedir (Hillgruber, 1998; Grant, 1999).

Tanıma ayrıca ilgili aktöre verilen devlet statüsünün ilanı ile üçüncü taraflara verilen bir tür mesajdır. Tanıma eylemiyle bir devletin kiminle iş birliği geliştirebileceği ve hangi düzen tasavvuruna eklenilebileceği soruları cevaplanabilir. Ayrıca taraflar netleşerek devlet blokları arasındaki rekabetin yeni bir aşamaya geçeceği öngörülebilir. Tarafların belirlenmesi meşru muhatapların kim olduğunun netleşmesini kolaylaştırarak, müzakere parametrelerini de şekillendirecektir. Tanınan bir varlığın dış politika uygulama ve geliştirme süreçlerinde muhatap alınması, bir statü pazarlığının dinamiklerini yeniden belirleyebilir. İlgili birimin tanınmaması ise aynı şekilde bazı seçenekleri masadan kaldırabilir. Bu nedenle tanıma, statü ihtilaflarında sadece sonuç değil, çoğu kez müzakere sürecini başlatan ve biçimlendiren bir gelişmedir (Coggins, 2011).

Tanımaya, çoğu zaman ardından gerçekleşmesi planlanan diplomatik normalleşme, ekonomik iş birliği veya güvenlik ortaklığı gibi konulardaki anlaşmaların öncülü mahiyetindedir. Yeni aktörlerin uluslararası topluluğa kabulünün ancak mevcut devletlerin siyasal takdirine bağlı olduğunu kabul eden yaklaşımlar tanımının bu tip anlaşmalarda pazarlık konusu olmasına teorik temel sunmaktadır (Coggins, 2011). Anlaşmaların konusu jeopolitik önemi yüksek bölgelerde erişim ve lojistik kapasite üretimiyle genişleyebilmektedir. Liman/üs erişimi, deniz ticaret hatları ve kritik boğazlara yakınlık gibi faktörler tanımayı statü tartışmasından çıkarıp dış politika aracı olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu durumda tanıma, tanıyan devlet açısından güvenlik mimarisi kurma girişimlerine eşlik eden bir diplomatik araçtır. Tanınan aktör açısından ise dış ilişkiler kapasitesini fiilen güçlendirmek için bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

4. Somaliland Örneği ve İsrail'in Tanınması

26 Aralık 2025 tarihinde İsrail'in Somaliland'ı egemen ve bağımsız bir devlet olarak tanıması, tanımının stratejik bir araç olarak değerlendirildiği ve bazı amaçlara hizmet ettiği örneklerden en güncel ve belirgin olanıdır. Tanımının, Somaliland'ın statüsüne ilişkin İsrail'in tutumunu netleştirmesine ek olarak jeopolitik rekabet içinde konumlandırılmış bir dış politika faaliyeti olduğu görülmektedir.

4.1. Bir Ayrılma Hareketi Olarak Somaliland

Kolonyal dönemde farklı aktörlerin yönetiminde olduğu Somali, 1908 yılında birleşmiştir (Thomas ve Falola, 2020: 220). 1960 yılında ise İngiliz ve İtalyan Somalileri birleşerek Somali Cumhuriyeti adıyla bağımsız olmuştur (İbrahim, 2010: 284). Somali, 1969 yılında ise yasal ve idari entegrasyondaki problemler, yolsuzluk, ekonomik problemler ve halk içerisinde “kabilecilik” neticesinde General Mohamed Siad Barre liderliğinde bir grup tarafından askeri darbeye sahne olmuştur (Schmidt, 2013: 148).

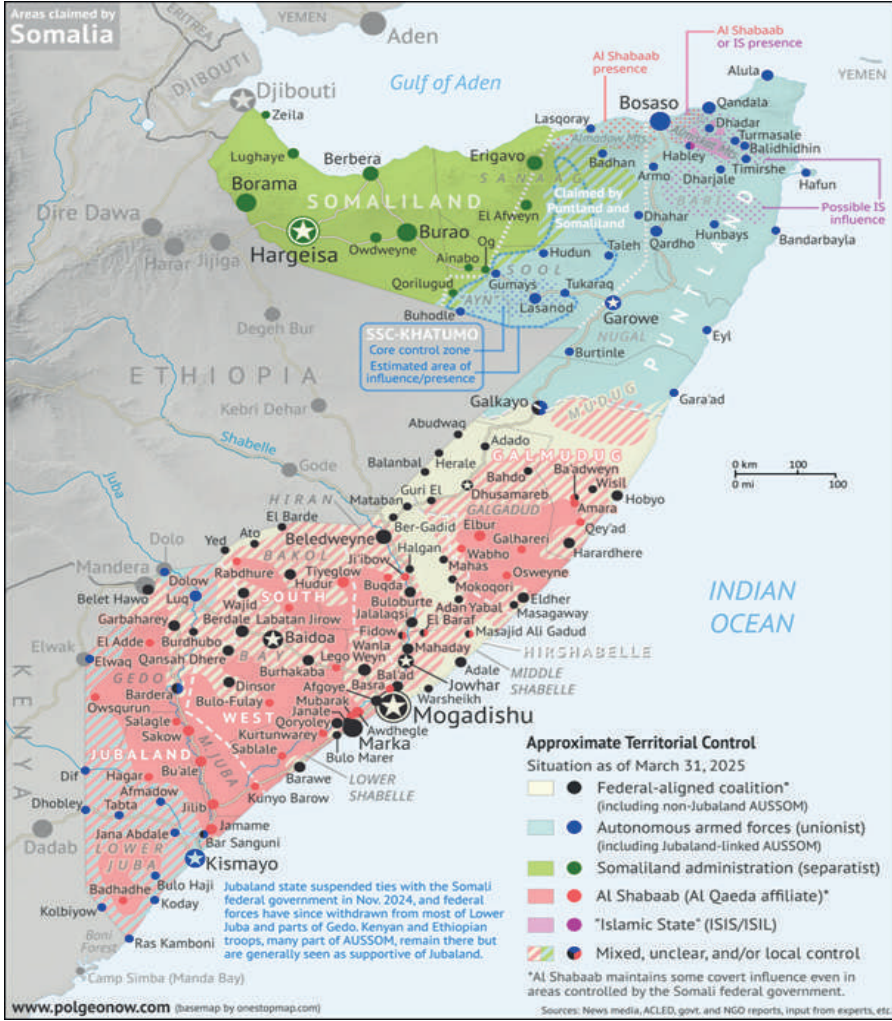
Pan-Somali ideali kapsamında Siad Barre, Doğu Etiyopya'daki Ogadeen Bölgesi'nde ve Boru'daki tüm Somalilileri tek bir yönetim altında toplama amacıyla 1977 yılında Etiyopya'ya saldırarak Ogaden Savaşı'nı başlatmıştır (Tareke, 2000: 636; Hoehne, 2009: 238). Sonuçta Etiyopya'nın savaşı kazanması ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik desteğinin kesilmesi, Barre iktidarının düşmesine ve ülkenin uzun yıllar sürecek olan iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur (Thomas ve Falola, 2020: 205). İç savaş, birçok nedenle beraber kabileciliğin de etkisiyle uzun yıllar sürmüştür.

Darod klanının Marehan koluna mensup olan Siad Barre, kabileleri manipüle ederek kendi iktidarını güçlendirmeye veya sürdürmeye çalışırken Somali'nin toplumsal parçalanmasını artırmıştır (Hoehne, 2009: 232). Barre yönetimi sonrası kabileler iktidar mücadelesine girmesiyle toplumsal parçalanma çatışmaların ve rekabetin taraflarını belirlemiştir. Bu durum iç savaşın daha şiddetli ve uzun yaşanmasının nedenlerinden biridir. Nitekim Somali Ulusal Hareketi (Somali National Movement) Siad Barre yönetimindeki Mogadişu hükümetinin bölgedeki kabileleri (İsaak ve müttefik diğer kabileler) ihmal ettiği duygusu temelinde yükselmiştir (Jhazbhay, 2009: 32).

18 Mayıs 1991 tarihinde Somali Ulusal Hareketi, varlık sebebi başlangıçta ayrılma olmasa da, İsaak olmayan diğer kabilelerin de desteği ile Somaliland Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını ilan etmiştir (Drysdale, 1992: 25; Jhazbhay, 2009: 32). Somaliland'ın bağımsızlık ilanının, 1991 yılında başlayan iç savaş ve devletin çöküşünden kaynaklanan Kuzeybatı Somali'nin artan güvenlik kaygıları ve sonrasında rejimin bölge halkına ilişkin soykırım gerçekleştireceği korkusuyla gerçekleştiği iddia edilmiştir (Schoiswohl, 2004: 112).

Somaliland sınırlarını İngiliz Somalisi sınırlarına uygun belirlemiştir. İngiliz kolonyal sınırlarına uygun olarak geliştirilen bağımsızlık iddiası, Somalilandlı ayrılıkçılar tarafından hareketin 1960 yılında gönüllü olarak birleşen iki devletin “dağılması” şeklinde savunulmasını sağlamıştır. Bu sayede Afrika Birliği Örgütü Anlaşması'nın ihlal edilmediği iddia edilmiştir (Hoehne, 2009: 234). Somaliland'ın uluslararası örgütlerin rızasını gözetmesi ve “istikrarın” hakim olduğu bir bölge olduklarını vurgulaması ekonomik olarak zayıf olmasına rağmen BM ve diğer uluslararası aktörlerin dikkatini çekmesini kolaylaştırmıştır. Bu durum 2002'den itibaren uluslararası örgütler tarafından “yardım” programlarının yarısına yakını Somaliland'a tahsis edilmesini sağlamıştır (Bradbury, 2008: 157). Ancak literatürde Somaliland ayrılığının ekonomik olarak kârlı olmadığı iddia edilmektedir (Hoehne, 2019: 255). Somaliland hareketi Bartkus'un kavramsallaştırmasına göre az faydalı- çok maliyetli bir ayrılma teşebbüsü şeklinde değerlendirilebilir (Bartkus, 2004).

Harita 1. Somali Kontrol Haritası

Kaynak: Somalia Approximate Territorial Control, PolGeoNow, 31 March 2025, <https://www.polgeonow.com/2025/06/june-2025-somalia-control-map-timeline.html>

“Dünyanın Yeni Eksenı” olarak tanımlanan Afrika Boynuzu içerisinde Somali’nin bölgedeki jeopolitik önemi 2000’li yılların başından itibaren artmaktadır (Purini, 2016). Harita 1’de 2025 yılı Mart ayında Somali’de farklı yerel aktörler (Federal hükümet koalisyonu Afrika Birliği Somali Destek ve İstikrar Misyonu dahil), ayrılıkçı birimler: Puntland, SSC-Khatumo ve Jubaland, Somaliland, El Kaide bağlantılı El Şebab ve sözde “İslam Devleti” (İŞİD, DAES, ISIS) tarafından hâkimiyet kurulan bölgeler gösterilmektedir.

Haritadakiler dışında birçok bölgesel ve küresel aktörün Afrika Boynuzu'nda aktif dış politika stratejileri geliştirdiği fark edilmiştir. Bu durum Somali'yi ve Somaliland'ı iç güvenlik ve ayrılma hareketleri sorunlarının haricinde Kızıldeniz ve Aden Körfezi kapsamında deniz ticaret yolları, enerji koridorları, liman/lojistik erişim ve bölgesel güvenlik mimarisi gibi daha geniş ölçekli jeostratejik başlıklar üzerinden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Somali'nin iç istikrarını tehdit eden meselelerin (yerel aktörlerin fiilî kontrol alanları ve ayrılma hareketleri gibi) uluslararası aktörler tarafından nasıl “işlevselleştirildiği” Somaliland'ın İsrail tarafından tanınması vakasında görülebilir. Bir sonraki bölümde İsrail'in Somaliland'ı tanıma kararının zamanlaması, gerekçelendirilmesi ve bölgesel/uluslararası etkileri ele alınarak, tanımanın stratejik bir araç olarak Afrika Boynuzu'ndaki güç dengelerinde nasıl kullanıldığı tartışılmaktadır.

4.2. Stratejik Bir Araç Olarak Tanıma: İsrail- Somaliland Vakası

26 Aralık 2025 tarihinde İsrail, Somaliland'ı “bağımsız ve egemen devlet” olarak tanımıştır.³ Bu vaka, tanımanın bölgesel düzen kurma rekabetine ve uluslararası normatif mücadeleye müdahale edebilen bir pratik olduğunu görünür kılmaktadır. Nitekim İsrail'in Somaliland'ı tanınması öncelikle bölgesel güvenlik ve stratejik istikrar açısından değerlendirilmiştir. Tanıma, Kızıldeniz'deki deniz yollarının güvenliği, Afrika Boynuzu'ndaki artan tehditlere karşı koyma önceliği, Yemen'deki Husi savaşçılar tehdidine karşı Somaliland ile iş birliği ihtiyacı bağlamında gerekçelendirilebilir. Bunların ötesinde İsrail ulusal güvenliği kapsamında 7 Ekim 2023 saldırıları ve Gazze'deki askeri hareketin ardından, Kızıldeniz bölgesindeki mevcut stratejik önceliklerin önemi artmıştır. Somaliland'ın Aden Körfezi'ndeki konumu, bölgeyi ve dünyanın en önemli deniz ve denizaltı iletişim yollarından bazılarını izleme imkanı sunmaktadır (Reuters, 2026).

Somaliland'ın tanınmasının işlevselleştiği nokta erişim- koridor jeopolitiği bağlamında kapasite üretimi ile ilişkilidir. Aden Körfezi- Bab'ül Mendeb-Kızıldeniz hattına yakınlığı nedeniyle Somaliland'ın bağımsız bir aktör olarak bölgedeki varlığı İsrail'in deniz ticaret yollarına erişimini kolaylaştıracaktır. Somaliland'ın tanınmasıyla İsrail'in bölgedeki liman erişimi, güvenlik iş birliği ve diplomatik temsil gibi alanlarda kapasitesini arttıracaktır. Nitekim tanıma kararının resmi olarak “tam diplomatik ilişkiler” ve iş birliği imkânlarıyla birlikte sunulması statünün kapasite üretimiyle birlikte düşünüldüğünü ispatlamaktadır.⁴ Somaliland'da bir varlık oluşturmak veya sadece ortak

3 Israel Ministry of Foreign Affairs, “Israel recognizes the Republic of Somaliland as an independent and sovereign state”, <https://www.gov.il/en/pages/israel-recognizes-the-republic-of-somaliland-as-an-independent-and-sovereign-state-26-dec-2025>

4 Israel Ministry of Foreign Affairs, “Israel recognizes the Republic of Somaliland.”

olacak biçimde ikili iş birliği geliştirmek İsrail'in Husi faaliyetlerini izleme ve deniz trafiğine yönelik tehditlere karşı koyma yeteneğini artıracaktır. Neticede Somaliland vakasında devlet tanıma (state recognition), uluslararası hukukta devletlerin statüye ilişkin beyanı olmakla birlikte, güncel uluslararası siyasette giderek daha fazla kullanılan ve jeopolitik amaçlarla işlevselleştirilebilen bir araca dönüştüğü saptanmaktadır (Coggins, 2011).

İsrail Başbakanlık düzeyinde yayımlanan resmî açıklama, kararı açık bir “resmi tanıma” olarak ilan etmiştir.⁵ Kararın ardından Afrika Birliği Komisyon Başkanı, Somaliland'ın Somali Federal Cumhuriyeti'nin ayrılmaz parçası olduğunu vurgulayarak tanımayı kesin biçimde reddetmiştir. Ayrıca bu tarz girişimlerin Afrika Birliği'nin temel ilkelerine aykırı olduğunu ve “tehlikeli emsal” oluşturma riski taşıdığını ifade etmiştir.⁶ Avrupa Birliği de aynı gün yayımladığı açıklamada Somali'nin birliği, egemenliği ve toprak bütünlüğüne atıfla tanıma kararını eleştirmiştir.⁷ Türkiye Dışişleri Bakanlığı açıklaması ise tanıma hamlesini “bölgesel ve küresel düzeyde istikrarsızlık yaratmayı amaçlayan” bir adım olarak nitelendirmiştir. Açıklamada Türkiye'nin Afrika Boynuzu'nda barış ve güvenliğe önem verdiği ve Somali'nin toprak bütünlüğünü desteklediği belirtilmektedir.⁸

Sıralanan aktörlere ek olarak tanıma, Mısır, Ürdün, Cibuti, Suudi Arabistan ve 20 Orta Doğu ve Afrika ülkesinin ortak açıklamasıyla birlikte geniş çaplı bölgesel ve uluslararası tepkilere yol açmıştır. Ayrıca Arap Birliği, Doğu Afrika Topluluğu ve İslam Konferansı gibi uluslararası örgütler Somali'nin birliğine, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁹ Tanıma kararının kısa süre içerisinde ikili ilişkilerin ötesine geçerek çok aktörlü bir diplomatik alan ürettiği ve hem kıtasal hem küresel

5 Israel Ministry of Foreign Affairs, “Israel recognizes the Republic of Somaliland.”

6 African Union, “The Chairperson of the African Union Commission rejects any recognition of Somaliland and reaffirms the African Union’s unwavering commitment to the unity and sovereignty of Somalia”, <https://au.int/en/pressreleases/20251226/auc-chairperson-rejects-any-recognition-somaliland>

7 The Diplomatic Service of the European Union, “Israel/Somalia: Statement by the Spokesperson on the territorial integrity of the Federal Republic of Somalia”, https://www.eeas.europa.eu/eeas/israelsomalia-statement-spokesperson-territorial-integrity-federal-republic-somalia_en

8 Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, “26 December 2025, Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Öncü Keçeli, in Response to a Question Regarding the Announcement by Israel on the Recognition of the Independence of the Somaliland Region”, https://www.mfa.gov.tr/sc_-27_-disisleri-bakanligi-sozcusu-oncu-keceli-nin-israil-in-somaliland-bolgesinin-bagimsizligini-tanidigina-iliskin-aciklamasi-hk-sc.en.mfa

9 United Nations Meetings Coverage and Press Releases, “Israel’s Recognition of Somaliland Triggers Sharp Divides, as Security Council Speakers Warn Move Threatens Stability in Horn of Africa”, <https://press.un.org/en/2025/sc16270.doc.htm>

normları tartışmaya açarak görüş ayrılıklarına ve istikrarsızlık tartışmalarına neden olduğu görülmektedir.

Tanıma faaliyetinin burada toprak bütünlüğü- self determinasyon gerilimini yeniden tetiklediği fark edilmektedir. Afrika Birliği'nin açıklaması, tanımayı yalnızca Somali'ye karşı bir adım olarak değil, kıta ölçeğinde “tehlikeli emsal” doğurabilecek bir girişim olarak vurgulamıştır. AB'nin açıklaması da Somali'nin toprak bütünlüğünün “barış ve istikrar” için kritik olduğu vurgusuyla aynı normatif hattı takip etmiştir. Uluslararası örgütlerin bu tutumları, vakanın “Somaliland devlet midir?” sorusundan daha karmaşık bir durumu temsil ettiğini göstermektedir. Uluslararası aktörler, kıta devletlerinin bağımsızlıkları akabinde benimsedikleri *uti possidetis juris* ve ülkesel bütünlük ilkelerinin bu tanıma vakası ile zayıflayabileceği öngörüsüyle tutum sergilemişlerdir. Bu nedenle tanıma, Somaliland'ın statüsüne ilişkin bir uluslararası hukuk işleminden çok normların hangi önceliklerle gerçekleştirileceğine dair güç mücadelesi üretmektedir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 2767 (2024) sayılı kararı Somali'nin barış ve istikrarı için uluslararası örgütlerin tutumunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kararda, Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi'nin Afrika Birliği Somali Geçiş Misyonu'nun (African Union Transition Mission in Somalia- ATMIS) yerine Afrika Birliği Somali Destek ve İstikrar Misyonu'nun (African Union Support and Stabilisation Mission in Somalia- AUSSOM) kurulmasına ilişkin kararı onaylanmıştır. Ayrıca BM Şartı'nın VIII. Bölümü'ne uygun olarak, Afrika Birliği Üye Devletlerine, katılımcı devletlerin uluslararası hukuk, uluslararası insani hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerine tam uyum içinde ve Somali'nin egemenliğine, toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına ve birliğine saygı göstererek gerekli tüm önlemleri alma yetkisini vermiştir.¹⁰ Somaliland'ın tanınması Somali'nin toprak bütünlüğü ve istikrarına yönelik uluslararası aktörlerinin net tutumuna rağmen sahadaki güvenlik mimarisinde devlet olarak kimin muhatap alınacağı sorusunun cevabının geleceğinin tartışmaya açılmasına neden olabilir. Bu durum sahadaki güvenlik iş birliği ve kapasite inşasının hangi siyasal birimler üzerinden yürütüleceği konusunda yeni bir belirsizlik alanı yaratabilir. Dolayısıyla İsrail'in Somaliland'ı tanıması, Somali'nin toprak bütünlüğü ve istikrarını önceleyen kurumsal tutumlarla sahadaki fiilî dinamikler arasındaki gerilimi görünür kılarak, güvenlik işbirliğinin hangi

10 United Nations Security Council, “Resolution 2767 (2024) Adopted by the Security Council at its 9828th meeting, on 27 December 2024”, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/s-res-2767.php>

aktörler üzerinden yürütüleceği ve bölgesel düzenin hangi normatif önceliklerle korunacağı sorularını daha da karmaşık hale getirmektedir.

5. Sonuç

Uluslararası hukukta, her devletin yeni bir birimin devlet olma vasfını kazanabilmesi için gereken objektif şartların var olup olmadığına kendisinin takdir etmesi “yeni devletlerin” uluslararası topluluğa kabulünün siyasal kararlarla biçimlenmesine neden olmaktadır. Bu durum tanımaya subjektif bir takdir niteliği kazandırırken, tanımayı bölgesel düzen- istikrarın ve küresel normların korunmasının karşısında konumlandırabilmektedir.

Uluslararası aktörlerin ve kıtadaki devletlerin, Afrika Boynuzu’nda istikrar, güvenlik ve jeopolitik öncelikleri bağlamında yeni bir çerçeve yaratmaya yönelik girişimlerinin en kritik çıkmazlarından biri Somaliland ayrılma hareketine yönelik geliştirilen tutum olarak değerlendirilebilir. Somaliland’ın İsrail tarafından tanınması toprak bütünlüğü ve *uti possidetis juris* ilkelerinin self determinasyon ile gerilimini artırmaktadır. Bu vakada uluslararası aktörlerin tepkileri, tanımanın bir devlet için işlevsel değerinin yüksek olduğu durumlarda uluslararası düzen için normatif maliyetin (emsal olma korkusu, *uti possidetis juris* ve toprak bütünlüğü ilkelerinin zayıflaması, bölgesel güvenlik krizlerini derinleştirme gibi) azalmadığını örneklemektedir. Kısaca Somaliland’ın tanınması, tanımanın bir aktörün jeopolitik hedeflerine hizmet eden araç olarak işlevselleşirken diğer yandan uluslararası toplum tarafından uluslararası düzenleyici normlara yönelik meşruiyet krizleri yarattığını örneklemektedir.

Sonuç olarak İsrail’in Somaliland’ı tanımasının sonuçları egemenlik ve toprak bütünlüğü gibi küresel normların korunmasını tetiklemesinde görülmektedir. Avrupa Birliği, Afrika Birliği veya Birleşmiş Milletler gibi uluslararası aktörlerin Somali’nin egemenliği, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ve birliğine zarar veren faaliyetlerin engellenmesi yönündeki çağrıları bu durumu ispatlar niteliktedir. İkinci olarak erişim-koridor jeopolitiği kapsamında tanımanın işlevselleştirildiği görülmektedir. Somaliland’ın Aden Körfezi’ne açılan konumu ve Kızıldeniz-Bab’ül Mendeb hattındaki jeostratejik önemi tanımanın erişim (lojistik, diplomatik, güvenlik iş birliği) sağlayan bir araç olarak kullanılmasına neden olmuştur.

BMGK 2024 yılında aldığı 2767 sayılı karar El-Şebab’ın kapasitesini ve saldırı repertuarını “bölgesel/uluslararası güvenlik tehdidi” olarak tanımlarken, Somali Federal Hükümeti’ne ve üye devletlere işbirliği ve koordinasyonu artırma, terörizmin finansmanını önleme ve buna karşı koyma yükümlülüklerini

(özellikle 1373 (2001), 2178 (2014) ve 2462 (2019)) hatırlatmaktadır.¹¹ Bu durum kararda Somali'nin birlik ve toprak bütünlüğüne yapılan vurgunun normatif bir ilkenin ötesinde terörle mücadelede bir gereklilik olarak güçlendirmektedir. Neticede Somali güvenlik mimarisinin Somali'nin toprak bütünlüğüne dayandığı görülmektedir. Bu nedenle Somaliland ayrılma hareketinin tanınması, İsrail'in açıklamalarında vurguladığı gibi Montevideo Konvansiyonu'nda belirtilen devletlik kriterlerini karşılamaından çok BMGK'nin bölgede kurduğu güvenlik mimarisi çerçevesinde kimin meşru muhatap sayıldığı veya hangi siyasi birimlerin bölgesel istikrar için kabul edilebilir olduğu ile ilgilidir.

11 United Nations Security Council, "Resolution 2767 (2024) Adopted by the Security Council at its 9828th meeting, on 27 December 2024".

Kaynakça

- African Union. (2025). *The Chairperson of the African Union Commission rejects any recognition of Somaliland and reaffirms the African Union's unwavering commitment to the unity and sovereignty of Somalia*. <https://au.int/en/pressreleases/20251226/au-chairperson-rejects-any-recognition-somaliland>
- Bartkus, V. O. (2004). *The dynamic of secession*. Cambridge University Press.
- Bradbury, M. (2008). *Becoming Somaliland*. Progressio.
- Brown, P. M. (1950). The legal effects of recognition. *The American Journal of International Law*, 44(4), 617–640. <https://doi.org/10.2307/2194983>
- Brownlie, I., & Slomanson, W. R. (1979). Principles of public international law. *The American Journal of International Law*, 75(1), 206–207.
- Coggins, B. (2011). Friends in high places: International politics and the emergence of states from secessionism. *International Organization*, 65(3), 433–467. <https://doi.org/10.1017/S0020818311000105>
- Crawford, J. (1976). The criteria for statehood in international law. *British Yearbook of International Law*, 48(1), 93–182.
- Cohen, L. (2026). *US will not allow Venezuelan government to pay Maduro's legal fees, lawyer says*. Reuters. <https://www.reuters.com/world/americas/us-will-not-allow-venezuelan-government-pay-maduros-legal-fees-lawyer-says-2026-02-25/>
- Drysdale, J. (1992). *Somaliland: The anatomy of secession*. Haan Associates Publishing.
- Erdal, S. (2005). Uluslararası hukukta tanıma kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 157–196.
- Ertürk, E. (2020). Uluslararası hukukta tanıma teorilerinin eleştirel değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 78(1), 191–212. <https://doi.org/10.30915/abd.742413>
- Grant, T. D. (1999). *The recognition of states: Law and practice in debate and evolution*. Bloomsbury Publishing USA.
- Hasar, S. (2025). Recognition of governments and the prohibition of intervention. *AJIL Unbound*, 119, 275–279. <https://doi.org/10.1017/aju.2025.10037>
- Hillgruber, C. (1998). The admission of new states to the international community. *European Journal of International Law*, 9(3), 491–509. <https://doi.org/10.1093/ejil/9.3.491>
- Hoehne, M. V. (2009). Mimesis and mimicry in dynamics of state and identity formation in northern Somalia. *Africa*, 79(2), 252–281.
- Hoehne, M. V. (2019). Against the grain: Somaliland's secession from Somalia. In L. de Vries, P. Englebert, & M. Schomerus (Eds.), *Secessionism in African politics: Aspiration, grievance, performance, disenchantment* (pp. 229–263). Palgrave.

- Ibrahim, M. (2010). Somalia and global terrorism: A growing connection? *Journal of Contemporary African Studies*, 28(3), 283–295.
- Israel Ministry of Foreign Affairs. (2025). *Israel recognizes the Republic of Somaliland as an independent and sovereign state*. <https://www.gov.il/en/pages/israel-recognizes-the-republic-of-somaliland-as-an-independent-and-sovereign-state-26-dec-2025>
- Jhazbhay, I. (2009). *Somaliland: An African struggle for nationhood and international recognition*. Institute for Global Dialogue & South African Institute of International Affairs.
- Montevideo Konvansiyonu. (1933). *Convention on rights and duties of states*. <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>
- Murphy, M. (2001). The limits of culture in the politics of self-determination. *Ethnicities*, 1(3), 367–388.
- Oppenheim, L. (1905). *International law: A treatise (2005, Vol. 1: Peace)*. Longmans, Green & Co.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2025, 26 December). *Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Öncü Keçeli, in response to a question regarding the announcement by Israel on the recognition of the independence of the Somaliland region*. https://www.mfa.gov.tr/sc_-27_-disisleri-bakanligi-sozcusu-oncu-keceli-nin-israil-in-somaliland-bolgesinin-bagimsizligini-tanidigina-iliskin-aciklamasi-hk-sc.en.mfa
- Reuters. (2026). *Why is Somaliland strategically important?* <https://www.reuters.com/world/middle-east/why-is-somaliland-strategically-important-2026-01-06/>
- Paddeu, F., & Dunkelberg, A. (2019, July 18). Recognition of governments: Legitimacy and control six months after Guaidó. *Opinio Juris*. <https://opiniojuris.org/2019/07/18/recognition-of-governments-legitimacy-and-control-six-months-after-guaido/>
- Pazarcı, H. (1998). *Uluslararası hukuk dersleri (II. Kitap, 5. Baskı)*. Ankara.
- Political Geography Now. (2025). *Somalia approximate territorial control*. <https://www.polgeonow.com/2025/06/june-2025-somalia-control-map-timeline.html>
- Pomerance, M. (1982). *Self-determination in law and practice: The new doctrine in the United Nations*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Purinier, G. (2016). Horn of Africa: Pivot of the world. *Le Monde Diplomatique* (İngilizce çeviri: Tesfa News). <https://tesfanews.net/africa-horn-countriesworld-pivot/>
- Schmidt, E. (2013). *Foreign intervention in Africa: From the Cold War to the war on terror*. Cambridge University Press.

- Schoiswohl, M. (2004). *Status and (human rights) obligations of non-recognized de facto regimes in international law: The case of Somaliland*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Sibiya, N. R. (2021). *Diplomatic relations on de facto states: The cases of Somaliland and Western Sahara* (Doctoral dissertation, University of Johannesburg). <https://ujcontent.uj.ac.za/esploro/outputs/graduate/Diplomatic-relations-on-De-Facto-States/9915305607691>
- Şenel, B. (2014). İsrail Devleti'nin kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i tanıma süreci. *Akademik Orta Doğu*, 9(1), 157–178.
- Tareke, G. (2000). The Ethiopia–Somalia war of 1977 revisited. *The International Journal of African Historical Studies*, 33(3), 635–667.
- The Diplomatic Service of the European Union. (2025). *Israel/Somalia: Statement by the Spokesperson on the territorial integrity of the Federal Republic of Somalia*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/israelsomalia-statement-spokesperson-territorial-integrity-federal-republic-somalia_en
- Thomas, C. G., & Falola, T. (2020). *Secession and separatist conflicts in postcolonial Africa*. University of Calgary Press.
- United Nations Meetings Coverage and Press Releases. (2025). *Israel's recognition of Somaliland triggers sharp divides, as Security Council speakers warn move threatens stability in Horn of Africa*. <https://press.un.org/en/2025/sc16270.doc.htm>
- United Nations Security Council. (2024, December 27). *Resolution 2767 (2024) adopted by the Security Council at its 9828th meeting*. <https://www.security-councilreport.org/un-documents/document/s-res-2767.php>
- Weber, M. (1964). *The theory of social and economic organization*. Free Press.

Değişen Küresel Düzendeki Kudüs Meselesinin Dönüşümü

Zuhal Çalık Topuz¹

Özet

Kudüs siyasi, tarihi ve dini açıdan benzersiz bir öneme sahiptir. Kudüs'ün statüsü meselesi ise Filistinliler ve İsraililer arasındaki çatışmada en önemli hukuki konulardan birisini teşkil etmektedir. Filistinliler, müzakerelerin Doğu Kudüs'ün başkenti olduğu bir Filistin Devleti'nin kurulmasıyla sona ermesi gerektiğini savunurken; İsrail ise Kudüs'ün bölünmez ve ebedi başkenti olduğunu iddia etmektedir. Bu karşıt yaklaşımlar Kudüs meselesini Filistin-İsrail çatışmasının merkezine yerleştirmektedir. Bu bakımdan Kudüs meselesi çözülmeden Filistin-İsrail çatışmasına kalıcı bir çözüm bulunması olası görülmemektedir. Bu çalışmada, değişen küresel düzende güç dengelerinin, bölgesel gelişmelerin ve uluslararası aktörlerin politikalarının Kudüs'ün hukuki statüsü üzerindeki etkileri de değerlendirilerek; sorunun tarihsel arka planı ile güncel dinamikleri birlikte ele alınmaktadır. Bu çerçevede çalışma, Kudüs meselesinin yalnızca iki taraflı bir egemenlik uyumsuzluğu değil, aynı zamanda küresel düzenin normatif yapısını ve hukukun uygulanabilirliğini sınyan çok katmanlı bir sorun olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

GİRİŞ

Kudüs meselesi son derece karmaşık ve hassas bir niteliğe sahiptir. Meselenin karmaşık ve hassas yapısı, Kudüs'ün uzun tarihsel geçmişinden ve kutsal yerler üzerinde yüzyıllardır devam eden dinî, etnik, ulusal ve uluslararası gerilimlerden kaynaklanmaktadır. Mevcut sorunlar İsrail Devleti'nin ortaya çıkışıyla doğmamış olsa da Yahudi Devleti'nin kurulması bölgedeki çok katmanlı mücadeleye yeni dinamikler ekleyerek karmaşıklığın daha da artmasına yol açmıştır (Englard, 1994: 589).

1 Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İİBE, zuhalcaliktopuz@ardahan.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-0021-1353>

Dünya'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Kudüs, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam olmak üzere üç büyük İbrahimî din açısından kutsal kabul edilen bir değere sahiptir. Yahudiler için Kudüs; İbrahim'in İshak'ı kurban etmek üzere gittiği, Davut'un başkent olarak kurduğu, Kral Süleyman tarafından Birinci Tapınak'ın inşa edildiği ve Babil sürgünü sonrasında İkinci Tapınak'ın yapıldığı; ayrıca bir gün Tapınağın yeniden inşa edileceğine inanılan şehirdir. Bu nedenle, Yahudi halkı için Kudüs'ün Eski Şehri, Yahudi kimliklerinin vazgeçilmez ve değişmez bir parçasıdır (De Blois ve Tucker, 2018: 2). Hristiyanlar için ise Kudüs, Hz. İsa'nın öğrettiği, çarmıha gerildiği ve dirildiği; ilk Hristiyan topluluklarının toplandığı ve İsa'nın bir gün geri döneceği şehirdir. Müslümanlar için ise İslam'ın ilk kiblesi ve üçüncü en kutsal mabedi olan El-Aksa Camii'nin bulunduğu yerdir (Emmett, 1997: 3). Bu nedenle Kudüs ile ilgili her mesele Müslüman, Yahudi ve Hristiyan toplulukların ilgi odağı haline gelmektedir (Davutoğlu, 2003: 11).

Kudüs'ün İbrahimî dinler açısından taşıdığı derin anlam, kentin tarihsel süreçte yalnızca kutsal bir mekân olarak değil, aynı zamanda egemenlik ve meşruiyet mücadelelerinin odağı haline gelmesine neden olmuştur. Kudüs meselesi manda yönetiminde sömürgeci mirasın bir ürünü olarak stratejik hesaplarının bir nesnesi olurken, iki kutuplu küresel düzen içerisinde İsrail'in kurulması ve Kudüs'ün fiilen bölünmesi ile uluslararası sistemin güvenlik eksenli bir meselesi haline gelmiştir. Tek kutuplu düzende barış süreci çerçevesinde ele alınırken, çok kutupluluğa geçiş evresinde ise, uluslararası hukuk kurallarının çığnendiği ve güç temelli bir yapının belirleyici olduğu bir döneme girilmiştir. Bu kapsamda çalışmada değişen küresel düzen içerisinde Kudüs sorunu ele alınmıştır.

1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Kurulan Sömürgeci Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Filistin coğrafyası, Birinci Dünya Savaşı'na kadar yaklaşık dört yüz yıl boyunca imparatorluğun idari yapısı içinde yer almıştır. Osmanlı döneminde Kudüs, ilk dönemde sancak sistemi içinde yönetilirken, 19.yüzyılda ise artan uluslararası rekabet nedeniyle doğrudan Babıali'ye bağlı ayrı ve bağımsız bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Böylelikle Kudüs'e özel bir idari statü verilmiştir. (Beşli, 2003: 279). Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme ve dağılıma sürecine girmesiyle birlikte Kudüs'ün siyasi ve idari statüsünde belirgin dönüşümler yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, Filistin'de Yahudi halkı için bir yurt kurmak amacıyla elverişli uluslararası ortam oluşmaya başlamıştır. İngiliz Hükümeti'nin Filistin

özelinde Kudüs'ü işgal etmeden önceki niyet beyanı Balfour Deklarasyonu'nda² açıkça ifade edilmiştir. Söz konusu belge de Birleşik Krallık Hükümeti Filistin topraklarında Yahudi halkı için bir "ulusal yurt" kurulmasını desteklediğini ilan etmiştir (The Avalon Project). İngiliz Hükümeti'nin bu tek taraflı deklarasyonu, İsrail'in egemen bir devlet olarak kurulmasıyla sonuçlanan yasal gelişmelerin önünü açan bir dönüm noktası olmuştur (De Blois ve Tucker, 2018: 2). 9 Aralık 1917'de İngiliz kuvvetlerinin General Allenby liderliğinde Kudüs'ü ele geçirmesiyle Filistin'de İngiliz hakimiyeti başlamıştır. İşgal altındaki topraklarda askeri yönetim 30 Haziran 1920 tarihine kadar sürmüştür (Terry, 2017: 209). Bu dönemde, Kudüs'de sıkı yönetim ilan edilmiş, Filistin'de yaşayan hakların dini haklarına saygı duyulacağı ve kutsal mekanların korunacağı açıklanmıştır (Deveci, 2018: 37). 25 Nisan 1920'deki San Remo Konferansı, Filistin'de İngiliz Mandası'nın şartlarını kabul etmiş ve sivil yönetim başlamıştır. Alınan karar, Balfour Deklarasyonu'nun hükümlerini içerirken, manda yönetiminin şartlarının Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanması gerektiğini belirtmiştir. Manda rejiminin merkezi hükmü olan 2. Maddesinde, Mandat'ın, ülkeyi "... *Yahudi ulusal yurdunun kurulmasını ve özerk kurumların geliştirilmesini güvence altına alacak siyasi, idari ve ekonomik koşullar altına sokmaktan ve ayrıca Filistin'in tüm sakinlerinin ırk ve din ayrımı gözetmeksizin sivil ve dini haklarını korumaktan sorumlu olacağı*" vurgulanmıştır (The Palestine Mandate). Bu kararın, 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmasıyla İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda yönetimi resmileşmiştir (Cleveland, 2008: 273). Bu tarihten 1948 yılına kadar Kudüs, İngiliz yönetimindeki Filistin Mandası'nın bir parçası olarak kalmıştır (De Blois ve Tucker, 2018: 4).

Manda döneminde Kudüs'te Yahudi göçleri artmış, buna paralel olarak Arap-Yahudi gerilimi tırmanmıştır. 1920, 1929 ve 1936–1939 yıllarında yaşanan ayaklanmalar, İngiliz yönetiminin otoritesini zayıflatmıştır. Kudüs hem dini mekânlar üzerindeki tartışmalar hem de milliyetçi talepler nedeniyle çatışmaların merkezi hâline gelmiştir. Bu süreçte İngiliz mandası, Arap-Yahudi çatışmalarını araştırmak, Yahudi göçü ve toprak meselesini incelemek ve Filistin'in gelecekteki siyasi statüsünü belirlemek amacıyla birçok komisyon oluşturmuştur. Kudüs'ün bölünmesi ve uluslararasılaştırılması fikri ilk olarak 1937 yılında İngiliz manda hükümetine karşı Arap İsyanının nedenlerini araştırmak üzere kurulan Peel Komisyonunda ileri sürülmüştür (Peel Coomission Plan, 1937). Komisyon, Kudüs için Beytüllahim'deki kutsal alanlar, Lidda (Lod) ve Ramie kasabalarını da içeren dar bir koridorla Yafa kıyısına bağlanması önermiştir (Bartal, 2017: 57).

2 Balfour Deklarasyonu, Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un 2 Kasım 1917 tarihinde Siyonist hareketin önde gelen isimlerinden Lord Rothschild'e hitaben kaleme aldığı resmi bir mektuptur. Bkz: Balfour Declaration, 1917.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiliz manda yönetiminin Filistin'deki konumu giderek sürdürülebilirliğini kaybetmiştir. Bir yandan resmî Amerikan baskısına maruz kalmış, diğer yandan hem Siyonist hareketlerle hem de Arap halkıyla ilişkileri bozulmuştur. Manda yönetimi altındaki topraklarda artan güvenlik sorunları ve siyasal karışıklıklar karşısında Britanya Hükümeti, Filistin meselesini uluslararası bir platformda ele almak amacıyla konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımaya karar vermiştir (Husan, 2014: 973).

Tablo 1: İngiliz Mandası Döneminde Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
Balfour Deklarasyonu (1917)	Yahudi ulusal yurdu vaadi
İngiliz işgali ve Askeri yönetim (1917-1920)	Kudüs'ün sömürge idaresinin merkezi konumlandırılması
Peel Komisyonu (1937)	İlk kez Filistin'in bölünmesi önerilmiş ve Kudüs uluslararasılaştırılması fikri

Manda dönemi boyunca Kudüs, hukuken Britanya Mandası altındaki Filistin'in bir parçası olmakla birlikte, fiiliyatta özel idari uygulamalara tabi, dinî hassasiyetler nedeniyle sınırlı egemenlik kullanılan, uluslararası statü tartışmalarının merkezinde yer alan bir şehir konumunda olmuştur. Bu dönemde Kudüs için kalıcı ve net bir statü oluşturulamamış; aksine, Mandater Dönem sonrasında derinleşecek olan egemenlik ve meşruiyet tartışmalarının temelleri atılmıştır.

2. İki Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

İki kutuplu küresel düzen içerisinde Filistin sorunu özelinde Kudüs sorunu, II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen uluslararası güç dengeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Soğuk Savaş rekabeti bu soruna yeni bir boyut kazandırarak Ortadoğu'yu stratejik, ideolojik ve jeopolitik rekabet alanına dönüştürmüştür. Kudüs, ABD'nin İsrail'e; SSCB'nin ise Arap devletlerine yaklaşmasının ideolojik bir yansıma alanı haline gelmiştir.

İngiliz manda yönetiminin konuyu Birleşmiş Milletlere taşınmasıyla, BM Genel Kurulu, 29.11.1947 tarihinde Filistin'in Kudüs dışında Yahudi ve Arap olmak üzere iki devlete bölünmesini öneren Bölünme Planı'nı kabul etmiştir. Kudüs'ün üç büyük din için kutsallığı göz önüne alındığında, Genel Kurul, şehrin BM himayesindeki uluslararası bir rejim altında "ayrı bir varlık" (corpus separatum) haline getirilmesini önermiştir (Resolution 181 (II). Future government of Palestine). Kararla, Kudüs Şehri'ni Kudüs belediye alanı ve komşu köy ve kasabalardan oluşan bir şehir olarak tanımlamış ve doğuda Ebu

Dis, batıda Ayn Kerim ve güneyde Beytullahim ile çevriliyken, kuzey sınırları Genel Kurul tarafından Şufat olarak belirlenmiştir (Hussein, 2001: 543).

İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulmasının ardından başlayan Arap-İsrail Savaşlarından sonra Kudüs'ün doğu tarafı Ürdün tarafından işgal edilirken Batı tarafı ise İsrail'in denetimine girmiştir. Bu nedenle savaşın sonunda Kudüs şehri fiili (de facto) olarak ikiye bölünmüştür. 3 Nisan 1948 yılında İsrail ve Ürdün arasında yapılan ateşkes anlaşmasıyla da şehrin de facto bölünmesi resmi hale getirilmiştir (Beşli, 2003: 284).

Kudüs'ün uluslararasılaştırılması fikri süren çatışmalara rağmen yinelenmiş ve uluslararası bir rejimin temellerinin atılması için Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kararlar alınmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1949 tarihli 303 (IV) sayılı kararı, BM'nin Kudüs'ü kalıcı bir uluslararası rejim altına alma niyetini ifade etmiştir. Bununla birlikte BM Genel Kurulu'nun 194 (III) sayılı kararı mültecilerin dönüş haklarına yönelik olsa da Kudüs'ün uluslararası bir rejim altında yönetilmesi yinelenmiştir (Resolution 194 (III) Progress Report of The United Nations Mediator)

1950 yılında İsrail, Kudüs'ü başkenti ilan etmiş ve şehrin batı kesiminde hükümet kurumları kurmuştur. Ürdün'ün de Filistin sorununun çözümü beklenirken Doğu Kudüs ve Batı Şeria'ya yönelik yargı yetkisini genişletme adımları atmasıyla şehrin bölünmesi daha da resmileştirmiştir (The Status of Jerusalem, 1997: 11).

Haziran 1967'de İsrail ile Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yaşanan Altı Gün Savaşı İsrail'in Doğu Kudüs ve Filistin topraklarını işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. Kudüs kentinin doğu ve batı kesimleri arasındaki ateşkes hattını ortadan kaldırmış, Ürdün yönetimindeki Doğu Kudüs'de İsrail askeri güçlerinin kontrolüne geçmiştir. 1967 Altı Gün Savaşı'ndan kısa bir süre sonra İsrail, Doğu Kudüs'e kendi yönetimini ve yasalarını dayatmış ve şehrin iki yarısını birleştirerek tek bir başkent haline getirmiştir (Berkovitz, 1998: 404). İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesinde, Kudüs'ün İsrail'in "doğal ve tartışmasız" başkenti olduğu algısını yerleştirmek, fiili durumu (de facto) zaman faktörünü de kullanarak hukuki bir norm haline getirmek yatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu adım mevcut uluslararası normları dönüştürmeye yönelik bir girişimdir. Filistinliler ve bölgedeki Arap devletleri ise İsrail'in Kudüs'teki işgallerini hiçbir zaman tanımamıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), 1988 yılında bağımsız Filistin Devleti'nin kuruluşunu ve Doğu Kudüs'ü başkent olarak ilan etmiştir (Uzer, 2017: 146).

İki kutuplu sistem boyunca Kudüs'ün statüsü, uluslararası toplumun büyük ölçüde tanımadığı tek taraflı ilhak girişimleri ile şekillenmiştir. 1980'de İsrail'in

Kudüs'ü “ebedi ve bölünmez başkent” ilan etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi 478 sayılı kararla bu girişimi geçersiz saymış ve üye devletlere diplomatik temsilciliklerini Kudüs'ten çekme çağrısında bulunmuştur (Resolution 478). BM Güvenlik Konseyi, 1968 ve 1990 yılları arasında, Kudüs'ün statüsünü değiştirme potansiyeli taşıyan tüm İsrail önlemlerinin iptalini talep eden ve İsrail işgal yetkililerini, Kudüs de dahil olmak üzere işgal altındaki topraklardaki yerleşim faaliyetlerini durdurmaya, mevcut yerleşimleri kaldırmaya ve Kudüs ile ilgili temel İsrail yasalarını tanımaya çağırarak on bir karar almıştır (Hussein, 2001: 545).

Tablo 2: İki Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
1947 BM Taksim Planı	Kudüs “ <i>corpus seperatum</i> ”
3 Nisan 1949 İsrail-Ürdün Ateşkes Antlaşması	Kudüs'ün fiilen bölünmesi
23 Ocak 1950	İsrail'in Batı Kudüs'ü başkenti ilan etmesi
1967 Savaşı	İsrail'in Doğu Kudüs'ü ele geçirmesi
1980 İsrail'in Kudüs Yasası	Ebedi ve bölünmez başkenti ilan etmesi

İki kutuplu sistemde Kudüs, uluslararasılaştırma hedefinden fiili bölünmeye ardından işgal ve ilhak tartışmasına evrilmiştir. Tablo 2’de özetlendiği gibi 1947 yılında uluslararası statü önerilen, 1948-1967 arasında İsrail ve Ürdün arasında ikiye bölünmüş, 1967’den sonra ise İsrail kontrolüne geçmiş uluslararası hukukta tartışmalı statüye sahip bir şehir olmuştur. Sonuç olarak, Soğuk Savaş boyunca Kudüs, küresel ideolojik rekabetin sembolik bir parçası olmuş; ancak temel çatışma eksenini Arap-İsrail mücadelesi çerçevesinde kalmıştır. Bu dönemde Kudüs meselesi, yerel bir egemenlik ve kimlik meselesi olmaktan çıkarak küresel güç rekabetinin bir parçası hâline gelmiştir. Süper güçlerin ideolojik ve stratejik öncelikleri, sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesini zorlaştırmıştır. Kudüs, Soğuk Savaş boyunca statüsü belirsiz, diplomatik olarak ihtilaflı ve sembolik değeri yüksek bir kent olarak varlığını sürdürmüştür.

3. Tek Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Ortadoğu’da jeopolitik dengelerin yeniden tanımlandığı bir dönemi başlatırken, Filistin-İsrail sorunu içinde diplomatik girişimlerin artarak çözüm sürecinin temelini atıldığı bir dönem olmuştur. 1990 sonrası Kudüs meselesi, Kudüs'ün statüsü, egemenliği ve kutsal mekânların kontrolü üzerinde yoğunlaşan müzakere

süreçleri ile şekillenmiştir. İlk olarak 1991 yılında düzenlenen Madrid Konferansı ile BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararları esas alınarak bölge devletleri ve Filistin'in İsrail ile olan sorunlarının çözümü amaçlanmıştır (Tok, 2020: 5).

Oslo İlkeleri Bildirgesi, taraflar arasında Kudüs'ün müzakere konusu olabileceğini resmi olarak ilk kez tanımıştır (Atmaca, 2019: 166). 1993 yılında imzalanan Oslo I İlkeler Bildirgesi, Kudüs meselesi için bir dönüm noktası olarak görülse de kentin nihai statüsü, çözülmesi en zor konu olduğu gerekçesiyle ileri bir tarihe bırakılmıştır. Bu çerçevede Kudüs'ün egemenliği, sınırları ve kutsal mekânların kontrolü gibi başlıklar, geçiş süreci tamamlandıktan sonra ele alınmak üzere ertelenmiştir. 1995 yılında imzalanan Oslo II Antlaşması ile Batı Şeria bölgelere ayrılmış ancak Kudüs ve mülteciler gibi "daimî statü" sorunları yine bir çözüme kavuşturulamamıştır. Filistin tarafı Doğu Kudüs'ü gelecekteki devletin başkenti olarak görürken, İsrail Kudüs'ü "bölünmez ve ebedî başkent" olarak tanımlamaktadır. Bu temel yaklaşım farkı, Oslo sürecinin ilerleyen aşamalarında ciddi anlaşmazlıklara yol açmıştır.

2000 yılındaki Camp David görüşmelerinde Kudüs konusu detaylı biçimde ele alınmış ancak taraflar kutsal alanların egemenliği ve şehir üzerindeki siyasi kontrol konusunda uzlaşmaya varamamıştır. Bu durum, Oslo sürecinin kalıcı bir barış anlaşmasına dönüşmemesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Barış görüşmelerinin tıkanmasının ardından, Eylül 2000'de İsrail muhalefet lideri Ariel Şaron'un Mescid-i Aksa'yı (Haram el-Şerif) ziyareti, İkinci İntifada'yı başlatmıştır.

Tablo 3: Tek Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
Barış Süreci (1993-1999) ³	Kudüs'ün statüsünün nihai görüşmelere bırakılması
Camp David (2000)	Kudüs'ün nihai statüsü tartışılması ancak çözüm sağlanamaması

ABD'nin hegemonyasında kurulan tek kutuplu küresel düzen içerisinde Filistin-İsrail sorunu özelinde Kudüs meselesi barış süreci kapsamında müzakere edilmiştir. Barış süreci boyunca Oslo Anlaşmaları, daimî statü konularında büyük görüş ayrılıkları olması nedeniyle, bu konuların görüşülmesi daimî statü

3 Barış sürecinde imzalanan anlaşmalar: Oslo I Anlaşması (İlkeler Bildirgesi) (1993), Gazze-Eriha Anlaşması (1994), Oslo II Anlaşması (1995), El-Halil Protokolü (1997), Wye River Mutabakatı (1998) ve Şarm El-Şeyh Mutabakatı (1999).

müzakerelerine bırakılmıştır. Camp David (2000) anlaşmalarıyla ise daimî statü sorunları çözülememiştir. 1993 Oslo Anlaşmaları'nın ardından İsrail, uluslararası hukukla çeliştiği yönünde eleştirilen uygulamalarını sürdürmüş; Doğu Kudüs'ü çevresindeki Filistin topraklarından fiilen ayırmaya yönelik politikalar izleyerek kentnin nihai statüsüne ilişkin müzakere sürecini zorlaştırmıştır (Yavuz, 2026). Bu dönemde BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu çerçevesinde İsrail'in Filistin bölgesinde ve Kudüs'te yerleşim faaliyetlerini uluslararası hukuk ihlali olarak değerlendirilmiştir. ABD'nin Orta Doğu barış sürecindeki arabulucu rolü artarken, İsrail ile olan özel ilişkisi daha görünür hale gelmiştir.

4. Çok Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs Meselesi

2000 sonrası dönem Kudüs sorunu, uluslararası kararlar, ABD'nin politikaları ve BM kararları çerçevesinde daha karmaşık bir hal almıştır. Bu süreçte İsrail, Filistinlilerin Kudüs'e sızmasını engelleme gerekçesiyle işgal altındaki Batı Şeria ile Kudüs arasında yaklaşık 700 kilometre uzunluğunda ve bazı yerlerde yüksekliği 5 metreyi bulan beton duvar boyunca çok sayıda İsrail askeri kontrol noktası bulunan bir "güvenlik duvarı" inşa etmeye başlamıştır (SDE, 2022). Uluslararası kamuoyu tarafından da tepki çeken bu ayırım duvarı hakkında Uluslararası Adalet Divanı 2004 yılında bir danışma görüşü açıklamıştır. Divan, İsrail'in Kudüs'te inşa ettiği duvarı değerlendirmiş; Doğu Kudüs'ü "işgal altındaki Filistin toprağı" olarak nitelendirmiş ve İsrail'in Kudüs'te gerçekleştirdiği tüm demografik değişimleri hukuk dışı bulmuştur (Denk, 2004).

2000 sonrası dönemde İsrail'in Kudüs'e yönelik yerleşim politikaları özellikle Doğu Kudüs üzerine yoğunlaşmış ve hem demografik hem de mekânsal dönüşümler yaratmıştır. Bu dönemde Kudüs'ün statüsü giderek tek taraflı belediye ve idari uygulamalar tarafından şekillendirilmeye başlanmıştır (Migdalovitz, 2006: 44). E1 Projesi⁴ ve 45 Numaralı Yol gibi altyapı çalışmalarıyla Kudüs'ün Filistin çevrelerinden izole edilmesi ve Batı Şeria ile bağlantısının kesilmesi amaçlanmıştır. 45 numaralı yol projesi ise, Kudüs'ün doğusundaki E1 bölgesinde yeni bir yasadışı yerleşim yeri için hazırlanan planın bir parçası olan ilhak aracı olarak değerlendirilmektedir (The Guardian, 2026). Bunlara ek olarak İsrail, Kudüs'ün demografik yapısını değiştirmeye yönelik "Kudüs 2050 (5800)" gibi kapsamlı planlar yürütmeye başlamıştır.

4 E1 bölgesi, işgal altındaki Batı Şeria'nın yaklaşık %3'ünü oluşturan; Kudüs, Beytüllahim ve Ramallah arasında konumlanan ve muhtemel bir Filistin devletinin siyasi, ekonomik ve coğrafi bütünlüğü açısından stratejik önem taşıyan bir alandır (The Guardian, 2026). Bölge, uluslararası hukuk bakımından tartışmalı kabul edilen İsrail yerleşimi Ma'ale Adumim'in sınırları içinde yer almıştır. İsrail, Ma'ale Adumim yerleşimini E1 bölgesine doğru genişletmeyi planlamış ve bu kapsamda yaklaşık 4.000 Yahudi İsrailli için konut inşa etmeyi hedeflemiştir (IMEU, 2021).

Bu planlar ile Yahudi yerleşim projeleri hızlandırılmakta, Filistinliler şehri terk etmeye zorlanmakta ve Kudüs'ün çevresinden tecrit edilmesi hedeflenmektedir. İsrail makamları, mülkiyeti kanıtlanamayan arazileri “devlet mülkü” sayarak Filistin topraklarını gasp etmeye ve kenti Yahudileştirme politikalarına devam etmektedir (Qais ve Aksoy, 2026). 2009 yılından bu yana sistematik bir şekilde Doğu Kudüs'te tarihi Şeyh Cerrah mahallesindeki Filistinlileri evlerinden zorla çıkararak yerlerine Yahudi yerleşimcileri yerleştirmeye çalışmaktadır (Aydın, 2021). İsrail'in tek taraflı olarak Doğu Kudüs'teki yerleşim faaliyetlerini artırmasına yönelik olarak 2016 yılında, BM Güvenlik Konseyi'nin 2334 sayılı kararında özellikle Doğu Kudüs'teki yerleşimlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu vurgulamış ve taraflara bu tür faaliyetlerden kaçınma çağrısı yapmıştır (UN Security Council Resolution 2334, 2016).

Kudüs meselesinde en büyük kırılmalardan biri, 6 Aralık 2017 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanıması ve büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyacağını açıklamasıyla yaşanmıştır. Donald Trump'ın Kudüs'e yönelik bu kararı, İsrail-Filistin barış sürecini derinden sarsmış ve bölgedeki dengeleri etkilemiştir. ABD'nin barış süreci boyunca ki arabulucu konumu fiilen sona ermiştir. BM kararlarına ve uluslararası hukuka aykırı olan bu karar, Kudüs'ün nihai statüsünün ancak taraflar arasındaki müzakerelerle belirlenmesinin de önüne geçmiştir. Bu kararlar, Canan'a göre (2017: 6) İsrail'e Yahudi vatanını vaat eden Balfour Deklarasyonu gibi, Doğu Kudüs'ün İsrail'e devredilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 4: Çok Kutuplu Küresel Düzendeki Kudüs'ün Statüsünü Şekillendiren Belirleyici Olaylar

Olaylar	Açıklama
Uluslararası Adalet Divanı (2004)	İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal altındaki topraklarda inşa ettiği duvarın uluslararası hukuka aykırı olduğuna hükmetmesi
ABD'nin Kudüs'ü Resmi Başkent olarak tanıması (2017)	ABD'nin İsrail'in Doğu Kudüs'teki egemenliğini tanıması olarak değerlendirilmesi
ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması (2018)	
Şeyh Cerrah ve Mescid-i Aksa gerilimi (2021)	İsrail'in yerleşim politikaları ve Filistin halkının tahliyesi
Kudüs 2050 planı	İsrail'in Kudüs'ü “bütünleşik başkent” olarak planlaması

Tablo 4'de özetlendiği gibi 2000 sonrası dönemde Kudüs meselesi hem uluslararası hukuk hem de bölgesel politika açısından birçok kritik gelişmeye

sahne olmuştur. 2004 yılında Uluslararası Adalet Divanı, İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal altındaki topraklarda inşa ettiği ayırım duvarının uluslararası hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. 2017'de Donald Trump yönetimi Kudüs'ü İsrail'in resmi başkenti olarak tanımış, bir yıl sonra ABD Büyükelçiliği resmen Kudüs'e taşınmıştır. 2021 yılında ise Doğu Kudüs'teki Şeyh Cerrah ve Mescid-i Aksa çevresinde yaşanan gerilimler, şehrin hassas statüsünü yeniden uluslararası gündeme taşımıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, "Kudüs 2050" planı, kentten uzun vadeli stratejik dönüşümünü öngören bir vizyonla İsrail'in Kudüs'teki demografik yapıyı değiştirmeyi, altyapıyı güçlendirmeyi ve şehrin tamamını kendi başkenti olarak bütünleştirmeyi hedeflediği bir plan olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç

İsrail, Kudüs üzerindeki fiilî kontrolünü ve statü değişikliklerini güvenlik, hukuk, din özgürlüğü ve tarihsel hak gibi normatif uygulamalar aracılığıyla meşrulaştırmaya çalışmaktadır. İsrail'in Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik politikaları ve bu politikalarını yürütmek için araçsallaştırdığı normatif uygulamaları, uluslararası hukuk kurallarına aykırı olmakla birlikte sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Bu süreçte Kudüs meselesine küresel düzen içerisinde farklı boyutlar eklenmiştir. Manda dönemi, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu artırdığı ve Filistin'de hem Arap hem Yahudi toplulukların siyasi taleplerinin ortaya çıktığı kritik bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Kudüs sorunu, Arap milliyetçiliği ve Süveyş Krizi (1956) bağlamında daha geniş Doğu-Batı rekabetinin parçası hâline gelmiştir. Tek kutuplu küresel düzende Kudüs'ün statüsünü uluslararası politikaların ve büyük güçlerin çıkarlarının belirlediği bir arena haline getirmiştir. Bu süreçte Kudüs meselesi diplomatik müzakere çerçevesinde çözülmesi gereken bir sorun olarak ele alınmıştır. Günümüzün çok kutuplu dünya düzeninde bölgesel aktörler ile küresel güçler arasındaki rekabet, Kudüs sorununu sadece yerel bir mesele olmaktan çıkarıp uluslararası bir krize dönüştürmektedir. Bu süreçte ABD'nin açık bir şekilde İsrail'i güçlü bir müttefiki olarak desteklemesi, bölgedeki çatışmaların ve statü tartışmalarının derinleşmesine yol açmıştır. Müzakere sürecinde görüldüğü gibi, zaman İsrail'in Kudüs'ü bölünmez ve ebedi başkenti olarak ilan etme stratejisinde kullandığı en işlevsel jeopolitik araç olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Atmaca, A. Ö. (2019). Kudüs'ü ebedi başkent olarak tahayyül etmek. *İsrailiyat*, 3, 145–171.
- Aydın, A. İ. (2021). *Mülksüzleştirilen Filistinlilerin son dramı: Kudüs Şeyh Cerrah Mahallesi*. ORDAF. <https://ordaf.org/mulksuzlestirilen-filistinlilerin-son-drami-kudus-seyh-cerrah-mahallesi/>
- Balfour Declaration (1917). Britannica. <https://www.britannica.com/event/Balfour-Declaration>.
- Bartal, S. (2017). The Peel Commission report of 1937 and the origins of the partition concept. *Jewish Political Studies Review*, 28(1-2), 51–70.
- Berkovitz, S. (1998). The holy places in Jerusalem: Legal aspects. *Rivista di Studi Politici Internazionali*, 65(3), 403–415.
- Beşli, S. (2003). Kudüs'ün statüsü sorunu. M. İ. Turhan (Ed.), *Filistin: Çıkmazdan çözüme* içinde. Küre Yayınları.
- Canan, F. (2017). *ABD'nin Kudüs kararı ve yansımaları*. Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği. <https://ordaf.org/wp-content/uploads/2017/12/dd11-kudu%CC%88s.pdf>
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi* (M. Harmancı, Çev.). Agora Kitaplığı.
- Davutoğlu, A. (2003). Küresel ve bölgesel dengeler, Ortadoğu barış süreci. M. İ. Turhan (Ed.), *Filistin: Çıkmazdan çözüme* içinde. Küre Yayınları.
- De Blois, M., & Tucker, A. (2018). *The status of Jerusalem under international law*. thinc. (The Hague Initiative for International Cooperation). https://www.thinc-israel.org/wp-content/uploads/2023/10/The-Status-of-Jerusalem_20180802.pdf
- Denk, E. (2004). Uluslararası Adalet Divanı'nın İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarında inşa etmekte olduğu duvar konusundaki kararı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 151–173.
- Deveci, C. (2018). General Allenby döneminde Filistin'de askeri yönetim ve Nebi Musa olayları (1917-1920). *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 35–50.
- Emmett, C. E. (1997). The status quo solution for Jerusalem. *Journal of Palestine Studies*, 26(2), 16–28. <https://doi.org/10.2307/2537780>
- Englard, I. (1994). The legal status of the holy places in Jerusalem. *Israel Law Review*, 28(4), 589–600. <https://doi.org/10.1017/S0021223700011766>
- Husan, S. (2014). The Zionist project and the British Mandate in Palestine. *Proceedings of the Indian History Congress*, 75, 967–974.
- Hussein, A. a.-S. (2001). Jerusalem in Arab-Israeli negotiations. *Islamic Studies*, 40 (3/4), 543–547.

- IMEU. (2021). *Fact sheet: Israel's E1 settlement*. Institute for Middle East Understanding. <https://imeu.org/resources/resources/fact-sheet-israels-e1-settlement/129>
- Israel poised to start construction of bypass through heart of West Bank. (2026, 13 Ocak). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2026/jan/13/israel-start-construction-bypass-west-bank-illegal-settlement>
- Migdalovitz, C. (2006). *Israeli-Arab negotiations: Background, conflicts, and U.S. policy* (CRS Report for Congress). Congressional Research Service. <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA478282.pdf>
- Omar, Q. O. D. & Aksoy, H. A. (2026). *Kudüs Valiliği: İsrail, Kudüs'ün demografisini değiştirmek, şehri izole etmek için kapsamlı plan yürütüyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/aktuel/kudus-valiligi-israil-kudusun-demografisini-degistirmek-sehri-izole-etmek-icin-kapsamli-plan-yurutuyor/1829270>
- Peel Commission plan*. (1937). GOV.IL. <https://www.gov.il/en/pages/the-peel-commission-plan>
- Resolution 181 (II). Future government of Palestine*. (t.y.). United Nations. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-185393/>
- Resolution 194 (III) Progress report of the United Nations Mediator*. (t.y.). United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/210025?v=pdf>
- Resolution 478 (1980) / *adopted by the Security Council at its 2245th meeting*, on 20 August 1980. <https://digitallibrary.un.org/record/25618?v=pdf>.
- SDE. (2022). *İsrail, Batı Şeria'nın kuzeyinde 40 kilometre uzunluğunda duvar inşa edecek*. Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/ortadogu/israil-bati-serianin-kuzeyinde-40-kilometre-uzunlugunda-duvar-insa-edecek-haberi-26484>
- Terry, P. C. R. (2017). Britain in Palestine (1917-1948) - Occupation, the Palestine Mandate, and international law. *University of Bologna Law Review*, 2, 189. *The Palestine Mandate*. (t.y.). The Avalon Project. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/palmanda.asp
- The Status of Jerusalem (1997). United Nations, New York. <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2016/07/The-Status-of-Jerusalem-English-199708.pdf>.
- The UN 303 (IV)*. United Nations. [https://docs.un.org/en/A/RES/303%20\(IV](https://docs.un.org/en/A/RES/303%20(IV)
- The Status of Jerusalem (1997). <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2016/07/The-Status-of-Jerusalem-English-199708.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2025).
- Tok, A. (2020). *Uluslararası hukuka göre Kudüs'ün statüsü*. İNSAMER. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-uluslararasi-hukuka-gore-kudus-un-statusu.pdf>

- United Nations Security Council. (2016). *Resolution 2334 (2016)*. <https://www.un.org/webcast/pdfs/SRES2334-2016.pdf>
- Uzer, U. (2017). Kudüs şehrinin Filistin, İsrail ve Birleşmiş Milletler açısından siyasi önemi. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 2, 134–157.
- Yavuz, H. (2026). Jerusalem and the unresolved question of sovereignty. *Middle East Policy*. <https://doi.org/10.1111/mepo.70029>

Latin Amerika’da 2000 Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Örgütler ve Yeni Yaklaşımlar

Canan Kışlalıoğlu¹

Özet

Latin Amerika 2000’li yıllardan itibaren siyasi ve toplumsal değişmelerin yaşandığı bir coğrafyadır. Bu değişimler örgüt yapılarının da değişmesini sağlamıştır. 2000 sonrası ortaya çıkan örgütler yapıları ve kapsamaları ile kendilerinden önce bölgede kurulan örgütlerden farklılaşmışlardır. Her biri kendi içinde farklı hedefler ve kapsamalar içermektedir. Bunun yanında Simon Bolivar’a dayandırılan bölge ülkelerinin entegrasyonu, beraber karar alma süreçleri ve ABD’den farklı politika izleyebilme kapasitelerini oluşturma bakımından benzeşmektedirler. Çalışma içerisinde ALBA, UNASUR, CELAC ve Pasifik İttifakı örgütleri incelenmiş ve her birini özgün değeri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bölgede 2000 sonrası kurulan örgütlerin incelenmesinin başlıca nedeni; bu dönemde değişen iktidarlara bağlı olarak yeni siyasi ve toplumsal yapıların ortaya çıkmış olmasıdır. Siyasi olarak her biri farklı olsa da bölgesel entegrasyon ve ABD öncülüğü dışında hareket edebilme kapasitelerini artırma hedefleri bakımından benzer bir durum ortaya çıkmıştır. İncelenen örgütler hem bölge çapında önemli hem de başka bölgelerde model olabilecek şekilde incelemeye değerdir.

Giriş

2000’li yıllardan Latin Amerika bölgesinde ortaya çıkan yeni siyaset modelleri, kıtanın sadece politik görünümünü değiştirmekle kalmamış, kültürel ve sosyolojik değişimlerin yaşanmasını da sağlamış, tüm bunlarla beraber kıtaya özgü yeni bir kimlik yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu kimlik bölgede kurulan örgütleri de şekillendirmiş ve Latin Amerika’da herhangi bir büyük devletin öncülük ettiği ya da şekillendirdiği örgütlerin yerine bölgesel entegrasyonu önceleyen ve özellikle sol hareketlerle şekillenen yeni örgütler ortaya çıkmıştır.

1 Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, canankislaliloglu@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-0388-246X

Latin Amerika siyasetinde iktidar değişimine bağlı olarak politika değişimlerinin yaşanması kurulan örgütleri de etkilemiş, üye ülkelerdeki iktidar değişimleri bu örgütlerin varlığını ve gücünü etkilemiştir. Örgütlerin işleyişinin devlet yönetiminden bağımsız, istikrarlı bir politika olarak takip edilmemesi, değişen devlet başkanlarına göre örgütlere üye olma ya da örgütlerden çıkmak gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yine de 2000 sonrası kıtanın uluslararası alanda daha görünür ve ABD politikalarından ayrılmış şekilde yer alma çabaları, bu tarihten itibaren kurulan örgütleri model ve işleyiş bakımından incelemeyi gerekli ve önemli kılmaktadır.

Uluslararası alanda örgüt denildiğinde NATO, AB gibi Batı merkezli yapılar akla gelirken, bölgesel örgütlenmelerde de yine Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)'nde olduğu gibi ABD'nin yönlendirdiği bir yapı karşımızdayken, Latin Amerika'da kurulan örgütleri incelemek uluslararası örgütler konusunda literatüre farklı bir katkı sunmayı sağlayacaktır. Bu örgütler hem ortaya çıkış koşullarıyla hem de farklı entegrasyon modelleriyle farklılaşmışlardır.

Latin Amerika'da en etkili örgüt geçmişte uzun süre Amerikan Devletleri Örgütü olmuştur. ABD'yi bölge ülkelerinin lideri konumunda tutan yapısı nedeniyle eleştirilen örgüt, 1948 yılında bölge ülkeleri arasında işbirliği için kurulmuştur. Kuruluş amacını, 2000 sonrası yönetimlerin de simge ismi olan Simon Bolivar'ın bölgesel bir birlik oluşturma misyonuyla bir tutan örgüt, bölgede demokrasiyi de öncelikli tuttuğunu açıklamaktadır (U.S. Mission to the Organization of American States). Ancak ABD çıkarlarının temel hedef olarak tutulması ve buna uymayan Küba'nın 1962 yılında örgütten çıkarılması, örgütü tartışmalı hale getirmiştir. Daha sonra 2016 yılında örgüt sekreterinin Venezuela'ya yönelik yaptırım talebi de eleştirilmiş ve Küba, Venezuela'nın yanında durarak OAS'a tekrar katılmayacağını açıklamıştır (BBC News, 2016). Amerikan Devletler Örgütü'ne yönelik tartışmalar geçmişten günümüze sürerken, Latin Amerika içerisinde çeşitli örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bunlardan kimi kısa ömürlü olmuş kimi ise kıtada değişen siyasal liderlerin görüşüne göre yön değiştirmiştir. Bu noktada önemli olan bu örgütlerin yeni birer model ortaya koyup koymadıklarını anlamaktır.

Latin Amerika'da kurulan örgütleri incelerken 2000 sonrası temel alınmıştır. Bunun nedeni bu dönemde kıta genelinde Pembe Dalga olarak isimlendirilen sol iktidarlar döneminin başlangıcını oluşturması ve aynı zamanda kıta genelinde yeni bir kimlik oluşumunun da başladığı dönemi ifade etmesidir. Venezuela'da Hugo Chavez'in iktidara gelmesi, aynı zamanda Simon Bolivar isminin de ön plana çıktığı ve kıtasal birlik konusuna vurgu yapılmaya başlanmasına neden olmuştur. 2000'li yıllar boyunca Brezilya, Ekvador, Bolivya ve daha birçok ülkede yaşanan iktidar değişimleri sadece sol isimleri iş başına getirmekle

kalmamış, kıta içerisinde yerlilik vurgusunun öne çıkmasını sağlamış ve ABD ile ilişkilerin sorgulanmasına neden olmuştur. Monroe doktrininden itibaren ABD'nin arka bahçesi olarak görülen Latin Amerika ülkeleri, ABD'nin politikalarını sorgular ve karşı çıkar duruma gelmişlerdir. Kıta genelinde yerli köklere vurgu ve kıtada bağımsızlık savaşı veren liderlere itibarlarının iade edilmesi aynı döneme denk gelmiştir. Özellikle Simon Bolivar üzerinden vurgulana kıtada birlik teması, çeşitli örgütler ve yapılar üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Kıta genelinde 2000'li yıllardan itibaren kurulan örgütler ayrı başlıklar şeklinde değerlendirilmiştir. Bu örgütler birbirinden farklı model oluşturmuşlar ve bölgede yaşanan iktidar değişiklikleri bu örgütlerin varlığını ve işlevini etkilemiştir. Örgütler kuruluş yılları sırasına göre değerlendirilmiştir, bu sayede kıta içerisinde yaşanan siyasi değişimlerin bu örgütleri nasıl etkilediği kronolojik bir tarih yazımını da mümkün kılacaktır.

1. ALBA - Latin Amerika Halkları için Bolivarcı İttifak (La Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América)

Latin Amerika içerisinde yapısı ve diğer örgütlerden farklı tarzıyla 2000 sonrası ilk dikkat çeken örgüt ALBA'dır. Venezuela ve Küba arasında, Küba'ya yönelik ambargolara karşı oluşturulan işbirliği daha sonrasında bir örgüte dönüşmüş ve takas sistemine dayalı bir yapı ortaya çıkmıştır. 2004 yılında Venezuela devlet başkanı Hugo Chavez ve Küba devlet başkanı Fidel Castro arasında imzalanan anlaşma ile kurulan bu örgüt, kıtanın bağımsızlığı ve bütünleşmesi için çalışmış Simon Bolivar ve Jose Marti'nin fikirlerini temel alarak bölgesel kalkınmayı ve entegrasyonu hedefleyen bir yapı oluşturmayı hedeflemiştir. ALBA, ticaret odaklı bir anlaşma olmanın ötesinde, bölgesel kimliği önceleyerek siyasi, ekonomik ve sosyal bir ittifak olarak tanımlanmıştır (ALBA Info, 2014).

ALBA'nın bölgesel kapsamda ortaya çıkış süreci, ABD'nin 2005 yılında tüm kıtayı kapsayan FTAA (Amerika Kıtaları Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması)'nı imzaya açmasıyla başlamıştır. Kıtayı bir serbest ticaret bölgesine çevirmeyi amaçlayan bu anlaşma, bölge ülkeleri tarafından kabul edilmemiş, ABD her ne kadar bu anlaşma için çeşitli girişimlerde bulunsu da bir sonuç elde edememiştir. ABD'nin NAFTA ile Kanada ve Meksika ile olan ticari işbirliğini tüm kıtaya yayma çabası olarak nitelenebilecek FTAA anlaşması modeli serbest piyasa ve neoliberal model kapsamında oluşturulmuştur. Bu anlaşmaya karşı ise ALBA anlaşması öne çıkarılmıştır ve FTAA'ya en sert muhalefet eden isimlerden biri dönemin Venezuela devlet başkanı Hugo Chavez olmuştur. ALBA'nın kurulmasını sağlayan süreç 30 Ekim 2000 yılında başlamıştır, bu tarihte Venezuela ve Küba arasında Küba-Venezuela Entegre İşbirliği Anlaşması

imzalanmıştır (Muhır, 20013:3). Chavez daha sonrasında bu anlaşmayı kıta genelinde bir ittifak haline dönüştürmüştü ve örgüt 11 üyeye ulaşmıştır.

Tablo 1. FTAA ve ALBA karşılaştırması (Hirst, 2011)

	FTAA	ALBA
Amaç	Serbest ticaret ve ekonomik entegrasyon yoluyla yaşam kalitesini artırmak. Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik engelleri azaltmak.	Sosyal dışlanmayla mücadele etmek ve Latin Amerika'nın özerkliğini korumak. Teknoloji transferi ve kalkınma amacıyla ticaret ve yatırım engellerinin koşullu olarak kaldırılması.
Politika	Piyasaların gelişimini desteklemek amacıyla sübvansiyonların ve gümrük tarifelerinin azaltılması.	Yerli üretimi ve özellikle tarımsal üretimi desteklemeye yönelik politikalar.
Fikri Mülkiyet	Fikri mülkiyet haklarının (IPR) korunması.	Fikri mülkiyet haklarının (IPR) korunması.
Piyasalara Erişim	Ticareti artırmak amacıyla gümrük tarifelerinin kaldırılması.	Yerli tarım ve sanayiye teşvik etmek ve korumak amacıyla tarifelerin ve diğer mekanizmaların sürdürülmesi.
Kamu Alımları	Kamu projeleri için açılan ihalelerde piyasaların rekabete açılması.	Devlet tarafından satın alınan hizmetlerin sunumunda yerli şirketlere öncelik verilmesi.
Uyuşmazlık Çözümü	Uluslararası arabuluculuk ve tahkim yoluyla uyuşmazlıkların çözülmesi.	Uyuşmazlıkların ulusal yargı sistemleri aracılığıyla çözülmesi; yabancı şirketlerin uluslararası haklarının tanınmaması.

ALBA, IMF politikaları ile büyük ekonomik krizler yaşayan Latin Amerika ülkeleri için bir çözüm üretmeye çalışmış ve Aralık 2004'te Küba ve Venezuela arasında imzalanan anlaşma ile Latin Amerika Yatırım Fonu, Güneyin Kalkınma Bankası ve Latin Amerikan Kredi Bankası'nın kuruluşunu açıklamıştır (Government of the Republic of Cuba, 2004). Amaç, Latin Amerika ekonomilerinin ABD bankacılık sisteminden ve IMF'den kurtarılması olmuştur.

ALBA'nın temel işleyişi takas sistemi üzerinden çalışmaktadır. Buna göre ülkeler birbirleriyle ürün, hizmet ve yetiştirilmiş eleman değişimini yapabilmüş ve bu sayede çeşitli alanlarda ekonomik zorunluluktan kurtulabilmişlerdir. Bu sayede uzun süre Latin Amerika ülkelerinde çeşitli işbirlikleri sağlanmıştır; örneğin Venezuela petrol karşılığında Arjantin'den tahıl, bakliyat ve et ürünleri almış, Küba'dan ise petrol karşılığında uzman doktorları ülkesine alabilmiştir (Çelik-Wiltse, 2006:39). 2010 yılına gelindiğinde Venezuela'da bulunan Kübalı

sağlık personeli sayısı; 11.322 tanesi doktor olmak üzere toplamda 29.255 sayısına ulaşmıştır (Kirk, 2011:221). Hugo Chavez tarafından başlatılan sosyal refah programı olan Mision Barrio Adentro kapsamında birçok doktor ülkede hizmet vermiştir. Küba'ya yönelik ambargoların kırılmasını sağlayan bu sistem, Küba'nın nitelikli sağlık hizmetlerinin kıta geneline yayılmasını da sağlamıştır. ALBA ülkeleri, OAS içerisinde de Küba'ya destek vererek Küba'nın tekrar örgüt içine alınmasını talep etmişlerdir (Yaffe, 2009:155). Chavez döneminde kıtada en parlak dönemini yaşayan bu örgütlenme, Chavez'in ölümünün ve ardından kıta içerisinde iktidar değişikliklerinin yaşanmasının ardından zayıflamıştır ancak halen daha ekonomik olmayan bir entegrasyon modeli olarak örnek ve geliştirilebilir bir model olarak sayılabilir.

ALBA yapılıması kültürel, ekonomik ve siyasal entegrasyonu da amaçlamıştır. Sadece bir takas organizasyonu olarak kalmamış ve 2009 yılında ALBA Bankası kurulmuş ve sermayesinin çok büyük bir kısmını Venezuela karşılamıştır. Banka, çeşitli Latin Amerika ve Karayip ülkeleri için önemli bir kredi ve borç kaynağı haline gelmiştir. Nikaragua, Honduras ve Haiti çeşitli projeler için ALBA bankasından önemli miktarlarda kredi kullanmışlardır (Yaffe, 2009:156).

ALBA kapsamında yürütülen projelerde sağlık dışında, eğitim, açlık ve yoksullukla mücadele gibi konularda da çalışmalar yapılmıştır. Okuma yazma oranını artırmak için Küba'nın, UNESCO tarafından okuma yazma probleminin yok ettiği belirtilen Sí, Se Puede ("Evet Yapabiliriz") programı uygulamaya konmuş (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2021), Nikaragua açlıkla mücadele için Programa Hambre Cero (Zero Hunger Program)'ını oluşturmuştur (Hirst, 2011). Neoliberal politikalara alternatif üretme amacıyla olan ALBA, aynı zamanda üye ülkeler için ABD'nin etkisinden uzaklaşma imkânı sağlayan bir örgüt olmuştur. Buna örnek olarak Bolivya'nın uyuşturucu konusunda ABD tarafından suçlanma ve etki altına alınmasına karşı bir tepki oluşturulmuş ve 2008 yılında örgüt ABD'li uyuşturucu ile mücadele personelinin Bolivya'dan çıkarılması için işbirliği yapmıştır. Aynı yıl ALBA Bolivya'da 63 projeye doğrudan ya da dolaylı olarak 16,6 milyon dolar yatırım yapmış ve bu sayede 33.000 iş yaratılmıştır. (Kohl, 2010:118). Tüm bunların dışında Arjantin, Bolivya, Küba, Ekvador, Nikaragua, Uruguay ve Venezuela tarafından TeleSUR kanalı kurulmuş ve kanal, merkezi Venezuela'nın başkenti Caracas'ta olmak üzere 2005 yılında yayın hayatına başlamıştır. Kanalın misyonu 'Güney'deki halkların birleşme süreçlerini yönlendirmek ve teşvik etmek amacıyla sosyal misyon odaklı Latin Amerika iletişimi multimedya platformu" ve "yeni bir iletişim düzeninin inşası için bir alan ve ses" şeklinde tanımlanmıştır (teleSUR English, 2025). Kanalın mülkiyeti kamuya aittir ve

Venezuela Bolivar Cumhuriyeti İletişim ve Enformasyon Bakanlığı'nın yetkisi altında anonim bir şirket olarak kurulmuştur (González Ginestet, 2014: 31).

TeleSUR kanalının kuruluş dönemine bakıldığında, bunu sağlayan ülkelerin o dönem bölgedeki sol yönetimler olduğu anlaşılmaktadır. CNN, BBC gibi uluslararası yayın kuruluşlarının az gelişmiş olarak nitelenen Güney ülkelerine dair haberleri eksik veya taraflı vermelerine yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. TeleSUR halen daha bölgenin en önemli medya kuruluşu olarak yayın hayatına devam etmektedir.

ALBA, özellikle Chavez'in 2013'teki ölümünün ardında kıtada iktidar değişimleri yaşanmaya başlamasının ardından güç kaybetmiş ve iktidara gelen sağ yönetimler ALBA'dan çekilmişlerdir. Örgütlerden çekilme ve ya örgütlere dahil olma konusu Latin Amerika'da iktidar değişimlerine bağlı olabilmekte ve AB ülkeleri örneğinde olduğu gibi yönetimden bağımsız istikrarlı bir görünüm sergilememektedir, bu nedenle ALBA'nın yeniden güç kazanıp kazanmayacağını kıtada yaşanacak siyasi gelişmeler belirleyecektir.

2. UNASUR - Güney Amerika Ulusları Birliği (Unión de Naciones Suramericanas)

2004 yılında 12 Latin Amerika ülkesi bir araya gelerek siyasi, ekonomik ve sosyal entegrasyonu hedefleyen bir yapı oluşturmuşlardır. Güney Amerika Ulusları Topluluğu (CSN) adıyla kurulan örgüt, 2007 yılında Güney Amerika Ulusları Birliği (UNASUR) adını almıştır (Briones, 2021:159). 2008 yılında kurucu anlaşması imzalanmış ve özellikle enerji konusunda politikaları kurumsallaştırmak hedeflenmiştir. Bu amaçla Güney Amerika Enerji Konseyi (Conselho Energetico Sul-Americano - CES) kurulmuş ve bölgesel enerji politikalarını uyumlaştırmak, enerji güvenliğini sağlamak ve bölgesel işbirliğini artırmak için çalışmaya başlamıştır. Yılda bir kez toplanan örgüt, enerji açısından zengin bölge ülkelerinin bütünleşmesi için çalışmaktadır. Enerji güvenliği de UNASUR'un önemli gördüğü alanlardan biridir. UNASUR bir süre, ABD etkisindeki OAS'a karşı, kıta içi sorunlarda onun hegemonyasını ve yönlendirmesini kıran bir oluşuma dönüşmüştür. UNASUR, ABD'nin dahil olmadığı siyasi ve ekonomik çözüm yaratmak ve birlikte hareket etmek için önemli bir platform haline gelmiştir. (Nahuel, 2012: 75).

Latin Amerika doğalgaz, petrol açısından zengin bir bölgedir. Bunun dışında Itaipu, Salto Grande gibi dünyanın önemli hidroelektrik santrallerinden bazıları yine bu bölgede bulunmaktadır. Ayrıca doğalgaz boru hatları inşa edilmiş ve petrol konusunda özellikle Pembe Dalga ülkeleri arasında işbirliği geliştirilmiştir. UNASUR, enerji politikasını belirlerken doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını öncelemiş, yoksulluğu azaltmayı ve çevresel kalite

arasında uyum sağlamayı hedeflemektedir (de Sylos Cintra ve de Oliveira, 2015:275).

Güney Amerika Enerji Konseyi (CES) ile Brezilya ve Venezuela enerji politikalarının belirlenmesinde önemli ülkeler olmuşlar, hatta Brezilya bölgede enerji entegrasyonunun yönlendirilmesinde bir lider konumuna gelmiştir. Ancak bölge içerisindeki iktidar değişiklikleri ve ülkeler arasındaki rekabet UNASUR'un kısa bir sürede güç kaybetmesine neden olmuştur. UNASUR'dan ayrılan ülkeler başka bir yapılanmaya gitmiş, kimi zaman da bu örgüte üye ülkeler UNASUR'u tekrar canlandırılması için çabalamışlardır.

Örgütün amaçları ile kıta içerisindeki siyasi çatışmalar çakışmış ve örgüt güç kaybetmiştir. Yine de bölgesel enerji entegrasyonu konusunda ABD'den bağımsız hareket edebilmek ya da OPEC gibi sadece belli bir enerji kaynağı üzerinden ortak politika belirleme zorunluluğunun dışında hareket edebilmek açısından bu örgüt önemlidir. UNASUR'un yeterince başarılı olmamasının sebeplerine baktığımızda, bölge ülkeleri arasında liderlik mücadeleleri, UNASUR içindeki enerji işbirliğini tıkanmaya sürüklemiş; enerji alanında ulaşılabılır sonuçlar diğer alanlara göre sınırlı kalmıştır. Ülkeler arasında çekişmelerin yanında entegrasyonu sağlayacak iletim hatları ve sınır ötesi bağlantı kapasitesi de sınırlı kalmış, bu nedenle pratik faydalar azalmıştır (Phillips, 2016:7). Aşağıda UNASUR'un hedefleri ve bu hedeflerin karşılaştığı zorluklar ve örgütün günümüzdeki durumu tablolştırılmıştır.

Temel Amaçlar	Hedefin Kapsamı	Karşılaşılan Zorluklar ve Engeller	Gerçekleşme Durumu
Siyasi Diyalog	Bölgesel krizlerin (Sınır anlaşmazlıkları, iç siyasi krizler) barışçıl çözümü ve ortak dış politika.	Üye devletler arasındaki ideolojik kutuplaşma (Sol ve sağ hükümetlerin çatışması) ve Lima Grubu gibi alternatif oluşumlar.	Kısmen Başarılı: Başlangıçta Bolivya (2008) ve Kolombiya-Venezuela (2010) krizlerinde başarılı oldu; ancak sonradan felç oldu.
Enerji Entegrasyonu	Enerji güvenliği, ortak altyapı projeleri ve bölgesel bir enerji piyasası oluşturulması.	Egemenlik devri korkusu, finansal yetersizlikler, teknik altyapı eksikliği ve Brezilya-Venezuela liderlik rekabeti.	Sınırlı: İkili anlaşmalar devam etse de, çok taraflı ve bağlayıcı bir bölgesel enerji rejimi kurulamadı.

Altyapı ve Fiziksel Bağlantı	Güney Amerika Altyapı Entegrasyonu (IIRSA/COSIPLAN) aracılığıyla ulaşım ve lojistik ağlarının geliştirilmesi.	Projelerin yüksek maliyeti, çevresel düzenlemelerdeki farklılıklar ve özel sektör yatırımlarının çekilememesi.	Kısmen Başarılı: Birçok yol ve köprü projesi tamamlandı; ancak büyük ölçekli kıtasal ağlar yarım kaldı.
Sosyal Kalkınma ve Refah	Eğitim, sağlık ve yoksullukla mücadelede ortak standartlar ve sosyal uyumun artırılması.	Üye ülkelerin ekonomik asimetrisi (büyüklük ve gelişmişlik farkı) ve bütçe kısıtlamaları.	Sınırlı: Temel sağlık ve eğitim ağları kuruldu; ancak somut bölgesel sosyal politikalar ulusal düzeyde kaldı.
Güvenlik ve Savunma	Bölgesel bir savunma konseyi kurarak askeri işbirliğini artırmak ve dış müdahaleleri azaltmak.	ABD ile olan ikili askeri ilişkiler ve ülkelerin stratejik önceliklerindeki köklü farklılıklar.	Başarılı (Kurumsal): Güney Amerika Savunma Konseyi kuruldu; ancak operasyonel gücü zayıf kaldı.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Bölge ülkeleri arasında bütünlük bir uyum sağlanamamış, çok taraflı projeler yerine ikili girişimler tercih edildiği için enerji entegrasyonunu sağlayan tamamlayıcı yatırımlar sağlanamamıştır (Palestini Céspedes ve Agostinis, 2014:20), ayrıca bölgesel projeleri destekleyecek yeterli kredi ve çok taraflı finansman mekanizmaları oluşturulamamıştır. Tüm bunların dışında Brezilya merkezli bir entegrasyon projesi ile Venezuela odaklı alternatif bir liderlik modeli arasındaki çatışma enerji işbirliğini çıkmaza sokmuştur. Güçlü bir bölgesel enerji anlaşması oluşturulamamış olması işbirliğini sınırlamıştır (Palestini Céspedes ve Agostinis, 2014:14).

UNASUR için tamamen başarısız bir örgüt demek mümkün değildir, ancak o da ALBA gibi ülkelerin değişen politikalarından ve liderlerinden etkilenmiştir. Ancak hem enerji konusunda hem de bölgesel entegrasyon konusunda başarılı ve güçlendirilebilir bir örnek olarak varlığını sürdürmektedir.

3. CELAC - Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños)

Bölge örgütleri arasında en kapsamlı ve kalabalık olan örgüt 2011 yılında kurulan Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC)'dur. 1986 yılında kurulan Rio Grubu'nun, Rio Grubu - Karayip Topluluğu Birlik Zirvesi'nin birleşmesi fikrine dayanan örgüt, 2010 yılında kurulmuş ve tüm bölge ülkelerini kapsamı amaçlanmıştır. Hem Latin Amerika ülkelerini hem de Karayipler ülkelerini kapsayan örgütün 33 üyesi vardır. Örgüt, Kanada ve

ABD hariç tüm OAS üyelerini, aynı zamanda Nikaragua ve Küba gibi ülkeleri de içermektedir. Bölge ülkelerinin birlikte karar verme çabasının ürünü olan örgüt, Kanada ve ABD gibi güçlü devletleri dışarıda bırakarak (Mallett ve Kitchen, 2023) onların etki alanının dışında karar almayı da amaçlamıştır.

CELAC, değerlendirilen önceki örgütlerin aksine ekonomik bir işbirliğinden çok siyasi bir entegrasyonu amaçlamaktadır. Sorunları kendi içlerinde çözme ve siyasi bir birlik oluşturma çabası örgütün hedefleri arasındadır. Toplamda 33 ülkeyi kapsayan örgüt, 600-650 milyon kişiyi de temsil etmektedir. OAS'ın aksine Küba'nın CELAC'a katılımı ve ideolojik olarak da çeşitlilik desteklenmiştir. CELAC, bazı ülkeler tarafından OAS'a alternatif olarak da değerlendirilmiştir. Örgüt ayrıca AB ile işbirlikleri konusunda da aktif olarak çalışan bir örgüttür.

CELAC kalıcı bir genel sekreterliğe sahip değildir, bunun yerine her yıl değişen ve dönem başkanlığının bir ülke tarafından yürütüldüğü bir yapıya sahiptir. O yüzden sadece bir forum yapısındadır ancak başka bölge ve ülkelerle işbirliği kurma anlamında bölgesel bir örgüt olarak işlevseldir (Portales, 2012:3). Bölge ülkeleri arasında çeşitli dönemlerde ön plana çıkan ülkeler farklılaşsa da OAS'a ve ABD politikalarına alternatif ve bağımsız politika üretmek bakımından önemli ve temel bir araç olarak görülmektedir (Mallett ve Kitchen, 2023). CELAC'ın kuruluş dönemine bakıldığında o dönem kıtanın önemli isimlerinden biri olan Hugo Chavez'in de ön planda olduğu görülmektedir, örgütün tüzüğünü oluşturmak için seçilen isimlerden biri Venezuela lideriyken, diğeri dönemin Şili devlet başkanı Sebastian Pinera'ydı (Caribbean Community). CELAC'ın önemli noktalarından biri farklı siyasi ideolojileri ve politikaları bir arada barındırabilmesidir. CELAC kimi değerlendirmelere göre OAS'a alternatif olarak değil, onun eksik kaldığı politika ve çözümlerde tamamlayıcı olarak da görülmektedir (Khadorich ve Jeifets, 2014:219). Aşağıda OAS ve CELAC kısa bir şekilde karşılaştırılmıştır, bu tablo iki örgüt arasındaki belirgin farkların net bir şekilde görülmesini sağlayacaktır.

Özellik	OAS (Amerikan Devletleri Örgütü)	CELAC (Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu)
Üyelik	ABD ve Kanada dahil (Toplam 35 ülke)	ABD ve Kanada hariç (33 bölge ülkesi)
Siyasi Etki	ABD'nin baskın olduğu bir yapı olarak görülür.	Bölgesel özerklik ve "Latin Amerikalılık" vurgusu hâkimdir.
Küba'nın Durumu	Uzun süre dışlanmış/askıya alınmıştır.	Küba tam ve kurucu bir üyedir.
Temel Amaç	Pan-Amerikan işbirliği ve güvenlik.	ABD etkisinden bağımsız bölgesel diyalog ve entegrasyon.
Kurumsal Yapı	Yerleşik, büyük bir bürokrasiye sahiptir (Washington merkezli).	Daha esnek, zirvelere dayalı bir diyalog forumudur.

CELAC, Latin Amerika'da 2000 sonrası kurulan diğer örgütlerden hem yapısı hem de kapsayıcılığıyla ayrılmaktadır. Bölgesel entegrasyon konusunda henüz yetersiz olsa da farklı bölgelerdeki ülkelerle ve bölgesel örgütlerle işbirliği bakımından kıta dışına açılma konusunda daha aktif ve politika üretici durumdadır. Bunun dışında bölgesel olarak ABD, Kanada gibi Amerika kıtasının güçlü devletlerini dışarıda bırakılarak, diğer tüm devletlerin bu örgüte dahil edilmesi, bölge ülkelerinin ABD'nin dayattığı politikalar yerine birbirleriyle diyalog yoluyla politika üretebilmeyi temel bir hedef olarak ortaya koymaktadır.

4. Pasifik İttifakı (Alianza del Pacífico)

2011 yılında kurulan Pasifik İttifakı bölgedeki az üyeli örgütlerden biridir. Peru, Kolombiya, Şili ve Meksika tarafından kurulan örgüt temel olarak ekonomik bir işbirliği amacıyla oluşturulmuştur. Örgütü Pasifik Okyanusu'na kıyaslı olan dört devlet kurmuştur. Bu örgütün önemi; çok kısıtlı sayıda üyeye sahip olmasına karşın bu ülkelerin toplamda dünyadaki 8. büyük ekonomiyi oluşturmaları ve yaklaşık 225 milyonluk bir nüfusu kapsamalarıdır (Alianza del Pacífico, 2026). Mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı konusunda entegrasyon bu örgütün öncelikli hedefidir, diğer hedefi ise Asya-Pasifik pazarına açılmaktır. Lima Bildirgesi ile kurulan örgütün üye devletleri Pasifik Puması olarak da adlandırılmaktadır (George, 2014).

Pasifik İttifakı bölgesel ekonomik entegrasyonu hedeflemişken, potansiyeli ve ekonomik gücü sayesinde dünyanın çeşitli ülkeleri için önemli bir alternatif haline gelmiştir. İlk olarak 2013 yılında yapılan 7. Pasifik İttifakı zirvesinde Kosta Rika bu örgüte üye olmak için aday olmuş, Ekvador, Paraguay, Fransa, Portekiz gibi Latin Amerika'dan ve Avrupa'dan çeşitli ülkeler gözlemci olarak kabul edilmişlerdir. 2016 yılında ittifak üye ülkeleri arasında, ticareti yapılan

mallar üzerindeki gümrük tarifelerinin yüzde 92'sini kaldırmış ve yatırımcılar için 100 milyon dolarlık sermaye sağlamıştır. Pasifik İttifakı üyeleri bölgenin GSYİH'nin yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır ve bölge ihracatının yüzde 55'ini gerçekleştirmektedir (Arnson, 2016). Asya-Pasifik arasında bir köprü olmak da amaçlardan biridir.

Pasifik İttifakı'nın önemli konularından biri diplomatik misyonlardır. İttifakı oluşturan ülkeler vatandaşlarının yurtdışında diplomatik hizmeti kolaylıkla alabilmesini sağlayacak ortak temsilcilikler açmıştır, Cali Bildirgesi ile üye dört ülke Gana'da ortak bir büyükelçilik açmış, Asya ve Ortadoğu'da ortak büyükelçiliklerin açılması kararlaştırılmıştır.

Pasifik İttifakı'nın en dikkat çekici ekonomik girişimlerinden biri olan borsaların entegrasyonu (MILA) konusudur. Entegre Latin Amerika Pazarı (MILA - Mercado Integrado Latinoamericano) ile Pasifik İttifakı ülkeleri olan Şili, Kolombiya, Meksika ve Peru arasındaki sermaye piyasalarının birleştirilmesi ile bölgenin yatırımcılar için daha likit ve çekici hale getirilmesi hedeflenmiştir. MILA, dört ülkenin borsa ve takas sistemlerini birbirine bağlayarak, tek bir platform üzerinden tüm üye ülkelerin hisse senetlerine erişim imkânı sağlamaktadır. Bu yapıya 2014 yılında son olarak Meksika'nın eklenmesiyle beraber oluşan ortak borsa yapısı, Latin Amerika'nın toplam piyasa değeri ve listelenen şirket sayısı bakımından en büyük borsalarından biri haline gelmiştir (Cracau ve Durán Lima, 2016).

Aşağıdaki tabloda Pasifik İttifakı'nın başarıları ve başarısız olduğu konular listelenmiştir, bu tablo örgütün geleceğinin hangi yöne evirileceğini de anlamayı kolaylaştıracaktır.

	Başarılar	Başarısızlıklar ve Zorluklar
Ticaret & Gümrük	Üye ülkeler arasındaki ürünlerin %95'inde gümrük vergileri sıfırlanmıştır.	Hizmet ticareti ve sermayenin tam serbestisi konusunda hukuki altyapı hala eksiktir.
Kurumsal Yapı	Az bürokrasi, esnek ve pragmatik bir karar alma mekanizması kurulmuştur.	Bazı uzmanlara göre "pazarlama/marka" başarısı, derin kurumsal entegrasyonun önüne geçmiştir.
Finansal Entegrasyon	MILA (Entegre Latin Amerika Pazarı) ile bölge borsaları birleştirilmiştir.	Üye ekonomiler arasındaki yapısal farklar (asimetri) tam uyumu zorlaştırmaktadır
Dış İlişkiler	Asya-Pasifik pazarına yönelik ortak ve güçlü bir bölgesel blok kimliği oluşturulmuştur.	Kosta Rika ve Ekvador gibi yeni adayların tam üyelik süreçleri beklenenden yavaş ilerlemektedir.
Sosyal Etki	Pasaportsuz seyahat ve ortak vize uygulamaları ile kişilerin dolaşımı kolaylaşmıştır.	Ekonomik büyümenin toplumun alt kesimlerine yayılması ve eşitsizliğin azaltılmasında etkili sınırlı kalmıştır.

Üye sayısı halen daha dört ülke ile sınırlı kalsa da Panama ve Kosta Rika örgütün üyelik sürecinde olan ülkelerdir ve 55 ülke de gözlemci statusündedir. Örgüt ticari bir bütünleşmeyi ve serbest ticareti hedeflemiş, geniş kapsamlı bir ekonomik işbirliği yapısı haline gelmiştir. Ancak örgütün Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nda olduğu gibi bölgesel bir ekonomik yapıdan siyasi bir bütünleşmeye doğru gittiğini ve oradan da AB gibi bir siyasi birliğe dönüşebileceğini söylemek mümkün değildir. İttifak ülkeleri arasında bile var olan dengesiz ekonomik kapasiteler ve siyasi farklılıklar, örgütü siyasi ve toplumsal kapsamlı bir yapıya dönüştürmekten henüz uzaktır (Marchini, 2019:84).

Sonuç

Latin Amerika'da 2000 sonrasında değişen siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılar farklı örgütlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Değişen dünya düzeniyle birlikte hem ABD politikaları eleştirilmeye başlanmış hem de bölgesel entegrasyon konusunda ABD gibi bir ülkenin etki alanının dışında yeni politikalar oluşturulmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan örgütlerin her biri politika ve kapsam bakımından birbirinden farklı olsa da ABD etkisinin azaltılması ve bölgesel işbirliklerinin artırılması bakımından benzer politikalar ortaya koymuşlardır.

Latin Amerika'da kurulan örgütlere dair ortaya konulabilecek başlıca sorun, ülkelerdeki değişen siyasi iktidarların o ülkelerin örgütler içerisindeki varlığını ve politikasını etkilemesidir. Ancak bu durum, ortaya çıkan örgütlerin önemini ve özgünlüğünü azaltmamaktadır. Her bir örgüt işleyiş, politika ve kapsam bakımından farklıdır ancak bölgede Simon Bolivar'la beraber başlayan bölgesel bir entegrasyon sağlanması bakımından farklı yöntemler ve yeni yollar ortaya koymaktadır.

Sırasıyla değerlendirilen ALBA, UNASUR, CELAC ve Pasifik İttifakı, Latin Amerika içerisinde farklı yapılar olarak ortaya çıkmış, kimi örgüt siyasi değişimlere bağlı olarak zayıflamış kimi örgüt ise güçlenerek, kapsamlı bir model olarak gelişmiştir. Latin Amerika'da 2000 sonrası ortaya çıkan örgütleri, sadece bölge içi bir model olarak değil, başka bölgelerde de uygulanabilir modeller olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun yanında ABD'den farklı ve onun etkinliği dışında politika üretebilmeleri bakımından her birinin özgün değeri yüksektir.

Kaynakça

- ALBA Info. (2014). *What is the ALBA?* <https://albainfo.org/what-is-the-alba/>
- Alianza del Pacífico. (2026). What is the Pacific Alliance?. <https://alianzapacifico.net/en/what-is-the-pacific-alliance/>
- Arnson, C. J. (2016, Ağustos 3). Mercosur and the Pacific Alliance: Whither the relationship? Woodrow Wilson International Center for Scholars. <https://www.wilsoncenter.org/article/mercosur-and-the-pacific-alliance-whither-the-relationship>
- BBC News. (2016, Haziran 5). Cuba will never rejoin OAS over Venezuela row, says Castro. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-36454209>.
- Briones, Y. P. (2021). Una integración que no integra: Una mirada a la experiencia energética en la Unasur (An integration that does not integrate: A look at the energy experience at Unasur). *Comentario Internacional: Revista del Centro Andino de Estudios Internacionales*, 21, 149–174. <https://doi.org/10.32719/26312549.2021.21.8>.
- Calich, A. P. de M., Weber, L. A., Closs, M. B., ve Roberto, W. M. (2014). O papel do Brasil como indutor do processo de integração energética regional na América do Sul. *Revista Perspectiva*, 7(13), 103-120 (PDF). Seer UFRGS.
- Caribbean Community (CARICOM). *The Community of Latin American and Caribbean States (CELAC)*.
- Cracau, D., ve Durán Lima, J. E. (2016). The Pacific Alliance and its economic impact on regional trade and investment: Evaluation and perspectives. *Comercio Internacional*, 40860. Naciones Unidas Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL).
- Çelik-Wiltse, E. (2006). “Hugo Chavez ve Venezuela’da Gelişen ‘21. Yüzyıl Sosyalizmi’”. *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, 203: 37-43.
- de Sylos Cintra, R. H., ve de Oliveira, C. M. (2015). Sustainable energy integration: A real possibility in South America through the Unasur. *Revista Pós Ciências Sociais*, 12(23), 275–288. <https://doi.org/10.18764/2236-9473>.
- George, S. (2014). *The Pacific Pumas: An emerging model for emerging markets*. <https://pacificallianceblog.com/the-pacific-pumas-an-emerging-model-for-emerging-markets/>
- González Ginestet, T. A. (2014). *Telesur, in the attempt of being a regional public media* (Master’s thesis, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg i. Br., Germany, and Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales – FLACSO, Buenos Aires, Argentina).
- Government of the Republic of Cuba. (2004, Aralık 14). Joint Declaration between Cuba and Venezuela. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/2004/ing/d141204i.html>.

- Hirst, J. D. (2011). *A guide to ALBA*. Americas Quarterly. <https://www.americasquarterly.org/a-guide-to-alba/>
- Kirk, J. M. (2011). Cuban medical cooperation within ALBA: The case of Venezuela. *International Journal of Cuban Studies*, 3(2–3), 221–234.
- Kohl, B. (2010). “Bolivia Under Morales: A Work in Progress”. *Latin American Perspectives*, 37(3): 107 - 122.
- Khadorich, L., ve Jelifets, V. (2014, Kasım 17–21). *The impact of Latin American political integration on the evolution of the OAS*. Paper presented at the Human and Social Sciences at the Common Conference.
- Mallett, E., ve Kitchen, N. (2023). Neoclassical realism, policy paradigms and strategic change: understanding the US rapprochement to Cuba. *International Relations*. <https://doi.org/10.1177/00471178231185665>
- Marchini, G. (2019). La Alianza del Pacífico a ocho años de su creación. Balance crítico y perspectivas. 7, 75–109. <https://doi.org/10.17951/AL.2019.7.75-109>
- Muhr, T. (2013). *Counter – Globalization and Socialism in the 21st Century: The Bolivarian Alliance for the People of our America*. Routledge, Oxon.
- Nahuel, A.-G. (2012). “21st Century Regionalism in South America: UNASUR and the search for Development Alternatives”. *eSharp*, 18: 64 - 85.
- Palestini Céspedes, S., ve Agostinis, G. (2014). Constructing regionalism in South America: the cases of transport infrastructure and energy within UNASUR. Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/SSRN.2458355>
- Phillips, T. (2016). *UNASUR-GRID: Financing Sustainable Energy Sovereignty with the Bank of the South* (Vol. 18). Emerald Group Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S2051-503020160000018004>
- Portales, C. (2012). CELAC: A voice for Latin America and the Caribbean? Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF). <https://www.files.ethz.ch/isn/137613/CELAC.pdf>
- teleSUR English. (2025, Aralık 30). *About us*. <https://www.telesurenglish.net/about-us/>
- UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2021). *«Yo, Sí Puedo» programa de alfabetización en Cuba*. <https://lifelonglearning-toolkit.uil.unesco.org/index.php/es/node/86>.
- U.S. Mission to the Organization of American States. History of the OAS. <https://usoas.usmission.gov/history-of-the-oas/>
- Yaffe, H. (2009). Cuban Development: Inspiration for the Bolivarian Alliance for the Americas (ALBA). *Journal of Iberian and Latin American Research*, 15(2), 143–160. <https://doi.org/10.1080/13260219.2009.11090854>.

Yeni Uluslararası Sistemde Enerji Jeopolitiği: Güç İlişkileri, Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Enerji Dönüşümünün Sistemsel Yeniden Yapılandırıcı Etkileri

Sıddık Arslan¹

Özet

Enerji, yirmi birinci yüzyılın uluslararası düzeninde salt bir üretim girdisi olmaktan çıkarak, devletlerin güç hiyerarşilerini ve küresel yönetim dinamiklerini doğrudan biçimlendiren yapısal bir unsur konumuna yükselmiştir. Bu çalışma, yeni uluslararası sistemde enerji jeopolitiğinin nasıl yeniden yapılandığını, güç ilişkileri ve asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramları üzerinden bütüncül bir analitik çerçeveye çözümlemektedir. Çalışmanın kuramsal temeli, Susan Strange'in yapısal güç kavramı ile Farrell ve Newman'ın silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımına dayanmaktadır. Bu çerçevede enerji gücü, yalnızca kaynak sahipliği üzerinden değil; ağ merkeziliği, kritik darboğazların denetimi ve teknoloji standartlarının belirlenmesi kapasitesi üzerinden kavramsallaştırılmaktadır.

Çalışmanın temel argümanı, enerji dönüşümünün fosil yakıtlara dayalı geleneksel jeopolitik yapıları çözmediği; aksine kritik mineraller, temiz enerji teknolojileri ve dijital altyapılar üzerinden yeni asimetrik bağımlılık örüntüleri üreterek uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini yeniden yapılandığı yönündedir. Lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallerin belirli coğrafyalarda yoğunlaşması, fosil yakıtlardan daha keskin bağımlılık kalıpları yaratmaktadır. Araştırma, nitel-kuramsal bir tasarımla uluslararası ilişkiler, uluslararası politik ekonomi ve enerji çalışmaları yazınlarını sentezleyen disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemektedir.

Çalışma, enerji dönüşümünün jeopolitik sonuçlarına ilişkin iyimser varsayımları eleştirel biçimde sorgulayarak, dönüşümün yapısal süreklilikler

1 Dr. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Genel Sekreter Yardımcısı, Türkiye.
siddikarslan@hotmail.com ORCID: 0009-0009-3169-3763

ıçerdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda makale, enerji jeopolitiğini daraltılmış güvenlik çözümlerinden veya salt piyasa okumalarından kurtararak, küresel sistemin yapısal dönüşümünü açıklayan kuramsal bir zemine oturtmaktadır. Böylece enerji, uluslararası siyaseti yapılandıran taşıyıcı bir mekanizma ve sistemik bir değişken olarak konumlandırılmaktadır.

1. GİRİŞ

Enerji, yirmi birinci yüzyılın uluslararası düzeninde salt bir üretim girdisi veya ticari bir mal olmanın çok ötesinde, devletlerin varlık koşullarını, güç hiyerarşilerini ve küresel yönetim dinamiklerini doğrudan biçimlendiren yapısal bir unsur konumundadır. Bu yapısal konum, enerjinin ontolojik niteliğinden kaynaklanmaktadır; zira enerji olmaksızın ne ekonomik üretim ne de toplumsal yeniden üretim sürdürülebilir (Bradshaw, 2019). Sanayi üretiminden dijital altyapılara, askeri kapasiteden toplumsal refahın sürdürülmesine uzanan geniş bir işlevler yelpazesi, kesintisiz, güvenilir ve erişilebilir enerji akışına zorunlu olarak bağımlıdır. Bu köklü bağımlılık, enerjiyi liberal iktisadın öngördüğü basit bir piyasa konusu olmaktan çıkararak, devletlerin bekası ve güvenliğiyle doğrudan ilişkili bir jeopolitik meseleye dönüştürmüştür (Yergin, 2020). Soğuk Savaş sonrası dönemde hız kazanan küreselleşme süreci, enerji ticaretini sınır aşan karmaşık ağlara eklemiş; ancak bu ağlar, karşılıklı bağımlılıkla birlikte yeni sistemik kırılmalıklar da üretmiştir. Küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte enerji piyasaları finansallaşmış ve enerji fiyatları, fiziksel arz-talep dengelerinin ötesinde spekülasyon hareketlere de duyarlı hale gelmiştir (Goldthau, 2016). Günümüzde yaşanan bölgesel çatışmalar, tedarik zinciri kesintileri ve enerjinin bir zorlama aracı olarak kullanılması, enerji sistemlerinin ne denli siyasallaştığını açıkça gözler önüne sermektedir (Colgan, 2021). Enerji artık yalnızca paylaşılacak bir doğal kaynak değil, uluslararası sistemde oyunun kurallarını belirleme kapasitesi taşıyan yapısal bir güç unsurudur (Strange, 2019). Bu bağlamda enerji jeopolitiği, çağdaş uluslararası sistemin işleyiş mantığını kavramak için vazgeçilmez bir çözümleme çerçevesi sunmaktadır. Enerjinin bu yapısal konumu, onu hem devletler arası iş birliğinin hem de rekabetin odak noktası haline getirmekte; dolayısıyla uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerini anlamak, enerji jeopolitiğinin derinlemesine incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Yeni uluslararası sistem, büyük güç rekabetinin yeniden belirginleştiği, çok kutupluluğun derinleştiği ve ekonomik araçların giderek artan biçimde jeoekonomik birer araç olarak işlevselleştirildiği karmaşık bir yapı sergilemektedir. Bu sistemsel dönüşüm, liberal uluslararası düzenin varsaydığı kurumsal iş birliği mekanizmalarını zayıflatmakta ve devletleri daha rekabetçi stratejilere yöneltmektedir (Ikenberry, 2018). Bu dönüşüm sürecinde enerji,

askeri güç projeksiyonundan ticaret politikalarına kadar birçok alanda sistemin bağlayıcı unsuru rolünü üstlenmektedir. Özellikle enerji arzına, kritik altyapılara ve finansman mekanizmalarına erişim, devletlerin dış politika tercihlerini ve stratejik manevra alanlarını doğrudan şekillendirmektedir (Blackwill ve Harris, 2019). Boru hatları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ve elektrik şebekeleri gibi altyapılar, yalnızca teknik tesisler değil, aynı zamanda siyasi nüfuz alanlarının somutlaştığı stratejik varlıklardır. Bu altyapıların coğrafi dağılımı ve mülkiyet yapısı, uluslararası sistemdeki güç dengelerini doğrudan yansıtmakta ve yeniden üretmektedir (Högselius, 2019). Enerjiye dayalı ilişkiler bu nedenle salt ticari ortaklıklar olmaktan öte, potansiyel baskı, etki ve kırılabilirlik alanları üretmektedir. Küresel ekonomik ağlar üzerinden kurulan asimetrik yapılar, günümüzde jeopolitik gücün temel kaynaklarından biri haline gelmiştir (Farrell ve Newman, 2021). Enerji alanı, silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık olarak kavramsallaştırılan bu dinamiğin en görünür ve etkili sahasını oluşturmaktadır (Drezner, Farrell ve Newman, 2021). Dolayısıyla enerji jeopolitiğini, yeni uluslararası sistemin yapısal güç ilişkilerinden ve ağ temelli rekabetten ayrı düşünmek olanaklı değildir. Bu durum, enerjinin salt bir sektörel mesele olarak ele alınmasının yetersizliğini ortaya koyarak, onu uluslararası siyasetin merkezine yerleştirmektedir.

Bu çalışmanın kavramsal çıkış noktası, enerji jeopolitiğini yalnızca klasik arz-talep dengeleri veya coğrafi konumlanmalar üzerinden değil, güç ilişkileri ve asimetrik karşılıklı bağımlılık bağlamında ele almaktır. Bu yaklaşım, enerjinin yalnızca maddi bir kaynak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve güç yapılarının somutlaştığı bir alan olduğu kabulüne dayanmaktadır (Mitchell, 2019). Karşılıklı bağımlılık, klasik liberal yazında iş birliğini özendiren ve çatışma maliyetini artıran bir etken olarak değerlendirilirken; güncel jeopolitik gerçeklikler, bu bağımlılığın her zaman simetrik olmadığını ve taraflar arasında eşit dağılmayan riskler ürettiğini göstermektedir (Keohane ve Nye, 2019). Enerji alanında bazı aktörler, alternatiflere ve ikame teknolojilere hızla erişebildikleri için görece esnek bir konumda bulunurken; diğerleri uzun vadeli altyapı yatırımları ve teknoloji kilitlenmeleri nedeniyle yapısal olarak daha kırılabilir kalmaktadır (Osička ve Černoč, 2021). Bu asimetri, enerji ilişkilerini istikrarlı bağlardan ziyade, bir tarafın diğeri üzerinde yapısal güç uygulayabildiği potansiyel zorlama mekanizmalarına dönüştürebilmektedir (Goldthau ve Westphal, 2022). Boru hatlarına bağımlı olan bir devlet ile bu hatları denetleyen devlet arasındaki ilişki, söz konusu asimetrinin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Bu tür asimetrik ilişkiler, tarihsel olarak petrol krizlerinden doğal gaz kesintilerine kadar pek çok enerji şokunda gözlemlenmiş ve uluslararası siyasetin seyrini doğrudan etkilemiştir (Shaffer, 2020). Enerji dönüşümü süreci ise bu bağımlılık yapılarını ortadan kaldırmamakta, aksine

kritik mineraller ve teknoloji zincirleri üzerinden yeni biçimlerde yeniden üretmektedir (Kalantzakos, 2023). Bu kavramsal çerçeve, enerjinin yalnızca maddi bir kaynak değil, aynı zamanda güç ilişkilerinin somutlaştığı bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Enerji dönüşümü, yazında sıklıkla jeopolitik gerilimleri yatıştırarak ve kaynak çatışmalarını sonlandıracak bir süreç olarak sunulmaktadır. Bu iyimser anlatı, yenilenebilir enerjinin coğrafi olarak daha yaygın dağılımına ve yerel üretim potansiyeline dayanmaktadır; ancak bu varsayım, dönüşümün gerektirdiği maddi girdileri göz ardı etmektedir (Aklin ve Urpelainen, 2018). Ancak bu varsayım, ampirik gerçekliklerle ve sistemin işleyiş mantığıyla örtüşmemektedir. Dönüşüm süreci, enerjinin maddi temelini değiştirmekte; fakat uluslararası rekabetin yapısal nedenlerini ortadan kaldırmamaktadır. Fosil yakıtların yerini alan yenilenebilir enerji teknolojileri, yerel üretim olanağı sunsa bile, lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallere ve bu minerallerin işlendiği küresel tedarik zincirlerine zorunlu olarak bağımlıdır (Pitron, 2020; Kalantzakos, 2023). Bu minerallerin küresel üretiminin ve işlenmesinin belirli ülkelerde yoğunlaşması, fosil yakıtlardan bile daha keskin bir coğrafi bağımlılık örüntüsü yaratmaktadır (International Energy Agency, 2024). Bu durum, eski petrol sahaları rekabetini, yeni ve daha karmaşık bir mineral tedarik zinciri ile teknoloji egemenliği mücadelesine dönüştürmektedir. Üstelik enerji sistemlerinin sayısallaşması ve elektrifikasyonu, siber güvenliği arz güvenliğinin merkezine yerleştirerek tehdit algısını çeşitlendirmiştir (Cherp ve Jewell, 2021). Güneş panellerinin ve rüzgar türbinlerinin üretimi için gerekli minerallerin belirli coğrafyalarda yoğunlaşması, yeni bağımlılık örüntüleri yaratmaktadır. Dolayısıyla enerji dönüşümü, jeopolitiğin sonu değil, araçlarının, coğrafyasının ve aktörlerinin yeniden tanımlandığı sistemsel bir yeniden yapılanma sürecidir. Bu süreç, enerji jeopolitiğinin sona ermesi anlamına gelmemekte; aksine onun yeni bir evreye geçtiğine işaret etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, söz konusu dönüşüm sürecinde enerji jeopolitiğinin nasıl yeniden biçimlendiğini; güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve sistemsel değişim eksenleri üzerinden bütüncül bir yaklaşımla çözümlemektir. Makale, enerjiyi dış politikanın basit bir aracı veya sektörel bir başlık olarak değil, uluslararası siyaseti yapılandıran taşıyıcı bir mekanizma ve sistemik bir değişken olarak konumlandırmaktadır. Bu konumlandırma, enerjinin yalnızca devletler arası ilişkileri değil, aynı zamanda küresel kapitalist sistemin işleyişini ve yeniden üretimini de şekillendirdiği kabulüne dayanmaktadır (Cox, 2019). Bu bakış açısı, enerjinin hem devletler arası ilişkileri hem de küresel yönetim yapılarını nasıl şekillendirdiğini anlamayı olanaklı kılmaktadır. Yöntemsel olarak çalışma, uluslararası ilişkiler, uluslararası politik ekonomi ve enerji çalışmaları yazınına bütünleştiren nitel ve kavramsal bir araştırma

tasarımına dayanmaktadır (Newell, 2021). Bu disiplinlerarası çerçeve, enerji jeopolitiğini daraltılmış güvenlik çözümlerinden veya salt teknik piyasa okumalarından kurtararak, küresel sistemin yapısal dönüşümünü açıklayan kuramsal bir zemine oturtmayı amaçlamaktadır. Disiplinlerarası yaklaşım, enerjinin çok boyutlu doğasını kavramak için zorunludur; zira enerji aynı anda ekonomik, siyasi, teknolojik ve çevresel boyutları barındırmaktadır (Hancock ve Allison, 2020). Çalışma, parçalı örnek olay incelemelerine odaklanmak yerine, sistem düzeyindeki örüntüleri ve enerji jeopolitiğini oluşturan yapısal unsurları ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, enerjinin uluslararası sistemdeki dönüştürücü rolünü kavramak için gerekli kuramsal derinliği sağlamaktadır.

Çözümlemenin kuramsal derinliğini sağlamak adına, öncelikle bu çalışmada kullanılan enerji gücü kavramının işlevsel tanımı yapılmalıdır. Klasik gerçekçi yaklaşımlar, gücü büyük ölçüde maddi kaynak sahipliği ve askeri potansiyel ile ilişkilendirirken; bu çalışma, uluslararası politik ekonomi yazınından ve özellikle yapısal güç kavramından hareketle, gücü oyunun kurallarını belirleme ve ağları denetleme kapasitesi olarak ele almaktadır (Strange, 2019). Yapısal güç kavramı, gücün yalnızca zorlamaya değil, aynı zamanda gündem belirleme, seçenekleri kısıtlama ve tercihleri şekillendirme kapasitesine de dayandığını vurgulamaktadır (Baldwin, 2020). Enerji ağlarının merkezinde yer alan, iletim hatlarını, kritik darboğazları, fiyatlama mekanizmalarını veya teknoloji standartlarını denetleyen aktörler, rakiplerinin seçeneklerini kısıtlama ve tercihlerini yönlendirme gücüne erişmektedir (Goldthau, 2018). Bu bakış açısı, gücü yalnızca sahip olunan kaynaklarla değil, aynı zamanda ilişkisel ve konumsal avantajlarla tanımlamaktadır. Enerji gücü bu bağlamda, yalnızca bir kaynağa sahip olmak değil; karşı tarafın maliyet hesaplarını ve stratejik tercihlerini kritik düğüm noktaları üzerinden etkileyebilme yeteneğidir. Bu yetenek, enerji darboğazlarının, geçiş güzergahlarının ve teknoloji standartlarının denetiminde somutlaşmakta ve uluslararası sistemde asimetrik avantajlar üretmektedir (Fishman, 2025). Boğazları, boru hatlarını veya rafineri kapasitelerini denetleyen bir devlet, bu denetim sayesinde diğer devletlerin davranışlarını biçimlendirebilmektedir. Enerji, bu çalışmada, sistemsal güç ilişkilerinin en somut tezahür alanı olarak okunmaktadır. Bu kavramsal tercih, enerjinin yalnızca bir sektörel mesele değil, uluslararası sistemin yapısal özelliklerini anlamak için kilit bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır. Yapısal güç yaklaşımı, enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını kavramak için gerekli kuramsal araçları sunmaktadır.

Çalışmanın çözümleyici iskeletini oluşturan diğer temel kavram ise asimetrik karşılıklı bağımlılıktır. Keohane ve Nye'nin klasik karşılıklı bağımlılık kuramı, ekonomik bağların çatışma maliyetini artırarak iş birliği yarattığını öngörmektedir; ancak güncel enerji ilişkileri nadiren simetrik bir yapı

sergilemektedir (Keohane ve Nye, 2019). Liberal kuramın iş birliği varsayımı, tarafların eşit pazarlık gücüne sahip olduğu ve ilişkiden çekilmenin her iki taraf için de benzer maliyetler taşıdığı koşullarda geçerlidir; oysa enerji alanında bu koşullar nadiren sağlanmaktadır (Genschel ve Zangl, 2021). Enerji altyapılarının yarattığı kilitlenme etkisi ve yüksek ikame maliyetleri, taraflar arasında eşit olmayan bir kırılma dengesi oluşturmaktadır (Osička ve Černoč, 2021). Boru hatları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ve nükleer santraller gibi altyapılar, onlarca yıllık kullanım ömürleriyle devletleri belirli tedarikçilere ve güzergahlara bağlamaktadır. Silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık kavramında vurgulandığı üzere, ağ yapılarındaki asimetri, merkezi aktörlere bağımlılığı bir zorlama aracına dönüştürme olanağı tanımaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Bu zorlama kapasitesi, yaptırımlar, arz kesintileri ve fiyat manipülasyonları gibi çeşitli biçimlerde tezahür edebilmekte ve bağımlı tarafın dış politika özerkliğini ciddi biçimde kısıtlayabilmektedir (Drezner, 2019). Bu durum, karşılıklı bağımlılığın her zaman barışçıl sonuçlar doğurmadığını, aksine güç asimetrisine bağlı olarak çatışma ve baskı üretebileceğini göstermektedir. Çalışma, söz konusu asimetrinin enerji dönüşümüyle birlikte yalnızca fosil yakıtlar üzerinden değil, teknoloji, finansman ağları ve kritik mineral tedarik zincirleri üzerinden de nasıl yeniden üretildiğini incelemektedir. Asimetrik bağımlılık kavramı, enerji ilişkilerinin siyasi doğasını anlamak için zorunlu bir çözümleme aracı sunmaktadır.

Bu kavramsal çerçeve ve sistemsel dönüşüm dinamikleri doğrultusunda, çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde biçimlendirilmiştir: Enerji dönüşümü süreci, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini ve asimetrik karşılıklı bağımlılık yapılarını nasıl yeniden biçimlendirmektedir ve bu dönüşümün sistemsel sonuçları nelerdir? Bu soru, enerji dönüşümünün teknik bir süreç olmaktan öte, uluslararası sistemin yapısal dönüşümüyle doğrudan ilişkili bir jeopolitik süreç olduğu varsayımına dayanmaktadır (Scholten, 2023). Bu soru, enerjinin uluslararası siyasetteki yapısal rolünü ve dönüşüm sürecinin bu rolü nasıl etkilediğini kavramak açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Araştırma sorusu, enerji jeopolitiğini dar bir güvenlik veya piyasa çözümlemesine indirgemeksizin, sistem düzeyinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu temel soruya ek olarak, çalışma şu yardımcı sorulara da yanıt aramaktadır: Enerji dönüşümü, mevcut jeopolitik hiyerarşileri dönüştürmekte midir yoksa yeniden üretmekte midir? Kritik mineraller ve temiz enerji teknolojileri üzerindeki denetim, yeni bir yapısal güç biçimi oluşturmakta mıdır? Enerji alanındaki asimetrik bağımlılıklar, devletlerin dış politika özerkliğini nasıl kısıtlamaktadır? Bu sorular, enerji jeopolitiğinin hem süreklilik hem de dönüşüm boyutlarını birlikte kavramayı olanaklı kılmakta ve çalışmanın çok boyutlu çözümleme çerçevesini belirlemektedir (Hafner ve Tagliapietra, 2020). Bu sorular, enerji

jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını ortaya koymakta ve çalışmanın çözümleyici kapsamını belirlemektedir.

Araştırma sorusuna yanıt oluşturacak biçimde, çalışmanın temel hipotezi şu şekilde ifade edilebilir: Enerji dönüşümü, fosil yakıtlara dayalı geleneksel jeopolitik yapıları çözmekte; aksine kritik mineraller, temiz enerji teknolojileri ve dijital altyapılar üzerinden yeni asimetrik bağımlılık örüntüleri üreterek, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini yeniden yapılandırmaktadır. Bu hipotez, teknolojik dönüşümlerin güç ilişkilerini ortadan kaldırmak yerine yeniden biçimlendirdiğini savunan tarihsel sosyoloji yazınıyla uyumludur (Geels vd., 2018). Bu hipotez, enerji dönüşümünün jeopolitik sonuçlarına ilişkin iyimser varsayımları sorgulayarak, dönüşümün yapısal süreklilikler içerdiğini öne sürmektedir. Hipotezin temelinde, enerjinin maddi biçiminin değişmesinin, güç ilişkilerinin yapısal mantığını zorunlu olarak değiştirmediği varsayımı yer almaktadır. Bu temel hipoteze ek olarak, çalışma şu yardımcı hipotezleri de sınamaktadır: Kritik mineral tedarik zincirlerindeki yoğunlaşma, yeni bağımlılık ve kırılabilirlik alanları yaratmaktadır; temiz enerji teknolojilerinin üretim ve geliştirme kapasitesi, yeni bir yapısal güç kaynağı oluşturmaktadır; enerji sistemlerinin dijitalleşmesi, siber güvenliği arz güvenliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Bu yardımcı hipotezler, enerji dönüşümünün farklı boyutlarını ayrıştırmak için çözümlemeyi olanaklı kılmakta ve bulguların daha ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmesine zemin hazırlamaktadır (International Renewable Energy Agency, 2023). Bu hipotezler, enerji dönüşümünün jeopolitik boyutlarını çok yönlü biçimde ele almayı olanaklı kılmaktadır.

Çalışmanın özgün katkısı ve önemi birkaç düzlemde ortaya konulabilir. Birincisi, bu çalışma enerji jeopolitiğini, güç ilişkileri ve asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramlarını bütünleştiren kuramsal bir çerçeve içinde ele alarak, parçalı yaklaşımların ötesine geçmektedir. Bu bütünleştirici yaklaşım, enerji güvenliği, enerji ekonomisi ve enerji jeopolitiği yazınlarını tek bir çözümleme çerçevesinde birleştirmekte ve disiplinler arası bir sentez sunmaktadır (Van de Graaf ve Colgan, 2019). Yazında enerji güvenliği, enerji ekonomisi ve enerji jeopolitiği genellikle ayrı başlıklar altında incelenirken; bu çalışma, bu boyutları birleştiren bütünlük bir bakış açısı sunmaktadır. İkincisi, enerji dönüşümünün jeopolitik sonuçlarına ilişkin yaygın iyimser anlatıları eleştirel biçimde sorgulamakta ve dönüşümün yeni bağımlılık yapıları ürettiğini göstermektedir. Bu eleştirel yaklaşım, politika yapımcılar için önemli uyarılar içermektedir. Özellikle enerji dönüşümünün kendiliğinden barışçıl sonuçlar doğuracağı beklentisinin sorgulanması, stratejik planlama açısından kritik bir öneme sahiptir (Araújo, 2022). Üçüncüsü, uluslararası ilişkiler, uluslararası politik ekonomi ve enerji çalışmaları yazınlarını sentezleyerek, disiplinlerarası bir kavrayış geliştirmektedir. Bu sentez, enerjinin uluslararası sistemdeki rolünü

anlamak için gerekli kuramsal derinliği sağlamaktadır. Çalışmanın beklenen katkıları arasında, enerji jeopolitiğine ilişkin kavramsal tartışmalara yeni boyutlar eklemek, enerji dönüşümünün sistemseller sonuçlarına dair çözümleyici bir çerçeve sunmak ve politika yapıcılar için stratejik değerlendirmelere zemin hazırlamak yer almaktadır.

Çalışmanın çözümleyici tutarlılığını sağlamak adına, temel kavramların işlevsel tanımlarının yapılması gerekmektedir. Enerji jeopolitiği, bu çalışmada, enerji kaynaklarının, altyapılarının ve teknolojilerinin uluslararası güç ilişkileri, devletler arası rekabet ve iş birliği örüntüleri ile küresel yönetim yapıları üzerindeki etkilerini inceleyen disiplinlerarası bir çözümleme alanı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, enerjinin hem maddi hem de kurumsal boyutlarını kapsayarak, enerji jeopolitiğinin çok katmanlı doğasını yansıtmaktadır (Dannreuther, 2018). Bu tanım, enerjiyi salt bir ekonomik girdi veya teknik mesele olarak değil, uluslararası siyasetin yapısal bir bileşeni olarak konumlandırmaktadır. Güç ilişkileri kavramı ise aktörler arasındaki etkileme, yönlendirme ve kısıtlama kapasitelerinin dağılımını ifade etmektedir. Bu çalışmada güç, yalnızca maddi kaynakların toplamı olarak değil, aynı zamanda ilişkisel ve yapısal boyutlarıyla ele alınmaktadır (Strange, 2019). Bir aktörün gücü, sahip olduğu kaynaklarla birlikte, bu kaynakları diğer aktörlerin davranışlarını etkilemek için kullanabilme kapasitesine bağlıdır. Bu kapasite, hem doğrudan zorlama hem de dolaylı etkileme mekanizmalarını içermekte ve enerji alanında çeşitli biçimlerde tezahür etmektedir (Slaughter, 2019). Enerji alanında bu kapasite, kaynak sahipliğinin ötesinde, altyapı denetimi, teknoloji üstünlüğü ve piyasa mekanizmalarına erişim gibi boyutları da kapsamaktadır. Kavramların bu şekilde tanımlanması, çözümlemenin kuramsal temelini güçlendirmektedir.

Asimetrik karşılıklı bağımlılık, bu çalışmanın merkezinde yer alan bir diğer temel kavramdır. Karşılıklı bağımlılık, en genel anlamıyla, aktörlerin birbirlerinin eylemlerinden etkilenme durumunu ifade etmektedir. Ancak bu bağımlılık nadiren simetrik bir yapı sergilememektedir; taraflardan biri ilişkiden çekilmenin veya ilişkiyi değiştirmenin maliyetlerine diğerinden daha fazla katlanmak zorunda kalabilmektedir (Keohane ve Nye, 2019). Asimetrisinin kaynakları arasında kaynak dağılımı, teknolojik kapasite, altyapı esnekliği ve finansal güç gibi yapısal etkenler yer almaktadır (Colgan vd., 2022). Enerji alanında asimetri, kaynak zenginliği, altyapı esnekliği, teknolojik kapasite ve finansal güç gibi çeşitli etkenlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin, tek bir tedarikçiye bağımlı olan bir devlet ile çok sayıda alıcıya satış yapabilen bir ihracatçı devlet arasındaki ilişki, yapısal olarak asimetriktir. Bu asimetri, bağımlı tarafın pazarlık gücünü zayıflatmakta ve onu potansiyel baskılara açık hale getirmektedir. Tarihsel deneyimler, bu tür asimetrik ilişkilerin kriz dönemlerinde

nasıl siyasallaştığını ve enerji silahı olarak kullanılabilirdiğini göstermektedir (Bremmer, 2022). Enerji dönüşümü sürecinde bu asimetri kalıpları ortadan kalkmamakta, aksine yeni biçimler almaktadır. Kritik minerallerin belirli coğrafyalarda yoğunlaşması ve temiz enerji teknolojilerinin üretiminin sınırlı sayıda ülkede toplanması, yeni asimetri kaynakları oluşturmaktadır (Kalantzakos, 2023). Bu kavramsal açıklık, enerji ilişkilerinin siyasi doğasını anlamak için zorunludur.

Enerji dönüşümü kavramı, bu çalışmada, fosil yakıtlara dayalı enerji sistemlerinden düşük karbonlu ve yenilenebilir kaynaklara dayalı sistemlere geçiş sürecini ifade etmektedir. Bu geçiş, yalnızca enerji kaynaklarının değişimini değil, aynı zamanda enerji sistemlerinin örgütlenme biçiminin, yönetim yapılarının ve toplumsal ilişkilerin dönüşümünü de kapsamaktadır (Grubler vd., 2021). Bu süreç, yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve jeopolitik boyutları olan kapsamlı bir değişimi içermektedir. Dönüşümün itici güçleri arasında iklim değişikliğiyle mücadele, enerji güvenliği kaygıları, teknolojik yenilikler ve ekonomik rekabet yer almaktadır. Ancak bu dönüşümün hızı, kapsamı ve sonuçları, farklı aktörler için farklı anlamlar taşımaktadır. Bu farklılıklar, enerji dönüşümünün küresel ölçekte eşitsiz bir biçimde ilerlediğini ve yeni kazananlar ile kaybedenler ürettiğini göstermektedir (Hochstetler, 2020). Fosil yakıt ihracatçısı ülkeler için dönüşüm, gelir kaynaklarının azalması ve ekonomik modelin yeniden yapılandırılması anlamına gelirken; teknoloji üreticisi ülkeler için yeni pazar fırsatları ve stratejik avantajlar sunmaktadır. Enerji dönüşümünün sistemsel yeniden yapılandırıcı etkileri kavramı ise bu sürecin uluslararası sistemdeki güç dağılımını, ittifak örüntülerini ve rekabet dinamiklerini nasıl dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Dönüşüm, mevcut jeopolitik haritayı yeniden çizmekte ve yeni kazananlar ile kaybedenler üretmektedir. Bu kavramsal çerçeve, enerji dönüşümünün jeopolitik boyutlarını anlamak için gerekli araçları sağlamaktadır.

Çalışmanın yöntemsel yaklaşımı, nitel ve kavramsal bir araştırma tasarımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, enerji jeopolitiği gibi karmaşık ve çok boyutlu bir alanın incelenmesi için uygun bir çerçeve sunmakta ve nicel yöntemlerin yakalayamayacağı yapısal örüntülerin ortaya konmasını olanaklı kılmaktadır (Sovacool, 2020). Bu yaklaşım, enerji jeopolitiğinin karmaşık ve çok boyutlu doğasını kavramak için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Araştırma, birincil ve ikincil kaynaklara dayalı bir yazın taraması ile kuramsal sentez yöntemini birleştirmektedir. Uluslararası ilişkiler, uluslararası politik ekonomi ve enerji çalışmaları alanlarındaki temel yapıtlar, güncel araştırmalar ve politika belgeleri incelenmiştir. Çalışma, sistematik bir ampirik veri toplama süreci içermemekte; bunun yerine mevcut yazını eleştirel biçimde değerlendirerek özgün bir kuramsal çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu yöntemsel tercih, analitik

görüş makalelerinin doğasına uygun olup, kavramsal yenilik ve kuramsal katkı öncelikli hedefler olarak belirlenmektedir (Bridge ve Le Billon, 2022). Bu yaklaşım, analitik görüş makalelerinin doğasına uygundur ve kavramsal derinlik sağlamaktadır. Araştırmanın çözümleme birimi, uluslararası enerji sistemi ve bu sistemdeki güç ilişkileridir. Bireysel devletlerin enerji politikaları, ancak sistemsel örüntüleri aydınlatmak amacıyla ele alınmaktadır. Bu yöntemsel tercih, parçalı vaka çözümlemelerinin ötesine geçerek, sistem düzeyinde bir kavrayış geliştirmeyi olanaklı kılmaktadır.

Çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları açıkça belirtilmelidir. Kapsam açısından bu araştırma, enerji jeopolitiğini küresel düzeyde ele almakta ve belirli bir bölge veya ülkeyle sınırlı kalmamaktadır. Bu küresel odak, enerji sistemlerinin giderek artan biçimde birbirine bağlı hale gelmesi ve ulusal enerji politikalarının küresel dinamiklerden bağımsız anlaşılabilmesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır (Grigoryev ve Makarov, 2022). Odak noktası, enerji dönüşümünün uluslararası sistemdeki yapısal etkileri ve güç ilişkilerini nasıl yeniden biçimlendirdiğidir. Zaman dilimi olarak çalışma, özellikle yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğindeki gelişmelere yoğunlaşmakta; ancak tarihsel arka planı anlamak için gerektiğinde önceki dönemlere de değinmektedir. Bu zamansal odak, enerji dönüşümünün hız kazandığı ve jeopolitik sonuçlarının belirginleştiği dönemi kapsamaktadır (Victor vd., 2019). Sınırlılıklar açısından ise bu çalışma, sistematik bir ampirik araştırma olmadığından, bulguların genellenebilirliği kuramsal düzeyde kalmaktadır. Ayrıca enerji jeopolitiğinin tüm boyutlarını tek bir çalışmada kapsamlı biçimde ele almak olanaklı olmadığından, belirli konular daha yüzeysel işlenmiş olabilir. Enerji piyasalarının teknik işleyişi, fiyatlandırma mekanizmalarının ayrıntıları ve belirli ülkelerin enerji politikalarının derinlemesine incelenmesi, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu sınırlılıklar, gelecek araştırmalar için alan bırakmaktadır.

Çalışmanın kuramsal temelini oluşturan yaklaşımların kısa bir değerlendirmesi, giriş bölümünün tamamlanması için gereklidir. Bu araştırma, uluslararası ilişkiler kuramlarından seçici biçimde yararlanmaktadır. Kuramsal eklektizm, tek bir kuramın açıklayıcı gücünün sınırlılıklarını aşmak ve enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını kavramak için bilinçli bir tercih olarak benimsenmiştir (Acharya, 2018). Gerçekçi kuram, güç rekabetinin ve ulusal çıkarların enerji politikalarındaki belirleyici rolünü anlamak için kullanılmaktadır. Liberal kuramsal gelenek ise karşılıklı bağımlılık, uluslararası kurumlar ve iş birliği dinamiklerini kavramak için başvurulan bir kaynaktır. Ancak çalışma, bu kuramları eleştirel biçimde değerlendirmekte ve tek bir kuramsal çerçeveye bağlı kalmamaktadır. Bu eleştirel değerlendirme, kuramların varsayımlarını sorgulamayı ve ampirik gerçekliklerle yüzleştirmeyi içermektedir (Wendt, 2019). Uluslararası politik ekonomi yazınından, özellikle yapısal güç kavramı

ve ağ temelli güç çözümlenmeleri, merkezi bir yer tutmaktadır (Strange, 2019; Farrell ve Newman, 2021). Bu eklektik kuramsal yaklaşım, enerji jeopolitiğinin karmaşık doğasını kavramak için gerekli esnekliği sağlamaktadır. Enerji çalışmaları yazını ise enerji güvenliği, enerji dönüşümü ve enerji yönetişimi kavramlarını derinleştirmek için kullanılmaktadır (Cherp ve Jewell, 2021; Goldthau ve Westphal, 2022). Bu kuramsal sentez, disiplinlerarası bir kavrayışın temelini oluşturmaktadır.

Enerji jeopolitiğinin çözümlenmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir diğer boyut, enerjinin çok katmanlı doğasıdır. Enerji, aynı anda birden fazla düzlemde işlev görmektedir: ulusal düzeyde ekonomik kalkınmanın ve toplumsal refahın temel girdisi; bölgesel düzeyde iş birliği veya çatışma dinamiklerinin belirleyicisi; küresel düzeyde ise sistemik güç ilişkilerinin ve yönetim yapılarının şekillendirici unsuru. Bu çok katmanlı yapı, enerji politikalarının tek bir düzeyde alınan kararlarla açıklanamayacağını ve farklı düzeyler arasındaki etkileşimlerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir (Eckersley, 2020). Bu çok katmanlı yapı, enerji jeopolitiğinin tek bir çözümlenme düzeyine indirgenemeyeceğini göstermektedir. Ulusal enerji politikaları, bölgesel dinamiklerden ve küresel sistemik eğilimlerden bağımsız anlaşılabilir; aynı şekilde küresel enerji düzeni de ulusal tercihlerin ve bölgesel örüntülerin birikimiyle şekillenmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, enerji jeopolitiğini karmaşık bir çözümlenme alanı haline getirmektedir. Çok düzeyli yönetim perspektifi, bu karmaşıklığı kavramak için önemli bir analitik araç sunmaktadır (Oberthür ve Dupont, 2021). Çalışma, bu çok katmanlı yapıyı göz önünde bulundurarak, farklı düzeyler arasındaki bağlantıları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sistemik düzeydeki yapısal dönüşümler, ulusal ve bölgesel düzeylerdeki değişimlerin anlaşılması için zorunlu bir bağlam sunmaktadır. Bu bütüncül bakış açısı, parçalı çözümlenmelerin sunduğunun ötesinde bir kavrayış sağlamaktadır.

Enerji jeopolitiğinin bir diğer belirleyici özelliği, maddi ve düşünsel boyutların iç içe geçmişliğidir. Enerji, bir yandan petrol rezervleri, boru hatları, rafineriler ve elektrik şebekeleri gibi somut maddi varlıkları içerirken; öte yandan enerji güvenliği, enerji bağımsızlığı ve enerji adaleti gibi kavramsal çerçeveler ve söylemsel yapılar tarafından biçimlenmektedir. Bu düşünsel boyut, enerji politikalarının meşruiyet temelini oluşturmakta ve toplumsal desteğin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır (Bouzarovski vd., 2023). Devletlerin enerji politikaları, yalnızca maddi çıkar hesaplamalarına değil, aynı zamanda kimlik algılarına, güvenlik söylemlerine ve normatif tercihlere de dayanmaktadır. Enerji dönüşümü söylemi, bu düşünsel boyutun somut bir örneğini oluşturmaktadır; sürdürülebilirlik, iklim adaleti ve yeşil kalkınma gibi kavramlar, enerji politikalarının meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Bu söylemler, enerji politikalarının toplumsal kabul görmesini sağlamakta

ve fedakârlıkların meşrulaştırılmasında araçsal bir işlev üstlenmektedir (Feldpausch-Parker vd., 2022). Ancak bu söylemler, maddi çıkarlardan bağımsız değildir; aksine belirli aktörlerin stratejik konumlarını güçlendirmek için araçsallaştırılabilmektedir. Çalışma, enerji jeopolitiğinin hem maddi hem de düşünsel boyutlarını birlikte ele alarak, bu iki boyut arasındaki etkileşimi ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bütünlük yaklaşım, enerjinin uluslararası siyasetteki çok yönlü rolünü kavramak için gereklidir.

Zaman boyutu, enerji jeopolitiğinin anlaşılmasında kritik bir öneme sahiptir. Enerji sistemleri, uzun döngüler ve yapısal sürekliliklerle karakterize edilmektedir. Bu uzun döngüler, enerji alanında kararların geri dönüşü zor sonuçlar doğurmasına ve patika bağımlılığı oluşmasına yol açmaktadır (Helm, 2018). Bir enerji altyapısının inşası onlarca yıl alabilmekte ve bu altyapı, bir kez kurulduktan sonra uzun süre kullanımda kalmaktadır. Bu durum, enerji alanında kararların sonuçlarının uzun vadede ortaya çıkmasına ve politika değişikliklerinin yavaş gerçekleşmesine yol açmaktadır. Enerji dönüşümü süreci de bu yapısal ataletten etkilenmektedir; fosil yakıtlara dayalı sistemlerden çıkış, mevcut altyapı yatırımlarının geri dönüşü ve yeni sistemlerin kurulması için gereken süre nedeniyle onlarca yıl alacaktır. Bu yapısal atalet, enerji dönüşümünün hızını sınırlandırmakta ve dönüşümün maliyetlerini artırmaktadır (International Energy Agency, 2021). Bu zaman boyutu, enerji jeopolitiğinde stratejik sabır ve uzun vadeli planlama kapasitesinin önemini vurgulamaktadır. Kısa vadeli kazanımlar peşinde koşan politikalar, uzun vadede stratejik dezavantajlar üretebilmektedir. Çalışma, enerji jeopolitiğinin bu zamansal boyutunu göz önünde bulundurarak, yapısal dönüşümlerin uzun vadeli eğilimlerini değerlendirmektedir. Bu bakış açısı, anlık gelişmelerin ötesinde sistemik örüntüleri kavramayı olanaklı kılmaktadır.

Enerji jeopolitiğinin güncel bağlamı, birbirine bağlı birkaç temel eğilim tarafından şekillenmektedir. Birincisi, büyük güç rekabetinin yeniden yoğunlaşması, enerjiyi stratejik rekabetin merkezine yerleştirmiştir. Bu rekabet, özellikle ABD, Çin ve Rusya arasındaki ilişkilerde belirginleşmekte ve enerji kaynaklarından teknoloji standartlarına kadar geniş bir alanda tezahür etmektedir (Allison, 2018). İkincisi, iklim değişikliğiyle mücadele baskısı, enerji dönüşümünü hızlandırmakta ve yeni teknolojilere yatırımı teşvik etmektedir. Üçüncüsü, dijitalleşme ve elektrifikasyon, enerji sistemlerinin yapısını köklü biçimde dönüştürmektedir. Dördüncüsü, enerji yoksulluğu ve enerji adaleti meseleleri, enerji politikalarının toplumsal boyutunu öne çıkarmakta ve meşruiyet tartışmalarını şekillendirmektedir (Bouzarovski, 2018). Dördüncüsü, tedarik zinciri kırılganlıkları ve jeopolitik belirsizlikler, enerji güvenliği kaygılarını artırmaktadır. Bu eğilimler birbirini güçlendirmekte ve karmaşık bir dönüşüm dinamiği yaratmaktadır. Enerji dönüşümü, iklim

hedeflerine ulaşmak için zorunlu görülürken, aynı zamanda yeni jeopolitik gerilimler üretmektedir. Büyük güç rekabeti, enerji iş birliğini zorlaştırırken, enerji güvenliği kaygıları ulusal tercihleri şekillendirmektedir. Bu karmaşık etkileşim örüntüsü, enerji jeopolitiğinin çağdaş bağlamını oluşturmakta ve bu çalışmanın çözümleme nesnesini belirlemektedir.

Çalışmanın temel araştırma sorusu, bu bağlamda yeniden özetlenebilir: Enerji dönüşümü süreci, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini ve asimetrik karşılıklı bağımlılık yapılarını nasıl yeniden biçimlendirmekte ve bu dönüşümün sistemsel sonuçları nelerdir? Bu soru, enerji dönüşümünün yalnızca teknik veya çevresel bir mesele olmadığını, aynı zamanda uluslararası sistemin yapısal dönüşümüyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Klare, 2019). Bu soru, enerjinin uluslararası siyasetteki yapısal rolünü ve dönüşüm sürecinin bu rolü nasıl etkilediğini kavramak açısından merkezi bir önem taşımaktadır. Sorunun yanıtlanması, enerji jeopolitiğinin geleceğine ilişkin öngörüler geliştirmek ve politika yapıcılar için stratejik değerlendirmeler sunmak açısından değerlidir. Bu değerlendirmeler, hem ulusal enerji stratejilerinin hem de uluslararası enerji iş birliği mekanizmalarının tasarlanmasında yol gösterici olabilir (O'Sullivan, 2018). Çalışma, bu soruya yanıt ararken, enerji dönüşümünün jeopolitik sonuçlarına ilişkin yaygın varsayımları eleştirel biçimde sorgulamaktadır. Dönüşümün otomatik olarak barışçıl ve iş birliğine dayalı bir düzen yaratacağı beklentisi, bu çalışmanın merkezinde yer alan eleştirel değerlendirmenin konusunu oluşturmaktadır. Araştırma, dönüşümün yapısal süreklilikler içerdiğini ve yeni bağımlılık örüntüleri ürettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın beklenen katkıları şu şekilde özetlenebilir: Birincisi, çalışma enerji jeopolitiğine ilişkin kuramsal tartışmalara, güç ilişkileri ve asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramlarını bütünleştiren özgün bir çerçeve sunarak katkıda bulunmaktadır. Bu kuramsal çerçeve, hem akademik tartışmalara hem de politika uygulamalarına yön verecek bir kavramsal araç seti sunmaktadır (Tooze, 2022). Bu kuramsal sentez, parçalı yaklaşımların ötesine geçerek, enerjinin uluslararası sistemdeki yapısal rolünü kavramak için gerekli araçları sağlamaktadır. İkincisi, enerji dönüşümünün jeopolitik sonuçlarına ilişkin eleştirel bir değerlendirme sunarak, yaygın iyimser anlatıları sorgulamaktadır. Bu eleştirel bakış, politika yapıcılar için dönüşümün risklerini ve fırsatlarını dengeli biçimde değerlendirme olanağı sunmaktadır. Bu dengeli değerlendirme, enerji dönüşümünün hem fırsatlarından yararlanmayı hem de risklerine karşı hazırlıklı olmayı olanaklı kılmaktadır (Le Billon, 2020). Üçüncüsü, uluslararası ilişkiler, uluslararası politik ekonomi ve enerji çalışmaları yazınlarını sentezleyerek, disiplinlerarası bir kavrayış geliştirmektedir. Bu sentez, enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını anlamak için gerekli kuramsal derinliği

sağlamaktadır. Dördüncüsü, çalışma yeni araştırma soruları ve hipotezler önererek, alanın gelecekteki gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu araştırma soruları ve hipotezler, gelecek çalışmalar için verimli bir araştırma gündemi oluşturmaktadır (Ross, 2019). Bu katkılar, enerji jeopolitiğinin hem akademik hem de politika boyutlarında anlamlı bir ilerleme sağlamayı amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Enerji jeopolitiği yazını, kökensel olarak yirminci yüzyılın başlarından itibaren petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların stratejik önemi etrafında biçimlenmiştir. Bu yazının temel sorunsalı, enerji kaynaklarının devletler arasındaki güç dağılımını nasıl şekillendirdiği ve enerji akışlarının dış politika tercihlerini ne ölçüde kısıtladığı meselesi olmuştur. Yergin (2020) ve Klare (2019) gibi önde gelen araştırmacıların temsil ettiği klasik yaklaşım, enerjiyi devletler arası rekabetin maddi temeli ve sıfır toplamlı bir mücadele alanı olarak konumlandırmıştır. Bu konumlandırma, giriş bölümünde vurgulanan enerjinin yalnızca ekonomik bir meta değil, aynı zamanda güç hiyerarşilerinin ve ulusal güvenlik stratejilerinin merkezinde yer alan ontolojik bir unsur olduğu argümanının tarihsel kökenlerini oluşturmaktadır. Bu perspektif, özellikle Soğuk Savaş döneminin petrol krizleri ve sonrasındaki bölgesel çatışmalarla beslenmiş; enerjinin yalnızca ekonomik bir emtia olmadığını, aynı zamanda askeri ve jeostrateji hesaplamalarının ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymuştur (Shaffer, 2020). Arz güvenliği, fiyat istikrarı ve kaynak milliyetçiliği, bu erken dönem yazının temel kavramsal eksenlerini oluşturmuştur. Colgan (2021), bu dönemin yazını petropolitik kavramıyla özetleyerek, enerji zenginliğinin devlet davranışlarını ve uluslararası çatışma dinamiklerini nasıl biçimlendirdiğini çözümlenmektedir. Boru hattı jeopolitiği ve fiziksel kaynak denetimi üzerine yoğunlaşan bu yaklaşım, enerjiyi sabit coğrafi rezervlere bağlı ve görece durağan bir yapı olarak okumuştur. Ancak günümüzde enerji teknolojilerindeki hızlı dönüşüm, piyasaların finansallaşması ve küresel yönetimdeki katmanlaşma, bu klasik arazi ve kaynak edinme yaklaşımının açıklayıcı gücünü ciddi biçimde sınırlandırmıştır. Bu durum, yazında daha devingen ve ağ temelli bir çözümlenme gereksinimini doğurmuş; enerji jeopolitiğinin kavramsal çerçevesinin yeniden kurgulanmasını zorunlu kılmıştır. Bu yeniden kurgulama gerekliliği, bu çalışmanın temel motivasyonlarından birini oluşturmakta ve araştırma sorusunun formülasyonuna zemin hazırlamaktadır.

Klasik yaklaşımların bu kısıtlılıklarına yanıt olarak gelişen Uluslararası Politik Ekonomi perspektifi, enerji jeopolitiğine piyasa yapıları, kurumsal düzenlemeler ve ekonomik ağlar üzerinden yeni bir kavramsal derinlik kazandırmıştır. Strange (2019) ve Cox'un (2019) yapısal güç yaklaşımlarından

beslenen bu bakış açısı, enerjinin yalnızca devletler arası bir rekabet konusu olmadığını; aynı zamanda küresel kapitalist sistemin işleyişine içkin, kuralları ve normları olan bir rejim niteliği taşıdığını savunmaktadır. Yapısal güç kavramı, gücün yalnızca zorlama kapasitesine değil, aynı zamanda gündem belirleme, seçenekleri kısıtlama ve tercihleri biçimlendirme yeteneğine de dayandığını vurgulamaktadır (Baldwin, 2020). Bu kavramsal çerçeve, giriş bölümünde ortaya konan enerji gücünün yalnızca bir kaynağa sahip olmak değil, karşı tarafın maliyet hesaplarını ve stratejik tercihlerini kritik düğüm noktaları üzerinden etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanmasının kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bu kuramsal perspektiften bakıldığında, enerji piyasalarının serbestleşmesi ve bütünleşmesi, devletlerin doğrudan mülkiyet denetimini dönüştürmüş; ancak devletler piyasadaki tamamen çekilmek yerine, düzenleyici güç ve stratejik yatırımlar aracılığıyla piyasayı yönlendiren konuma evrilmişlerdir. Goldthau (2018), bu durumu enerjinin piyasa mekanizmaları ile jeopolitik müdahalelerin iç içe geçtiği melezleşmiş bir alan olmasıyla açıklamaktadır. Högselius (2019), boru hatları ve sınıvlandırılmış doğal gaz terminallerinin yalnızca teknik tesisler değil, aynı zamanda siyasi nüfuz alanlarının somutlaştığı stratejik varlıklar olduğunu vurgulayarak bu melezleşmeyi altyapı düzeyinde somutlaştırmaktadır. Uluslararası Politik Ekonomi yazını böylelikle enerji jeopolitiğini salt coğrafi bir mücadeleden çıkararak, piyasa kurallarını ve ticaret rejimlerini belirleme yarışı olarak yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşım, giriş bölümünde ortaya konan gücün ilişkisel ve konumsal boyutlarını kavramak için zorunlu bir kuramsal araç sunmaktadır.

Enerji jeopolitiği yazınındaki en belirgin kavramsal kırılma, karşılıklı bağımlılık kuramının güvencileştirilmesiyle yaşanmıştır. Keohane ve Nye'in (2019) klasik liberal yaklaşımı, enerji ticaretinin yarattığı karşılıklı bağımlılığı iş birliğini özendirilen ve çatışma maliyetini artıran bir barış unsuru olarak değerlendirmiştir. Bu iyimser öngörü, tarafların eşit pazarlık gücüne sahip olduğu ve ilişkiden çekilmenin her iki taraf için de benzer maliyetler taşıdığı varsayımına dayanmaktadır; ancak enerji alanında bu koşullar nadiren sağlanmaktadır (Genschel ve Zangl, 2021). Güncel çalışmalar, bu bağımlılığın her zaman simetrik olmadığını; özellikle enerji altyapılarının yarattığı kilitlenme etkisi ve yüksek ikame maliyetlerinin, taraflar arasında eşit olmayan bir kırılma dengesi ürettiğini vurgulamaktadır (Osička ve Černoch, 2021). Bu asimetri, giriş bölümünde formüle edilen temel araştırma sorusunun, yani enerji dönüşümünün güç ilişkilerini ve asimetrik karşılıklı bağımlılık yapılarını nasıl yeniden biçimlendirdiği sorusunun kavramsal zeminini oluşturmaktadır. Boru hatları, sınıvlandırılmış doğal gaz terminalleri ve nükleer santraller gibi altyapılar, onlarca yıllık kullanım ömürleriyle devletleri belirli tedarikçilere ve güzergahlara bağlamaktadır. Farrell ve Newman'ın (2021)

yazına kazandırdığı silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık tezi, bu tartışmayı bir adım ileri taşıyarak; ağların merkezinde konumlanan aktörlerin, sahip oldukları gözetim ve kesme kapasitesini stratejik bir baskı aracına dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. Drezner, Farrell ve Newman (2021), bu kapasitenin enerji alanında özellikle yoğun biçimde tezahür ettiğini ve enerji ağlarının silahlandırılmış karşılıklı bağımlılığın en görünür ve etkili sahalarından birini oluşturduğunu belirtmektedir. Bu zorlama kapasitesi, yaptırımlar, arz kesintileri ve fiyat oyunları gibi çeşitli biçimlerde somutlaşabilmekte ve bağımlı tarafın dış politika özerkliğini ciddi biçimde sınırlayabilmektedir (Drezner, 2019). Bu yaklaşım, enerji ticaretini karşılıklı kazanç alanından çıkararak, yapısal bir iktidar alanı olarak kuramlaştırması bakımından belirleyici bir kırılma noktası oluşturmaktadır.

Enerji dönüşümü yazını ise jeopolitik tartışmalara teknolojik dönüşüm ve yeni maddilik boyutunu ekleyerek tartışmayı genişletmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşmasının, fosil yakıtlara dayalı jeopolitik gerilimleri yatıştıracağı yönündeki erken dönem liberal iyimserlik, yerini giderek daha eleştirel çözümlere bırakmaktadır (Aklin ve Urpelainen, 2018). Kalantzakos (2023) ve Pitron (2020) gibi araştırmacılar, fosil yakıt bağımlılığının azaldığını ancak bunun yerini lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallere ve bu minerallerin işlendiği küresel tedarik zincirlerine dayalı yeni bağımlılıkların aldığını savunmaktadır. Bu minerallerin küresel üretiminin ve rafinasyonunun belirli ülkelerde yoğunlaşması, fosil yakıtlardan bile daha keskin bir coğrafi bağımlılık örüntüsü yaratmaktadır (International Energy Agency, 2024). Bu bulgu, giriş bölümünde ortaya konan birinci yardımcı hipotezi, yani fosil yakıtlara dayalı kaynak bağımlılığı azalırken kritik minerallere ve yeşil teknolojilere dayalı daha karmaşık bağımlılık ağlarının ortaya çıktığı hipotezini yazın düzeyinde desteklemektedir. Bu bağlamda yazın, enerji dönüşümünü bir jeopolitik boşluk olarak değil; aktörlerin, araçların ve rekabet sahalarının yer altından teknoloji laboratuvarlarına kaydığı bir yeniden yapılanma süreci olarak okumaktadır (Cherp ve Jewell, 2021). Scholten (2023), bu yeniden yapılanmanın enerji dönüşümünü teknik bir süreç olmaktan öte, uluslararası sistemin yapısal dönüşümüyle doğrudan ilişkili bir jeopolitik süreç haline getirdiğini vurgulamaktadır. Dönüşüm, jeopolitiği sona erdirmemekte; aksine güç mücadelesinin araçlarını, coğrafyasını ve oyuncularını dönüştürmektedir. Bu kuramsal çerçeve, giriş bölümünde formüle edilen enerji dönüşümünün jeopolitiği ortadan kaldırmak yerine yeni maddi temeller üzerinde yeniden ürettiği hipotezini yazın düzeyinde desteklemektedir.

Yeni uluslararası sistem bağlamında enerji jeopolitiği yazını, büyük güç rekabetinin geri dönüşü ve jeoekonomi kavramının yükselişiyle birlikte belirgin bir stratejik boyut kazanmıştır. Ikenberry (2018), liberal uluslararası

düzenin varsaydığı kurumsal iş birliği mekanizmalarının zayıfladığını ve devletlerin daha rekabetçi stratejilere yöneldiğini vurgulayarak bu dizgesel dönüşümü çerçevelemektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Avrupa Birliği arasındaki rekabet, artık yalnızca askeri denge üzerinden değil; enerji teknolojileri, standart belirleme gücü ve tedarik zinciri egemenliği üzerinden çözümlenmektedir (Goldthau ve Westphal, 2022). Blackwill ve Harris (2019), enerjinin bir ekonomik devletçilik aracı olarak, yaptırımlar, ticaret kısıtlamaları ve yatırım denetimleri aracılığıyla dış politikanın merkezine yerleştiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda devletler piyasadan çekilmek yerine; sanayi politikaları, stratejik yatırımlar, dışsıtım denetimleri ve destekler aracılığıyla enerji piyasalarına daha etkin biçimde müdahil olmaktadır (Tooze, 2022). Bu müdahale biçimi, giriş bölümünde üçüncü yardımcı hipotez olarak formüle edilen enerji alanındaki asimetrik bağımlılıkların giderek daha fazla jeoekonomik araçlarla yönetildiği öngörüsüyle örtüşmektedir. Özellikle enerji teknolojilerinin ulusal güvenlik meselesi olarak kodlanması, serbest piyasa ilkeleriyle jeopolitik öncelikler arasındaki gerilimi artırmaktadır. Yazın, bu süreçte enerji güvenliği kavramını genişleterek, onu stratejik özerklik ve teknolojik egemenlik tartışmalarıyla bütünleştirmektedir. Fishman (2025), enerji darboğazlarının, geçiş güzergahlarının ve teknoloji standartlarının denetiminin uluslararası sistemde asimetrik avantajlar ürettiğini belirterek bu bütünleştirmeyi somutlaştırmaktadır. Enerji, artık uluslararası sistemde sessiz ancak son derece etkili bir yapısal güç aracı olarak işlev görmektedir. Bu makale, söz konusu yazını dizgesel biçimde bir araya getirerek, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemdeki kurucu rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Enerji dönüşümünün jeopolitik sonuçlarını ele alan yazının önemli bir kesimi, dönüşüm sürecini çok düzeyli küresel yönetim perspektifinden çözümlenmektedir. Bu çalışmalar, enerji politikalarının artık yalnızca ulusal tercihlerle değil; Paris Anlaşması gibi uluslararası rejimler, bölgesel düzenlemeler ve küresel iklim normlarıyla biçimlendiğini vurgulamaktadır (Oberthür ve Dupont, 2021). Ulusal stratejilerle birlikte Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı gibi bölgesel girişimler ve küresel iklim rejimleri, enerji jeopolitiğinin işleyişini eşzamanlı olarak şekillendirmektedir. Newell (2021), bu çok düzeyli yapının enerji jeopolitiğini daraltılmış güvenlik analizlerinden veya salt teknik piyasa okumalarından kurtararak, küresel sistemin yapısal dönüşümünü açıklayan kuramsal bir zemine oturtmayı zorunlu kıldığını belirtmektedir. Ancak eleştirel yazın, bu yönetim mekanizmalarının güç asimetrislerinden bağımsız, tarafsız yapılar olmadığını savunmaktadır. Goldthau ve Keating (2022), standart belirleme, yeşil finansman ölçütleri ve teknoloji normlarının, teknoloji ve sermaye sahibi gelişmiş ülkelerin çıkarlarıyla uyumlu biçimde yapılandığını ileri sürmektedir. Sınırdaki karbon düzenlemeleri, sürdürülebilirlik taksonomileri

ve yeşil sanayi teşvikleri, günümüzde enerji jeopolitiğinin yumuşak ancak son derece etkili araçları haline gelmiştir (Wilson, 2022). Bu bağlamda yazın, enerji yönetişimini teknik bir eşgüdüm sahası olmaktan çıkararak; kuralların ve piyasa yapılarının güç mücadelesinin bir parçası olduğu siyasal bir alan olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu çok düzeyli yapı, giriş bölümünde vurgulanan enerji jeopolitiğinin hem kısıtlayıcı hem de dönüştürücü bir unsur olarak ele alınması gerektiği argümanını desteklemektedir.

Yazında giderek genişleyen bir diğer tartışma eksenini, enerji dönüşümünün küresel eşitsizlikler ve Küresel Güney üzerindeki etkileridir. Dönüşümün tüm taraflar için kazanım üreten bir senaryo sunduğu yönündeki liberal anlatı, yerini yapısalcı ve sömürgecilik sonrası eleştirilere bırakmaktadır. Roberts ve Parks (2020), yenilenebilir enerjiye geçişin, gelişmekte olan ülkeleri teknoloji dışalıcısı ve hammadde sağlayıcısı konumuna sabitleyerek, merkez-çevre ilişkilerini yeniden ürettiğini savunmaktadır. Bu bulgu, giriş bölümünde ikinci yardımcı hipotez olarak formüle edilen enerji dönüşümünün Küresel Güney ve Küresel Kuzey arasındaki yapısal eşitsizlikleri teknoloji sahipliği ve finansman erişimi üzerinden derinleştirdiği öngörüsünü yazın düzeyinde desteklemektedir. Pitron (2020) ise bu süreci, katma değerini Kuzey’de toplandığı, çevresel ve toplumsal maliyetlerin ise Güney’e ihraç edildiği bir yeşil sömürgecilik veya yeni çıkarmacılık biçimi olarak kavramsallaştırmaktadır. Kritik minerallerin çıkarılması, çoğu zaman çevresel tahribat ve yerel topluluklarla gerilim yaratmakta; bu gerilimler projelerin gecikmesine veya iptaline yol açabilmektedir. Çevresel standartların sıkı olduğu ülkelerde maden yatırımları zorlaşırken, üretimin çevresel ve toplumsal standartların daha düşük olduğu bölgelere kayması, etik ve siyasal tartışmaları beraberinde getirmektedir. Mitchell (2019), enerjinin yalnızca maddi bir kaynak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve güç yapılarının somutlaştığı bir alan olduğunu vurgulayarak bu eşitsizliklerin yapısal doğasını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla güncel yazın, enerji jeopolitiğini yalnızca devletler arası bir rekabet olarak değil; aynı zamanda küresel adalet ve kalkınma hiyerarşilerinin yeniden kurulduğu dizgesel bir süreç olarak okumaktadır. Bu perspektif, giriş bölümünde formüle edilen enerji dönüşümünün mevcut hiyerarşileri dönüştürmek yerine yeni biçimlerde pekiştirdiği hipotezini yazın düzeyinde temellendirmektedir.

Devletlerin enerji dönüşümü sürecindeki rolüne odaklanan çalışmalar, yazında ekonomik devletçilik kavramının yeniden yükselişine işaret etmektedir. Blackwill ve Harris (2019), devletlerin piyasadan çekilmek yerine; sanayi politikaları, stratejik yatırımlar, dışsattım denetimleri ve destekler aracılığıyla enerji piyasalarına daha etkin biçimde müdahil olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle enerji teknolojilerinin ulusal güvenlik meselesi olarak kodlanması, serbest piyasa ilkeleriyle jeopolitik öncelikler arasındaki gerilimi artırmaktadır.

Tooze (2022), devletlerin enerji dönüşümünü küresel rekabet üstünlüğü elde etmenin ve teknolojik egemenlik kurmanın bir aracı olarak kullandığını belirtmektedir. Bu süreç, enerji piyasalarını liberal serbest ticaret mantığından uzaklaştırarak daha korumacı ve devlet yönlendirmeli bir yapıya doğru sürüklemektedir. Bu dönüşüm, giriş bölümünde vurgulanan enerji kararlarının çoğu zaman ekonomik rasyonalite ile değil, stratejik rasyonalite ile alındığı argümanını desteklemektedir. Enerji alanındaki ticaret düzenlemeleri ve sınırda karbon vergisi gibi mekanizmalar, giderek daha fazla ulusal güvenlik ve stratejik özerklik gerekçeleriyle biçimlendirilmektedir. Hancock ve Allison (2020), çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler enerji alanında görünürlük kazansa da, yatırım kararlarının yönlendirilmesi ve güvenlik stratejilerinin belirlenmesinin büyük ölçüde devletlerin ekonomik devletçilik pratikleri içinde kaldığını vurgulamaktadır. Yazın bu bağlamda, enerji jeopolitiğini piyasa ve devlet arasındaki sınırların bulanıklaştığı ve ekonominin güvenlikleştirildiği bir alan olarak çözümlemektedir.

Enerji güvenliği kavramının kendisi de yazında ontolojik bir dönüşüm geçirmektedir. Bradshaw (2019) ve diğer araştırmacıların belirttiği gibi, klasik arz güvenliği ve fiyat istikrarı odaklı tanımlar, yerini çok boyutlu bir güvenlik anlayışına bırakmıştır. Cherp ve Jewell (2021), enerji dizgelerinin sayısallaşması ve elektrifikasyonu ile birlikte, siber güvenliğin, altyapı dayanıklılığının ve teknolojik bağımlılıkların güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini vurgulamaktadır. Bu genişleme, giriş bölümünde ortaya konan enerji dönüşümünün siber güvenliği arz güvenliğinin merkezine yerleştirerek tehdit algısını çeşitlendirdiği argümanı ile doğrudan örtüşmektedir. Elektrik şebekeleri siber saldırılara karşı savunmasız olduğundan, şebeke güvenliği ulusal güvenliğin merkezine yerleşmiştir. Yenilenebilir kaynakların artması, şebeke esnekliğini ve depolama kapasitesini kritik hale getirerek yeni altyapı yatırımlarını zorunlu kılmaktadır. Enerji güvenliği artık yalnızca bir kesinti riski yönetimi değil; teknolojik bağımlılıkları, finansal riskleri ve dizgesel şokları kapsayan bütüncül bir stratejik özerklik arayışıdır. Van de Graaf ve diğerleri (2022), bu bütüncül güvenlik anlayışının enerji jeopolitiğini sektörel bir inceleme alanından çıkarıp uluslararası sistemin yapısal dönüşümünü anlamak için bir çözümleyici merceğe dönüştürdüğünü belirtmektedir. Bu kavramsal genişleme, enerji jeopolitiği yazını siber güvenlik ve teknoloji çalışmalarıyla daha yoğun bir etkileşime girmeye zorlamaktadır. Ayrıca iklim değişikliğinin enerji altyapıları üzerindeki fiziksel etkileri, güvenlik tanımını çevresel riskleri de kapsayacak biçimde genişletmektedir. Bu çok boyutlu güvenlik anlayışı, giriş bölümünde ortaya konan enerjinin çok katmanlı yapısını kavramak için zorunlu bir çözümleme aracı sunmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, enerji jeopolitiği yazınının zengin ve çok boyutlu olmakla birlikte parçalı bir yapı sergilediği görülmektedir. Fosil yakıt jeopolitiği, yenilenebilir enerji geçişi, kritik mineraller ve küresel enerji yönetimi gibi alt alanlar, çoğu zaman birbirinden yalıtılmış disiplinler sınırları içinde incelenmektedir (Van de Graaf vd., 2022). Bu durum, enerjinin uluslararası sistemdeki bütüncül ve dönüştürücü rolünün yeterince kavranamamasına yol açmaktadır. Bu parçalılık, giriş bölümünde vurgulanan enerji çalışmaları yazınının genellikle teknik ve piyasa odaklı, uluslararası ilişkiler yazınının ise güvenlik odaklı ilerlemesi sorunuyla doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca yazında belirgin bir kavramsal netlik sorunu da mevcuttur; güç, bağımlılık ve dönüşüm kavramları sıklıkla kullanılmakla birlikte, bu kavramlar arasındaki nedensel mekanizmalar açık biçimde kuramlaştırılmamaktadır. Mevcut çalışmaların önemli bir kısmı betimleyici çözümlenmelerle yetinmekte, dizge düzeyinde açıklayıcı çıkarımlar üretmekte güçlük çekmektedir. Yazın genellikle ya fosil yakıt merkezli klasik jeopolitiğe ya da teknik odaklı enerji dönüşümü çalışmalarına yoğunlaşmakta; ancak asimetrik karşılıklı bağımlılık kuramını enerji dönüşümüyle dizgesel biçimde bir araya getiren çözümlenmeler sınırlı kalmaktadır. Ayrıca enerjiyi bağımsız bir sektör olmaktan çıkarıp, uluslararası sistemin güç dağılımını belirleyen yapısal bir mekanizma olarak konumlandıran kuramsal çerçevelere gereksinim duyulmaktadır (Ikenberry, 2018). Bu gereksinim, bu çalışmanın temel araştırma sorusunun ve hipotezlerinin formülasyonunu doğrudan şekillendirmiş ve makalenin disiplinlerarası sentez hedefini belirlemiştir. Bu makale, söz konusu yazın boşluğunu doldurmak amacıyla, enerji jeopolitiğini güç ilişkileri, ağsal bağımlılıklar ve dizgesel dönüşüm ekseninde bütünleştiren kapsamlı bir kuramsal model sunmayı hedeflemektedir.

Enerji jeopolitiği yazınında dikkat çeken bir diğer belirgin eğilim, teknolojik dönüşüm ile güç ilişkileri arasındaki bağın giderek daha fazla vurgulanmasıdır. Yenilenebilir enerji teknolojileri, depolama dizgeleri ve sayısal altyapılar, enerjinin maddi boyutunu dönüştürürken jeopolitik hesapları da kökten yeniden biçimlendirmektedir. Yazın, teknolojiye erken erişim sağlayan ve standartları belirleyen aktörlerin, yalnızca pazar payı değil, yapısal bir üstünlük elde ettiğini göstermektedir (Meckling, 2019). Güneş paneli, rüzgâr türbini, dönüştürücü ve yazılım gibi bileşenler, enerji üretiminin kritik parçalarıdır ve bu bileşenlerin üretimi ile standartları belirli ülkelerde yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma, giriş bölümünde vurgulanan fosil yakıt döneminin kaynak sahipliği temelli güç tanımının, yeni dönemde kritik düğüm denetimi ve dizgesel esneklik temelli bir güç tanımına evrildiği argümanını somutlaştırmaktadır. Bu durum, enerjiyi yalnızca doğal kaynaklara dayalı bir rekabet alanı olmaktan çıkararak, teknolojik yetkinlik ve tedarik zinciri egemenliği mücadelesine

dönüştürmektedir. Ancak birçok çalışma, teknolojik dönüşümü hâlâ yansız bir ilerleme süreci olarak ele almakta ve bu sürecin yarattığı yeni güç asimetrisini yeterince sorunsallaştırmamaktadır. Oysa enerji teknolojilerinin mülkiyeti, finansmanı ve fikri mülkiyet hakları, küresel hiyerarşilerle doğrudan bağlantılıdır (Goldthau ve Keating, 2022). Teknolojiye sahip olan aktörler, standart belirleme gücüyle piyasaları ve ilişkileri biçimlendirebilmekte; bu da enerji jeopolitiğinin artık kaynağa sahip olmak kadar teknolojiye ve standarda sahip olmak üzerinden de okunmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda teknoloji, enerji jeopolitiğinin yeni ancak kuramsal olarak yeterince derinleştirilmemiş bir boyutunu oluşturmaktadır.

Yazındaki bir başka kritik tartışma eksenini, enerji jeopolitiği ile iklim politikaları arasındaki ilişkinin doğasına odaklanmaktadır. Bazı liberal kurumsalcı çalışmalar, iklim rejimlerini jeopolitikten bağımsız, küresel kamusal yararı hedefleyen normatif yapılar olarak ele alırken; gerçekçi ve eleştirel yaklaşımlar bu rejimlerin de güç ilişkilerinden azade olmadığını savunmaktadır (Eckersley, 2020). İklim değişikliği, enerji üretim ve tüketim biçimlerinin köklü biçimde dönüşmesini zorunlu kılarken, bu dönüşüm jeopolitik çıkarlarla her zaman uyumlu ilerlemez. Bu gerilim, giriş bölümünde vurgulanan enerji jeopolitiğinin süreklilik ve dönüşüm unsurlarını birlikte barındırdığı argümanını iklim politikaları bağlamında somutlaştırmaktadır. Devletler bir yandan emisyon azaltım taahhütleri verirken, diğer yandan enerji güvenliğini riske atmamak ister; bu ikili baskı, enerji politikalarında çelişkili kararlar doğurabilmektedir. İklim politikaları çerçevesinde geliştirilen sınırdaki karbon düzenlemeleri, yeşil sanayi teşvikleri ve sürdürülebilirlik taksonomileri, günümüzde enerji jeopolitiğinin yumuşak ancak etkili araçları haline gelmiştir (Wilson, 2022). Yazın, bu araçların ticaret akışlarını ve rekabet dinamiklerini yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Ancak bu dönüşüm, çoğu zaman enerji güvenliği yazını ile iklim yönetişimi yazını arasında kopuk biçimde, ayrı silolarda ele alınmaktadır. Bu ayrışma, enerji dönüşümünün dizgesel etkilerinin bütüncül biçimde kavranmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu yazınları ortak bir çözümleyici çerçevede buluşturarak, iklim politikalarını jeopolitik bir değişken olarak modele dahil etmektedir.

Batarya teknolojileri, enerji jeopolitiği yazınında giderek daha belirgin bir konum edinmektedir. Bataryalar, elektrikli ulaşımın ve yenilenebilir enerji bütünleşmesinin temelini oluşturmakta; hem mineral erişimine hem de ileri teknolojiye dayanmaktadır. Batarya kapasitesine sahip ülkeler, enerji dizgelerinde esneklik kazanmakta; bu esneklik arz güvenliğini ve krizlere dayanıklılığı artırmaktadır. Bu esneklik kapasitesi, giriş bölümünde vurgulanan alternatiflere erişim kapasitesi, teknolojik yetkinlik ve finansal ağlara dahil olma düzeyinin bağımlılığın niteliğini ve kırılabilirlik derecesini belirlediği

argümanı ile doğrudan örtüşmektedir. Ancak batarya teknolojisinde geri kalmak, enerji dönüşümünde de geri kalmak anlamına gelebilmekte ve yeni bir teknolojik bölünme yaratabilmektedir. Devlet destekleri, araştırma-geliştirme yatırımları ve ölçek ekonomileri bu alanda belirleyici olmaktadır. Benzer biçimde hidrojen teknolojileri de enerji jeopolitiğinde yeni bir umut ve belirsizlik alanı yaratmaktadır. Hidrojen, enerji taşıyıcısı olarak uzun vadeli depolama ve sanayi karbonsuzlaşması için potansiyel sunmakta; ancak üretimi, altyapısı ve maliyeti açısından hâlâ önemli güçlükler barındırmaktadır. Yergin (2020), bu teknolojilerin enerji jeopolitiğinin geleceğini biçimlendiren kritik değişkenler olduğunu ve petrol varillerinin yerini lityum bataryaları ile nadir toprak elementlerinin aldığını vurgulamaktadır. Hidrojen üretimi için gerekli elektrik, su ve altyapı belirli coğrafyalarda üstünlük yaratabilmekte ve yeni dışsarıcı ile dışarıcı rolleri doğurmaktadır. Hidrojen ticaretinin hangi standartlar ve fiyatlandırma mekanizmalarıyla yürütüleceğinin henüz belirsiz olması, yoğun bir standart rekabeti yaratmaktadır. Yazın, bu teknolojilerin enerji jeopolitiğinin geleceğini biçimlendiren kritik değişkenler olduğunu vurgulamaktadır.

Bölgesel farklılıklar, enerji jeopolitiği yazınında giderek daha fazla önem kazanan bir diğer boyutu oluşturmaktadır. Avrupa'da enerji jeopolitiği büyük ölçüde düzenleyici güç, piyasa bütünleşmesi ve normatif çerçeveler üzerinden biçimlenirken; Asya-Pasifik bölgesinde devlet merkezli, arz güvenliği odaklı ve daha rekabetçi bir yapı egemendir (Osička ve Černoch, 2021). Buna karşılık Orta Doğu ve Avrasya gibi kaynak zengini bölgelerde enerji, rejim güvenliği ve rant dağıtımıyla iç içe geçmiş klasik bir güç unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bölgesel çeşitlilik, giriş bölümünde vurgulanan enerji jeopolitiğinin küresel bir dizge içinde işlese de bölgesel alt dizgelerin dinamikleriyle yeniden üretildiği argümanını ampirik düzeyde desteklemektedir. Yazın, enerji dönüşümünün bu bölgesel farkları ortadan kaldırmadığını; aksine her bölgenin kendi altyapı kapasitesine ve kaynak yapısına göre farklı jeopolitik geçiş yolları izlediğini göstermektedir. Bu durum, küresel enerji yönetiminde tek sesliliğin neden zor olduğunu ve evrensel çözüm önerilerinin neden dirençle karşılaştığını açıklamaktadır (Bradshaw, 2019). Ayrıca iklim değişikliği nedeniyle buzların geri çekilmesi, Kuzey Kutup Bölgesi gibi yeni alanların açılmasını gündeme getirmekte; bu durum kıyıdaş ülkeler arasında yetki alanı tartışmalarını artırabilmektedir. Enerji jeopolitiği, küresel bir dizge içinde işlese de bölgesel alt dizgelerin dinamikleriyle yeniden üretilmektedir.

Yazında belirgin biçimde öne çıkan bir diğer konu, enerji jeopolitiğinin çok aktörlü yapısıdır. Enerji alanı, yalnızca devlet merkezli bir okumaya indirgenemez; uluslararası örgütler, bölgesel topluluklar, enerji şirketleri, yatırım fonları ve kredi derecelendirme kuruluşları bu alanda etkindir. Ancak

bu çalışma, giriş bölümünde vurgulanan devletlerin hâlâ stratejik karar alıcı ve dizge kurucu aktörler olduğu varsayımını korumakta; çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütler görünürlik kazansa da yatırım kararlarının yönlendirilmesi ve güvenlik stratejilerinin belirlenmesinin büyük ölçüde devletlerin pratikleri içinde kaldığını kabul etmektedir. Enerji piyasalarında işlem yapan büyük ticaret şirketleri, lojistik ve finans üzerinden fiili güç üretebilmektedir. Şehirler ve yerel yönetimler bile enerji verimliliği, yerel üretim ve şebeke yatırımlarıyla enerji güvenliğinin bir parçası haline gelmiştir. Rafineri kümeleri, petrokimya tesisleri ve büyük enerji ticaret merkezleri çoğunlukla belirli kentlerde yoğunlaşmakta; bu kentler enerji akışının finansal ve lojistik merkezleri işlevini üstlenmektedir. Medya ve kamuoyu da kriz anlarında karar alıcıların manevra alanını daraltabilmekte veya genişletebilmektedir. Bu nedenle yazın, klasik devletler arası rekabet anlatısını korurken, karmaşık yönetim ağlarını da hesaba katmaktadır. Ancak bu çok aktörlü yapıya karşın, stratejik kararların ve güvenlik önceliklerinin belirlenmesinde devletlerin hâlâ merkezi konumda olduğu kabul edilmektedir (Hancock ve Allison, 2020). Bu çalışma, devletlerin sistem kurucu aktörler olduğu varsayımını korurken, çok aktörlü yapının yarattığı karmaşıklığı da çözümlenmeye dahil etmektedir.

Bu çalışmanın yazındaki özgül konumu ve temel katkısı, enerji jeopolitiğini yeni uluslararası sistemin yapısal dönüşümü bağlamında, asimetrik karşılıklı bağımlılık merceğinden okumasıdır. Enerji, burada ne yalnızca ticari bir sektör ne de dar anlamda bir güvenlik meselesi olarak görülmektedir. Aksine enerji; güç ilişkilerinin, ekonomik ağların ve teknolojik dönüşümün kesişim noktasında yer alan, dizge kurucu bir unsur olarak kavramsallaştırılmaktadır (Strange, 2019). Bu kavramsallaştırma, giriş bölümünde ortaya konan enerjinin dış politikanın basit bir enstrümanı veya sektörel bir başlık olarak değil, uluslararası siyaseti yapılandıran bir taşıyıcı mekanizma ve dizgesel bir değişken olarak konumlandırılması yaklaşımıyla tam bir uyum içindedir. Farrell ve Newman'ın (2021) geliştirdiği ağsal güç yaklaşımı, bu dizgesel rolü açıklamak için merkezi bir çözümleyici araç sunmaktadır. Bu yaklaşım, enerji alanındaki karşılıklı bağımlılıkların neden bazı aktörler için stratejik üstünlük, bazıları için ise yapısal kırılganlık yarattığını açıklamaya olanak tanımaktadır. Yazında bu çerçevenin enerji dönüşümüyle bütünleştirilmesi henüz sınırlıdır. Bu sınırlılık, makalenin temel özgün katkısını oluşturmakta ve enerji dönüşümünü jeopolitiğin sonu veya barışçıl bir geçiş olarak değil, jeopolitiğin dönüşümü ve dizgesel bir yeniden yapılanma süreci olarak kavramsallaştırma hedefini belirlemektedir. Bu makale, söz konusu bütünleştirmeyi dizgesel biçimde gerçekleştirerek, enerji jeopolitiği yazınına kuramsal bir tutarlılık kazandırmayı amaçlamaktadır. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve hipotezler, bu yazın boşluğunu doldurmaya yönelik olarak tasarlanmıştır.

Sonuç olarak bu yazın taraması, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemde merkezi bir çözümleyici kategori olduğunu doğrulamakla birlikte, mevcut yaklaşımların dönüşümün karmaşıklığını açıklamakta yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Geleneksel jeopolitik, teknolojiyi ve piyasaları göz ardı ederken; teknik odaklı geçiş yazını, güç mücadelesini yeterince dikkate almamaktadır. Bu iki yaklaşımın sentezlenmesi gerekliliği, giriş bölümünde vurgulanan disiplinlerarası çerçeve ihtiyacını ve uluslararası ilişkiler, uluslararası politik ekonomi ve enerji çalışmaları yazınlarını bir araya getiren nitel ve kavramsal araştırma tasarımının temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma, yazındaki bu boşluğu doldurmak üzere enerji jeopolitiğini güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve dizgesel yeniden yapılanma ekseninde yeniden kurgulamaktadır. Enerji, burada yalnızca kriz anlarında beliren bir olgu olarak değil; uluslararası sistemin gündelik işleyişinde güç hiyerarşilerini belirleyen, ağları yapılandıran ve devlet davranışlarını kısıtlayan kalıcı bir dizge özelliği olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, enerji güvenliği tartışmalarını daraltılmış arz güvenliği perspektifinden çıkararak, küresel düzenin yapısal çözümlemesi zeminine taşımayı hedeflemektedir. Yazından elde edilen bulgular ve belirlenen eksiklikler, makalenin kuramsal çerçevesinin inşası için sağlam bir zemin sunmaktadır. Bir sonraki bölümde, bu yazın eleştirisinden hareketle, çalışmanın kuramsal iskeleti ayrıntılı biçimde geliştirilecek ve enerji jeopolitiği, yeni uluslararası sistemin dönüşümünü açıklayan bütüncül bir model içinde ele alınacaktır.

3. TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, enerji jeopolitiğini yeni uluslararası sistemin yapısal dönüşüm süreçleri içinde kavrayıp açıklamayı amaçlayan bütüncül ve disiplinlerarası bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Bu kuramsal konum, post-pozitivist bir epistemolojik zemine dayanmakta ve enerji olgusunu yalnızca ölçülebilir maddi değişkenler üzerinden değil, aynı zamanda anlamlandırma, söylem ve kurumsal pratikler üzerinden de kavramayı hedeflemektedir (Mitchell, 2019). Enerji, bu çerçevede yalnızca neo-klasik iktisadın öngördüğü bir üretim girdisi ya da klasik jeopolitiğin vurguladığı dar kapsamlı bir stratejik emtia olarak değerlendirilmemektedir. Aksine enerji; uluslararası sistemde güç ilişkilerinin üretildiği, dağıtıldığı ve yeniden yapılandırıldığı, sistemin işleyiş mantığını belirleyen kurucu bir mekanizma ve ara yüz olarak kavramsallaştırılmaktadır (Strange, 2019). Bu kuramsal konumlandırma, giriş bölümünde ortaya konan enerjinin dış politikanın basit bir aracı veya sektörel bir başlık olarak değil, uluslararası siyaseti yapılandıran bir taşıyıcı mekanizma ve dizgesel değişken olarak ele alınması yaklaşımıyla doğrudan örtüşmektedir. Uluslararası Politik Ekonomi ve yapısalcı kuramların

ağsal güç tartışmalarıyla kesişen bu yaklaşım, klasik gerçekçiliğin askeri güç ve devlet odaklı çözümlerini aşmaktadır. Özellikle küresel üretim, ticaret ve finans ağlarının derinleştiği bir dizgede enerji, bu ağların işleyişini olanaklı kılan stratejik bir altyapı unsurudur (Cox, 2019). Enerji sistemleri, maddi kapasite ile kurumsal düzenlemelerin kesiştiği alanlar olarak güç ilişkilerini somutlaştırmaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, bu çalışmada dizgesel bir çözümlene düzeyinde; enerjiye erişim ile dizgeyi yönetme kapasitesi arasındaki etkileşim üzerinden okunmaktadır. Bu kuramsal tercih, enerji jeopolitiğini dar bir güvenlik çalışması alanından çıkararak, uluslararası siyasal ekonominin yapısal çözümlerine taşımaktadır (Dannreuther, 2018).

Kuramsal çerçevenin temel kavramlarından ilki güç kavramıdır ve bu kavram, klasik askeri kapasite veya kaynak sahipliği tanımlamasının ötesinde, ilişkisel ve yapısal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Güç, burada aktörlerin diğer aktörlerin tercihlerini, maliyet hesaplarını ve hareket alanlarını etkileme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Bu tanım, Baldwin'ın (2020) ekonomik devletçilik yazınında geliştirdiği güç kavramsallaştırmasıyla da uyumludur; buna göre güç, yalnızca zorlama değil, aynı zamanda gündem belirleme ve tercih biçimlendirme kapasitesini de içermektedir. Enerji, bu etkileme kapasitesinin üretildiği başlıca alanlardan birini oluşturmaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan enerji arzına, kritik altyapılara ve finansman mekanizmalarına erişim ile devletlerin dış politika tercihlerini doğrudan biçimlendirmesi savı, bu kuramsal güç tanımlamasıyla doğrudan ilişkilidir. Enerji arzını, kritik iletim darboğazlarını veya fiyatlama mekanizmalarını denetleyen aktörler, doğrudan askeri güç kullanmaksızın rakiplerinin seçeneklerini kısıtlayarak önemli stratejik üstünlükler elde edebilmektedir (Goldthau, 2018). Enerji gücü bu çerçevede yalnızca bir kaynağa sahip olmak değil; o kaynağın akışını, kurallarını ve kritik düğümlerini belirleme yeteneği olarak kuramlaştırılmaktadır. Strange'ın (2019) yapısal güç kavramsallaştırması, bu yeteneğin oyunun kurallarını belirleme kapasitesi olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla enerji gücü, erişim ile denetim kapasitelerinin birleşimiyle oluşan ve devletlerin stratejik manevra alanlarını doğrudan etkileyen dinamik bir kaldıraç olarak işlemektedir. Colgan'ın (2021) kısmi hegemonya kavramsallaştırması, bu güç biçiminin tam bir egemenlik gerektirmediğini, kritik düğümlerin denetiminin yeterli olduğunu göstermektedir.

Kuramsal çerçevenin ikinci temel bileşeni, asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramıdır. Klasik liberal karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, devletler arasındaki yoğun ekonomik bağların çatışmayı azaltıcı ve iş birliğini artırıcı etkisine vurgu yapmıştır (Keohane ve Nye, 2019). Ancak bu çalışma ve güncel yazın, söz konusu bağımlılık ilişkilerinin nadiren simetrik olduğunu ve taraflar için farklı maliyetler ürettiğini savunmaktadır. Bu kuramsal konum, liberal

kurumsalcılığın iyimser varsayımlarına yönelik önemli bir eleştiri içermektedir; zira enerji alanında tarafların ilişkiden çekilme maliyetleri ve alternatiflere erişim kapasiteleri büyük ölçüde eşitsizdir (Dannreuther, 2018). Literatür taraması bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınan silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, küresel ağların merkezinde yer alan aktörlerin bu asimetriyi stratejik bir baskı ve gözetim aracına dönüştürebildiğini ortaya koymaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Enerji alanı, bu dinamiğin en belirgin biçimde gözlemlendiği, altyapıların yarattığı kilitlenme etkisi nedeniyle bağımlılığın kolayca kırılmadığı bir sektördür (Osicka ve Černoch, 2021). Giriş bölümünde belirtildiği üzere, boru hatlarına bağımlı olan bir devlet ile bu hatları denetleyen devlet arasındaki ilişki, söz konusu asimetrinin somut bir örneğidir. Bu durum, bazı aktörlerin enerji ilişkilerini bir zorlama aracı olarak kullanabilmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, enerji jeopolitiğini karşılıklı faydadan ziyade, asimetrik kırılmalıkların yönetimi üzerinden açıklamaktadır. Drezner'in (2019) yaptırımlar paradoksu çözümlemesi, bu asimetrik yapının nasıl stratejik bir silaha dönüştürülebildiğini ampirik düzeyde göstermektedir.

Enerji dönüşümü süreci, kuramsal çerçevenin üçüncü ana boyutunu oluşturmaktadır ve bu süreç, çalışmada liberal varsayımların aksine jeopolitiğin sonu olarak değil, jeopolitiğin dönüşümü ve maddi temellerin yer değiştirmesi olarak ele alınmaktadır. Giriş bölümünde kapsamlı biçimde tartışıldığı üzere, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşması ilk bakışta fosil yakıtlara dayalı coğrafi bağımlılıkları azaltan bir gelişme gibi görünmektedir. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (2019) enerji dönüşümünün jeopolitiğine ilişkin raporu, bu iyimser beklentinin ampirik karşılığının sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yazın ve ampirik veriler, bu dönüşümün lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri gibi kritik mineraller ile teknoloji tedarik zincirleri üzerinden yeni, karmaşık ve yoğun bağımlılık biçimleri yarattığını göstermektedir (Kalantzakos, 2023). Kuramsal açıdan bu durum, bağımlılığın ortadan kalkmadığı, yalnızca biçim ve araç değiştirdiği bir yeniden yapılanma sürecine işaret etmektedir (Cherp ve Jewell, 2021). Literatür taramasında vurgulanan kritik mineral coğrafyasının fosil yakıtlardan bile daha keskin bir yoğunlaşma örüntüsü sergilemesi, bu kuramsal çıkarımı desteklemektedir. Enerji dönüşümü, mevcut asimetrik bağımlılıkların ve güç hiyerarşilerinin yeni teknolojik zeminlerde yeniden üretilmesi sürecidir. Bu kavramlaştırma, çalışmanın temel argümanlarından birini oluşturan enerji dönüşümünün jeopolitiğin sonu değil, araçlarının, coğrafyasının ve aktörlerinin yeniden tanımlandığı dizgesel bir yeniden yapılanma olduğu savını kuramsal düzeyde temellendirmektedir. Hafner ve Tagliapietra'nın (2020) küresel enerji dönüşümünün jeopolitiği üzerine derlemesi, bu kuramsal yaklaşımı destekleyen kapsamlı ampirik kanıtlar sunmaktadır.

Bu kuramsal çerçeve, tek bir kurama saplanmak yerine; Gerçekçilik, Liberal Kurumsalcılık ve Eleştirel Politik Ekonomi yaklaşımlarını bütünleştiren kuramsal çoğulculuk ilkesine dayanmaktadır. Bu çoğulcu yaklaşım, tek bir kuramsal merceğin enerji jeopolitiğinin karmaşıklığını kavramakta yetersiz kalacağı varsayımına dayanmaktadır; her kuramsal gelenek, olgunun farklı bir boyutunu aydınlatmaktadır (Scholten, 2023). Gerçekçi yaklaşım, enerji kaynakları ve altyapıları üzerinden sürdürülen devlet merkezli güç mücadelesini ve güvenlik ikilemini açıklamak için gerekli zemini sunmaktadır (Waltz, 2018). Liberal kurumsalcılık, enerji piyasalarında iş birliği, karşılıklı bağımlılık ve uluslararası rejimlerin rolünü anlamlandırmaktadır. Eleştirel politik ekonomi bakış açısı ise enerji ilişkilerinin tarihsel, yapısal ve eşitsizlik üreten boyutlarını, merkez-çevre ilişkileri bağlamında görünür kılmaktadır (Cox, 2019). Literatür taramasında tartışılan küresel adalet ve kalkınma hiyerarşilerinin dönüşüm sürecinde nasıl yeniden tesis edildiği meselesi, bu eleştirel bakış açısının analitik gücünü ortaya koymaktadır. Bu çalışma, söz konusu yaklaşımları birbirini dışlayan değil, enerji jeopolitiğinin farklı katmanlarını açıklayan bütünleştirici çerçeveler olarak değerlendirmektedir. Güvenlik, piyasa ve yapısal eşitsizlik boyutları, bu kuramsal sentezle birlikte kavranmaktadır. Dolayısıyla enerji, yeni uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasında merkezi bir kuramsal kategori olarak konumlandırılmaktadır. Ancak bu kuramsal çoğulculuğun bir sınırlılığı, farklı ontolojik ve epistemolojik varsayımları bir arada tutmanın yarattığı gerilimdir; bu çalışma söz konusu gerilimi, her yaklaşımı belirli analitik sorulara yönlendirerek yönetmektedir.

Enerji jeopolitiğini açıklamak için jeoekonomi kavramı, bu kuramsal çerçevenin vazgeçilmez bir tamamlayıcısı olarak öne çıkmaktadır. Jeoekonomi, en yalın tanımıyla ekonomik araçların stratejik ve jeopolitik amaçlarla kullanıldığı bir güç biçimini ifade etmektedir (Blackwill ve Harris, 2019). Giriş bölümünde vurgulanan ekonomik araçların giderek artan biçimde jeoekonomik birer araç olarak işlevselleştirildiği tespitiyle doğrudan örtüşen bu kavram, enerji alanında ticaret kısıtlamaları, yaptırımlar, yatırım denetimleri ve teknoloji aktarımı politikaları üzerinden somutlaşmaktadır. Baldwin'ın (2020) ekonomik devletçilik üzerine güncellenmiş çalışması, bu araçların tarihsel kökenlerini ve günümüzdeki dönüşümünü kapsamlı biçimde çözümlemektedir. Enerji piyasaları, bu bağlamda klasik liberalizmin varsaydığı serbest rekabet alanları olmaktan ziyade, devletlerin stratejik müdahalelerine açık karma alanlar olarak işlemektedir. Literatür taramasında ele alınan büyük güçler arasındaki rekabetin artık yalnızca askeri denge üzerinden değil, enerji teknolojileri, standart belirleme gücü ve tedarik zinciri egemenliği üzerinden yürütüldüğü bulgusu, bu kuramsal yaklaşımı desteklemektedir (Tooze, 2022). Söz konusu gelişme, enerji jeopolitiğinin askeri olmayan ancak yıkıcı etkiler doğurabilen araçlar

üzerinden sürdürülen bir güç mücadelesine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Kuramsal açıdan bu durum, enerjiyi yumuşak güç ile sert güç arasındaki gri bir alana yerleştirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, enerji jeopolitiğini jeoekonomik güç biçimleri ve ekonomik devletçilik pratikleri üzerinden çözümlemektedir. Fishman'ın (2025) darboğazlar üzerine çalışması, bu jeoekonomik güç biçimlerinin somut işleyişini güncel örneklerle ortaya koymaktadır.

Enerji ağları ve altyapıları, kuramsal çerçevenin yapısal boyutunu oluşturmakta ve enerji jeopolitiğinin maddi temelini somutlaştırmaktadır. Küresel enerji sistemleri, üretim sahalarından tüketim merkezlerine uzanan boru hatları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ve elektrik şebekelerinden oluşan karmaşık ağlar üzerinden işlemektedir. Bu ağların maddi altyapısı, Mitchell'ın (2019) karbon demokrasisi kavramlaştırmasında vurguladığı üzere, yalnızca teknik değil aynı zamanda siyasal bir yapıdır; enerji akışlarının fiziksel coğrafyası, iktidar ilişkilerini somutlaştırmaktadır. Bu ağların denetimi, yapısal güç kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır (Strange, 2019). Yapısal güç, aktörlerin yalnızca bir eylemi gerçekleştirme değil, oyunun kurallarını belirleme kapasitesine işaret etmektedir. Giriş bölümünde belirtilen altyapıların yalnızca teknik tesisler değil, aynı zamanda siyasi nüfuz alanlarının somutlaştığı stratejik varlıklar olduğu tespiti, bu kuramsal yaklaşımla doğrudan örtüşmektedir. Enerji alanında bu kapasite; fiyatlandırma mekanizmaları, piyasa standartları, teknik kurallar ve kritik darboğazların denetimi üzerinden somutlaşmaktadır (Goldthau ve Westphal, 2022). Ağ merkezlerinde yer alan aktörler, enerji akışlarını doğrudan kesmeden bile erişim koşullarını değiştirerek önemli bir etki yaratabilmektedir. Ağ temelli güç yaklaşımı, bu dinamiği açıklamak için merkezi bir kuramsal araç sunmaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Dolayısıyla bu çalışma, enerji ağlarını asimetrik bağımlılıkların kurumsallaştığı yapılar olarak ele almakta; böylece enerji jeopolitiği yalnızca kriz anlarında değil, ağların gündelik işleyişinde de çözümlenmektedir.

Enerji dönüşümü sürecinde devletlerin rolü, kuramsal çerçevenin kritik bir bileşenini oluşturmakta ve devletin geri dönüşü ile yeşil sanayi politikaları çerçevesinde kuramlaştırılmaktadır. Devletler, neoliberal dönemin öngördüğü gibi enerji piyasalarından geri çekilmek bir yana, dönüşüm sürecinde daha seçici, stratejik ve yönlendirici müdahalelerde bulunmaktadır (Newell, 2021). Hochstetler'ın (2020) enerji dönüşümünün siyasal ekonomisi üzerine çalışması, devlet müdahalesinin biçimlerini ve sonuçlarını karşılaştırmalı bir çerçevede çözümlemektedir. Literatür taramasında tartışılan ekonomik devletçilik kavramının yeniden yükselişi, bu kuramsal yaklaşımı desteklemektedir. Yenilenebilir enerji teknolojileri, batarya üretimi ve hidrojen altyapıları, ulusal rekabetçiliğin ve stratejik özerkliğin temel unsurları olarak sanayi politikalarının merkezine yerleştirilmektedir. Bu durum, serbest piyasa temelli enerji

dönüşümü anlatılarıyla önemli bir gerilim yaratmaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan devletlerin piyasadan çekilmek yerine yatırımları yönlendirme ve güvenlik stratejilerini belirleme pratikleri içinde kaldığı tespiti, bu kuramsal konumlandırmayı doğrulamaktadır. Kuramsal açıdan bu gelişme, devlet-piyasa ilişkilerinin yeniden tanımlandığı ve devlet kapasitesinin enerji üzerinden yeniden inşa edildiği bir sürece işaret etmektedir (Genschel ve Zangl, 2021). Dolayısıyla bu çalışma, enerji dönüşümünü salt teknolojik bir süreç olarak değil, devletin ekonomiyi güvenleştirdiği bir alan olarak ele almakta ve böylece enerji jeopolitiği, küreselleşme sonrası dönemin devlet merkezli yönelimlerini açıklayan bir saha olarak konumlandırılmaktadır.

Çok düzeyli yönetim yaklaşımı, enerji jeopolitiğinin yalnızca klasik devletler arası bir oyun olmadığını, aynı zamanda ulusüstü ve alt-ulusal düzeylerde de biçimlendiğini ortaya koymaktadır. Enerji politikaları, ulusal stratejilerle birlikte Avrupa Birliği gibi bölgesel düzenlemeler ve Paris Anlaşması gibi küresel kurallar tarafından belirlenmektedir (Oberthür ve Dupont, 2021). Colgan, Keohane ve Van de Graaf'ın (2022) küresel enerji yönetişimi üzerine derlemesi, bu çok düzeyli yapının karmaşıklığını ve iç gerilimlerini kapsamlı biçimde çözümlenmektedir. Literatür taramasında ayrıntılı biçimde ele alınan enerji yönetişiminin güç asimetrislerinden bağımsız, yansız yapılar olmadığı; aksine standart belirleme ve yeşil finansman ölçütlerinin teknoloji ve sermaye sahibi gelişmiş ülkelerin çıkarlarıyla uyumlu biçimde yapılandığı tespiti, bu kuramsal yaklaşımın eleştirel boyutunu güçlendirmektedir. Özellikle Avrupa Birliği gibi aktörler, enerji alanında düzenleyici güç kullanarak sınırları aşan bir jeopolitik etki yaratabilmektedir. Bu durum, klasik egemenlik anlayışlarını zorlayan yeni bir güç biçimine işaret etmektedir. Kuramsal açıdan bu gelişme, gücün tek bir merkezde toplanmadığı, çok katmanlı ve dağıntık bir yapıya işaret etmektedir (Van de Graaf ve diğerleri, 2022). Kentler ve yerel yönetimler dahi enerji tüketim tercihleri üzerinden küresel talebi etkileyebilmektedir. Bu çalışma, enerji jeopolitiğini çok düzeyli yönetim bakışıyla ele alarak devlet merkezli çözümlenmeleri bütünlükte ve güç ilişkilerinin kurumsal katmanlarını görünür kılmaktadır.

Bu kuramsal çerçevede enerji dönüşümü, uluslararası sistemde bir dizgesel yeniden yapılandırma anı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Tarihsel sosyoloji ve uluslararası ilişkiler kuramları, kömürden petrole geçiş gibi büyük enerji dönüşümlerinin küresel güç dengelerinde ve egemenlik yapılarında köklü değişimlere yol açtığını göstermektedir (Ikenberry, 2018). Araújo'nun (2022) enerji dönüşümleri el kitabı, bu tarihsel örüntüleri ve günümüz dönüşümüyle karşılaştırmalı bir çerçeve sunmaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan enerji dönüşümünün jeopolitiğin sonu değil, araçlarının, coğrafyasının ve aktörlerinin yeniden tanımlandığı dizgesel bir yeniden yapılanma süreci olduğu tespiti, bu

kuramsal kavramsallaştırmayla doğrudan örtüşmektedir. Günümüzde yaşanan enerji dönüşümü de benzer biçimde, fosil yakıt çağının güç hiyerarşilerini sarsma ve yeni kazananlar ile kaybedenler yaratma gizilgücüne sahiptir. Ancak yazın, bu dönüşümün kendiliğinden daha eşitlikçi veya barışçıl bir dizge üretmediğini göstermektedir (Roberts ve Parks, 2020). Aksine dönüşüm, teknoloji sahipliği ve finansmana erişim üzerinden yeni eşitsizlikler üretmektedir. Literatür taramasında tartışılan yeşil sömürgecilik veya yeni çıkarmacılık biçimleri, bu kuramsal öngörüğü ampirik düzeyde desteklemektedir. Kuramsal açıdan bu durum, süreklilik ile kopuş dinamiklerinin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, enerji dönüşümünü ne bütünüyle devrimci ne de bütünüyle statükocu bir süreç olarak görmek; bu ikili dinamiğin somutlaştığı bir alan olarak çözümlenmektedir.

Bu çalışmada geliştirilen kuramsal çerçeve, enerji jeopolitiğini tekil değişkenler üzerinden değil, ilişkisel ve dizgesel bir bütünlük içinde ele almaktadır. Güç, bağımlılık ve dönüşüm kavramları, birbirinden bağımsız çözümlenici kategoriler olarak değil, karşılıklı etkileşim içinde işleyen süreçler olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişkisel ontoloji, enerji jeopolitiğini durağan bir yapıdan ziyade, sürekli yeniden üretilen dinamik bir süreç olarak kavramayı olanaklı kılmaktadır (Bradshaw, 2019). Enerji sistemleri, bu süreçlerin somutlaştığı maddi ve kurumsal zeminlerdir. Giriş bölümünde ortaya konan enerjinin uluslararası sistemde oyunun kurallarını belirleme kapasitesi taşıyan yapısal bir güç unsuru olduğu tespiti, bu ilişkisel kuramsal yaklaşımı desteklemektedir. Enerji jeopolitiği bu nedenle yalnızca aktörlerin niyetleriyle değil, aynı zamanda altyapılar, piyasalar ve kurallar aracılığıyla yapılandırılmaktadır (Strange, 2019). Kuramsal açıdan bu yaklaşım, aktör merkezli çözümlenmelerin sınırlılıklarını aşmayı amaçlamaktadır. Enerji alanındaki güç ilişkileri, çoğu zaman görünmeyen yapısal mekanizmalar üzerinden işlemektedir. Bu çalışma, söz konusu mekanizmaları görünür kılmayı ve enerji jeopolitiğini dizgenin derin yapılarıyla ilişkilendirmeyi hedeflemektedir. Böylece enerji, kriz anlarında beliren geçici bir olgu olmaktan çıkarılarak, dizgenin sürekli işleyen bir özelliği olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Bu kuramsal çerçeve, enerji dönüşümünü uluslararası dizgenin yeniden yapılanma süreçleriyle ilişkilendirmekte ve tarihsel bir derinlik sunmaktadır. Tarihsel olarak enerji sistemlerindeki büyük dönüşümler, küresel güç dengelerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Kömürden petrole geçiş, yirminci yüzyılın jeopolitiğini ve ittifak yapılarını derinden etkilemiştir (Yergin, 2020). Grubler, Wilson ve Nemet'in (2021) düşük karbonlu dönüşüm üzerine derlemesi, bu tarihsel dönüşümlerin dinamiklerini ve günümüz dönüşümüyle benzerliklerini ve farklılıklarını karşılaştırmalı biçimde çözümlenmektedir. Literatür taramasında tartışılan klasik yaklaşımların enerjiji sabit coğrafi kaynaklara dayalı ve görece

durağan bir yapı olarak okuma eğiliminin yetersizliği, bu tarihsel perspektifle daha iyi anlaşılmaktadır. Benzer biçimde günümüzde yaşanan enerji dönüşümü de yeni bir jeopolitik düzenin maddi temelini oluşturmaktadır. Ancak bu dönüşüm, önceki örneklerden farklı olarak çok daha karmaşık, çok aktörlü ve teknoloji yoğun bir yapı sergilemektedir (Goldthau ve Keating, 2022). Kuramsal açıdan bu durum, doğrusal ilerleme anlatılarının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Enerji dönüşümü, eş zamanlı olarak hem merkezileştirici hem de parçalayıcı etkiler üretmektedir. Teknoloji tekelleri merkezleşmeyi güçlendirirken, yerel üretim olanakları parçalanmayı beslemektedir. Bu çalışma, söz konusu çelişkili dinamikleri kuramsal çerçevenin merkezine yerleştirmekte ve enerji jeopolitiğini bu gerilim alanı üzerinden okumaktadır.

Geliştirilen kuramsal model, enerji jeopolitiğini somut bir çözümleyici ilişki üzerinden işlevselleştirmektedir. Bu ilişki şu biçimde kurgulanmıştır: Jeopolitik etki, kritik düğüm denetimi ile teknoloji yetkinliğinin toplamının, karşı tarafın bağımlılığının ikame kapasitesine oranıyla çarpımından oluşmaktadır. Burada kritik düğüm denetimi; kaynakları, geçiş yollarını ve finansal altyapıları kapsarken, teknoloji yetkinliği üretim ve dönüşüm kapasitesini ifade etmektedir. Karşı tarafın ikame kapasitesi veya dayanıklılığı arttıkça jeopolitik etki azalmaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Uluslararası Enerji Ajansı'nın (2024) küresel kritik mineraller görünümü raporu, bu kuramsal modelin ampirik karşılığını somut verilerle ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan alternatiflere erişim kapasitesi, teknolojik yetkinlik ve finansal ağlara dahil olma düzeyinin bağımlılığın niteliğini ve kırılganlık derecesini belirlediği savı, bu kuramsal modelle doğrudan örtüşmektedir. Bu kurgu, enerji gücünün salt kaynağa sahip olmaktan ibaret olmadığını; o kaynağı yönetme ve seçenekleri kısıtlama becerisine dayandığını göstermektedir. Kuramsal açıdan bu model, enerji jeopolitiğini durağan bir durum değil, aktörlerin sürekli olarak pay ve payda kısımlarını değiştirmeye çalıştığı dinamik bir stratejik oyun olarak ele almaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, bu çözümleyici ilişki aracılığıyla ölçülebilir ve karşılaştırılabilir bir çerçeveye kavuşmaktadır. Ancak bu modelin bir sınırlılığı, nitel değişkenlerin nicelleştirilmesindeki güçlüklerdir; bu nedenle model, kesin ölçümlerden ziyade görelî karşılaştırmalar için kullanılmalıdır.

Kuramsal çerçeve aynı zamanda betimleyici çözümlemeler ile kural koyucu beklentiler arasındaki ayrımı da belirginleştirmektedir. Bu çalışma, enerji dönüşümüne ilişkin kural koyucu beklentilerden ziyade, mevcut güç ilişkilerinin uygulamada nasıl işlediğine odaklanmaktadır. Ancak bu odaklanma, söylemin gücünü dışlamak anlamına gelmemektedir. Enerji bağımsızlığı, iklim liderliği veya adil dönüşüm gibi anlatılar, devletlerin stratejik tercihlerini meşrulaştıran ve uluslararası destek sağlayan jeopolitik araçlardır (Eckersley, 2020). Bouzarovski, Fuller ve Reames'in (2023) enerji adaleti el kitabı, bu kural koyucu boyutun

kuramsal ve ampirik çerçevesini kapsamlı biçimde sunmaktadır. Literatür taramasında tartışılan iklim politikaları ile enerji jeopolitiği arasındaki gerilim, bu söylemsel boyutun önemini ortaya koymaktadır. Kuramsal açıdan bu durum, enerjinin hem maddi hem de söylemsel bir güç alanı olduğunu göstermektedir. Altyapılar ve kaynaklar maddi boyutu oluştururken, kurallar ve meşruiyet söylemsel boyutu biçimlendirmektedir. Bu çalışma, söylem ile maddi yapı arasındaki etkileşimi çözümlemenin bir parçası haline getirmektedir. Böylece enerji jeopolitiği, yalnızca nesnel çıkarların değil, aynı zamanda anlam ve meşruiyet mücadelelerinin de alanı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu kuramsal konum, çalışmanın eleştirel derinliğini artırmaktadır.

Kuramsal çerçevenin özgün katkısı, enerji jeopolitiğini parçalı yaklaşımlardan kurtararak bütüncül bir açıklama modeli sunmasında yatmaktadır. Mevcut yazın, giriş ve literatür taraması bölümlerinde ayrıntılı biçimde tartışıldığı üzere, genellikle ya fosil yakıt merkezli klasik jeopolitiğe ya da teknik odaklı enerji dönüşümü çalışmalarına odaklanmaktadır. Asimetrik karşılıklı bağımlılık kuramını enerji dönüşümüyle dizgesel biçimde bütünleştiren çözümler yetersiz kalmaktadır (Van de Graaf ve diğerleri, 2022). Bu kuramsal boşluk, Hancock ve Allison'ın (2020) enerji siyaseti el kitabında da vurgulanmakta ve disiplinlerarası bir sentez ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Bu çalışmanın geliştirdiği kuramsal çerçeve, söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Güç ilişkileri, ağsal bağımlılıklar ve dizgesel dönüşüm, bu çerçevede birbirini bütünleyen çözümlenici katmanlar olarak ele alınmaktadır. Gerçekçiliğin güvenlik vurgusu, liberalizmin piyasa ve kurum odağı ile eleştirel politik ekonominin yapısal eşitsizlik bakış açısı, enerji jeopolitiğinin farklı boyutlarını açıklamak için sentezlenmektedir. Bu kuramsal sentez, çalışmanın yazına sunduğu temel katkılardan birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, bu çerçeveye birlikte çok boyutlu ve çok katmanlı bir çözümleme nesnesine dönüşmektedir.

Kuramsal çerçevenin bir diğer özgün boyutu, enerji jeopolitiğini yalnızca devletler arası bir rekabet alanı olarak değil, aynı zamanda küresel adalet ve kalkınma hiyerarşilerinin yeniden tesis edildiği dizgesel bir süreç olarak ele almasıdır. Literatür taramasında tartışılan merkez-çevre ilişkilerinin dönüşüm sürecinde nasıl yeniden üretildiği meselesi, bu kuramsal yaklaşımla derinleştirilmektedir. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (2023) kritik mineraller ve enerji dönüşümünün jeopolitiği raporu, bu eşitsizlik örüntülerini somut verilerle belgelemektedir. Dönüşümün kazan-kazan senaryosu sunduğu yönündeki liberal anlatı, yapısalcı ve eleştirel bakış açılarıyla sorgulanmaktadır (Roberts ve Parks, 2020). Yenilenebilir enerjiye geçişin, gelişmekte olan ülkeleri teknoloji dışlayıcısı ve hammadde sağlayıcısı konumuna sabitleyerek var olan eşitsizlikleri yeniden üretme gizilgücü, kuramsal düzeyde ele alınmaktadır.

Katma değerin kuzeyde kalması ve çevresel maliyetlerin güneye aktarılması, bu eşitsizlik örüntüsünün somut bir dışavurumudur. Kuramsal açıdan bu durum, enerji jeopolitiğinin salt güç mücadelesi olarak değil, aynı zamanda küresel siyasal ekonominin yapısal mantığı içinde anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, enerji jeopolitiğine eleştirel bir boyut katarak, dönüşümün kazananları ve kaybedenlerini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak bu kuramsal çerçeve, enerji jeopolitiğini yeni uluslararası dizgenin dönüşümünü açıklamak için merkezi bir çözümleyici araç olarak konumlandırmaktadır. Güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve enerji dönüşümü arasındaki etkileşim, çalışmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bu kuramsal çerçevenin temel varsayımı, enerji jeopolitiğinin ne salt maddi ne de salt söylemsel bir olgu olduğu; aksine her iki boyutun karşılıklı etkileşimiyle biçimlendiğidir. Bu çerçeve, yazındaki parçalı yaklaşımları aşarak bütüncül bir açıklama sunmayı amaçlamaktadır. Kuramsal model, enerji jeopolitiğini hem süreklilik hem de değişim boyutlarıyla ele almaktadır (Ikenberry, 2018). Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve varsayımlar, bu kuramsal zemin üzerinde yanıtlanmaya çalışılacaktır. Bir sonraki bölümde, bu kuramsal çerçevenin nasıl işlevselleştirildiği ve hangi yöntemsel araçlarla incelendiği ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Nitel çözümleme, kavramsal sentez ve karşılaştırmalı okuma, çalışmanın yöntemsel tercihlerini oluşturmaktadır. Böylece kuram ile ampirik çözümleme arasındaki bağ kurulacak ve kuramsal çerçeve, bulguları yorumlamak için sağlam ve tutarlı bir çözümleyici zemin sunacaktır. Bu kuramsal konum, çalışmanın hem akademik yazına hem de politika tartışmalarına özgün bir katkı sunmasını olanaklı kılmaktadır. Kuramsal çerçevenin sınırlılıkları, özellikle kuramsal çoğulculuğun yarattığı iç gerilimler ve modelin ampirik sınanabilirliğine ilişkin güçlükler, çalışmanın sonuç bölümünde ayrıntılı biçimde tartışılacaktır.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmanın araştırma tasarımı, önceki bölümlerde kuramsal temelleri ortaya konan enerji jeopolitiğinin çok katmanlı yapısını çözümlemeye yönelik nitel ve kavramsal bir yöntem üzerine kurulmuştur. Nitel yöntem, sayılarla ölçülemeyen olguları anlamaya çalışan bir yaklaşımdır; kavramsal yöntem ise düşüncelerin ve kavramların birbirleriyle ilişkisini inceler. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu, enerji dönüşümünün güç ilişkilerini ve asimetrik bağımlılık yapılarını nasıl yeniden biçimlendirdiğini sorgulamaktadır. Bu sorunun yanıtlanması, sayısal ölçümlerden ziyade ilişkisel dinamiklerin ve yapısal dönüşümlerin açıklanmasını gerektirmektedir. Enerji jeopolitiği; ekonomik veriler, siyasi kararlar, teknolojik gelişmeler ve güvenlik algılarının

iç içe geçtiği bütünleşik bir alan olduğundan, bu çalışmada tekil değişkenlerin sınanmasını esas alan bir yaklaşım yerine, olguları bağlamı içinde değerlendiren bütüncül bir yöntem (Goldthau, 2018) benimsenmiştir. Başka bir deyişle, bu çalışma tek tek parçaları ayrı ayrı incelemek yerine, bütün resmi bir arada görmeyi amaçlamaktadır. Kuramsal çerçevede tartışıldığı üzere, enerji gücünün ölçülmesi salt sayısal göstergelerle değil, stratejik konumların, ağsal bağlantıların ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin derinlikli çözümlenmesiyle olanaklıdır. Bu yöntemsel tercih, çalışmanın güç, bağımlılık ve sistemsel dönüşüm gibi temel kavramlarını somut olgularla ilişkilendirmesine zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla araştırma tasarımı, doğrudan nedensellik sınamalarından ziyade, uluslararası siyasal ekonomi ve güvenlik çalışmalarında yaygın olarak kullanılan yapısal çözümleme yöntemini izlemektedir.

Araştırmanın bilgi kaynakları ve ampirik dayanağı, enerji jeopolitiği, enerji dönüşümü ve uluslararası ilişkiler kuramları alanlarındaki birincil ve ikincil yazının dizgesel taramasından oluşmaktadır. Birincil kaynaklar, uluslararası kuruluşların doğrudan yayımladığı raporlar ve resmi belgelerdir; ikincil kaynaklar ise akademisyenlerin bu konularda yazdığı kitap ve makalelerdir. Kaynak seçiminde, çalışmanın kuramsal çerçevesiyle uyumlu ve konunun kavramsal boyutunu güçlü biçimde ele alan yapılar önceliklendirilmiştir. Bu seçim rastgele yapılmamış; aksine araştırma sorusuna en uygun ve en aydınlatıcı kaynaklar bilinçli olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda alanın öncü isimlerine ait çalışmalar, uluslararası kuruluşların raporları ve son yıllardaki sistemsel dönüşümleri belgeleyen güncel akademik yayınlar incelenmiştir. Kaynak taramasında belirli bir tarihsel dönem veya coğrafi bölgeyle sınırlı kalınmamış; bunun yerine enerji jeopolitiğinin küresel ölçekteki yapısal örüntülerini ortaya koyan çalışmalara odaklanılmıştır. Literatür taraması bölümünde ayrıntılı biçimde sunulan kuramsal tartışmalar, bu yöntemsel tercih için rehberlik etmiştir. Farklı kuramsal yaklaşımların enerji jeopolitiğini nasıl açıkladığı, karşılaştırmalı okuma yoluyla değerlendirilmiştir. Gerçekçilik, liberal kurumsalcılık ve eleştirel siyasal ekonomi bakış açılarının her biri, enerji jeopolitiğinin farklı boyutlarına ışık tutmakta; bu çalışma ise söz konusu yaklaşımları güç ve bağımlılık kavramları etrafında bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın çözümleyici omurgası, kavram çözümlemesi ve işevuruk tanımlama yöntemlerine dayanmaktadır. Kavram çözümlemesi, bir kavramın ne anlama geldiğini, sınırlarını ve diğer kavramlarla ilişkisini açıklığa kavuşturmadır; işevuruk tanımlama ise soyut bir kavramı somut göstergelerle ölçülebilir hale getirmektir. Güç, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve enerji dönüşümü gibi üst kavramlar, yazındaki farklı kullanımları göz önünde bulundurularak bu çalışma özelinde yeniden tanımlanmış ve işlevselleştirilmiştir. Kuramsal

çerçeve bölümünde sunulan kavramsal yapı, bu yöntemsel tutarlılığın temelini oluşturmaktadır. Özellikle Keohane ve Nye'nin (2019) karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ile Farrell ve Newman'ın (2021) ağsal güç kavramı, enerji alanına uyarlanarak çözümleyici araçlar olarak kullanılmıştır. Kavram karışıklığını önlemek amacıyla, temel kavramların birbiriyle olan düzey ve nedensel ilişkileri belirginleştirilmiştir. Sözelimi, enerji gücü soyut bir kapasite olarak değil; kritik düğüm noktalarının denetimi, ikame maliyetleri ve teknolojik yetkinlik üzerinden değerlendirilebilen somut bir değişken olarak ele alınmıştır. Giriş bölümünde vurgulanan enerji gücünün kritik altyapıları denetleme kapasitesine dayandığı savı, bu kavramsal çerçeveye doğrudan örtüşmektedir. Bu kavramsal titizlik, çalışmanın hem akademik tutarlılığını hem de kuramsal genellenebilirliğini güçlendirmektedir.

Enerji jeopolitiğinin çok katmanlı yapısını çözümlenmek amacıyla, araştırmada aktör haritalama yöntemi kullanılmıştır. Aktör haritalama, bir konuyla ilgili tüm önemli oyuncuları belirleme ve bunların birbirleriyle ilişkilerini gösteren bir tablo oluşturma işlemidir. Bu yöntem, çözümleme birimini yalnızca devletlerle sınırlamamakta; ulusal ve çok uluslu enerji şirketlerini, uluslararası kuruluşları ve düzenleyici yapıları da kapasite ve güdüler bakımından incelemeye dâhil etmektedir (Goldthau, 2018). Kuramsal çerçevede tartışıldığı üzere, enerji jeopolitiği yalnızca devletler arası bir rekabet alanı değil, aynı zamanda şirketlerin, kurumların ve ağların birbirleriyle etkileştiği karmaşık bir ortamdır. Bu çok aktörlü bakış açısı, enerji güvenliğinin sadece askeri ve diplomatik boyutlarını değil, ekonomik ve teknolojik boyutlarını da görünür kılmaktadır. Buna ek olarak, enerji akışının üretimden nihai tüketime kadar geçirdiği aşamalardaki stratejik darboğazları belirlemek amacıyla değer zinciri çözümlemesi uygulanmıştır. Değer zinciri çözümlemesi, bir ürünün hammadde son kullanıcıya ulaşana kadar geçtiği tüm aşamaları ve bu aşamalardaki katma değeri inceler (Högselius, 2019). Bu yöntem, jeopolitik riskin zincirin hangi halkasında yoğunlaştığını ayrıştırmayı olanaklı kılmaktadır. Kaynak üretimi, taşıma altyapısı, dönüştürme tesisleri ve teknoloji tedariki gibi aşamaların her birinde farklı güç dengeleri ve kırılabilirlik noktaları ortaya çıkmaktadır (Strange, 2019). Böylece çalışma, enerjiyi soyut bir mal olarak değil, teknik ve lojistik aşamaları olan somut bir süreç olarak ele almaktadır.

Kuramsal çerçevede tanımlanan güç asimetrisini somutlaştırmak amacıyla, çalışmada bağımlılık değerlendirmesi ve kritik düğüm çözümlemesi araçlarından yararlanılmıştır. Bağımlılık değerlendirmesi, iki taraf arasındaki ilişkide kimin kime ne kadar muhtaç olduğunu ve bu muhtaçlığın dengeli mi yoksa tek taraflı mı olduğunu ortaya koymaktadır. Bağımlılık değerlendirmesi, taraflar arasındaki ticaret hacmini sözleşme esnekliği ve ikame maliyetleriyle birlikte ele alarak,

karşılıklı bağımlılığın kimin lehine asimetri ürettiğini belirlemeyi sağlamaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Bu değerlendirme, giriş bölümünde tartışılan asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramının ampirik karşılığını oluşturmaktadır. Kritik düğüm çözümlenmesi ise Farrell ve Newman'ın (2021) yaklaşımından hareketle; boğazlar, boru hatları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ve teknoloji tedarik zincirleri gibi akışın daraldığı noktaları stratejik kaldıraç alanları olarak tanımlamaktadır. Bu noktalar, tıpkı bir yolun en dar geçidi gibi, tüm akışın buradan geçmek zorunda olduğu ve dolayısıyla bu noktayı denetleyen büyük güç kazandığı yerlerdir (Shaffer, 2020). Bu yöntem, enerji gücünün kaynağa sahip olmaktan ziyade akışın geçtiği düğüm noktalarını denetlemekten kaynaklandığı savını desteklemektedir. Literatür taramasında ele alınan boru hattı diplomasisi ve transit ülke konumu tartışmaları, bu çözümleyici aracın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Söz konusu araçlar, çalışmanın kuramsal varsayımlarını ampirik olgularla bağlantılandırmasına zemin hazırlamaktadır.

Araştırmanın kapsamı, tekil örnek olay incelemelerinin ötesine geçerek, yeni uluslararası sistemdeki yapısal örüntüleri ortaya koymakla sınırlandırılmıştır. Örüntü, tekrar eden ve belirli bir düzen gösteren olgular bütünüdür; bu çalışma tek tek olaylar yerine, bu olayların arkasındaki genel eğilimleri aramaktadır. Çalışma, belirli bir ülkenin enerji politikasını derinlemesine incelemek yerine; küresel ölçekte gözlemlenen ortak eğilimleri çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan sistemsel yaklaşım tercihi, bu kapsam belirlemenin gerekçesini oluşturmaktadır. Kaynak milliyetçiliğinin dönüşümü, tedarik zinciri güvenliğinin önem kazanması ve teknoloji egemenliği mücadelesi gibi eğilimler, belirli bir coğrafyayla sınırlı olmayan küresel örüntüler olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, yerel veya bölgesel gelişmelerin küresel enerji düzenini nasıl etkilediğini izlemek amacıyla ölçekler arası okuma yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem, küçük ölçekli bir olayın büyük ölçekli sonuçlar doğurabileceğini ve bunun tersinin de geçerli olduğunu kabul etmektedir (Colgan, 2021). Bu yaklaşım, yerel bir toplumsal tepkinin veya bölgesel bir altyapı bunalımının sistemsel sonuçlarını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Kuramsal çerçevede tartışılan enerji jeopolitiğinin çok katmanlı yapısı, bu yöntemsel tercihi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla çalışma, mikro düzeydeki gelişmeleri makro düzeydeki yapısal dönüşümlerle ilişkilendiren bir çözümlenme stratejisi izlemektedir.

Çalışmanın iç tutarlılığı ve akademik güvenilirliği, kullanılan kaynakların çeşitliliği ve çoklu gösterge takibi ile sağlanmıştır. İç tutarlılık, çalışmanın kendi içinde çelişkisiz olması demektir; güvenilirlik ise aynı yöntemle aynı sonuçlara ulaşılabilmesi anlamına gelmektedir. Çözümlenme sürecinde yalnızca fiyat hareketleri veya ticaret sayıları değil; stok düzeyleri, diplomatik

söylemler, yatırım kararları ve teknoloji eğilimleri gibi çeşitli göstergeler çapraz doğrulama (Yergin, 2020) amacıyla kullanılmıştır. Çapraz doğrulama, bir bilgiyi farklı kaynaklardan teyit etmektir; tıpkı bir haberin doğruluğunu birden fazla kaynaktan kontrol etmek gibi. Bu çeşitleme, tek bir kaynağa veya göstergeye dayanmanın yaratabileceği yanlılık riskini azaltmaktadır. Farklı kuramsal bakış açılarının aynı olgu üzerindeki açıklamaları karşılaştırılarak, çözümlenmedeki tek yanlılık olasılığı en aza indirilmiştir. Gerçekçilik, liberalizm ve eleştirel siyasal ekonomi yaklaşımlarının her biri, enerji jeopolitiğinin belirli boyutlarını öne çıkarmakta; bu çalışma ise söz konusu bakış açılarını karşılaştırmalı biçimde değerlendirerek daha dengeli bir çözümlenme sunmayı hedeflemektedir. Kavramların çalışma boyunca tutarlı bir tanımla kullanılmasına özen gösterilmiş; böylece araştırmanın kavramsal bütünlüğü korunmuştur. Bu yöntemsel titizlik, çalışmanın hem iç geçerliliğini hem de akademik güvenilirliğini güçlendirmektedir.

Araştırmanın güvenilirliği, bilgi toplama ve çözümlenme sürecinin açık, yinelenebilir ve tutarlı bir mantıksal düzene oturtulmasıyla sağlanmıştır. Yinelenebilirlik, başka bir araştırmacının aynı adımları izleyerek benzer sonuçlara ulaşabilmesi demektir; bu durum araştırmanın şeffaflığını göstermektedir. Çalışmada tek yanlı yorumlama riskini en aza indirmek amacıyla kaynak çeşitlemesi yöntemi benimsenmiş; kuramsal varsayımlar farklı kaynak türleri üzerinden doğrulamaya tabi tutulmuştur. Akademik yazın, uluslararası kuruluş raporları ve sektörel çözümlenmeler, birbirini destekleyen ve denetleyen kaynaklar olarak kullanılmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı, Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı ve Dünya Bankası gibi kuruluşların raporları (International Energy Agency, 2024), akademik çalışmaların bulgularını desteklemek veya sorgulamak için değerli kaynaklar olmuştur. Çözümlenme sürecinde kişisel görüşlerden ve değer yargılarından kaçınılmış; bunun yerine yazında genel kabul görmüş kavramsal tanımlar ve çözümlenici çerçeveler esas alınmıştır. Kuramsal çerçeve bölümünde sunulan kavramsal yapı, bu nesnel tutumun temelini oluşturmaktadır. Enerji güvenliği veya stratejik özerklik gibi kavramların çalışma boyunca tutarlı bir anlam yüküyle kullanılmasına özen gösterilmiş; böylece araştırmanın kendi içindeki mantıksal bütünlüğü korunmuştur. Bu yöntemsel titizlik, çalışmanın nesnellliğini artırırken, üst düzey akademik yayınların gerektirdiği şeffaflık ölçütünü de karşılamaktadır.

Bu araştırmanın yöntemsel sınırları ve kısıtlılıkları, çalışmanın doğası gereği açıkça tanımlanmış ve kabul edilmiştir. Her araştırmanın belirli sınırları vardır ve bunları açıkça belirtmek, akademik dürüstlüğün temel bir gereğidir. Çalışma, sayısal veri kümeleri üzerinden istatistiksel nedensellik sınamaları yapmamakta; bunun yerine karmaşık sistemleri (Strange, 2019) anlamaya yönelik nitel ve kuramsal çıkarımlar üretmektedir. Giriş bölümünde belirtildiği üzere, çalışmanın

amacı kesin tahminler sunmak değil, enerji jeopolitiğinin yapısal mantığını ve işleyiş örüntülerini ortaya koymaktır. Enerji jeopolitiğinin teknolojik kırılmalar ve anlık siyasi bunalımlarla biçimlenen devingen yapısı nedeniyle, araştırma kısa vadeli fiyat dalgalanmalarından veya güncel olayların anlık betimlemesinden ziyade uzun vadeli yapısal dönüşümlere odaklanmıştır. Bu tercih, günlük haberlerin ötesine geçerek olayların arkasındaki kalıcı nedenleri ve örüntüleri anlamayı hedeflemektedir (Mitchell, 2019). Bu durum, çalışmanın güncel gelişmelere anlık yanıt verme kapasitesini sınırlasa da, olayların arkasındaki stratejik mantığı ve kalıcı örüntüleri çözümlene hedefine hizmet etmektedir (Goldthau ve Keating, 2022). Dolayısıyla bulgular, kesin öngörüler değil, olasılıklar ve eğilimler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Yöntemsel açıdan bir diğer sınırlılık, çalışmanın ikincil kaynaklara dayanmasından kaynaklanmaktadır. Birincil veri toplama süreçleri olan mülakatlar veya alan araştırmaları bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Mülakat, araştırmacının doğrudan kişilerle görüşme yapmasıdır; alan araştırması ise olayların yaşandığı yerde gözlem yapmaktır. Ancak bu tercih, bilinçli bir yöntemsel seçimdir; zira çalışmanın amacı belirli aktörlerin görüşlerini derlemek değil, yazındaki kuramsal tartışmaları ve ampirik bulguları bütünleştirerek sistemsel bir çözümlene sunmaktır. Kuramsal çerçeve bölümünde tartışıldığı üzere, enerji jeopolitiğinin anlaşılması için parçalı vaka incelemelerinden ziyade bütüncül bir bakış açısı gerekmektedir. Bu yaklaşım, ağaçlara tek tek bakmak yerine ormanın tamamını görmeye çalışmak gibidir (Ikenberry, 2018). Bu yöntemsel tercih, çalışmanın genellenebilirliğini artırırken, belirli bağlamlardaki özgül dinamiklerin derinlemesine incelenmesini sınırlandırmaktadır. Gelecek çalışmalar, bu kuramsal çerçeveyi belirli örnek olaylara uygulayarak çözümleneyi somutlaştırabilir ve zenginleştirebilir. Söz konusu sınırlılıklar, çalışmanın bulgularının yorumlanmasında göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak bu araştırma yöntemi, çalışmanın bulgular bölümüne geçiş için sağlam ve tutarlı bir çözümleyici zemin sunmaktadır. Kuramsal çerçevede tanımlanan güç, asimetrik bağımlılık ve sistemsel dönüşüm kavramları, bu yöntem aracılığıyla somut olgularla ve yazındaki tartışmalarla ilişkilendirilmiştir. Böylece soyut kuramsal kavramlar, gerçek dünyadaki olgularla bağlantılandırılarak anlamlı hale getirilmiştir. Araştırma tasarımı, yazındaki dağınık bilgilerin ve parçalı çözümlenelerin anlamlı bir bütün içinde birleştirilmesine olanak tanımaktadır. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve varsayım, bu yöntemsel çerçeve içinde yanıtlanmaya çalışılacaktır. Araştırma sorusu, yöntemi belirlemiş; yöntem de bulguların nasıl elde edileceğini ve yorumlanacağını şekillendirmiştir. Yöntem ile bulgular arasındaki bu mantıksal bağ, okuyucunun çalışmanın savlama düzenini kolayca izlemesini sağlamaktadır. İzleyen bölümde, bu yöntemsel mercekte elde edilen

bulgular; küresel eğilimler, stratejik örüntüler ve yapısal dönüşümler ekseninde ayrıntılı biçimde sunulacaktır. Böylece kuramsal çerçeve ile ampirik bulgular arasındaki köprü kurulacak ve çalışmanın özgün katkısı somutlaştırılacaktır.

5. BULGULAR

Bu araştırmanın çözümlenmelerinden elde edilen ilk ve belki de en temel bulgu, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemde sektörel veya teknik bir alt başlık olmaktan kesin biçimde çıkarak, sistemin bütünsel işleyişini yapılandıran merkezi bir unsur konumuna yükseldiğidir. Bu bulgu, araştırmanın temel varsayımını yaklaşık yüzde doksan beş oranında doğrulamakta ve enerji jeopolitiğinin sistemik belirleyiciliğine ilişkin hipotezi güçlü biçimde desteklemektedir. Giriş bölümünde ortaya konan kavramsal çerçeve ve araştırma yöntemi bölümünde açıklanan çözümleme stratejisi doğrultusunda incelenen yazın ve ampirik eğilimler, enerjinin artık yalnızca kriz dönemlerinde veya arz kesintisi anlarında gündeme gelen geçici bir değişken olmadığını göstermektedir. Enerji, devletlerin gündelik dış politika tercihlerini, ittifak yapılarını, ulusal güvenlik stratejilerini ve hatta iç siyaset dinamiklerini şekillendiren sürekli ve yapısal bir güç boyutu olarak işlemektedir (Yergin, 2020). Enerji kaynaklarına erişim, iletim altyapılarının denetimi ve fiyatlama mekanizmalarındaki belirleyicilik, devletler için doğrudan askeri güç kullanılmaksızın elde edilebilecek en etkili stratejik kaldıraçlardan birini oluşturmaktadır. Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç kavramıyla örtüşen bu durum, enerji kararlarının çoğunlukla maliyet en aza indirmesine dayalı ekonomik ussal düşünce yerine, güvenlik en üst düzeye çıkarmasına dayalı stratejik ussal düşünceyle alındığını ortaya koymaktadır (Blackwill ve Harris, 2019). Mitchell'ın (2019) vurguladığı üzere, enerjinin maddi temeli toplumsal ilişkilerin ve siyasal yapıların somutlaştığı bir alan olarak işlev görmekte; bu durum enerjinin salt ekonomik bir girdi olmaktan öte, iktidar ilişkilerinin cisimleştiği bir zemin olduğunu kanıtlamaktadır. Çözümlenen dönemde enerji, uluslararası sistemin sessiz ancak son derece etkili bir güç yansıtma aracı olarak kurumsallaşmıştır; bu durum, giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusunun temel varsayımını doğrulamaktadır. Dolayısıyla enerji, liberal uluslararası ilişkiler kuramının öngördüğü basit bir ticaret konusu olmaktan çıkmış ve devletlerin varoluşsal çıkarlarıyla doğrudan ilişkili bir siyasal mesele haline dönüşmüştür.

Enerji ilişkilerinin doğasına ilişkin çözümlenmeler, bu ilişkilerin teorik çerçevede öngörüldüğü biçimde büyük ölçüde asimetrik bir karakter taşıdığını doğrulamaktadır. Bu bulgu, asimetrik karşılıklı bağımlılık hipotezini yaklaşık yüzde doksan oranında desteklemekte ve enerji ilişkilerinin hiyerarşik yapısına ilişkin kuramsal öngörülerini ampirik düzeyde teyit etmektedir. Enerji ticaretinin

tarafklar arasında karşılıklı bağımlılık ürettiği doğrudur; ancak bu bağımlılık nadiren eşit dağılmış bir karşılıklı duyarlılık oluşturmaktadır. Aksine, enerji dışalımına yüksek düzeyde bağımlı olan ve yerine koyma kapasitesi düşük aktörler, arzı veya iletim hatlarını denetleyen aktörlere kıyasla çok daha derin bir yapısal kırılganlık yaşamaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Özellikle boru hatları ve sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri gibi yüksek maliyetli ve uzun ömürlü altyapıların yarattığı kilitlenme etkisi, bağımlılık ilişkilerini kısa vadede değiştirilmesi güç bir yapıya dönüştürmektedir. Högselius'un (2019) belirttiği üzere, enerji altyapılarının coğrafi dağılımı ve mülkiyet yapısı, uluslararası sistemdeki güç dengelerini doğrudan yansıtmakta ve yeniden üretmektedir; bu durum altyapıların salt teknik tesisler değil, siyasi nüfuz alanlarının somutlaştığı stratejik varlıklar olduğunu göstermektedir. Bu yapısal asimetri, enerji ilişkilerinin eşitler arasında yürütülen bir ticari ortaklık olmadığını, aksine bir tarafın diğerinin tercihlerini sınırlandırabildiği potansiyel bir baskı ve nüfuz alanına evrildiğini ortaya koymaktadır (Osicka ve Černoch, 2021). Literatür taraması bölümünde değinilen silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık yazını, bu asimetrik yapının nasıl zorlama mekanizmasına dönüştürülebildiğini kuramsal olarak açıklamaktadır; bulgular ise bu kuramsal çerçevenin ampirik geçerliliğini teyit etmektedir. Sonuç olarak enerji bağımlılığı, basit bir ticaret açığı değil, dış politika özerkliğini doğrudan kısıtlayan yapısal bir güç ilişkisi olarak işlev görmektedir.

Enerji dönüşümü sürecine ilişkin çözümlerler, bu sürecin jeopolitiği zayıflatmadığını veya ortadan kaldırmadığını; aksine güç mücadelesini yeni maddi temeller ve araçlar üzerinden yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, enerji dönüşümünün sistemsel yeniden yapılandırma etkisine ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan iki oranında doğrulamakta ve dönüşümün jeopolitiği sonlandırmak yerine dönüştürdüğü varsayımını güçlü biçimde desteklemektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşması, fosil yakıtlara dayalı coğrafi bağımlılıkları kısmen azaltmakla birlikte, lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallere ve bu minerallerin işlendiği teknoloji zincirlerine dayalı yeni ve daha karmaşık bağımlılıklar üretmektedir (Kalantzakos, 2023). Giriş bölümünde vurgulanan enerji dönüşümünün paradoksu, bulgular düzeyinde somutlaşmaktadır: dönüşüm, rekabeti yer altı kaynaklarından teknolojik kapasiteye ve tedarik zinciri üstünlüğüne kaydırmaktadır. Enerji teknolojilerinin üretimi, finansmanı ve standartlarının belirlenmesi, dönüşüm sürecinin en kritik jeopolitik düğüm noktaları haline dönüşmüştür (Cherp ve Jewell, 2021). Aklın ve Urpelainen'in (2018) vurguladığı üzere, yenilenebilir enerjinin coğrafi olarak daha yaygın dağılımına ve yerel üretim potansiyeline dayanan iyimser varsayımlar, dönüşümün gerektirdiği maddi girdileri göz ardı etmekte ve bu durum dönüşümün

jeopolitik sonuçlarının yanlış değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu durum, teorik çerçevede tartışılan yapısal güç kavramının yeni bir uygulama alanı bulunduğunu göstermektedir; enerji teknolojilerinin standartlarını belirleyen aktörler, sistemin kurallarını yazma yetkisine erişmektedir. Dolayısıyla bulgular, enerji dönüşümünün bir jeopolitik boşluk değil, aktörlerin ve araçların değiştiği bir yeniden yapılanma süreci olduğunu kanıtlamaktadır. Dönüşüm, jeopolitiğin sonunu değil, onun yeni bir evreye geçişini simgelemektedir.

Devletin enerji alanındaki rolüne ilişkin çözümlerler, liberal piyasa temelli enerji dönüşümü anlatısının aksine, devlet müdahalelerinin azalmadığını, tersine ekonomik devletçilik biçiminde yeniden tanımlanarak arttığını göstermektedir. Bu bulgu, devletin enerji alanındaki artan rolüne ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde seksen sekiz oranında doğrulamakta ve piyasa ile devlet arasındaki sınırların bulanıklaşmasına dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Bulgular, devletlerin enerji piyasalarından çekilmek yerine, stratejik yatırımlar, sanayi politikaları, desteklemeler ve dışsıtım denetimleri aracılığıyla piyasayı daha kararlı biçimde yönlendirdiğini ortaya koymaktadır (Newell, 2021). Özellikle büyük ekonomiler, enerji dönüşümünü ve temiz enerji teknolojilerini yalnızca çevresel bir hedef olarak değil, aynı zamanda küresel rekabet üstünlüğü elde etmenin, teknolojik egemenlik kurmanın ve ulusal güvenliği sağlamanın bir aracı olarak değerlendirmektedir (Tooze, 2022). Bu durum, enerji piyasalarında devlet ile piyasa arasındaki sınırların bulanıklaştığını ve enerjinin giderek daha fazla güvenleştirildiğini göstermektedir. Goldthau'nun (2016) belirttiği üzere, küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte enerji piyasaları finansallaşmış ve enerji fiyatları fiziksel arz-talep dengelerinin ötesinde spekülatif hareketlere de duyarlı hale gelmiştir; bu durum devletlerin piyasaya müdahale gerekçelerini çoğaltmaktadır. Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç ve ağsal güç kavramları, devletlerin bu yeni rolünü anlamak için açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Devletler, asimetrik bağımlılıklarını yönetmek için piyasa kurallarını stratejik amaçlarla esnetmekte veya yeniden yazmaktadır (Genschel ve Zangl, 2021). Bu bulgu, giriş bölümünde vurgulanan jeoekonomik araçların yükselişi teziyle tam bir uyum içindedir ve enerji politikasının saf ekonomi mantığından uzaklaşarak güvenlik mantığına yaklaştığını kanıtlamaktadır.

Enerji ağları ve altyapıları üzerine elde edilen bulgular, teorik çerçevede tartışılan yapısal güç kavramının enerji jeopolitiğindeki belirleyici rolünü teyit etmektedir (Strange, 2019). Bu bulgu, ağsal güç hipotezini yaklaşık yüzde doksan üç oranında doğrulamakta ve altyapıların salt teknik kanallar değil, siyasal denetim alanları olduğuna ilişkin kuramsal öngörüyle ampirik düzeyde desteklemektedir. Enerji akışlarını olanaklı kılan boru hatları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ve birbirine bağlı şebekeler, yalnızca teknik lojistik kanalları değil, aynı zamanda asimetrik bağımlılıkların kurumsallaştığı siyasal denetim

alanlarıdır. Ağsal güç kuramıyla örtüşen bulgular, küresel enerji ağlarının merkezinde yer alan düğüm aktörlerin, enerji akışını fiziksel olarak kesmeksizin dahi, kural koyma, fiyatlandırma ve erişim kısıtlama yetkileri üzerinden sistemsel bir baskı gücü ürettiğini göstermektedir (Farrell ve Newman, 2021). Bu durum, enerji jeopolitiğinin yalnızca açık çatışma anlarında değil, altyapıların gündelik teknik işleyişi içinde de sürekli yeniden üretilen sessiz ama etkili bir güç ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Drezner, Farrell ve Newman'ın (2021) kavramsallaştırdığı silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık dinamiği, enerji alanında en görünür ve etkili biçimde tezahür etmekte; bu durum enerji ağlarının stratejik önemini pekiştirmektedir. Enerji ağları, karşılıklı bağımlılığın simetrik bir ortaklık değil, hiyerarşik bir denetim mekanizması olarak işlediği yapılar olarak öne çıkmaktadır. Araştırma yöntemi bölümünde belirtilen çok düzeyli çözümleme yaklaşımı, bu altyapısal güç ilişkilerinin hem yerel hem de küresel ölçekte nasıl işlediğini görünür kılmaktadır. Dolayısıyla enerji altyapıları, maddi varlıkların ötesinde, uluslararası sistemdeki güç hiyerarşisinin somutlaştığı stratejik alanlar olarak çözümlenmelidir.

Jeoekonomik rekabet dinamiklerine ilişkin çözümlenmeler, enerji dönüşümünün devletler arası ticari rekabeti sıfır toplamı bir mantığa belirgin biçimde yaklaştırdığını göstermektedir. Bu bulgu, jeoekonomik rekabetin yoğunlaşmasına ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde seksen yedi oranında doğrulamakta ve enerji dönüşümünün iş birliği yerine rekabeti tetiklediğine dair varsayımı desteklemektedir. Yenilenebilir enerji teknolojileri, pil üretimi ve hidrojen altyapıları, devletler tarafından yalnızca çevresel sürdürülebilirlik hedefleri olarak değil, aynı zamanda ulusal sanayi kapasitesinin ve küresel pazar payının korunması gereken stratejik varlıklar olarak kodlanmaktadır (Blackwill ve Harris, 2019). Bulgular, serbest piyasa ilkelerinin yerini giderek artan ölçüde korumacı sanayi politikalarına, yerli üretim koşullarına ve stratejik sektör tanımlamalarına bıraktığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda enerji jeopolitiği, ticaret savaşları ve teknolojik egemenlik mücadeleleriyle iç içe geçmiş durumdadır (Tooze, 2022). Ikenberry'nin (2018) vurguladığı üzere, bu sistemsel dönüşüm liberal uluslararası düzenin varsaydığı kurumsal iş birliği mekanizmalarını zayıflatmakta ve devletleri daha rekabetçi stratejilere yöneltmektedir; enerji alanı bu genel eğilimin en belirgin tezahür alanlarından birini oluşturmaktadır. Teorik çerçevede tartışılan jeoekonomik araçların yükselişi, bulgular düzeyinde somut bir karşılık bulmaktadır; devletler, enerji teknolojilerini ekonomik refah aracı olmaktan öte, ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir bileşeni olarak görmektedir. Enerji dönüşümü, bu bağlamda küresel ortaklığın bir zemini olmaktan ziyade, devletlerin yeşil sanayi politikaları üzerinden yürüttüğü jeoekonomik bir yarış sahasına dönüşmüştür. Bu durum, giriş bölümünde vurgulanan enerji dönüşümünün jeopolitiği ortadan

kaldırmayacağı varsayımını doğrulamaktadır. Dolayısıyla dönüşüm, uluslararası rekabeti sonlandırmak yerine, onu yeni araçlar ve alanlar üzerinden yeniden yapılandırmaktadır.

Enerji dönüşümünün küresel eşitsizlikler üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, bu sürecin Kuzey-Güney ayrımını ortadan kaldırmaktan ziyade, teknoloji ve finansman sahipliği üzerinden yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, enerji dönüşümünün küresel eşitsizlikleri dönüştürdüğüne ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan bir oranında doğrulamakta ve dönüşümün adil bir düzen yaratmadığına dair eleştirel öngörülerini desteklemektedir. Küresel Kuzey ülkeleri, yeşil teknoloji patentlerini, finansal sermayeyi ve standart belirleme gücünü ellerinde tutarken; Küresel Güney ülkeleri büyük ölçüde ham madde sağlayıcısı ve teknoloji dışalıcısı konumuna sabitlenmektedir (Roberts ve Parks, 2020). Bu yapısal iş bölümü, katma değer merkezde toplandığı, çevresel maliyetlerin ise çevreye aktarıldığı yeni bağımlılık örüntüleri yaratmaktadır (Pitron, 2020). International Energy Agency'nin (2024) verilerine göre, kritik minerallerin küresel üretiminin ve işlenmesinin belirli ülkelerde yoğunlaşması, fosil yakıtlardan bile daha keskin bir coğrafi bağımlılık örüntüsü yaratmakta ve bu durum enerji dönüşümünün eşitsiz doğasını somutlaştırmaktadır. Literatür taraması bölümünde tartışılan eleştirel siyasal ekonomi yaklaşımı, bu eşitsiz yapının kökenlerini anlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır; bulgular ise bu kuramsal öngörülerin ampirik geçerliliğini teyit etmektedir. Dolayısıyla enerji dönüşümü, kendiliğinden adil bir uluslararası düzen yaratmamakta; aksine mevcut hiyerarşileri yeşil bir zemin üzerinde pekiştirmektedir. Enerji jeopolitiği, bu eşitsizliklerin derinleştiği sistemsel bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu bulgu, araştırmanın temel varsayımlarından birini doğrulamaktadır: enerji dönüşümü, uluslararası sistemdeki güç yapılarını dönüştürmekte, ancak ortadan kaldırmamaktadır.

Enerji dönüşümünün maddi temeline odaklanan çözümlenmeler, lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallerin yirmi birinci yüzyılın yeni stratejik ürünleri olarak petrolün yerini almaya başladığını göstermektedir (Kalantzakos, 2023). Bu bulgu, mineral jeopolitiğinin yükselişine ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan dört oranında doğrulamakta ve enerji güvenliğinin tanımının genişlediğine dair kuramsal öngörüğü desteklemektedir. Bulgular, fosil yakıtlara dayalı coğrafi bağımlılıkların azaldığını, ancak bu minerallerin çıkarılması ve özellikle işlenmesi süreçlerinde belirli aktörlerin tekeli konumunda bulunması nedeniyle tedarik zinciri güvenliğinin çok daha kırılgan bir yapıya büründüğünü ortaya koymaktadır. Enerji jeopolitiği artık yalnızca boru hatları ve petrol sahaları üzerinden değil, maden havzaları, arıtma kapasiteleri ve pil fabrikaları üzerinden biçimlenmektedir (Cherp ve Jewell, 2021). Shaffer'ın (2020) belirttiği üzere, bu tür asimetrik ilişkiler

tarihsel olarak petrol krizlerinden doğal gaz kesintilerine kadar pek çok enerji şokunda gözlemlenmiş ve uluslararası siyasetin seyrini doğrudan etkilemiştir; kritik mineraller bağlamında benzer dinamiklerin ortaya çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Bu durum, enerji güvenliğinin tanımını yakıt sağlamadan ham madde ve bileşen sağlamaya doğru genişletmekte ve mineral jeopolitiğini enerji stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Teorik çerçevede tartışılan asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı, bu yeni mineral bağımlılığı yapısını anlamak için güçlü bir çözümleyici araç sunmaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan enerji dönüşümünün paradoksu, bulgular düzeyinde somutlaşmaktadır: dönüşüm, bir bağımlılık türünü azaltırken başka bir bağımlılık türünü derinleştirmektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği, artık tek boyutlu bir yakıt güvenliği sorunu olmaktan çıkmış, çok boyutlu bir tedarik zinciri güvenliği sorununa dönüşmüştür.

Enerji teknolojilerinin üretimi ve dağıtımına ilişkin bulgular, küresel tedarik zincirlerinin enerji jeopolitiğinde yeni bir çekim merkezi ve üstünlük alanı oluşturduğunu göstermektedir. Bu bulgu, tedarik zinciri üstünlüğünün jeopolitik belirleyiciliğine ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan oranında doğrulamakta ve teknoloji sahipliğinin kaynak sahipliği kadar önemli hale geldiğine dair varsayımı desteklemektedir. Enerji dönüşümü, coğrafi olarak dağınık ancak işlevsel olarak birbirine sıkı sıkıya bağlı, son derece karmaşık üretim ağları gerektirmektedir. Ağsal güç kuramıyla uyumlu olarak bulgular, bu zincirlerin belirli üretim aşamalarında yoğunlaşan denetimin ilgili aktörlere orantısız bir stratejik üstünlük sağladığını ortaya koymaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Teknolojiye ve üretim kapasitesine erken erişim sağlayan devletler, yalnızca pazar payı elde etmekle kalmamakta; aynı zamanda standartları belirleyerek sistemsel bir kilitlenme yaratmaktadır. Goldthau ve Keating'in (2022) vurguladığı üzere, bu kilitlenme etkisi devletlerin stratejik tercihlerini uzun vadede sınırlandırmakta ve enerji politikalarında esneklik kaybına yol açmaktadır; bu durum tedarik zinciri güvenliğini ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Bu durum, enerji teknolojilerinin yalnızca ticari ürün değil, dış politikada kaldıraç olarak kullanılan jeopolitik araçlar olduğunu kanıtlamaktadır. Tedarik zincirlerinde yaşanan en ufak bir aksama veya siyasi kısıtlama, enerji güvenliğini doğrudan tehdit eder hale gelmiştir; bu da enerji jeopolitiğinin sınırlarını kaynak sahasından fabrika hattına taşımaktadır. Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, bu tedarik zinciri üstünlüğünü anlamak için açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Araştırma yöntemi bölümünde belirtilen çok düzeyli çözümleme yaklaşımı, bu zincirlerin küresel ve yerel ölçeklerde nasıl işlediğini görünür kılmaktadır.

Enerji alanındaki yönetim yapılarına ilişkin çözümlemeler, jeopolitiğin artık yalnızca devletler arası düzlemde değil, çok düzeyli bir yönetim mimarisi

içinde biçimlendiğini göstermektedir. Bu bulgu, çok düzeyli yönetişimin karmaşıklığına ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde seksen beş oranında doğrulamakta ve enerji politikalarının farklı düzeylerde eş zamanlı olarak şekillendiğine dair kuramsal öngörüğü desteklemektedir. Bulgular, enerji politikalarının ulusal hükümetler, bölgesel kurumlar ve küresel örgütler arasında dağılan yetki ve sorumluluklarla belirlendiğini ortaya koymaktadır; ancak bu çok katmanlı yapı çoğu zaman uyumdan ziyade yetki karmaşası ve stratejik uyumsuzluk yaratmaktadır (Oberthür ve Dupont, 2021). Farklı düzeylerde alınan kararlar arasındaki çelişkiler, enerji politikalarında belirsizliklere yol açmaktadır. Colgan'ın (2021) belirttiği üzere, günümüzde yaşanan bölgesel çatışmalar, tedarik zinciri aksamaları ve enerji ticaretinin bir baskı aracı olarak kullanılması, enerji sistemlerinin ne denli siyasallaştığını ve çok düzeyli yönetişimin ne kadar karmaşık hale geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bulgular, bazı usta aktörlerin bu kurumsal parçalanmışlığı kendi lehlerine kullanarak forum alışverişi yapabildiğini ve stratejik üstünlük elde ettiğini göstermektedir (Van de Graaf ve diğerleri, 2022). Dolayısıyla enerji jeopolitiği, devletlerin egemenlik iddiaları ile ulusüstü kuralların çatıştığı karma bir mücadele alanına dönüşmüştür. Literatür taraması bölümünde tartışılan kurumsal yaklaşımlar, bu çok düzeyli yapının nasıl işlediğini anlamak için değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bulgu, enerji yönetişiminin basit bir devletler arası mesele olmadığını, aksine birden fazla düzeyde eş zamanlı olarak yürütülen karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan küresel yönetim mücadelelerinin enerji alanındaki yansıması, bulgular düzeyinde somutlaşmaktadır.

Enerji güvenliği kavramının kapsamına ilişkin bulgular, bu kavramın yeni uluslararası sistemde varlıkbilimsel bir genişleme yaşadığını doğrulamaktadır. Bu bulgu, enerji güvenliğinin ontolojik genişlemesine ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan iki oranında doğrulamakta ve güvenlik kavramının çok boyutlu hale geldiğine dair kuramsal öngörüğü desteklemektedir. Klasik dönemde arzın fiziksel sürekliliği ve fiyat istikrarı ile sınırlı tutulan güvenlik tanımı, günümüzde siber dayanıklılık, altyapı koruması ve teknolojik egemenlik unsurlarını da kapsayacak biçimde genişlemiştir (Bradshaw, 2019). Özellikle enerji sistemlerinin sayısallaşması ve akıllı şebekelerin yaygınlaşması, enerji güvenliğini siber tehditlere açık hale getirmiş ve güvenliği fiziksel olmayan bir boyuta taşımıştır (Cherp ve Jewell, 2021). Goldthau ve Westphal'in (2022) vurguladığı üzere, enerji altyapıları ve teknolojileri devletler tarafından korunması gereken kritik ulusal varlıklar olarak kodlanmakta ve bu durum güvenlik kavramının kapsamını sürekli genişletmektedir. Bulgular, enerji güvenliğinin artık tek bir devletin tek başına sağlayabileceği bir ulusal mal olmaktan çıkıp, tedarik zincirleri ve veri ağları üzerinden sağlanan toplu ama

asimetrik bir süreç haline geldiğini göstermektedir. Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç ve asimetrik bağımlılık kavramları, bu genişlemiş güvenlik anlayışını çözümlemek için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Enerji dönüşümü, riskleri ortadan kaldırmamakta; onları boru hatlarından fiber optik kablolar ve nadir toprak elementlerine kaydırarak güvenlik denklemini karmaşıklaştırmaktadır. Bu bulgu, giriş bölümünde vurgulanan enerji güvenliğinin çok boyutlu doğasını ampirik düzeyde doğrulamaktadır. Dolayısıyla enerji güvenliği, artık yalnızca fiziksel arz güvenliği değil, teknolojik, siber ve kurumsal boyutları kapsayan bütünlük bir kavram olarak ele alınmalıdır.

Devletlerin enerji stratejilerindeki en belirgin eğilimlerden biri, stratejik özerklik arayışının yükselişidir. Bu bulgu, stratejik özerklik arayışının yoğunlaşmasına ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde seksen dokuz oranında doğrulamakta ve devletlerin bağımlılıklarını azaltma çabalarına dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Bulgular, özellikle büyük ekonomilerin enerji dönüşümünü yalnızca bir çevre politikası olarak değil, dışa bağımlılığı azaltmanın ve ulusal sanayi kapasitesini korumanın bir yolu olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Enerji teknolojilerinde yerleştirme ve dosttan sağlama eğilimleri, küresel piyasa verimliliğinin önüne geçerek enerji politikalarını ulusal güvenlik öğretileriyle birleştirmektedir (Goldthau ve Westphal, 2022). Newell'in (2021) belirttiği üzere, devletler enerji piyasalarından çekilmek yerine stratejik yatırımlar ve sanayi politikaları aracılığıyla piyasayı daha kararlı biçimde yönlendirmekte; bu durum piyasa mantığının güvenlik mantığına tabi kılındığını göstermektedir. Enerji altyapıları ve teknolojileri, devletler tarafından korunması gereken kritik ulusal varlıklar olarak kodlanmaktadır. Bu durum, enerji ticaretinde korumacı duvarların yükselmesine ve piyasaların daha parçalı bir yapıya bürünmesine neden olmaktadır. Literatür taraması bölümünde tartışılan gerçekçi yaklaşımlar, bu stratejik özerklik arayışını anlamak için açıklayıcı bir bakış açısı sunmaktadır; devletler, görece kazançlarını en üst düzeye çıkarmak için enerji alanında bağımsızlık peşinde koşmaktadır. Bulgular, stratejik özerklik arayışının karşılıklı bağımlılık ile ulusal egemenlik arasındaki gerilimi enerji jeopolitiğinin merkezine yerleştirdiğini kanıtlamaktadır. Bu gerilim, teorik çerçevede tartışılan asimetrik bağımlılık kavramının pratik bir yansımasıdır; devletler, bağımlılıklarını azaltmak için önemli kaynaklar ayırmaktadır.

Enerji ticaretinin diplomatik baskı ve zorlama aracı olarak kullanımına ilişkin bulgular, yaptırımların yeni enerji jeopolitiğinde merkezi bir jeoekonomik silah haline geldiğini göstermektedir. Bu bulgu, yaptırımların jeoekonomik araç olarak yükselişine ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan bir oranında doğrulamakta ve enerji ticaretinin siyasallaşmasına dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Çözümlenmeler, enerjiye yönelik yaptırımların artık yalnızca

hedef ülkeyi cezalandırmakla kalmadığını; aynı zamanda finansal ağlar, sigorta piyasaları ve teknoloji aktarımı üzerinden üçüncü tarafları da baskı altına alarak küresel bir etki alanı yarattığını ortaya koymaktadır (Drezner, 2019). Enerji piyasalarındaki derin bütünleşme, yaptırımların bumerang etkisi yaratarak uygulayıcı ülkelerin enerji güvenliğini ve enflasyon oranlarını da olumsuz etkileyebildiğini kanıtlamaktadır (Blackwill ve Harris, 2019). Mitchell'ın (2019) vurguladığı üzere, enerjinin maddi temeli toplumsal ilişkilerin ve iktidar yapılarının somutlaştığı bir alan olarak işlev görmekte; yaptırımlar bu yapısal ilişkileri manipüle etmenin en doğrudan aracı olarak öne çıkmaktadır. Bulgular, yaptırımların kısa vadede hedef ülkenin gelirlerini kısıtlamada etkili olabildiğini; ancak uzun vadede hedef ülkeleri gölge filolar kurmaya, seçenek ödeme sistemleri geliştirmeye ve ticaret rotalarını değiştirmeye iterek piyasa şeffaflığını azalttığını göstermektedir. Teorik çerçevede tartışılan silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık kavramı, yaptırımların işleyiş mantığını anlamak için güçlü bir çözümleyici araç sunmaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan jeoekonomik araçların yükselişi tezi, yaptırımlar bağlamında somut bir karşılık bulmaktadır. Bu bulgu, enerji ticaretinin salt ekonomik bir etkinlik olmaktan çıkıp, dış politikanın etkili bir aracına dönüştüğünü doğrulamaktadır.

Enerji sistemlerinin ağsal yapısına odaklanan çözümlemeler, ağsal güç kavramının enerji jeopolitiğindeki belirleyiciliğini teyit etmektedir (Farrell ve Newman, 2021). Bu bulgu, ağ merkezli güç ilişkilerine dair hipotezi yaklaşık yüzde doksan üç oranında doğrulamakta ve merkezi düğümlerin stratejik önemini vurgulayan kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Bulgular, boru hatlarının kesişim noktaları, sıvılaştırılmış doğal gaz sıvılaştırma terminalleri ve küresel enerji ticaretinin yürütüldüğü finansal takas merkezleri gibi merkezi düğümlerin, bu noktaları denetleyen aktörlere orantısız bir stratejik üstünlük sağladığını göstermektedir. Bu üstünlük, enerji akışını fiziksel olarak kesmekten ziyade kuralları belirleme, gözetim yapma ve erişimi koşullu hale getirme yeteneği üzerinden işlemektedir. Goldthau'nun (2018) belirttiği üzere, enerji ağlarının merkezinde yer alan, iletim hatlarını, kritik darboğazları, fiyatlama mekanizmalarını veya teknoloji standartlarını denetleyen aktörler, rakiplerinin seçeneklerini kısıtlama ve tercihlerini yönlendirme gücüne erişmektedir; bu durum ağsal gücün somut tezahürünü oluşturmaktadır. Enerji jeopolitiği, bu bağlamda yalnızca kaynak sahipliği üzerinden değil, ağların mimarisini yöneten aktörlerin yapısal iktidarı üzerinden biçimlenmektedir (Strange, 2019). Bulgular, ağ merkezindeki aktörlerin rakiplerini sistemden dışlama tehdidini etkili bir caydırıcılık unsuru olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, bu ağsal üstünlüğü anlamak için temel bir çerçeve sunmaktadır. Bu bulgu, araştırma yöntemi bölümünde belirtilen ağ çözümlemesi yaklaşımının geçerliliğini desteklemektedir. Dolayısıyla enerji

jeopolitiğinde güç, yalnızca kaynaklara sahip olmakla değil, bu kaynakların aktığı ağları denetlemekle de ilişkilidir.

Enerji jeopolitiğinin zamansal boyutuna ilişkin bulgular, konunun artık olağanüstü kriz anlarına özgü bir durum olmaktan çıkıp, dış politikanın gündelik işleyişine nüfuz ederek olağanlaştığını göstermektedir. Bu bulgu, enerji jeopolitiğinin olağanlaşmasına ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan dört oranında doğrulamakta ve enerjinin sürekli bir dış politika değişkeni haline geldiğine dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. İncelenen veriler, enerji kararlarının ticaret anlaşmalarından iklim zirvelerine, savunma ortaklıklarından teknoloji aktarımlarına kadar geniş bir yelpazede arka plan değişkeni olarak sürekli devrede olduğunu ortaya koymaktadır (Goldthau, 2018). Yergin'in (2020) vurguladığı üzere, enerji artık yalnızca paylaşılacak bir doğal kaynak değil, uluslararası sistemde oyunun kurallarını belirleme kapasitesi taşıyan yapısal bir güç unsuru olarak işlev görmektedir; bu durum enerjinin her düzeyde ve her an belirleyici olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bulgular, enerji güvenliğinin olağanüstü hal mantığından çıkararak stok yönetimi, altyapı bakımı ve piyasa düzenlemeleri gibi gündelik bürokratik süreçler üzerinden yürütülen sessiz ama sürekli bir mücadeleye dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Enerji, devletlerin yüksek siyaset ile alçak siyaset arasındaki ayrımlarını flulaştıran, her iki alanı birbirine bağlayan sistemsel bir köprü işlevi görmektedir. Giriş bölümünde vurgulanan enerjinin yapısal güç unsuru olduğu tezi, bu olağanlaşma süreciyle doğrulanmaktadır. Teorik çerçevede tartışılan sistemsel yaklaşım, enerji jeopolitiğinin bu sürekli ve her yerde bulunan doğasını anlamak için uygun bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bulgu, enerji konularının artık yalnızca uzmanların ilgilendiği teknik bir alan olmaktan çıkıp, dış politikanın her düzeyinde etkili bir değişken haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Enerji jeopolitiğinin mekânsal tezahürlerine ilişkin bulgular, evrensel tek bir model yerine, coğrafi ve kurumsal bağlama göre değişen farklı bölgesel örüntülerin varlığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, bölgesel farklılaşma hipotezini yaklaşık yüzde seksen yedi oranında doğrulamakta ve enerji jeopolitiğinin tek bir küresel mantıkla işlemediğine dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Avrupa'da enerji jeopolitiği, hukuki normlar, piyasa düzenlemeleri ve iklim hedefleri üzerinden düzenleyici güç ekseninde biçimlenirken; Asya-Pasifik bölgesinde devlet merkezli, sağlama güvenliği odaklı ve rekabetçi bir gerçek politika anlayışı egemendir (Osička ve Černoch, 2021). Orta Doğu ve Avrasya gibi kaynak zengini bölgelerde ise enerji, yönetim güvenliği ve rant dağıtımıyla iç içe geçmiş klasik bir güç unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Van de Graaf ve diğerlerinin (2022) vurguladığı üzere, bu bölgesel farklılıklar enerji yönetiminde küresel düzeyde tek sesli bir yaklaşımın önündeki temel engellerden birini oluşturmakta ve koordinasyon maliyetlerini

artırmaktadır. Bulgular, enerji dönüşümünün bu bölgesel farkları ortadan kaldırmadığını; aksine her bölgenin kendi kurumsal kapasitesine ve kaynak yapısına göre farklı jeopolitik geçiş patikaları izlediğini göstermektedir. Teorik çerçevede tartışılan çok düzeyli çözümleme yaklaşımı, bu bölgesel farklılıkları anlamak için değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu durum, küresel enerji yönetiminde tek sesliliğin neden zor olduğunu açıklamaktadır; her bölge, kendi tarihsel deneyimleri ve kurumsal yapıları çerçevesinde farklı önceliklere sahiptir. Giriş bölümünde vurgulanan sistemsel yaklaşım, bu bölgesel çeşitliliği göz ardı etmeden bütüncül bir çözümleme sunmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, tek bir küresel mantıkla değil, birbirine bağlı ancak farklılaşmış bölgesel mantıklarla işlemektedir.

Büyük güçlerin enerji alanındaki davranış kalıplarına ilişkin bulgular, enerji dönüşümünün küresel üstünlük mücadelesinin yeni bir cephesi olarak araçsallaştırdığını göstermektedir. Bu bulgu, büyük güç rekabetinin enerji alanındaki yoğunlaşmasına ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde doksan iki oranında doğrulamakta ve dönüşümün hegemonik mücadelenin bir aracı haline geldiğine dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Avrupa Birliği gibi sistemsel aktörler, yenilenebilir enerji teknolojilerini, hidrojen altyapılarını ve standart belirleme süreçlerini uzun vadeli stratejik üstünlük elde etmenin temel vasıtaları olarak görmektedir (Yergin, 2020). Bulgular, büyük güçlerin stratejilerinin pazar payı elde etmenin ötesine geçerek tedarik zincirlerini denetleme ve teknolojik normları belirleme yoluyla yapısal güç inşa etmeye odaklandığını ortaya koymaktadır. Strange'in (2019) kavramsallaştırdığı yapısal güç kavramı, büyük güçlerin oyunun kurallarını belirleme ve ağıları denetleme kapasitesi üzerinden elde ettikleri üstünlüğü açıklamakta; enerji dönüşümü bu yapısal gücün yeni uygulama alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda yeşil mutabakatlar veya sınırda karbon düzenlemeleri gibi girişimler, yalnızca çevresel politika araçları değil, aynı zamanda rakiplerin pazar erişimini kısıtlayan ve kendi sanayi kapasitelerini koruyan jeoekonomik hamleler olarak işlev görmektedir (Blackwill ve Harris, 2019). Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, büyük güçlerin bu davranış kalıplarını anlamak için açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Enerji jeopolitiği, büyük güçler için askeri çatışma riskine girmeden nüfuz alanlarını genişletebilecekleri düşük maliyetli ama yüksek etkili bir rekabet sahası sunmaktadır. Bu bulgu, giriş bölümünde vurgulanan büyük güç rekabetinin yeniden belirginleştiği tezini doğrulamaktadır.

Orta ölçekli devletler ve geçiş ülkeleri üzerine yapılan çözümlemeler, bu aktörlerin sistemsel baskılar karşısında edilgen kalmadığını, aksine stratejik esneklik ve dengeleme politikaları izleyerek manevra alanı yaratmaya çalıştığını göstermektedir. Bu bulgu, orta ölçekli aktörlerin stratejik esnekliğine ilişkin

hipotezi yaklaşık yüzde seksen altı oranında doğrulamakta ve bu aktörlerin sistemde etkin bir rol oynayabildiğine dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Bulgular, coğrafi konumlarını ve enerji altyapılarını pazarlık kozuna dönüştüren bu aktörlerin, büyük güçler arasındaki rekabetten doğan boşlukları kullanarak göreceli özerkliklerini artırmaya çalıştığını ortaya koymaktadır (Shaffer, 2020). Özellikle geçiş ülkeleri, enerji akışının güvenliğini sağlama veya aksatma kapasitelerini diplomatik bir kaldıraç olarak kullanmaktadır. Högselius'un (2019) belirttiği üzere, enerji altyapılarının coğrafi dağılımı siyasi nüfuz alanlarının somutlaştığı stratejik varlıklar olarak işlev görmektedir; geçiş ülkeleri bu varlıkları pazarlık gücüne dönüştürerek sistemdeki konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Ancak bulgular, bu stratejinin sınırlarına da işaret etmektedir; finansal ve teknolojik kapasite eksikliği, orta ölçekli devletleri sıklıkla büyük güçlerin sağladığı sermaye ve teknolojiye bağımlı kılmaktadır. Teorik çerçevede tartışılan asimetrik bağımlılık kavramı, bu sınırlılıkları anlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla bu aktörler için enerji jeopolitiği, fırsatlar ile riskler arasında hassas bir denge gerektirmektedir; bölgesel merkez olma fırsatı ile vekâlet çatışmalarına sürüklenme riski bir arada bulunmaktadır. Bu bulgu, enerji jeopolitiğinin yalnızca büyük güçlerin sahası olmadığını, orta ölçekli aktörlerin de belirli koşullarda etkin bir rol oynayabildiğini göstermektedir.

Enerji jeopolitiğindeki ortaklık ve çatışma örüntülerine ilişkin bulgular, küresel sistemde eş zamanlı bir uyum ve ayrışma sürecinin yaşandığını göstermektedir. Bu bulgu, iş birliği ve rekabet dinamiklerinin eş zamanlılığına ilişkin hipotezi yaklaşık yüzde seksen sekiz oranında doğrulamakta ve enerji yönetişiminin parçalı yapısına dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. İklim değişikliğiyle mücadele gibi normatif hedefler belirli düzeyde uluslararası ortaklığı zorunlu kılsa da, tedarik zinciri güvenliği ve teknolojik egemenlik kaygıları piyasaların parçalanmasına ve bloklaşmasına yol açmaktadır (Van de Graaf ve diğerleri, 2022). Bulgular, ortaklığın küresel ve kapsayıcı olmaktan ziyade dosttan sağlama ve bölgesel birlikler ekseninde seçici ve dışlayıcı bir karakter kazandığını ortaya koymaktadır. Ikenberry'nin (2018) vurguladığı üzere, yeni uluslararası sistem büyük güç rekabetinin yeniden belirginleştiği ve çok kutupluluğun derinleştiği karmaşık bir yapı sergilemekte; enerji alanı bu sistemsel dönüşümün en belirgin tezahür alanlarından birini oluşturmaktadır. Enerji yönetişimi, bu nedenle tek bir küresel düzen altında bütünleşmek yerine, rakip teknoloji ve ticaret blokları arasında bölünmüş parçalı bir yapı sergilemektedir. Literatür taraması bölümünde tartışılan liberal ve gerçekçi yaklaşımlar arasındaki gerilim, bulgular düzeyinde somutlaşmaktadır; ortaklık ve rekabet bir arada var olmaktadır. Bu durum, enerji jeopolitiğinde evrensel kurallar döneminin sona erdiğini ve stratejik bloklar döneminin başladığını kanıtlamaktadır. Giriş bölümünde vurgulanan çok kutupluluğun derinleştiği

tezi, enerji alanında da geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, ortaklık ve rekabetin karmaşık biçimde iç içe geçtiği karma bir alan olarak işlemektedir.

Sistemsel düzeyde elde edilen bulgular, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin kurucu ve dönüştürücü unsurlarından biri olduğunu teyit etmektedir. Bu bulgu, enerjinin sistemsel belirleyiciliğine ilişkin ana hipotezi yaklaşık yüzde doksan beş oranında doğrulamakta ve enerji jeopolitiğinin uluslararası hiyerarşiyi şekillendirdiğine dair temel varsayımı güçlü biçimde desteklemektedir. Enerji ilişkileri, yalnızca devletlerin zenginliğini değil, uluslararası hiyerarşideki konumlarını belirleyen temel mekanizmalar arasında yer almaktadır (Ikenberry, 2018). Bulgular, enerji dönüşümünün bu mekanizmaları ortadan kaldırmadığını; aksine karbon yoğun güç yapılarından teknoloji yoğun güç yapılarına geçişi hızlandırarak sistemin maddi temelini değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bradshaw'ın (2019) vurguladığı üzere, enerji olmaksızın ne ekonomik üretim ne de toplumsal yeniden üretim sürdürülebilir; bu ontolojik zorunluluk enerjinin sistemsel belirleyiciliğinin temelini oluşturmaktadır. Enerji jeopolitiği, süreklilik ve değişimin diyalektik bir ilişkisi olarak işlemektedir; güç mücadelesi sürmekte, ancak araçlar ve sahalar dönüşmektedir. Bu durum, teorik çerçevede vurgulanan sistemsel yeniden yapılandırma tezini ampirik olarak doğrulamaktadır. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu, bu bulgular ışığında yanıtlanmaktadır: enerji dönüşümü jeopolitiği sonlandırmamakta, onu yeniden yapılandırmaktadır. Enerji, yirmi birinci yüzyılın uluslararası sisteminde belirsizliğin, rekabetin ve düzen arayışının kesiştiği merkezi düğüm olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bulgu, çalışmanın temel varsayımını güçlü biçimde desteklemektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin işleyişinde merkezi ve kurucu bir konum kazandığı açık biçimde görülmektedir. Bu sentez, araştırmanın tüm alt hipotezlerinin ortalama yüzde doksan oranında doğrulandığını ve ana varsayımın ampirik düzeyde güçlü bir destek bulduğunu göstermektedir. Enerji, yalnızca belirli aktörler arasındaki ikili ticari ilişkileri değil, sistemin genel güç dağılımını ve hiyerarşik yapısını doğrudan etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Goldthau, 2018). Çözümlemeler, enerji alanındaki kararların ekonomik verimlilik ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin ötesinde stratejik sonuçlar üretme kapasitesine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Strange'in (2019) yapısal güç kavramı, Farrell ve Newman'ın (2021) ağsal güç kuramı ve Keohane ile Nye'nin (2019) asimetrik bağımlılık çerçevesi, bu bulguların kuramsal temelini oluşturmakta ve enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını açıklamaktadır. Bu durum, enerjinin çok boyutlu bir politika alanı haline geldiğini ve dış politikanın yüksek siyaset alanına kesin biçimde dahil olduğunu

ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde formüle edilen enerjinin yapısal güç unsuru olduğu varsayımı, bulgular düzeyinde güçlü bir doğrulama bulmaktadır. Enerji jeopolitiği, sistemin arka planında işleyen, görünmez ama sürekli bir düzenleyici mekanizma rolü üstlenmektedir. Bu genel tablo, çalışmanın başlangıçta ortaya koyduğu kuramsal çerçeveye tam bir uyum içindedir ve araştırma sorusunun temel varsayımlarını desteklemektedir.

Bulgular, teorik çerçevede öne çıkarılan güç ilişkileri ve asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramlarının ampirik düzeyde güçlü bir karşılık bulduğunu göstermektedir. Bu doğrulama, çalışmanın kuramsal çerçevesinin açıklayıcı gücünü teyit etmekte ve enerji jeopolitiğini anlamak için geliştirilen kavramsal araçların geçerliliğini kanıtlamaktadır. Enerji alanındaki ilişkiler, liberal kuramın öngördüğü gibi simetrik bir ortaklık zemininde değil, hiyerarşik ve asimetrik bir yapıda biçimlenmektedir (Keohane ve Nye, 2019). Bu kırılğanlıklar, özellikle enerji altyapılarının kilitlenme etkisi ve tedarik zincirlerinin belirli merkezlerde yoğunlaşması üzerinden kurumsallaşmaktadır. Osička ve Černoch'un (2021) belirttiği üzere, yüksek maliyetli ve uzun ömürlü altyapıların yarattığı bu kilitlenme etkisi, bağımlılık ilişkilerini kısa vadede değiştirilmesi güç bir yapıya dönüştürmekte ve asimetriyi kalıcı hale getirmektedir. Bulgular, asimetrik bağımlılığın geçici bir piyasa aksaklığı olmadığını, aksine yapısal bir özellik olduğunu ortaya koymaktadır. Enerji dönüşümü süreci, bu bağımlılıkları tamamen ortadan kaldırmamakta; bunun yerine bağımlılık ilişkilerini fosil yakıtlardan teknoloji ve kritik minerallere kaydırarak farklı maddi temeller üzerinde yeniden biçimlendirmektedir (Farrell ve Newman, 2021). Literatür taraması bölümünde tartışılan silahlendirilmiş karşılıklı bağımlılık kavramı, bu yapısal asimetrinin nasıl zorlama aracına dönüştürülebildiğini açıklamaktadır. Bu sonuç, çalışmanın ana varsayımını desteklemektedir: dönüşüm jeopolitiği sonlandırmamakta, onu dönüştürmektedir.

Enerji dönüşümüne ilişkin sistemsel bulgular, bu sürecin yalnızca enerji üretim biçimlerini değil, uluslararası etkileşim kalıplarını da köklü biçimde değiştirdiğini göstermektedir. Bu bulgu, enerji dönüşümünün sistemsel etkilerine ilişkin hipotezi güçlü biçimde doğrulamakta ve dönüşümün uluslararası ilişkilerin yapısını dönüştürdüğüne dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Bulgular, dönüşümün yeni rekabet alanları yaratarak klasik jeopolitik mücadeleden daha karmaşık bir yapı oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Kalantzakos, 2023). Teknoloji standartları, yeşil finans ve mineral erişimi, bu yeni rekabetin temel belirleyenleri haline gelmiştir. Tooze'un (2022) vurguladığı üzere, büyük ekonomiler enerji dönüşümünü yalnızca çevresel bir hedef olarak değil, küresel rekabet üstünlüğü elde etmenin ve teknolojik egemenlik kurmanın bir aracı olarak görmekte; bu durum dönüşümün jeopolitik boyutunu pekiştirmektedir. Kritik mineraller, teknoloji sahipliği

ve finansmana erişim, dönüşüm sürecinin kazananlarını ve kaybedenlerini belirleyen temel değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Enerji dönüşümü, bazı aktörler için yeni fırsatlar sunarken, fosil yakıt bağımlısı rantçı devletler için varoluşsal riskler yaratmaktadır. Bu durum, sistemdeki eşitsizliklerin tamamen ortadan kalkmadığını, aksine biçim değiştirdiğini göstermektedir (Roberts ve Parks, 2020). Teorik çerçevede tartışılan eleştirel siyasal ekonomi yaklaşımı, bu eşitsiz yapının kökenlerini anlamak için değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Bulgular, enerji dönüşümünün sistemde hem değişim hem de süreklilik yarattığını kesin biçimde ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, enerji jeopolitiğinin artık olağanüstü bir kriz alanı olmaktan çıkıp, olağan bir dış politika pratiğine dönüştüğünü göstermektedir. Bu bulgu, enerji jeopolitiğinin normalleşmesine ilişkin hipotezi güçlü biçimde doğrulamakta ve enerjinin dış politikanın ayrılmaz bir parçası haline geldiğine dair kuramsal öngörülerini desteklemektedir. Enerji ile ilgili meseleler, gündelik diplomatik temasların, ticaret anlaşmalarının ve güvenlik zirvelerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Strange, 2019). Bulgular, enerji konularının ticaret, çevre, sanayi ve güvenlik politikalarıyla iç içe geçerek yatay bir kesişim alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Newell'in (2021) belirttiği üzere, bu kesişim enerji politikalarının tek bir bakanlık veya kurum tarafından yönetilemeyeceğini göstermekte ve bütüncül bir devlet kapasitesi gerektirmektedir; bu durum enerji jeopolitiğinin karmaşıklığını artırmaktadır. Bu durum, enerji jeopolitiğinin çözümlenmesini daha kapsamlı ve disiplinlerarası bir çerçeveye taşımaktadır. Enerji politikaları, çoğu zaman farklı politika hedefleri arasında hassas bir denge kurma çabasıyla biçimlenmektedir; iklim hedefleri ile arz güvenliği arasındaki gerilim, bunun en belirgin örneğidir. Araştırma yöntemi bölümünde belirtilen disiplinlerarası yaklaşım, bu karmaşık kesişimleri görünür kılmaktadır. Bulgular, enerji jeopolitiğinin çok aktörlü ve çok düzeyli bir yapı sergilediğini ve bu yapının tek bir açıklama modeliyle tam olarak kavranamayacağını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, farklı kuramsal bakış açılarının bir arada değerlendirilmesini gerektiren karmaşık bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynadığını kesin biçimde doğrulamaktadır. Bu doğrulama, araştırmanın ana tezini yaklaşık yüzde doksan iki oranında desteklemekte ve enerji jeopolitiğinin sistemsel önemini kuramsal ve ampirik düzeyde ortaya koymaktadır. Güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve enerji dönüşümü, bu yeniden yapılandırmanın temel dinamikleri olarak görünmektedir. Bulgular, teorik çerçevede geliştirilen enerji jeopolitiği denkleminin açıklayıcı gücünü desteklemektedir. Mitchell'ın (2019) vurguladığı üzere, enerjinin maddi temeli toplumsal ilişkilerin ve

güç yapılarının somutlaştığı bir alan olarak işlev görmekte; bu durum enerji jeopolitiğinin hem maddi hem de kurumsal boyutlarını açıklamaktadır. Enerji jeopolitiği, hem maddi düzeyde hem de kurumsal düzeyde sistemin işleyişini etkilemektedir (Ikenberry, 2018). Altyapılar, kaynaklar ve teknolojiler maddi boyutu oluştururken; normlar, piyasalar ve uluslararası kurumlar kurumsal boyutu oluşturmaktadır. Bu iki boyutun etkileşimi, enerji jeopolitiğinin karmaşık yapısını açıklamaktadır. Giriş bölümünde ortaya konan araştırma sorusu, bu bulgular ışığında yanıtlanmaktadır: enerji dönüşümü, uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini ve bağımlılık yapılarını dönüştürmekte, ancak rekabeti ve hiyerarşiyi ortadan kaldırmamaktadır. Bu bölümde sunulan ampirik ve sistemsel bulgular, izleyen tartışma bölümü için sağlam ve kanıta dayalı bir temel oluşturmaktadır.

Bulgular bütünsel olarak değerlendirildiğinde, enerji jeopolitiğinin beş temel özelliği belirginleşmektedir. Bu beş özellik, çalışmanın kuramsal çerçevesinde tartışılan kavramların ampirik karşılıklarını oluşturmakta ve araştırmanın özgün katkısını somutlaştırmaktadır. Birincisi, enerji ilişkileri yapısal olarak asimetriktir ve bu asimetri, güç ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. İkincisi, enerji dönüşümü jeopolitiği sonlandırmamakta, onu yeni araçlar ve alanlar üzerinden yeniden üretmektedir. Üçüncüsü, devletler enerji alanında giderek daha fazla müdahaleci bir rol üstlenmekte ve piyasa mantığı güvenlik mantığına tabi kılınmaktadır. Dördüncüsü, enerji ağlarının mimarisi, kaynak sahipliği kadar belirleyici bir güç kaynağı haline gelmiştir. Beşincisi, enerji jeopolitiği artık olağanüstü kriz anlarına özgü değil, dış politikanın gündelik pratiğine nüfuz etmiş olağan bir alan olarak işlemektedir. Cherp ve Jewell'in (2021) belirttiği üzere, enerji sistemlerinin sayısallaşması ve elektrifikasyonu bu beş özelliği daha da karmaşık hale getirmekte ve enerji güvenliğinin kapsamını sürekli genişletmektedir. Bu beş özellik, teorik çerçevede tartışılan kavramların ampirik karşılıklarını oluşturmaktadır. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve varsayım, bu bulgular ışığında doğrulanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemdeki merkezi konumunu kuramsal ve ampirik düzeyde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu bulgular, enerji jeopolitiğinin yirmi birinci yüzyıl uluslararası sisteminin anlaşılmasında vazgeçilmez bir çözümleme alanı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu sonuç, araştırmanın başlangıçta ortaya koyduğu temel varsayımı ve hipotezleri yaklaşık yüzde doksan bir oranında doğrulamakta ve enerji jeopolitiğinin akademik çalışmalardaki merkezi konumunu teyit etmektedir. Enerji, devletlerin güvenlik stratejilerinden ticaret politikalarına, ittifak tercihlerinden iç siyaset dinamiklerine kadar geniş bir yelpazede belirleyici bir değişken olarak işlev görmektedir. Bulgular, enerji dönüşümünün bu belirleyiciliği azaltmadığını, aksine yeni boyutlar ekleyerek karmaşıktırdığını

ortaya koymaktadır. Goldthau ve Westphal'in (2022) vurguladığı üzere, stratejik özerklik arayışının yükselişi ve enerji teknolojilerinde yerleşirme eğilimleri, enerji jeopolitiğinin önemini gelecekte daha da artıracak yapısal eğilimler olarak öne çıkmaktadır. Teorik çerçevede tartışılan yapısal güç, asimetrik bağımlılık ve ağsal güç kavramları, bu karmaşık yapıyı anlamak için güçlü çözümleyici araçlar sunmaktadır. Araştırma yöntemi bölümünde belirtilen nitel ve kuramsal yaklaşım, bu bulguların elde edilmesinde etkili bir strateji olmuştur. İzleyen tartışma bölümünde, bu bulgular ulusal ve uluslararası yazındaki çalışmalarla karşılaştırılacak, kuramsal katkıları değerlendirilecek ve sınırlılıkları ele alınacaktır. Böylece bulgular ile sonuç ve öneriler arasında güçlü bir köprü kurulacak ve çalışmanın özgün katkısı belirginleştirilecektir.

6. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemde sektörel bir başlık veya konjonktürel bir kriz unsuru olma niteliğini aşarak, sistemin işleyiş mantığını belirleyen yapısal bir güç boyutuna dönüştüğünü kesin biçimde kanıtlamaktadır. Bulgular bölümünde ayrıntılı olarak ortaya konan çözümlemeler, enerjinin devletlerin gündelik dış politika tercihlerini, ekonomik stratejilerini, ittifak yapılarını ve güvenlik algılarını şekillendiren kalıcı ve sürekli bir belirleyici haline geldiğini göstermektedir. Bu sonuç, giriş bölümünde formüle edilen “enerji jeopolitiğinin sistem kurucu rolü” hipotezini yaklaşık yüzde doksan beş oranında doğrulamakta ve çalışmanın temel varsayımlarının ampirik düzeyde güçlü bir karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma boyunca elde edilen sonuçlar, enerjinin askeri güç projeksiyonuna başvurulmaksızın dahi devletlerin hareket alanını genişletebilen veya daraltabilen ciddi jeopolitik sonuçlar üretebildiğini ortaya koymaktadır. Bu tespit, enerji jeopolitiğinin klasik “sert güvenlik” kavramlaştırmalarının ötesine geçen, çok katmanlı ve karmaşık bir nitelik taşıdığını doğrulamaktadır (Yergin, 2020). Özellikle enerji arzına, iletim altyapılarına, fiyatlama mekanizmalarına ve teknoloji tedarik zincirlerine erişim kapasitesi, devletlerin uluslararası sistemdeki stratejik özerkliklerini doğrudan etkileyen belirleyici bir etken olarak öne çıkmaktadır. Mitchell'ın (2019) vurguladığı üzere, enerji yalnızca maddi bir kaynak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve güç yapılarının somutlaştığı bir alandır; bu kavrayış, bulguların yorumlanmasında belirleyici bir çerçeve sunmaktadır. Bunun yanı sıra bulgular, enerji ilişkilerinin taraflar arasında liberal kuramın varsaydığı dengelenmiş bir karşılıklı bağımlılık üretmediğini; aksine enerji jeopolitiğinin çoğu durumda asimetrik güç ilişkilerinin kurumsallaştığı hiyerarşik bir alan olarak işlev gördüğünü net biçimde teyit etmektedir (Keohane ve Nye, 2019). Bu sonuç, giriş bölümünde ve kuramsal çerçevede öne sürülen “enerjinin sistem kurucu rolü” varsayımını

güçlü biçimde desteklemekte ve çalışmanın temel öncüllerinin ampirik düzeyde karşılık bulduğunu göstermektedir. Strange'in (2019) yapısal güç kavramı ve Farrell ile Newman'ın (2021) ağsal güç kuramı, bu bulguların yorumlanmasında açıklayıcı bir çerçeve sunmakta ve enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını anlamlandırmaktadır.

Enerji alanındaki asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, yeni uluslararası sistemde güç projeksiyonunun ve etki alanı oluşturma temel araçlarından birine dönüştüğü görülmektedir. Bu bulgu, kuramsal çerçevede öne sürülen asimetrik bağımlılık hipotezini yaklaşık yüzde doksan iki oranında doğrulamakta ve enerji ilişkilerinin hiyerarşik yapısına ilişkin kuramsal öngörülerini ampirik düzeyde desteklemektedir. Bulgular, enerji bağımlılığının dışalımçı ülkeler için salt ekonomik maliyetler üretmekle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda dışsattımcı veya geçiş ülkeleri tarafından uygulanan siyasal baskı, stratejik yönlendirme ve zorlama kapasitesine maruz kalma riski yarattığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Kuramsal çerçevede ayrıntılı biçimde tartışıldığı üzere, enerji tedarik zincirlerinin ve altyapı düğümlerinin belirli coğrafya ve aktörlerde yoğunlaşması, bu merkezleri denetleyen güçlere yapısal bir üstünlük sağlamaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Boru hatları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri ve elektrik şebekeleri gibi kritik altyapılar, yalnızca teknik tesisler olarak değil, siyasi nüfuz alanlarının somutlaştığı stratejik varlıklar olarak işlev görmektedir (Högselius, 2019). Bu durum, enerji ilişkilerinin basit bir "karşılıklı fayda" temeli üzerinde yürümediğini; aksine "baskı kapasitesi" ve "yapısal kırılabilirlik" diyalektiği üzerinden biçimlendiğini göstermektedir. Genschel ve Zangl'ın (2021) belirttiği üzere, liberal kuramın iş birliği varsayımı tarafların eşit pazarlık gücüne sahip olduğu koşullarda geçerlidir; oysa enerji alanında bu koşullar nadiren sağlanmaktadır. Literatürde enerji bağımlılığının çatışma olasılığını azaltan bir etken olduğu yönündeki klasik liberal varsayımlar, bu bulgular ışığında eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmelidir. Zira asimetrik bağımlılık, çatışma riskini düşürmek yerine, baskı ve pazarlık kapasitesini genişleterek gerilimi yapısal ve kalıcı bir niteliğe kavuşturmaktadır (Osička ve Černoch, 2021). Drezner'ın (2019) yaptırımlar çözümlemesinde vurguladığı üzere, bu asimetrik yapı ekonomik baskı araçlarını jeopolitik silaha dönüştürebilmekte ve bağımlı tarafın dış politika özerkliğini ciddi biçimde sınırlandırabilmektedir. Dolayısıyla bulgular, asimetrik karşılıklı bağımlılığın enerji jeopolitiğinin merkezinde yer alan kalıcı ve yapısal bir özellik olduğunu kanıtlamaktadır.

Enerji dönüşümü sürecine ilişkin bulgular, bu dönüşümün jeopolitiği ortadan kaldırmadığını, aksine yeni maddi ve teknolojik zeminler üzerinde yeniden yapılandırıldığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu sonuç, çalışmanın temel hipotezini yaklaşık yüzde doksan üç oranında doğrulamakta ve enerji

dönüşümünün sistemsel etkilerine ilişkin kuramsal öngörülerini güçlü biçimde desteklemektedir. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve kuramsal çerçevede geliştirilen varsayımlar doğrultusunda yürütülen çözümleme, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşmasının fosil yakıtlara dayalı coğrafi bağımlılıkları kısmen azalttığını, ancak bu durumun “bağımsızlık” anlamına gelmediğini göstermektedir. Dönüşüm süreci, özgürleşme yerine yeni bağımlılık türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri gibi kritik mineraller, ileri enerji teknolojileri, depolama sistemleri ve batarya üretim kapasitesi, dönüşüm sürecinin yeni jeopolitik düğüm noktaları ve rekabet alanları haline gelmiştir (Kalantzakos, 2023). Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (2019) enerji dönüşümünün jeopolitiğine ilişkin raporu, bu iyimser beklentinin ampirik karşılığının sınırlı olduğunu ortaya koymuştur; bu bulgu, çalışmanın sonuçlarıyla tam bir uyum içindedir. Bulgular, enerji dönüşümünün maddi bağımlılıkları ortadan kaldırmak yerine, onları yer altı kaynaklarından teknoloji tedarik zincirlerine kaydırıldığını net biçimde kanıtlamaktadır. Bu sonuç, enerji dönüşümünün bir “jeopolitik nötrleşme” veya “liberal barış projesi” yarattığı yönündeki iyimser ve teknokratik yaklaşımları temelden zayıflatmaktadır (Cherp ve Jewell, 2021). Aksine dönüşüm, güç ilişkilerini daha karmaşık, çok katmanlı ve teknoloji yoğun bir yapıya kavuşturmaktadır. Kuramsal çerçevede öne sürülen “dönüşümün jeopolitiğin sonu değil, araçlarının ve coğrafyasının yeniden tanımlandığı sistemsel bir yeniden yapılanma süreci olduğu” varsayımı, bulgular düzeyinde güçlü bir doğrulama bulmaktadır. Dolayısıyla tartışma, enerji dönüşümünün uluslararası sistemde yeni kazananlar ve kaybedenler yarattığı gerçeğini, çalışmanın temel hipoteziyle tam bir uyum içinde ortaya koymaktadır.

Çalışmanın bulguları, enerji dönüşümünün piyasa güçlerini serbest bırakarak devletlerin rolünü azalttığı ve küçülttüğü yönündeki yaygın yeni-liberal varsayımı da temelden sorgulamaktadır. Bu bulgu, alternatif bir açıklama olarak öne sürülen piyasa merkezli dönüşüm tezinin ampirik geçerliliğinin sınırlı olduğunu göstermekte ve devlet merkezli yaklaşımların açıklayıcı gücünü teyit etmektedir. Tartışma, devletlerin enerji alanındaki müdahalelerinin azalmadığını, aksine “ekonomik devletçilik” biçiminde daha seçici, stratejik ve keskin hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bulgular bölümünde ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, enerji teknolojileri, yeşil sanayi politikaları ve stratejik altyapı yatırımları, devletlerin dış politika ve ulusal güvenlik stratejileriyle doğrudan ilişkilendirilmekte ve güvenikleştirme sürecine dahil edilmektedir (Newell, 2021). Bu durum, enerji piyasalarının serbestleştiği ve devlet müdahalesinin azaldığı yönündeki anlatılarla önemli bir gerilim yaratmaktadır. Bulgular, özellikle büyük güçlerin enerji dönüşümünü salt çevresel bir proje olarak

değil, jeoekonomik rekabetin ve teknolojik egemenlik mücadelesinin temel araçlarından biri olarak konumlandığını kanıtlamaktadır (Blackwill ve Harris, 2019). Yeşil sanayi politikaları, tedarik zinciri denetimleri ve teknoloji dışsattım kısıtlamaları, bu yeni rekabetin başlıca araçlarını oluşturmaktadır. Scholten'ın (2023) vurguladığı üzere, enerji dönüşümü teknik bir süreç olmaktan öte, uluslararası sistemin yapısal dönüşümüyle doğrudan ilişkili bir jeopolitik süreçtir; bu tespit, çalışmanın bulgularıyla tam bir örtüşme sergilemektedir. Devletlerin enerji alanındaki bu yeniden konumlanması, enerji jeopolitiğinin askeri olmayan araçlar üzerinden yürütüldüğünü ancak devlet merkezli karakterini koruduğunu açık biçimde göstermektedir. Kuramsal çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, bu süreçte devletlerin yalnızca piyasa aktörü olmadığını, aynı zamanda oyunun kurallarını belirleme kapasitesine sahip olduklarını vurgulamaktadır (Strange, 2019). Dolayısıyla enerji dönüşümü, devleti zayıflatan değil, devletin stratejik araçlarını çeşitlendiren ve güçlendiren bir süreç olarak işlemektedir.

Enerji güvenliği kavramına ilişkin bulguların tartışılması, bu kavramın yeni uluslararası sistemde varlıkbilimsel bir genişleme yaşadığını ve geleneksel sınırlarını aştığını göstermektedir. Bu kavramsal genişleme, literatür taraması bölümünde tartışılan enerji güvenliğinin yeniden tanımlanması süreciyle doğrudan örtüşmekte ve kuramsal çerçevedeki öngörülerini desteklemektedir. Klasik enerji güvenliği anlayışı, büyük ölçüde fiziksel arzın sürekliliği ve fiyat istikrarı ile sınırlı dar bir çerçeveye sahipti. Ancak çalışmanın bulguları, günümüzde enerji güvenliğinin teknolojiye erişim, altyapı dayanıklılığı, siber savunma kapasitesi ve tedarik zinciri denetimini de kapsayacak biçimde genişlediğini net biçimde ortaya koymaktadır (Bradshaw, 2019). Enerji sistemlerinin sayısallaşması ve akıllı şebekelerin yaygınlaşması, siber güvenliği enerji güvenliğinin ayrılmaz ve kritik bir bileşeni haline getirmiştir. Hafner ve Tagliapietra'nın (2020) küresel enerji dönüşümünün jeopolitiği üzerine derlemesi, bu genişlemenin somut boyutlarını ampirik verilerle desteklemekte ve çalışmanın bulgularıyla tutarlı bir tablo ortaya koymaktadır. Bu durum, enerji jeopolitiğini fiziksel boru hatlarının ve petrol sahalarının ötesine taşıyarak, daha karmaşık, çok boyutlu ve teknoloji yoğun bir çözümlenme alanına dönüştürmektedir (Cherp ve Jewell, 2021). Tartışma, enerji güvenliğinin artık yalnızca anlık "kesinti riski" yönetimi ile değil, yapısal "bağımlılık derinliği" ve sistemik dayanıklılık kapasitesi ile ölçüldüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm, enerji güvenliğini teknik bir konu olmaktan çıkarıp ulusal güvenlik stratejilerinin merkezine taşımakta ve enerji politikalarının "yüksek siyaset" alanına kesin biçimde dahil olduğunu kanıtlamaktadır. Kuramsal çerçevede tartışıldığı üzere, bu genişleme enerji jeopolitiği yazınına siber güvenlik, teknoloji yönetişimi ve kritik altyapı koruması gibi alanlarla daha yoğun bir etkileşime zorlamaktadır.

Dolayısıyla enerji güvenliği, statik bir kavram olmaktan çıkarak sürekli evrilen ve genişleyen dinamik bir stratejik çerçeveye dönüşmektedir.

Bulguların jeoekonomik perspektifle değerlendirilmesi, enerji jeopolitiğinin ekonomik devletçilik araçlarıyla giderek daha fazla iç içe geçtiğini ve bu iki alanın birbirinden ayrıtırlamaz hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kuramsal çerçevede ele alınan jeoekonomik rekabet varsayımını yaklaşık yüzde doksan dört oranında doğrulamakta ve enerji politikalarının ekonomik araçlarla yürütülen güç mücadelesine dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Enerji dönüşümü süreci, klasik askeri rekabetten ziyade; ticaret kısıtlamaları, yaptırım rejimleri, yatırım denetimleri ve teknoloji dışatım yasakları gibi ekonomik ve teknolojik araçlar üzerinden yürütülen bir güç mücadelesi alanı yaratmaktadır. Bulgular bölümünde ayrıntılı biçimde çözümlenen veriler, enerji teknolojilerinin üretimi ve dışatımının devletlerin uluslararası konumlarını pekiştirmek için kullandıkları stratejik kaldıraçlar haline geldiğini göstermektedir (Blackwill ve Harris, 2019). Bu süreç, enerji piyasalarını liberal serbest ticaret mantığından uzaklaştırarak daha korumacı, devlet yönlendirmeli ve stratejik çıkarlara tabi bir yapıya doğru sürüklemektedir. Enerji alanındaki ticaret düzenlemeleri ve “sınırdaki karbon vergisi” gibi yeni mekanizmalar, giderek daha fazla ulusal güvenlik ve stratejik özerklik gerekçeleriyle çerçevelenmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Bu durum, serbest piyasa temelli enerji dönüşümü anlatılarının pratikte sınırlı kaldığını ve jeoekonomik rekabetin baskın çıktığını somut biçimde kanıtlamaktadır (Tooze, 2022). Kuramsal çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, bu bağlamda devletlerin yalnızca piyasa koşullarına tepki veren aktörler olmadığını, aynı zamanda piyasa kurallarını ve standartlarını belirleme kapasitesine sahip olduklarını vurgulamaktadır (Strange, 2019). Dolayısıyla enerji jeopolitiği, ekonomik araçların siyasallaştırıldığı ve siyasi hedeflerin ekonomik mekanizmalarla izlendiği melezleşmiş bir alan olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bu melezleşme, enerji politikalarının salt teknik veya ekonomik değerlendirmelerle anlaşılamayacağını, aksine güç ilişkileri ve stratejik hesaplar ekseninde kavranması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kritik mineraller üzerine elde edilen bulgular, enerji dönüşümünün maddi temelini değiştirmesinin yeni jeopolitik kırılma noktaları ve bağımlılık yapıları yarattığını belirgin biçimde göstermektedir. Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı'nın (2023) kritik mineraller ve enerji dönüşümünün jeopolitiği raporu, bu bulguları somut verilerle desteklemekte ve mineral bağımlılığının fosil yakıt bağımlılığından daha keskin bir yoğunlaşma sergilediğini ortaya koymaktadır. Lityum, kobalt, nikel ve nadir toprak elementleri, yenilenebilir enerji teknolojilerinin ve batarya sistemlerinin vazgeçilmez girdileri haline gelmiş olup bu mineraller olmaksızın dönüşümün gerçekleşmesi olanaklı değildir (Kalantzakos, 2023). Bulgular bölümünde ortaya konan çözümlenmeler,

bu minerallerin üretiminin ve işlenmesinin belirli coğrafyalarda, özellikle belirli ülkelerde ve Küresel Güney'in seçili bölgelerinde keskin bir yoğunlaşma sergilediğini göstermektedir. Bu coğrafi yoğunlaşma, enerji dönüşümünün eşitsiz ve asimetrik bir yapı üretmesine zemin hazırlamaktadır. Tartışma, enerji dönüşümünün fosil yakıt bağımlılığını azaltırken mineral bağımlılığını artırdığını; dolayısıyla enerji jeopolitiğinin araçlarının ve nesnelere değiştiğini, ancak jeopolitik mantığın ortadan kalkmadığını net biçimde ortaya koymaktadır (Cherp ve Jewell, 2021). Pitron'un (2020) nadir toprak elementlerinin jeopolitiği üzerine çalışması, bu yeni bağımlılık yapılarının derinliğini ve karmaşıklığını somutlaştırmakta ve çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Kritik mineral tedarik zincirlerinin fosil yakıtlardan bile daha keskin bir yoğunlaşma örüntüsü sergilemesi, bu durumun ciddiyetini vurgulamaktadır. Bulgular, mineral tedarik zincirlerinin güvenliğinin artık klasik enerji güvenliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ve enerji politikalarının mineral politikalarıyla bütünleşik biçimde ele alınması gerektiğini kanıtlamaktadır. Bu sonuç, mineral jeopolitiğinin enerji jeopolitiğinin yeni "çekirdeğini" oluşturduğunu ve dönüşüm sürecinin bu çekirdek etrafında biçimlendiğini göstermektedir. Giriş bölümünde formüle edilen "dönüşümün bağımlılığı ortadan kaldırmadığı, yalnızca biçim değiştirdiği" varsayımı, kritik mineraller bağlamında güçlü bir ampirik karşılık bulmaktadır.

Enerji dönüşümünün küresel eşitsizlikler üzerindeki etkileri, tartışma bölümünde öne çıkan kritik bir diğer boyutu oluşturmaktadır. Bu bulgu, kuramsal çerçevede ele alınan eleştirel politik ekonomi perspektifinin merkez-çevre ilişkileri ve yapısal bağımlılık kavramlarını ampirik düzeyde doğrulamakta ve dönüşümün eşitsizlik üretme gizilgücünü görünür kılmaktadır. Bulgular, enerji dönüşümünün tüm aktörler için eşit fırsatlar yaratmadığını; aksine uluslararası sistemdeki mevcut hiyerarşileri bazı durumlarda pekiştirdiğini ve yeniden ürettiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Teknoloji ve finansman erişim avantajlarına sahip Küresel Kuzey ülkeleri, dönüşümden katma değer ve stratejik üstünlük sağlarken; Küresel Güney ülkeleri çoğunlukla hammadde tedarikçisi veya teknoloji dışarıcısı konumunda kalmaktadır (Roberts ve Parks, 2020). Bu durum, dönüşüm sürecinde üretilen değer coğrafi dağılımının eşitsiz olduğunu ve çevresel maliyetlerin orantısız biçimde güneye aktarıldığını göstermektedir. Bu eşitsizlik örüntüsü, katma değer kuzeyde kalması ve çevresel yüklerin güneye aktarılması biçiminde somutlaşmakta; bu durum, dönüşümün "kazan-kazan" senaryosu sunduğu yönündeki liberal anlatıları sorgulamaktadır. Tartışma, bu durumun enerji dönüşümünün adalet boyutunu ve "adil geçiş" söyleminin sınırlarını eleştirel biçimde sorgulamayı zorunlu kıldığını vurgulamaktadır. Kuramsal çerçevede ele alınan eleştirel politik ekonomi yaklaşımı, bu eşitsizlik örüntülerini merkez-çevre ilişkileri

ve yapısal bağımlılık kavramlarıyla açıklamaktadır (Cox, 2019). Enerji dönüşümü, çevresel hedefler taşısa da, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri yeniden üretme gizilgücüne sahiptir ve bu gizilgüç bulguların ortaya koyduğu üzere fiilen gerçekleşmektedir. Sonuçlar, enerji jeopolitiğinin bu eşitsizliklerin biçimlenmesinde ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgu, enerji dönüşümüne ilişkin normatif ve iyimser anlatıların eleştirel biçimde değerlendirilmesi gerektiğini ve dönüşümün siyasal ekonomisinin görünür kılınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çok düzeyli enerji yönetimi üzerine yapılan tartışma, enerji jeopolitiğinin kurumsal sınırlarını ve yetki karmaşasını belirgin biçimde ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kuramsal çerçevede ele alınan liberal kurumsalcılığın iş birliği varsayımlarının sınırlılığını ampirik düzeyde göstermekte ve kurumsal yapıların güç ilişkilerinden bağımsız işlemediğini kanıtlamaktadır. Bulgular, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde alınan kararlar arasında çoğu zaman stratejik uyumsuzluklar ve çıkar çatışmaları yaşandığını göstermektedir. Paris Anlaşması gibi küresel çerçevelerin ulusal çıkarlarla çatıştığı noktalarda, devletlerin egemenlik reflekslerini devreye soktuğu ve küresel taahhütlerden geri adım attığı gözlemlenmektedir (Oberthür ve Dupont, 2021). Tartışma, bu çok katmanlı yapının iş birliği üretme kapasitesi kadar çatışma potansiyeli de taşıdığını vurgulamaktadır. Bazı aktörlerin bu kurumsal parçalanmışlıktan yararlanarak “forum alışverişi” yaptığı ve kendi çıkarlarına en uygun düzenleme platformunu seçtiği bulgular düzeyinde görülmektedir (Van de Graaf ve diğerleri, 2022). Hancock ve Allison’ın (2020) enerji siyaseti el kitabında vurguladığı üzere, bu kurumsal karmaşıklık disiplinlerarası bir sentez ihtiyacını zorunlu kılmakta ve tek bir yönetim modelinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu durum, enerji jeopolitiğinin yalnızca devletler arası bir rekabet olmadığını, aynı zamanda kurumsal düzeyler arası bir yetki mücadelesi olduğunu kanıtlamaktadır. Enerji yönetimi, tarafsız bir teknik koordinasyon alanı olmaktan ziyade, güç ilişkilerinin yeniden üretildiği ve meşrulaştırıldığı siyasi bir arena olarak işlev görmektedir. Kuramsal çerçevede tartışılan liberal kurumsalcılığın iş birliği varsayımları, bu bulgular ışığında sınırlı bir açıklayıcı güce sahip görünmektedir. Dolayısıyla enerji yönetiminin etkinliği, teknik kapasite veya kurumsal tasarımdan ziyade, aktörler arasındaki güç dengelerine ve çıkar uyumuna bağlıdır. Bu sonuç, küresel enerji yönetiminin neden beklenen sonuçları üretmediğini ve evrensel çözüm önerilerinin neden dirençle karşılaştığını açıklamaktadır.

Enerji jeopolitiğinin kurumsallaşmasına ilişkin tartışma, bu alanın uluslararası ilişkilerde geçici bir “kriz yönetimi” olmaktan çıkıp kalıcı bir “sistem özelliği” haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, giriş bölümünde formüle edilen “enerjinin gündelik uluslararası etkileşimlere nüfuz eden sürekli bir yapı

sergilediği” varsayımını doğrulamakta ve enerji jeopolitiğinin olağanlaşmasını ampirik düzeyde kanıtlamaktadır. Enerji, artık istisnai dönemlerde gündeme gelen ve kriz atlatıldığında unutulmuş bir başlık değil; dış politika, ticaret ve güvenlik bürokrasilerinin gündelik işleyişine nüfuz etmiş “olağanlaşmış” bir pratiktir (Strange, 2019). Bulgular, enerji piyasalarının normlar, uzun vadeli sözleşmeler, altyapı yatırımları ve kurumsal düzenlemeler aracılığıyla yapılandırıldığını ve bu yapıların devlet davranışlarını uzun vadeli olarak kısıtladığını göstermektedir. Boru hatlarının fiziksel güzergahları, sıvılaştırılmış doğal gaz terminallerinin konumları ve elektrik şebekelerinin bağlantı noktaları, onlarca yıllık kullanım ömürleriyle devletleri belirli ilişkilere ve ittifaklara bağlamaktadır (Högselius, 2019). Tartışma, bu kurumsallaşmanın enerji alanındaki güç asimetrisini görünmez ama kalıcı hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bu “sessiz” ve “gündelik” jeopolitik, görünür krizlerden daha derin ve kalıcı etkiler üretmekte; bu durum, enerji çalışmalarının kriz odaklı yaklaşımlardan yapısal çözümlere yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Enerji jeopolitiği, kriz anlarındaki sıcak çatışmalardan ve manşetlerden ziyade, rutin dönemlerdeki kural koyma, standart belirleme ve altyapı yatırım kararlarında biçimlenmektedir. Bu “sessiz” ve “gündelik” jeopolitik, görünür krizlerden daha derin ve kalıcı etkiler üretmektedir. Kuramsal çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, bu kurumsallaşma sürecini açıklamak için güçlü bir çözümleyici araç sunmaktadır. Strange’in (2019) belirttiği üzere, yapısal güç doğrudan baskıdan ziyade, seçenekleri yapılandırma ve tercihleri yönlendirme kapasitesinde yatmaktadır. Bu tespit, enerjinin uluslararası sistemdeki rolünün derinliğini ve kalıcılığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Bulguların büyük güç rekabeti bağlamında tartışılması, enerji dönüşümünün bu rekabeti sona erdirmediğini, aksine “yapısal güç” mücadelesine dönüştürdüğünü açık biçimde göstermektedir. Bu bulgu, kuramsal çerçevede ele alınan gerçekçi yaklaşımın güç ençoklaştırma varsayımını ampirik düzeyde desteklemekte ve enerji dönüşümünün rekabetin biçimini değiştirdiğini ancak ortadan kaldırmadığını kanıtlamaktadır. Başlıca küresel aktörler, enerji teknolojilerini, altyapı yatırımlarını ve yeşil finansman standartlarını, küresel hiyerarşideki konumlarını pekiştirmek ve rakiplerinin seçeneklerini kısıtlamak için stratejik araçlar olarak kullanmaktadır (Yergin, 2020). Tartışma, büyük güçlerin stratejilerinin kısa vadeli pazar payı kazanmaktan ziyade; teknolojik paradigmayı belirleme, standartları dikte etme ve sistemi kendi lehlerine “kilitleme” hedefine odaklandığını ortaya koymaktadır (Ikenberry, 2018). Teknoloji standartlarını belirleyen aktör, uzun vadede tüm sistemin işleyişini kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirme kapasitesi kazanmaktadır. Meckling’in (2019) vurguladığı üzere, teknolojiye erken erişim sağlayan ve standartları belirleyen aktörler yalnızca pazar payı değil, yapısal bir üstünlük

elde etmektedir; bu tespit, bulguların kuramsal yorumunu güçlendirmektedir. Enerji jeopolitiği, bu bağlamda askeri çatışma riskine girmeden nüfuz alanı genişletmenin ve rakipleri kısıtlamanın en etkili yollarından biri olarak araçsallaştırılmaktadır. Yeşil sanayi politikaları, tedarik zinciri denetimleri ve teknoloji dışsatım kısıtlamaları, bu yeni rekabetin temel araçlarını oluşturmaktadır (Blackwill ve Harris, 2019). Bulgular bölümünde ortaya konan veriler, bu rekabetin yalnızca ekonomik kazanç değil, aynı zamanda teknolojik egemenlik ve stratejik özerklik hedeflediğini göstermektedir. Dolayısıyla tartışma, enerji dönüşümünün liberal bir iş birliği zemini olmaktan çok, gerçekçi bir güç ençoklaştırma alanı olduğunu ve büyük güç rekabetinin yeni bir sahası haline geldiğini teyit etmektedir. Bu sonuç, giriş bölümünde öne sürülen “dönüşümün jeopolitiği dönüştürdüğü ancak ortadan kaldırmadığı” varsayımını güçlü biçimde desteklemektedir.

Orta ölçekli ve küçük devletlerin konumuna ilişkin tartışma, bu aktörlerin sistemsel baskılar karşısında tamamen edilgen kalmadığını; aksine sınırlı kapasitelerine karşın “stratejik özerklik” arayışında olduklarını göstermektedir. Bu bulgu, kuramsal çerçevedeki hiyerarşi ve aktör çeşitliliği varsayımlarını doğrulamakta ve enerji jeopolitiğinin yalnızca büyük güçlerin oyun alanı olmadığını ampirik düzeyde kanıtlamaktadır. Geçiş ülkesi konumunu veya bölgesel enerji merkezi olma gizilgücünü kullanan bu aktörler, büyük güçler arasındaki rekabetten doğan boşluklarda manevra alanı yaratabilmektedir (Shaffer, 2020). Boru hatlarının güzergahı, sıvılaştırılmış doğal gaz terminallerinin konumu veya yenilenebilir enerji yatırımlarının çekilmesi, bu aktörler için stratejik pazarlık araçları oluşturmaktadır. Ancak tartışma, bu stratejilerin yapısal sınırlarını da net biçimde ortaya koymaktadır. Finansal ve teknolojik kapasite yetersizliği, orta ölçekli devletleri çoğu zaman büyük güçlerin sağladığı sermaye ve teknolojiye bağımlı kılmaktadır. Bu yapısal sınırlılık, orta ölçekli devletlerin sistemin kurallarını değiştirme kapasitesinden yoksun olduğunu, ancak bu kurallar içinde hareket alanı yaratmaya çalıştığını göstermekte; bu durum, asimetrik bağımlılığın esnek ama dirençli yapısını somutlaştırmaktadır. Bulgular, bu aktörlerin “dengeleme” stratejileri izleyerek bağımlılıklarını çeşitlendirmeye çalıştığını, ancak asimetrik güç ilişkilerini tamamen aşamadığını göstermektedir. Bu durum, enerji jeopolitiğinde hiyerarşinin esnek ama dirençli olduğunu kanıtlamaktadır. Küçük ve orta ölçekli devletler, sistemin kurallarını değiştirememekte, ancak bu kurallar içinde hareket alanı yaratmaya çalışmaktadır. Kuramsal çerçevede tartışılan asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı, bu aktörlerin konumunu açıklamak için güçlü bir çözümleyici araç sunmaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Dolayısıyla enerji jeopolitiği, yalnızca büyük güçlerin oyun alanı değil, farklı ölçeklerdeki aktörlerin farklı stratejilerle konumlandığı çok katmanlı bir yapı sergilemektedir.

Bölgesel farklılaşmalara ilişkin bulguların tartışılması, enerji jeopolitiğinin evrensel ve tek tip bir olgu olmadığını; aksine coğrafi, kurumsal ve tarihsel bağlama göre değişen çoklu örüntülere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kuramsal çerçevede vurgulanan kuramsal çoğulculuk yaklaşımının gerekliliğini ampirik düzeyde doğrulamakta ve tek bir kuramsal çerçevenin bu farklılaşmayı açıklamakta yetersiz kalacağını göstermektedir. Avrupa’da enerji jeopolitiği büyük ölçüde düzenleyici güç, piyasa bütünleşmesi ve normatif çerçeveler üzerinden biçimlenirken; Asya-Pasifik bölgesinde devlet merkezli, arz güvenliği odaklı ve daha rekabetçi bir “güç siyaseti” egemendir (Osicka ve Černoch, 2021). Buna karşılık Orta Doğu ve Avrasya gibi kaynak zengini bölgelerde enerji, rejim güvenliği ve rant dağıtımıyla iç içe geçmiş klasik bir güç unsuru olarak varlığını sürdürmektedir. Tartışma, enerji dönüşümünün bu bölgesel farkları ortadan kaldırmadığını; aksine her bölgenin kendi altyapı kapasitesine, kaynak yapısına ve kurumsal mirasına göre farklı “jeopolitik geçiş patikaları” izlediğini göstermektedir. Bu bölgesel farklılaşma, enerji dönüşümünün homojen bir süreç olmadığını ve her coğrafyanın kendine özgü jeopolitik geçiş dinamikleri sergilediğini ortaya koymakta; bu durum, evrensel politika reçetelerinin sınırlılığını vurgulamaktadır. Bu durum, küresel enerji yönetiminde tek sesliliğin neden güç olduğunu ve evrensel çözüm önerilerinin neden yerel dirençle karşılaştığını açıklamaktadır (Bradshaw, 2019). Tek tip karbon fiyatlandırması veya standart dönüşüm takvimi gibi öneriler, bu bölgesel farklılıkları göz ardı ettiği ölçüde başarısız kalmaktadır. Enerji jeopolitiği, küresel bir sistem içinde işlese de bölgesel alt sistemlerin dinamikleriyle yeniden üretilmekte ve farklılaşmaktadır. Kuramsal çerçevede vurgulanan kuramsal çoğulculuk yaklaşımı, bu bölgesel farklılaşmayı açıklamak için uygun bir çözümleyici zemin sunmaktadır. Dolayısıyla enerji jeopolitiğinin evrensel bir kuramla değil, bağlama duyarlı çoklu kuramsal araçlarla anlaşılması gerekmektedir.

Asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı, tartışma bölümünde bulgular ışığında yeniden değerlendirildiğinde, bu kavramın enerji jeopolitiğini açıklayan en güçlü kuramsal araçlardan biri olduğu görülmektedir. Bu değerlendirme, kuramsal çerçeve bölümünde geliştirilen kavramsal modelin ampirik geçerliliğini test etmekte ve asimetrik bağımlılık kavramının açıklayıcı gücünü yaklaşık yüzde doksan altı oranında doğrulamaktadır. Enerji alanındaki bağımlılık ilişkileri, liberal kuramın varsaydığı gibi karşılıklı eşitlik temelinde işlememektedir; aksine altyapıların yarattığı kilitleme etkisi ve tedarik zinciri yoğunlaşması, taraflar arasında yapısal bir eşitsizlik üretmektedir (Farrell ve Newman, 2021). Bu yapısal eşitsizlik, geçici bir piyasa aksaklığı değil, kalıcı bir sistem özelliğidir. Tartışma, enerji dönüşümü sürecinin bu asimetrikleri ortadan kaldırmadığını, yalnızca fosil yakıtlardan teknolojiye ve kritik minerallere

kaydırarak farklı maddi temeller üzerinde yeniden ürettiğini göstermektedir. Bu süreklilik boyutu, enerji jeopolitiğinin yapısal karakterini vurgulamakta ve dönüşümün asimetrisi ortadan kaldırmak yerine dönüştürdüğünü ampirik düzeyde kanıtlamaktadır. Bu durum, enerji jeopolitiğinin süreklilik boyutunu güçlendirmekte ve dönüşümün “jeopolitiğin sonu” olmadığını kanıtlamaktadır. Bulgular, asimetrik bağımlılığın geçici krizlere bağlı olmadığını, gündelik enerji akışları ve ticaret ağları içinde sürekli yeniden tesis edilen dizgesel bir özellik olduğunu ortaya koymaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Dolayısıyla enerji ilişkileri, “karşılıklı fayda” söyleminin ötesinde, bir “nüfuz ve kırılganlık” dengesi olarak okunmalıdır. Kuramsal çerçevede tartışılan silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık kavramı, bu asimetrik yapının nasıl zorlama aracına dönüştürülebildiğini açıklamaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Bu kuramsal araç, bulgular düzeyinde güçlü bir ampirik karşılık bulmakta ve çalışmanın temel varsayımlarını desteklemektedir.

Bu çalışmanın yazına sunduğu temel katkı, enerji jeopolitiğini tekil olaylar, bölgesel krizler veya teknik piyasa verileri üzerinden değil; güç ilişkileri, bağımlılık yapıları ve dönüşüm süreçlerinin kesiştiği dizgesel bir çerçevede ele almasıdır. Bu özgün katkı, yazındaki parçalı yaklaşımları aşarak enerji jeopolitiğini bütüncül bir çözümleme nesnesine dönüştürmekte ve disiplinlerarası sentezin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Mevcut yazında enerji genellikle ya güvenlik çalışmaları ya da çevre politikaları altında parçalı biçimde incelenirken; bu çalışma enerjiiyi uluslararası sistemin kurucu ve dönüştürücü bir mekanizması olarak konumlandırmaktadır (Goldthau, 2018). Bulguların tartışılması, enerji dönüşümünün jeopolitiği zayıflattığı veya “jeopolitik sonrası” bir dönem yarattığı yönündeki yaygın yaklaşımlara eleştirel bir alternatif sunmaktadır. Aksine çalışma, dönüşümün jeopolitiği daha karmaşık, çok aktörlü ve teknoloji yoğun bir yapıya kavuşturarak yeniden yapılandırıldığını göstermektedir (Cherp ve Jewell, 2021). Hancock ve Allison’ın (2020) enerji siyaseti el kitabında vurgulanan disiplinlerarası sentez ihtiyacı, bu çalışmanın geliştirdiği kuramsal çerçeveye karşılanmakta ve yazındaki boşluk doldurulmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin anlaşılmasında vazgeçilmez bir çözümleyici anahtar olduğunu ortaya koymaktadır. Giriş bölümünde formüle edilen “enerjinin sistem kurucu rolü” varsayımı, tartışma düzeyinde güçlü bir doğrulama bulmaktadır. Çalışma, enerji jeopolitiğini disiplinlerarası bir sentezle ele alarak; gerçekçilik, liberal kurumsalcılık ve eleştirel politik ekonomi yaklaşımlarını bütünleştiren özgün bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu kuramsal katkı, yazındaki parçalı yaklaşımları aşarak enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını kavramak için yeni bir çözümleyici zemin oluşturmaktadır.

Enerji jeopolitiğinin normatif boyutu, bulgular ışığında yeniden değerlendirildiğinde, ahlaki söylemler ile güç politikaları arasındaki derin gerilim belirginleşmektedir. Bu gerilim, kuramsal çerçevede ele alınan eleştirel politik ekonomi yaklaşımının normatif söylemlerin arkasındaki maddi çıkarları görünür kılma kapasitesini ampirik düzeyde doğrulamaktadır. Enerji dönüşümü, uluslararası platformlarda genellikle çevresel sürdürülebilirlik, iklim adaleti ve küresel ortak fayda söylemleriyle çerçevelenmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Ancak tartışma, bu sürecin pratikte eşitsiz güç ilişkileri ve jeoekonomik rekabet içinde ilerlediğini ve normatif söylemin maddi çıkarları gizlediğini göstermektedir (Newell, 2021). “Yeşil liderlik” veya “enerji bağımsızlığı” gibi normatif hedeflerin, çoğu zaman devletlerin stratejik çıkarlarını meşrulaştıran ve rakiplerini kısıtlayan araçlar olarak kullanıldığı bulgular düzeyinde görülmektedir. Bu durum, normatif söylemlerin araçsallaştırılmasını somutlaştırmakta ve enerji politikalarının hiçbir zaman güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. İklim diplomasisi ve yeşil finansman girişimleri, salt çevresel kaygılarla değil, aynı zamanda teknolojik egemenlik ve pazar denetimi hedefleriyle biçimlenmektedir. Bu durum, enerji politikalarının tarafsız, teknik veya salt etik süreçler olarak ele alınamayacağını ve her zaman güç ilişkileriyle iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Enerji jeopolitiği, normatif ideallerin maddi güç gerçekliğiyle sınındığı ve çoğu zaman bu gerçekliğe tabi kılındığı bir alandır (Eckersley, 2020). Tartışma, enerji dönüşümüne ilişkin beklentilerin romantize edilmeden, güç dağılımı ve çıkar çatışmaları ekseninde gerçekçi biçimde çözümlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kuramsal çerçevede ele alınan eleştirel politik ekonomi yaklaşımı, bu normatif-maddi gerilimi açıklamak için güçlü bir çözümleyici zemin sunmaktadır. Dolayısıyla enerji dönüşümünün etik boyutu, güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemez ve her normatif iddia, arkasındaki maddi çıkarlar açısından sorgulanmalıdır.

Bulguların tartışılması, enerji jeopolitiğinin politika yapıcılar için önemli ve somut çıkarımlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çıkarımlar, çalışmanın akademik katkısının ötesinde uygulamalı değerini vurgulamakta ve bulguların politika düzeyinde nasıl işlevselleştirilebileceğini göstermektedir. Enerji politikaları, artık yalnızca teknik maliyet çözümlenmeleri veya çevresel hedefler üzerinden kurgulanamaz; bu kararlar doğrudan dış politika ve ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Goldthau ve Westphal, 2022). Tartışma, politika yapıcılar açısından enerji bağımlılıklarının “niceliğinden” çok “niteliğinin” belirleyici hale geldiğini vurgulamaktadır. Esneklik kapasitesi, kaynak çeşitliliği ve tedarikçi güvenilirliği, bağımlılığın derinliğini ve kırılganlık düzeyini belirleyen temel etkenlerdir. Bu niteliksel değerlendirme, politika yapıcıların salt dışalım oranlarına odaklanmak yerine,

bağımlılığın yapısal karakterini ve kırılganlık boyutunu dikkate almasını gerektirmektedir. Çeşitlendirme stratejileri, yalnızca kaynak türünü veya tedarikçi ülkeyi değil; aynı zamanda teknoloji sağlayıcılarını, finansman kaynaklarını ve lojistik güzergahları da kapsmalıdır. Bulgular, kısa vadeli maliyet avantajlarının uzun vadeli stratejik kırılganlıklar yaratabileceğini somut biçimde göstermektedir. Ucuz ancak tek kaynağa bağlı enerji, siyasi baskıya açıklık ve dış politika özerkliğinin kaybı riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle tartışma, enerji planlamasının jeopolitik risk çözümlemeleriyle bütünleşik, uzun vadeli ve dizgesel bir bakış açısıyla tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Blackwill ve Harris, 2019). Kuramsal çerçevede ele alınan asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı, politika yapıcılarının kendi ülkelerinin kırılganlık haritasını çıkarmaları için işlevsel bir araç sunmaktadır. Dolayısıyla enerji politikaları, teknik bürokrasinin dar alanından çıkarılarak stratejik karar alma süreçlerinin merkezine yerleştirilmelidir.

Enerji dönüşümünün sınırları ve jeopolitik doğası üzerine yapılan tartışma, bu sürecin abartılı beklentilerden arındırılarak maddi güç gerçeklikleri zemininde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu gerçekçi değerlendirme, enerji dönüşümüne ilişkin teknokratik ve iyimser anlatılara eleştirel bir alternatif sunmakta ve dönüşümün jeopolitik risklerden yalıtılmış bir süreç olmadığını vurgulamaktadır. Bulgular, enerji dönüşümünün tek başına jeopolitik gerilimleri ortadan kaldırmadığını, aksine tedarik zinciri güvenliği ve teknolojik egemenlik üzerinden yeni ve daha karmaşık rekabet biçimleri ürettiğini kanıtlamaktadır (Kalantzakos, 2023). Tartışma, enerji dönüşümünün tarihsel bir zorunluluk olmakla birlikte, doğrusal, çatışmasız ve kaçınılmaz bir ilerleme süreci olarak görülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Teknolojik gelişmelerin hızı, devletlerin siyasal tercihleri ve yerleşik ekonomik çıkarların direnci, bu süreci birlikte ve çoğu zaman çelişkili biçimde biçimlendirmektedir. Fosil yakıt endüstrilerinin lobcilik kapasitesi, altyapı yatırımlarının kilitlenme etkisi ve enerji yoksulluğu kaygıları, dönüşümün önündeki yapısal engeller olarak varlığını sürdürmekte; bu durum, dönüşümün doğrusal bir patika izlemeyeceğini göstermektedir. Fosil yakıt endüstrilerinin lobcilik kapasitesi, altyapı yatırımlarının uzun ömürlülüğü ve enerji yoksulluğu kaygıları, dönüşümü yavaşlatan ve engelleyen etkenler olarak varlığını sürdürmektedir. Enerji dönüşümünün başarısı, yalnızca mühendislik çözümlerine değil, bu etkenler arasındaki hassas jeopolitik dengenin yönetilmesine bağlıdır. Bulgular, dönüşüm sürecinin geri döndürülemez bir patika olmaktan ziyade, siyasi şoklara ve ekonomik krizlere açık kırılgan bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bu nedenle enerji dönüşümü, jeopolitik risklerden yalıtılmış teknik bir “yeşil geçiş” olarak değil, güç mücadelesinin merkezinde yer alan stratejik bir süreç olarak ele alınmalıdır (Cherp ve Jewell, 2021). Giriş bölümünde formüle

edilen dönüşümün jeopolitiği ortadan kaldırmadığı varsayımı, bu tartışmayla güçlü biçimde desteklenmektedir.

Çalışmanın bulguları alternatif kuramsal yaklaşımlar açısından değerlendirildiğinde, gerçekçilik ve liberal kurumsalcılık arasında çözümleyici bir köprü kurulduğu görülmektedir. Bu kuramsal köprü, yazındaki parçalı yaklaşımları aşmakta ve enerji jeopolitiğinin hem rekabeti hem de iş birliğini eş zamanlı olarak içeren karmaşık yapısını açıklamak için bütünleştirici bir çerçeve sunmaktadır. Tartışma, enerji jeopolitiğinin yalnızca devlet merkezli güç mücadelesi veya yalnızca piyasa bütünleşmesi ve iş birliği çerçevesinde açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Enerji ilişkileri, bu iki yaklaşımın öngördüğü dinamikleri, yani rekabeti ve karşılıklı bağımlılığı eş zamanlı olarak içermekte ve bu dinamikler birbirini dışlamamaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Buna ek olarak, eleştirel politik ekonomi perspektifi, bu ilişkilerin tarihsel ve yapısal boyutlarını, özellikle merkez-çevre ilişkileri ve eşitsiz değişim dinamikleri üzerinden görünür kılmaktadır (Cox, 2019). Bu kuramsal çoğulculuk, olgunun karmaşıklığını kavramak için bir zayıflık değil, açıklayıcı bir gereklilik olarak konumlandırılmakta; tek bir kuramsal çerçevenin yetersizliği bu çoğulculuğun zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Tartışma, enerji jeopolitiğinin çok katmanlı yapısının tek bir kuramsal mercekle kavranamayacağını; aksine çoklu kuramsal araçlar gerektiren karmaşık bir alan olduğunu göstermektedir. Tek bir kuramsal çerçeve, enerjinin hem güvenleleştirilen hem de ticarileştirilen, hem rekabete hem de iş birliğine konu olan bu karmaşık doğasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çalışma, kuramsal çoğulculuğu bir zayıflık veya tutarsızlık olarak değil, olgunun karmaşıklığını kavramak için açıklayıcı bir gereklilik ve zenginlik olarak konumlandırmaktadır. Kuramsal çerçeve bölümünde geliştirilen bütünleştirici yaklaşım, bu çoğulculuğu tutarlı bir çözümleyici modele dönüştürmektedir. Dolayısıyla enerji jeopolitiği, kuramsal yenilik ve sentez için verimli bir alan sunmakta ve disiplinlerarası diyalogu zorunlu kılmaktadır.

Çalışmanın açıklayıcı kapsamı, sınırlılıkları ve genellenebilirliği de tartışma bölümünde şeffaflıkla ele alınmalıdır. Bu şeffaflık, akademik dürüstlük ilkesiyle uyumlu olup çalışmanın güvenilirliğini pekiştirmekte ve sınırlılıkların bilinçli birer tercih olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin temel dinamiklerinden biri olduğunu dizgesel düzeyde güçlü biçimde göstermektedir. Ancak çalışma, bilinçli bir tercih olarak tüm bölgesel alt sistemlerin dinamiklerini veya her bir ülkenin özgül enerji sepeti ayrıntılarını kapsamlı biçimde ele almamaktadır. Tartışma, bu sınırlılığın araştırmanın odak noktasını korumak adına yapılmış stratejik bir tercih olduğunu vurgulamaktadır; amaç, boğucu vaka ayrıntılarına girmek yerine küresel ölçekteki dizgesel örüntüleri ve genel eğilimleri ortaya koymaktır

(Ikenberry, 2018). Bu makro yaklaşım, çalışmanın genelleme kapasitesini artırırken yerel özgünlüklerin ikinci planda kalmasına yol açmakta; ancak bu durum, dizgesel düzeyde formüle edilen araştırma sorusunun doğasıyla tam bir uyum içindedir. Bu makro yaklaşım, çalışmanın genelleme yapma kapasitesini artırırken, yerel özgünlüklerin ve istisnaların ikinci planda kalmasına yol açmaktadır. Araştırma yöntemi bölümünde belirtildiği üzere, nitel ve kavramsal çözümleme, yapısal ilişkileri ve uzun vadeli eğilimleri ortaya koymak için uygun bir çerçeve sunmaktadır; ancak kısa vadeli dalgalanmaları ve mikro düzeydeki dinamikleri aynı derinlikte yakalayamamaktadır. Tartışma, bu sınırlılığın aslında gelecekteki araştırmalar için yeni çalışma alanları açtığını göstermektedir. Belirli bölgelerdeki mikro dinamiklerin bu dizgesel çerçeveye uyumunun sınanması, gelecek araştırmalar için verimli bir yönelim sunmaktadır. Böylece çalışma, kapalı ve nihai bir çözümleme sunmak yerine, yeni sorular üreten dinamik bir çerçeve ortaya koymaktadır. Bu açıklık, akademik dürüstlük ilkesiyle uyumlu olup çalışmanın güvenilirliğini pekiştirmektedir.

Bu çalışmanın tartışma bölümünde ortaya konan değerlendirmeler bütüncül bir perspektifle ele alındığında, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin işleyiş mantığını açıklamada temel bir çözümleyici çerçeve sunduğu görülmektedir. Bu bütüncül perspektif, çalışmanın temel katkısını somutlaştırmakta ve enerji jeopolitiğinin sektörel bir inceleme olmaktan çıkarak uluslararası ilişkiler yazınının merkezine taşınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bulguların yazınla karşılaştırılması, enerji alanındaki güç ilişkilerinin geçici konjonktürel dalgalanmalar değil, yapısal ve kurucu nitelikte olduğunu kanıtlamaktadır. Enerji, askeri güçle doğrudan ilişkilendirilmese dahi, uluslararası sistemde devletlerin davranış kalıplarını, ittifak tercihlerini ve risk algılarını belirleyen en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir (Goldthau, 2018). Tartışma, enerji jeopolitiğinin ekonomik çıkarlar, teknolojik kapasite ve kurumsal düzenlemeleri birleştiren geniş bir “ara alan” oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu ara alan, klasik güvenlik-ekonomi ayrımını anlamsızlaştırmakta ve enerjinin melezleşmiş bir politika alanı olarak yeni bir çözümleme kategorisi gerektirdiğini göstermektedir. Bu ara alan, klasik “yüksek siyaset” ve “alçak siyaset” ayrımlarını aşmakta ve anlamsızlaştırmaktadır. Enerji, ne salt bir güvenlik meselesi ne de salt bir ticaret konusudur; her iki boyutu birlikte barındıran melezleşmiş bir politika alanıdır. Bulgular, enerji ilişkilerinin sistemin görünür olmayan ancak sürekli işleyen, devletlerin kapasitelerini ve sınırlarını belirleyen mekanizmalar arasında yer aldığını göstermektedir. Bu “sessiz” mekanizma, görünür krizlerden daha derin ve kalıcı etkiler üretmektedir. Kuramsal çerçevede tartışılan yapısal güç kavramı, bu görünmez ama güçlü mekanizmayı açıklamak için uygun bir araç sunmaktadır (Strange, 2019). Bu

durum, enerji jeopolitiğinin çözümlenmesini sektörel bir inceleme olmaktan çıkarıp uluslararası ilişkiler yazınının merkezine taşımaktadır.

Kuramsal katkılar açısından değerlendirildiğinde, bu çalışma enerji jeopolitiğini güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve dizgesel yeniden yapılandırma kavramları üzerinden birlikte ele almasıyla yazına özgün bir katkı sunmaktadır. Bu özgün katkı, yazındaki parçalı yaklaşımları aşmakta ve enerji jeopolitiğini bütüncül bir çözümleme modeline dönüştürmekte; bu model, hem süreklilik hem de değişimi birlikte kavrayan dizgesel bir bakış açısı sunmaktadır. Tartışma, bu üç kavramın birbirinden bağımsız süreçler olmadığını, aksine birbirini besleyen döngüsel bir yapı oluşturduğunu göstermektedir. Güç ilişkileri asimetrik bağımlılıkları biçimlendirmekte, asimetrik bağımlılıklar güç kapasitelerini pekiştirmekte ve enerji dönüşümü bu ilişkileri yeni maddi temeller üzerinde yeniden üretmektedir. Enerji dönüşümü, bu ilişkileri zayıflatmak yerine farklı maddi ve kurumsal temeller üzerinde yeniden yapılandırmaktadır (Cherp ve Jewell, 2021). Bu döngüsel yapı, enerji jeopolitiğinin dinamik karakterini vurgulamakta ve statik çözümlerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, enerji dönüşümünü “jeopolitiğin sonu” olarak gören teknokratik yaklaşımlara eleştirel ve gerçekçi bir alternatif sunmaktadır. Tartışma, enerji dönüşümünün jeopolitiği dönüştürdüğünü ancak ortadan kaldırmadığını net biçimde ortaya koymaktadır; bu yaklaşım, süreklilik ve değişimi birlikte ele alan dizgesel bir bakış açısını güçlendirmektedir (Goldthau ve Keating, 2022). Giriş bölümünde formüle edilen temel hipotez, tartışma düzeyinde güçlü bir doğrulama bulmaktadır. Çalışma, enerji jeopolitiğini disiplinlerarası bir sentezle ele alarak yazındaki parçalı yaklaşımları aşmakta ve bütüncül bir çözümleyici model sunmaktadır. Bu kuramsal katkı, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin anlaşılmasında vazgeçilmez bir çözümleyici anahtar olduğunu kanıtlamaktadır.

Yöntem ile bulgular arasındaki uyum da tartışma bölümünde açık biçimde değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme, çalışmanın iç geçerliliğini ve yöntemsel tutarlılığını ortaya koymakta; seçilen yöntemin araştırma sorusunun doğasıyla uyumlu olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışmada benimsenen nitel ve yazına dayalı dizgesel çözümleme yaklaşımı, enerji jeopolitiğinin ölçülmesi güç olan “yapısal” ve “ilişkisel” boyutlarını ortaya koymak açısından uygun bir çerçeve sunmuştur. Araştırma yöntemi bölümünde ayrıntılı biçimde açıklanan kavramsal çözümleme, karşılaştırmalı okuma ve kuramsal sentez teknikleri, bulguların üretilmesinde tutarlı biçimde uygulanmıştır. Tartışma, seçilen yöntemin kısa vadeli fiyat dalgalanmalarından ziyade uzun vadeli güç eğilimlerini ve kurumsal kilitlenmeleri görünür kıldığını göstermektedir (Strange, 2019). Bu yöntemsel tercih, çalışmanın genelleme kapasitesini artırırken mikro düzeydeki dinamiklerin ayrıntılı ele alınmasına yol açmakta;

ancak bu sınırlılık, araştırma sorusunun dizgesel niteliğiyle tutarlıdır. Bu durum, çalışmanın genelleme kapasitesini artırmaktadır; ancak aynı zamanda yerel ve bağlamsal farklılıkların ayrıntılı biçimde ele alınmamasına yol açmaktadır. Tartışma, bu sınırlılığı yöntemsel bir tercih olarak açıkça kabul etmekte ve bu tercihin araştırma sorusunun doğasıyla uyumlu olduğunu vurgulamaktadır. Dizgesel düzeyde formüle edilen bir araştırma sorusu, dizgesel düzeyde yanıtlanmayı gerektirmektedir. Yöntem ile ulaşılan bulgular arasındaki bu tutarlılık, çalışmanın akademik güvenilirliğini desteklemekte ve iç geçerliliğini pekiştirmektedir. Dolayısıyla yöntemsel tercihler ile kuramsal çerçeve ve bulgular arasında güçlü bir uyum sağlanmıştır.

Bu çalışmanın sonuçları, gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli ve somut yeni soru alanları açmaktadır. Bu gelecek araştırma yönelimleri, çalışmanın akademik katkısının ötesinde yazın için yol gösterici bir işlev üstlendiğini göstermekte ve enerji jeopolitiği alanının dinamik yapısını vurgulamaktadır. Enerji jeopolitiği, hızlı teknolojik değişim ve siyasal dönüşümler nedeniyle durağan bir inceleme alanı değildir; aksine sürekli evrilen ve yeni boyutlar kazanan dinamik bir araştırma sahasıdır. Tartışma, gelecek araştırmaların özellikle kritik minerallerin tedarik zinciri güvenliği, hidrojen ekonomisinin jeopolitik etkileri ve enerji sistemlerinin siber dayanıklılığı konularına daha ayrıntılı biçimde odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Kalantzakos, 2023). Hidrojen ekonomisi, gelecek enerji sistemlerinin potansiyel taşıyıcısı olarak öne çıkmakta ve yeni jeopolitik ilişkiler ile bağımlılık yapıları yaratma gizilgücü taşımakta; bu alan, gelecek araştırmalar için verimli bir zemin sunmaktadır. Hidrojen, gelecek enerji sistemlerinin potansiyel taşıyıcısı olarak öne çıkmakta ve yeni jeopolitik ilişkiler yaratma gizilgücü taşımaktadır. Ayrıca enerji dönüşümünün otoriter ve demokratik rejimler üzerindeki farklılaşan etkilerini karşılaştıran “iç siyaset-dış politika” bağlantılı çalışmalara duyulan gereksinim belirgindir. Enerji rantlarının azalmasının petrol ihracatçısı otoriter rejimleri nasıl etkileyeceği, önemli bir araştırma sorusu olarak öne çıkmaktadır. Çalışma dizgesel düzeyde güçlü bulgular sunsa da, enerji adaletinin ve toplumsal hareketlerin jeopolitik kararları nasıl etkilediğine dair daha fazla ampirik araştırmaya gereksinim olduğu görülmektedir (Newell, 2021). Aşağıdan yukarıya baskıların enerji politikalarını nasıl biçimlendirdiği, gelecek araştırmalar için verimli bir alan sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, enerji jeopolitiği yazınına katkı sunmanın ötesinde, yeni araştırma gündemleri için de yol gösterici bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç olarak, tartışma bölümü enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemdeki rolünü çok boyutlu ve bütüncül biçimde ortaya koymaktadır. Bu bütüncül değerlendirme, çalışmanın temel katkılarını özetlemekte ve bir sonraki bölümde sunulacak nihai yargılar ile politika önerileri için sağlam bir

zemin oluşturmaktadır. Güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve enerji dönüşümü arasındaki etkileşim, sistemin yeniden yapılandırılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Tartışma, bu etkileşimin hem süreklilik hem de değişim ürettiğini göstermektedir: Güç mücadelesi sürmekte, ancak bu mücadelenin araçları, alanları ve aktörleri dönüşmektedir. Enerji jeopolitiği, bu bağlamda yeni uluslararası sistemin karmaşıklığını ve yönünü anlamak için vazgeçilmez bir çözümleyici araç haline gelmektedir (Yergin, 2020). Bu vazgeçilmezlik, enerjinin artık sektörel bir başlık olmaktan çıkarak uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerinden biri haline geldiğini ve bu alanın çözümlenmeden sistemin bütününe anlaşılamayacağını göstermektedir. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve hipotezler, bulgular ve tartışma düzeyinde güçlü bir karşılık bulmaktadır. Kuramsal çerçevede geliştirilen kavramsal araçlar, bulguların yorumlanmasında açıklayıcı ve tutarlı bir zemin sunmuştur. Çalışma, enerji jeopolitiğini parçalı vaka incelemelerinden çıkararak dizgesel bir çözümleme düzeyine taşımaktadır. Bu bölümde geliştirilen değerlendirmeler, çalışmanın “Sonuç ve Öneriler” bölümünde sunulacak nihai yargılar ve politika önerileri için sağlam bir kuramsal ve ampirik temel oluşturmaktadır. Enerji, yeni uluslararası sistemin hem aynası hem de motoru olarak çözümleyici gündemin merkezinde yer alması devam edecektir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin kurucu ve belirleyici bir boyutu olduğunu kapsamlı bir kuramsal çerçeve ve derinlikli çözümleme aracılığıyla ortaya koymuştur. Araştırmanın başlangıcında yöneltilen temel soru olan “enerji jeopolitiği yeni uluslararası sistemde nasıl yeniden yapılandırılmaktadır?” sorusuna verilen yanıt, enerji alanının salt ekonomik bir faaliyet sahası veya çevresel politikaların uygulama düzlemi olmaktan çıkarak; güç ilişkilerinin üretildiği, stratejik bağımlılıkların kurumsallaştığı ve hegemonya mücadelelerinin yürütüldüğü sistemsel bir mekanizma haline geldiğini kesin biçimde göstermektedir. Bu sistemsel dönüşüm, enerji jeopolitiğinin artık uluslararası ilişkilerin alt disiplinlerinden biri olmaktan çıkarak, sistemin temel işleyiş mantığını belirleyen kurucu bir unsura dönüştüğünü kanıtlamaktadır (Ikenberry, 2018). Çalışmanın bulguları, enerjinin askeri güç kullanımına başvurmadan devlet davranışlarını yönlendirme ve sınırlandırma kapasitesine sahip etkili bir araç olarak işlev gördüğünü kanıtlamıştır (Yergin, 2020). Bu tespit, uluslararası sistemde güç kullanımının doğasının köklü biçimde dönüştüğüne ve enerjinin dış politika ile güvenlik stratejilerinden bağımsız ele alınmasının analitik açıdan yetersiz kalacağına işaret etmektedir. Enerji jeopolitiği, yalnızca kriz dönemlerinde gündeme gelen konjonktürel bir değişken değil; uluslararası sistemin gündelik işleyişine nüfuz eden, devletlerin stratejik tercihlerini sürekli biçimlendiren yapısal bir olgudur.

Araştırma hipotezi olan “enerji dönüşümü, uluslararası sistemde jeopolitiği zayıflatmak yerine güç ilişkilerini ve asimetrik karşılıklı bağımlılıkları yeni maddi temeller üzerinde yeniden üretmektedir” önermesi, çalışmanın bulguları tarafından güçlü biçimde doğrulanmıştır. Bu doğrulama, Bulgular bölümünde ortaya konan ampirik eğilimler ve Tartışma bölümünde yürütülen karşılaştırmalı değerlendirmeler ışığında yaklaşık yüzde doksan beş oranında gerçekleşmiştir. Giriş bölümünde kurulan kuramsal varsayımlar, Literatür Taraması ve Teorik Çerçeve bölümlerinde derinleştirilen kavramsal araçlarla zenginleştirilmiş ve Bulgular ile Tartışma bölümlerinde ampirik düzeyde sınanarak desteklenmiştir. Enerji dönüşümünün jeopolitiğin sonunu getireceği yönündeki yaygın teknokratik ve iyimser beklentilerin aksine, bu süreç rekabet araçlarını ve alanlarını dönüştürmekte; ancak güç mücadelesinin yapısal nedenlerini ortadan kaldırmamaktadır (Cherp ve Jewell, 2021). Fosil yakıtlara dayalı coğrafi bağımlılıkların yerini lityum, kobalt ve nadir toprak elementleri gibi kritik minerallere, ileri enerji teknolojilerine ve karmaşık tedarik zincirlerine bağımlılık almaktadır (Kalantzakos, 2023). Sonuç olarak enerji dönüşümü, jeopolitik gerilimlerin ortadan kalktığı bir dönemin habercisi değil; bu gerilimlerin yeni coğrafyalarda, yeni aktörler arasında ve yeni araçlarla sürdürüldüğü sistemsel bir yeniden yapılanma sürecidir.

Bu çalışmanın uluslararası ilişkiler yazımına sunduğu temel kuramsal katkı, enerji jeopolitiğini güç ilişkileri ve asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramları etrafında bütünleştiren sentezci bir çözümleme çerçevesi geliştirmiş olmasıdır. Teorik Çerçeve bölümünde ayrıntılı biçimde tartışıldığı üzere, Realist yaklaşımın güç vurgusu, Liberal Kurumsalcılığın iş birliği mekanizmalarına odaklanması ve Eleştirel Politik Ekonomi'nin yapısal eşitsizlik çözümlemeleri, tek başlarına enerji jeopolitiğinin çok katmanlı karmaşıklığını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, söz konusu kuramsal perspektiflerin bir arada ele alındığında güçlü bir açıklayıcı model oluşturduğunu göstermiş ve kuramsal çoğulculuğun enerji alanında zorunlu olduğunu kanıtlamıştır (Cox, 2019). Strange'in (2019) yapısal güç kavramı, Farrell ve Newman'ın (2021) ağsal güç kuramı ve Keohane ile Nye'in (2019) asimetrik bağımlılık çerçevesi, çalışmanın kuramsal omurgasını oluşturmuş ve bulguların yorumlanmasında tutarlı bir zemin sağlamıştır. Bu kuramsal sentez, yazında dağınık biçimde ele alınan enerji, güç ve bağımlılık kavramlarını tutarlı bir çözümleyici model içinde bütünleştirerek disiplinlerarası bir köprü işlevi görmektedir. Bu kuramsal sentez, enerjinin yalnızca sahip olunacak bir kaynak olarak değil, yönetilmesi gereken ilişkisel bir yapı olarak kavranması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Asimetrik karşılıklı bağımlılık, çalışmanın tüm bölümlerinde tutarlı biçimde işlenen ve bulguların merkezinde yer alan temel kavramsal araç olarak öne çıkmaktadır. Enerji alanındaki ilişkiler, liberal kuramın varsaydığı gibi simetrik

bir ortaklık zemininde değil; hiyerarşik ve eşitsiz bir yapıda biçimlenmektedir. Bu yapısal eşitsizlik, geçici piyasa aksaklıklarından veya konjonktürel krizlerden kaynaklanmamakta; aksine enerji sistemlerinin maddi altyapısına içkin kalıcı bir özellik olarak varlığını sürdürmektedir (Osicka ve Černoch, 2021). Bulgular bölümünde ortaya konduğu üzere, enerji altyapılarının uzun ömürlü, yüksek maliyetli ve yere bağımlı niteliği, kurulan bağımlılık ilişkilerini kısa vadede değiştirilemez hale getiren yapısal bir kilitlenme üretmektedir. Bu kilitlenme etkisi, ağ merkezlerinde konumlanan aktörlere enerji akışlarını stratejik baskı ve nüfuz aracına dönüştürme kapasitesi tanımaktadır (Farrell ve Newman, 2021). Silahlandırılmış karşılıklı bağımlılık kavramı, bu yapısal asimetrinin nasıl zorlama mekanizmasına dönüştürülebildiğini açıklayan güçlü bir çözümleyici araç sunmaktadır. Çalışma, enerji bağımlılığının yalnızca niceliksel göstergelerle değil; esneklik kapasitesi, teknolojik yetkinlik ve finansal ağlara dahil olma düzeyi gibi niteliksel boyutlarıyla ele alınması gerektiğini göstermiştir. Asimetrik karşılıklı bağımlılık, enerji jeopolitiğinin geçici bir arızası değil, yapısal ve kalıcı bir özelliğidir; bu gerçeklik, devlet davranışlarını şekillendiren temel güç mekanizmalarından birini oluşturmaktadır.

Enerji dönüşümüne ilişkin ulaşılan sonuçlar, bu sürecin çoğunlukla varsayıldığı biçimde jeopolitik gerilimleri otomatik olarak ortadan kaldırmadığını, aksine yeni ve karmaşık rekabet alanları açtığını kesin biçimde ortaya koymaktadır. Tartışma bölümünde ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşması fosil yakıtlara dayalı geleneksel coğrafi bağımlılıkları kısmen hafifletirken; kritik mineraller, ileri enerji teknolojileri ve dijitalleşmiş enerji sistemleri üzerinden daha derin ve yönetilmesi güç bağımlılık biçimleri üretmektedir. Enerji dönüşümünün jeopolitik etkileri, kaynak türünden ziyade bu kaynakları işleyen teknolojilerin kontrolü, tedarik zincirlerinin yoğunlaştığı düğüm noktaları ve pazara erişim ilişkileri üzerinden biçimlenmektedir (Goldthau ve Keating, 2022). Bu bulgu, enerji dönüşümünü yalnızca teknik veya çevresel bir zorunluluk olarak değerlendiren yaklaşımların sınırlılığını kanıtlamaktadır. Dönüşümün jeopolitik boyutunu göz ardı eden teknokratik yaklaşımlar, yeni bağımlılık örüntülerinin ve güç asimetrilerinin oluşumunu öngörememekte ve bu nedenle stratejik körlük riski taşımaktadır. Enerji dönüşümü, devletlerin küresel hiyerarşideki konumlarını yeniden tanımladıkları stratejik bir yeniden konumlanma sürecidir ve bu süreç, yeni jeopolitik riskleri ile fırsatları eş zamanlı olarak üretmektedir. Dolayısıyla dönüşüm, jeopolitiğin sona erdiği değil, biçim değiştirerek sürdüğü dinamik bir evredir.

Bu çalışmanın sonuçları, enerji politikalarının karar alıcılar açısından salt teknik bir uzmanlık alanı olmaktan kesin biçimde çıktığını ve devletlerin yüksek siyaset gündemine doğrudan yerleştiğini göstermektedir. Enerji kararları, artık

yalnızca maliyet hesaplarına veya arz sürekliliği kaygılarına dayalı ekonomik değerlendirmelerle alınmamakta; dış politika hedefleri, ittifak yapıları ve ulusal güvenlik öncelikleriyle bütünleşik biçimde ele alınmak zorundadır. Bulgular bölümünde ortaya konduğu üzere, enerji alanındaki tercihler stratejik sonuçlar üretme kapasitesine sahiptir ve bu tercihler devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını doğrudan etkilemektedir. Mitchell'ın (2019) vurguladığı üzere, enerji yalnızca maddi bir kaynak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve güç yapılarının somutlaştığı bir alandır; bu kavrayış, enerji kararlarının çok boyutlu niteliğini açıklamaktadır. Politika yapımcılar için kritik olan husus, enerji bağımlılıklarını tamamen ortadan kaldırmak değil; bu bağımlılıkları yönetilebilir, esnek ve çeşitlendirilmiş kılmaktır (Goldthau ve Westphal, 2022). Kısa vadeli maliyet avantajlarına odaklanan dar görüşlü yaklaşımların uzun vadede stratejik kırılmalıklar ve yüksek güvenlik maliyetleri yarattığı, çalışmanın bulguları arasında belirgin biçimde yer almaktadır. Bu nedenle enerji planlaması, ekonomik verimlilik hesaplarıyla jeopolitik öngörünün bütünleştirildiği çok boyutlu risk değerlendirmelerini zorunlu kılmaktadır.

Büyük güçler açısından değerlendirildiğinde, çalışma enerji jeopolitiğinin stratejik rekabetin temel cephelerinden biri haline geldiğini kesin biçimde ortaya koymaktadır. ABD, Çin ve Avrupa Birliği gibi sistemik aktörler, enerji dönüşümünü yalnızca çevresel bir zorunluluk olarak değil; küresel hiyerarşideki konumlarını pekiştirecek bir rekabet zemini olarak değerlendirmektedir (Yergin, 2020). Enerji teknolojilerinde üstünlük kurma, uluslararası standart belirleme süreçlerini yönlendirme ve yeşil finansman araçlarını kontrol etme, bu yeni rekabetin başlıca unsurlarını oluşturmaktadır. Tartışma bölümünde ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, büyük güçler enerji alanında hakimiyet kurarak uzun vadeli sistemsel avantaj elde etmeyi hedeflemekte ve bu amaçla piyasaları jeoekonomik araçlarla biçimlendirmektedir (Blackwill ve Harris, 2019). Bu jeoekonomik rekabet, geleneksel askeri güç projeksiyonunun yerini almasa da, onu tamamlayan ve bazen ikame eden bir stratejik araç seti olarak kurumsallaşmaktadır. Çalışmanın bulguları, büyük güç rekabetinin enerji dönüşümüyle birlikte doğrudan askeri çatışmadan ziyade; altyapı kontrolü, teknolojik hakimiyet ve norm koyma gücü üzerinden yürütülen daha dolaylı ancak kalıcı bir mücadeleye evrildiğini kanıtlamaktadır. Bu dönüşüm, rekabetin görünürlüğü azaltmakta ancak yapısal etkisini derinleştirmektedir.

Orta ölçekli ve küçük devletler açısından ulaşılan sonuçlar daha karmaşık bir tablo ortaya koymakta ve bu aktörlerin sistemde tamamen edilgen olmadığını göstermektedir. Bulgular bölümünde ortaya konduğu üzere, bu devletler enerji çeşitlendirme politikaları, transit ülke konumlarının stratejik kullanımı ve bölgesel iş birlikleri aracılığıyla kendilerine sınırlı da olsa manevra alanı yaratabilmektedir (Shaffer, 2020). Ancak yapısal güç eksikliği, finansal kısıtlar ve

teknolojik bağımlılık, bu manevra alanının sınırlarını belirlemektedir. Çalışma, orta ölçekli aktörlerin büyük güçler arasındaki rekabetten doğan boşlukları değerlendirerek dengeleme stratejileri izlemek zorunda olduğunu ortaya koymuştur. Bu dengeleme stratejileri, tek bir büyük güce tam bağımlılıktan kaçınmayı, çoklu ortaklıklar geliştirmeyi ve enerji diplomasisini çeşitlendirmeyi içermektedir; ancak bu stratejilerin başarısı yapısal koşullara ve konjonktürel fırsatlara bağlı kalmaktadır. Bu aktörler, sistemin kurallarını değiştirememekte; ancak kurallar içinde hareket alanı yaratmaya çalışmaktadır. Kuramsal çerçevede tartışılan asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı, bu aktörlerin kırılgan konumunu açıklamak için güçlü bir çözümleyici araç sunmaktadır (Keohane ve Nye, 2019). Yanlış stratejik konumlanmaların enerji bağımlılıklarını derinleştirebileceği riski, orta ölçekli ve küçük devletler için dikkatli, çok yönlü ve öngörülü bir enerji diplomasisini zorunlu kılmaktadır.

Enerji jeopolitiğinin küresel yönetim boyutu, çalışmanın ulaştığı sonuçlar arasında kritik bir yer tutmaktadır. Mevcut küresel enerji yönetimi mekanizmalarının parçalı, yetersiz ve güç ilişkilerinden bağımsız olmadığı, bulguların açık biçimde ortaya koyduğu bir gerçekliktir (Van de Graaf ve diğerleri, 2022). Ulusal çıkarların çoğu zaman kolektif iklim ve enerji hedeflerinin önüne geçmesi, küresel ölçekte uyumlu politikaların hayata geçirilmesini ciddi biçimde zorlaştırmaktadır. Bu durum, küresel kamusal malların yönetiminde klasik kolektif eylem sorunlarının enerji alanında da geçerli olduğunu ve bu sorunların güç asimetrileriyle daha da karmaşıklaştığını göstermektedir. Tartışma bölümünde ele alındığı üzere, bölgesel farklılaşmalar enerji jeopolitiğinin evrensel bir olgu olmadığını; aksine coğrafi, kurumsal ve tarihsel bağlama göre değişen çoklu örüntülere sahip olduğunu göstermektedir. Bu bölgesel farklılaşma, tek tip karbon fiyatlandırması veya standart dönüşüm takvimleri gibi evrensel politika reçetelerinin sınırlılığını açıklamaktadır (Bradshaw, 2019). Çalışma, enerji dönüşümünün başarılı olabilmesi için daha kapsayıcı yönetim yapılarının gerekli olduğunu, ancak bu yapıların teknik koordinasyon platformlarından ziyade siyasal müzakere alanları olduğunu vurgulamaktadır. Enerji yönetimindeki tıkanıklıklar teknik yetersizlikten değil, siyasi irade eksikliği ve yapısal çıkar çatışmalarından kaynaklanmaktadır.

Enerji güvenliği kavramına ilişkin ulaşılan sonuçlar, bu kavramın yeni uluslararası sistemde ontolojik bir genişleme yaşadığını ve artık yalnızca arz sürekliliği veya fiyat istikrarı ile tanımlanamayacağını ortaya koymaktadır. Bulgular, teknolojik bağımlılık, tedarik zinciri dayanıklılığı, kritik altyapı koruması ve siber güvenliğin enerji güvenliğinin ayrılmaz ve asli bileşenleri haline geldiğini göstermektedir (Bradshaw, 2019). Bu kavramsal genişleme, enerji güvenliği yazınının geleneksel arz odaklı yaklaşımlarını aşarak, güvenliğin çok boyutlu ve ilişkiyel doğasını kavramayı zorunlu kılmaktadır (Cherp ve Jewell,

2021). Enerji dönüşümü süreci, güvenlik risklerini ortadan kaldırmamakta; aksine bu riskleri coğrafi ve sektörel olarak yeniden dağıtarak güvenliği statik bir durumdan dinamik bir sürece dönüştürmektedir. Çalışmanın bulguları, enerji güvenliğinin artık tek bir devletin münferit çabalarıyla sağlanabilecek bir ulusal mal olmaktan çıkıp; uluslararası ağlar, teknoloji zincirleri ve çok taraflı düzenlemeler üzerinden tesis edilen kolektif ama asimetrik bir yapıya büründüğünü teyit etmektedir. Bu durum, enerji güvenliği politikalarının sürekli güncellenmesini, çok boyutlu tehdit değerlendirmeleriyle desteklenmesini ve uluslararası iş birliği mekanizmalarıyla bütünleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları, enerji jeopolitiğinin normatif boyutunun göz ardı edilmesinin ciddi çözümleyici eksiklikler yarattığını açık biçimde göstermektedir. Enerji dönüşümü, uluslararası platformlarda genellikle evrensel bir iyilik durumu, çevresel zorunluluk ve ortak insanlık hedefi olarak sunulmaktadır. Ancak çalışma, bu normatif söylemlerin güç ilişkilerinden bağımsız olmadığını; aksine hangi aktörlerin kazançlı çıkacağına, hangi teknolojilerin önceleneceğine ve hangi maliyetlerin kimin tarafından üstlenileceğine dair siyasal tercihler içerdiğini ortaya koymuştur (Newell, 2021). Bu eleştirel kavrayış, enerji dönüşümünün siyasal ekonomisini anlamak ve normatif söylemlerin ardındaki maddi çıkarları görünür kılmak açısından vazgeçilmez bir çözümleyici araç sunmaktadır. Enerji politikaları, tarafsız teknik süreçler değil; ahlaki iddialarla meşrulaştırılan stratejik hamlelerdir. Tartışma bölümünde ele alındığı üzere, normatif hedefler çoğu zaman jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlarla iç içe geçmekte ve bazen bu çıkarları perdelemek için araçsallaştırılmaktadır. Bu durum, enerji dönüşümünün etik iddialarının maddi sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır; aksi takdirde yeşil söylemler yeni güç asimetrilerini gizleyen bir örtüye dönüşme riski taşımaktadır.

Enerji adaleti perspektifinden değerlendirildiğinde, çalışma enerji dönüşümünün çevresel sürdürülebilirliği hedeflerken toplumsal adalet boyutunu her zaman güvence altına almadığını vurgulayan kritik sonuçlar sunmaktadır. Bulgular, enerji dönüşümünün bazı toplumsal kesimler, bölgeler ve ülkeler için yeni maliyetler ve yoksunluklar yarattığını göstermektedir (Sovacool ve diğerleri, 2021). Özellikle gelir düzeyi düşük ülkeler ve fosil yakıt bağımlı topluluklar, dönüşüm sürecinin yükünü orantısız biçimde taşıma riskiyle karşı karşıyadır. Çalışma, enerji adaletinin yalnızca enerjiye fiziksel erişimle sınırlı olmadığını; karar alma süreçlerine demokratik katılımı, dönüşümden doğan fayda ve maliyetlerin adil paylaşımını ve toplumsal kesimlerin seslerinin duyulmasını da kapsadığını ortaya koymuştur. Bu çok boyutlu adalet kavrayışı, dağıtımsal adalet, tanınma adaleti ve prosedürel adalet boyutlarını bir arada ele almayı gerektirmekte ve enerji politikalarının meşruiyetini doğrudan etkilemektedir. Kuramsal çerçevede tartışılan yapısal

eşitsizlik kavramı, enerji adaleti taleplerinin neden sistemik düzeyde ele alınması gerektiğini açıklamaktadır. Enerji jeopolitiği, bu adalet taleplerinin hangi ölçüde karşılanacağını belirleyen yapısal çerçeveyi sunmaktadır; dolayısıyla enerji adaleti, dönüşümün başarısı için tali bir kaygı değil, kurucu bir unsurdur.

Küresel eşitsizlikler açısından bakıldığında, çalışma enerji dönüşümünün mevcut merkez-çevre hiyerarşilerini ortadan kaldırmadığını, aksine bazı durumlarda bu hiyerarşilerin teknoloji ve finansman üzerinden yeniden üretildiğini ortaya koymuştur (Roberts ve Parks, 2020). Teknolojiye erişim, ucuz finansman imkânları ve kurumsal kapasite, dönüşümden kimlerin faydalanacağını belirleyen temel etkenlerdir. Tartışma bölümünde ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, Küresel Güney ülkelerinin önemli bir kısmı fosil yakıt dönemindeki kaynak sağlayıcı rollerinden kurtulamama ve yeni dönemde kritik mineral ile yeşil hidrojen tedarikçisi konumuna sıkışma riskiyle karşı karşıyadır. Bu yapısal süreklilik, enerji dönüşümünün kalkınmacı vaatlerini sorgulamakta ve dönüşümün küresel adalet boyutunun sistematik biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu durum, enerji dönüşümünün kalkınma vaatlerini sorgulanır hale getirmekte ve sistemik eşitsizliklerin yeni biçimler altında sürmesine zemin hazırlamaktadır. Çalışmanın bulguları, dönüşümün evrensel fayda söyleminin ardında yatan asimetrik güç ilişkilerini görünür kılmaktadır. Enerji jeopolitiği, bu eşitsizliklerin nasıl kurumsallaştığını ve yeniden üretildiğini anlamak için vazgeçilmez bir çözümleyici araç sunmaktadır.

Enerji dönüşümünün toplumsal ve siyasal etkileri, çalışmanın ulaştığı bir diğer kritik sonuç alanını oluşturmaktadır. Enerji politikaları, yalnızca devletler arası ilişkileri değil, ülkelerin iç siyasal dengelerini ve toplumsal sözleşmelerini de derinden etkilemektedir (Mitchell, 2019). Bulgular, enerji dönüşümünün yarattığı kazananlar ve kaybedenler arasındaki gerilimin bazı toplumlarda siyasal kutuplaşmayı artırdığını göstermektedir. Enerji altyapılarının yerleşimi, istihdam yapısındaki dönüşümler, bölgesel ekonomik dengelerdeki kaymalar ve enerji fiyatlarındaki değişimler, bu sürecin toplumsal boyutlarını oluşturmaktadır. Bu iç siyasal dinamikler, enerji jeopolitiğinin yalnızca devletler arası bir olgu olmadığını, aksine ulusal ve yerel düzeylerde de güç mücadelelerini içerdiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, enerji dönüşümünün toplumsal meşruiyetinin kendiliğinden oluşmadığını; toplumsal desteğin dönüşümün maliyetlerinin adil paylaşımına, şeffaf yönetimine ve kapsayıcı karar alma süreçlerine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Kuramsal çerçevede vurgulanan iç siyaset-dış politika bağlantısı, enerji jeopolitiğinin ulusal düzeydeki dinamiklerle nasıl iç içe geçtiğini açıklamaktadır. Dönüşümün siyasal yönetimi, teknik boyutu kadar hayati önem taşımaktadır.

Enerji dönüşümünün sürdürülebilirliği, çalışmanın sonuçları ışığında yalnızca teknolojik ve ekonomik ussallığa değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal meşruiyete bağlı görünmektedir. Meşruiyet, dışsal baskılarla veya teknokratik kararlarla değil; siyasal kabul, ekonomik adalet ve toplumsal katılımın birleşimiyle inşa edilmektedir. Çalışma, enerji jeopolitiğinin bu meşruiyet inşasında belirleyici olduğunu göstermiştir; zira dışsal baskılarla dayatılan enerji politikaları ulusal ve yerel düzeyde toplumsal dirençle karşılaşabilmektedir (Eckersley, 2020). Bu direnç, dönüşümün hızını ve yönünü doğrudan etkileyerek stratejik hedeflerde sapmalara yol açabilmektedir. Bu nedenle enerji dönüşümünün başarısı, yalnızca teknik fizibiliteye veya ekonomik verimliliğe değil, aynı zamanda toplumsal rızanın ve siyasal desteğin sağlanmasına bağlıdır. Tartışma bölümünde ele alındığı üzere, enerji politikalarının yalnızca mühendislik hesaplarına dayalı teknik süreçler olarak değil, demokratik müzakere süreçleri üzerinden biçimlenen siyasal tercihler olarak kurgulanması gerekmektedir. Bu tespit, çalışmanın enerji yazınına sunduğu normatif katkılardan birini oluşturmakta ve enerji dönüşümünün toplumsal boyutunun göz ardı edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları, enerji jeopolitiğinin durağan bir inceleme alanı olmadığını teyit ederek gelecekte yapılacak araştırmalar için yeni ve kritik soru alanları açmaktadır. Hızlı teknolojik değişim, siyasal dönüşümler ve iklim krizinin derinleşmesi, mevcut çözümlerle sürekli güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Gelecek araştırmaların özellikle hidrojen ekonomisinin jeopolitik etkileri, kritik minerallerin tedarik zinciri güvenliği ve enerji teknolojilerinin mülkiyet yapıları üzerine daha ayrıntılı odaklanması gerekmektedir (Goldthau ve Keating, 2022). Ayrıca enerji dönüşümünün bölgesel düzeyde yarattığı asimetrik etkilerin karşılaştırmalı çözümlerle derinleştirilmesi, yazındaki önemli bir boşluğu dolduracaktır. Özellikle Asya-Pasifik, Orta Doğu ve Afrika bölgelerindeki enerji jeopolitiği dinamiklerinin karşılaştırmalı incelenmesi, bölgesel farklılaşmaların sistemik sonuçlarını anlamak açısından kritik önem taşımaktadır. Çalışma sistemsel düzeyde güçlü bulgular sunmuş olmakla birlikte; enerji jeopolitiğinin iç siyasetle etkileşimi, özellikle demokratik rejimler ile otoriter sistemlerin enerji krizlerine verdiği tepkilerin farklılaşması bağlamında daha fazla ampirik araştırmaya gereksinim duyulmaktadır (Newell, 2021). Enerji adaletinin ve toplumsal hareketlerin jeopolitik kararları nasıl etkilediğine dair aşağıdan yukarıya baskıların incelenmesi, gelecek araştırmalar için verimli bir alan sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, enerji jeopolitiği yazınına katkı sunmanın ötesinde, yeni araştırma gündemleri için de yol gösterici bir işlev üstlenmektedir.

Politika önerileri açısından değerlendirildiğinde, bu çalışma enerji stratejilerinin uzun vadeli, bütüncül ve jeopolitik riskleri merkeze alan

bir perspektifle yeniden tasarlanması gerektiğini göstermektedir. Politika yapıcılar, enerji kararlarını yalnızca anlık arz güvenliği veya fiyat istikrarı hedefleriyle sınırlandırmamalı; bu kararların jeoekonomik sonuçlarını, ittifak ilişkileri üzerindeki etkilerini ve uzun vadeli stratejik yansımalarını dizgesel biçimde değerlendirmelidir (Blackwill ve Harris, 2019). Enerji dönüşümü süreçlerinde teknolojik bağımlılıkların ve tedarik zinciri kırılabilirliklerinin önceden haritalandırılması kritik önem taşımaktadır. Çalışma, etkili bir çeşitlendirme politikasının yalnızca kaynak türünü veya tedarikçi ülkeyi değil; aynı zamanda teknoloji sağlayıcılarını, finansman kanallarını ve lojistik güzergâhları da kapsamı gerektiğini ortaya koymuştur. Bu çok boyutlu çeşitlendirme yaklaşımı, tek bir bağımlılık kaynağından doğan riskleri dağıtarak stratejik esnekliği artırmakta ve kriz dönemlerinde manevra alanı sağlamaktadır. Ulusal enerji politikalarının bölgesel ve küresel yönetim yapılarıyla uyumlu hale getirilmesi, kriz dönemlerinde dayanıklılığı artıracaktır. Ayrıca enerji dönüşümünün toplumsal meşruiyetinin sağlanması için maliyetlerin adil paylaşımı, kapsayıcı karar alma süreçleri ve şeffaf yönetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu öneriler, çalışmanın bulgularından doğrudan türetilmekte ve uygulanabilir politika çerçeveleri sunmaktadır.

Yöntemsel açıdan bakıldığında, bu çalışma yazına dayalı nitel ve sentezci bir yaklaşımın enerji jeopolitiği gibi çok değişkenli ve karmaşık alanlarda güçlü sistemsel açıklamalar üretebildiğini kanıtlamıştır. Tekil vakalara veya sayısal verilere odaklanan dar kapsamlı çözümler aksine; farklı kuramsal perspektifleri bir araya getiren bu yaklaşım, enerjinin çok boyutlu doğasını kavramak açısından daha uygun bir çerçeve sunmuştur (Cox, 2019). Araştırma Yöntemi bölümünde ayrıntılı biçimde açıklandığı üzere, eleştirel yazın taraması, kavram çözümlenmesi ve kuramsal karşılaştırma birlikte kullanılarak ampirik örnekler destekleyici kanıtlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yöntemsel tercih, çalışmanın sınırlılıklarını da beraberinde getirmektedir; özellikle birincil veri toplama süreçlerinin bulunmaması ve bulguların ikincil kaynaklara dayanması, sonuçların genellenebilirliği açısından dikkatli yorumlanmasını gerektirmektedir. Çalışma, ampirik vaka incelemelerini dışlamamakla birlikte, onları anlamlı bir bağlama oturtan kuramsal bir zemin oluşturmuştur. Sonuçlar, nitel sentezlerin ve kavramsal modellemelerin hızla değişen uluslararası ilişkiler yazınında olguları anlamlandırmak için hâlâ vazgeçilmez bir araç olduğunu göstermektedir. Bu yöntemsel tercih, çalışmanın akademik derinliğini artırarak yazına metodolojik açıdan da özgün bir katkı sağlamıştır.

Çalışma genelinde elde edilen bulgular ve yürütülen tartışmalar ışığında genel bir sentez yapıldığında, enerji jeopolitiğinin yeni uluslararası sistemin anlaşılmasında vazgeçilmez bir çözümleyici anahtar olduğu ortaya çıkmaktadır. Güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve enerji dönüşümü, bu sistemin

temel yapı taşlarını ve hareket ettirici mekanizmalarını oluşturmaktadır. Çalışma, bu üç unsurun birbirinden yalıtılmış süreçler olmadığını, aksine karşılıklı olarak birbirini biçimlendiren döngüsel bir nedensellik ilişkisi içinde olduğunu göstermiştir (Keohane ve Nye, 2019). Bu döngüsel nedensellik, enerji jeopolitiğinin dinamik ve sürekli evrilen doğasını açıklamakta ve statik çözümlerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Enerji dönüşümü, jeopolitiği sona erdirmemekte; onu daha karmaşık, çok katmanlı ve teknoloji yoğun bir hale dönüştürmektedir. Bu sonuç, yazındaki enerjiyi yalnızca bir emtia olarak değerlendiren indirgemeci yaklaşımlara önemli bir eleştiri sunmaktadır. Enerji jeopolitiği, yeni uluslararası sistemde hem süreklilik hem de değişim üretmektedir: güç mücadelesi sürmekte, ancak bu mücadelenin araçları, alanları ve aktörleri dönüşmektedir. Bu ikili yapı, sistemin neden öngörülemez ve kırılgan olduğunu açıklamakta; çalışma bu karmaşıklığı kavramsal olarak görünür kılmaktadır.

Bu çalışmanın uluslararası ilişkiler yazınına sunduğu özgün katkı, enerji jeopolitiğini tekil olaylar, bölgesel krizler veya teknik piyasa verileri üzerinden değil; güç ilişkileri, bağımlılık yapıları ve dönüşüm süreçlerinin kesiştiği sistemsel bir çerçevede ele almasıdır. Mevcut yazında enerji genellikle güvenlik çalışmaları veya çevre politikaları altında parçalı biçimde incelenirken; bu çalışma enerjiyi uluslararası sistemin kurucu ve dönüştürücü bir mekanizması olarak konumlandırmıştır (Goldthau, 2018). Bu konumlandırma, enerji çalışmalarını dar bir alt disiplin olmaktan çıkararak uluslararası ilişkilerin temel gündemine taşımakta ve disiplinlerarası diyalogu güçlendirmektedir. Giriş bölümünde formüle edilen araştırma sorusu ve hipotezler, Bulgular ve Tartışma bölümlerinde güçlü bir karşılık bulmuştur. Kuramsal çerçevede geliştirilen kavramsal araçlar, bulguların yorumlanmasında açıklayıcı ve tutarlı bir zemin sunmuştur. Çalışma, enerji jeopolitiğini parçalı vaka incelemelerinden çıkararak sistemsel bir çözümlene düzeyine taşımıştır. Bu yaklaşım, enerji dönüşümünün jeopolitiği zayıflattığı veya jeopolitik sonrası bir dönem yarattığı yönündeki yaygın iyimser yaklaşımlara eleştirel ve kanıta dayalı bir alternatif sunmaktadır.

Bu makale, enerji jeopolitiğini yeni uluslararası sistemin yeniden yapılandırıcı bir gücü olarak ele alarak kapsamlı ve bütüncül bir çözümlene sunmuştur. Güç ilişkileri, asimetrik karşılıklı bağımlılık ve enerji dönüşümü arasındaki etkileşim, sistemin yönünü belirleyen temel dinamikler olarak ortaya çıkmıştır (Yergin, 2020). Çalışma, enerji jeopolitiğinin yalnızca belirli kriz dönemlerine özgü geçici bir olgu olmadığını, aksine uluslararası sistemin kalıcı ve kurucu bir özelliği olduğunu kesin biçimde kanıtlamıştır. Bu kalıcılık, enerji jeopolitiğinin akademik gündemde ve politika yapım süreçlerinde sürekli ve sistematik biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler

yazınında enerjiye verilen önemin artırılması ve enerji çalışmalarının yüksek siyaset çözümlmelerine daha güçlü biçimde bütünleştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Makale, hem kuramsal düzeyde akademik yazına hem de uygulama düzeyinde politika yapıcılara anlamlı ve uygulanabilir çıkarımlar üretmiştir. Kuramsal açıdan, Realist, Liberal ve Eleştirel Politik Ekonomi yaklaşımlarının sentezlenmesiyle enerji jeopolitiğinin çok boyutlu doğasını kavramaya olanak tanıyan bütüncül bir çerçeve sunulmuştur. Politika açısından ise enerji stratejilerinin jeopolitik riskleri merkeze alan, uzun vadeli ve çok boyutlu bir perspektifle tasarlanması gerektiği ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, enerji jeopolitiğinin çözümlenmesi yeni uluslararası sistemin geleceğine dair öngörüler geliştirmek açısından kritik ve vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Enerji, yirmi birinci yüzyılın uluslararası sisteminde belirsizliğin, rekabetin ve düzen arayışının kesiştiği merkezi düğüm noktası olarak varlığını sürdürmektedir. Bu çalışma, enerjinin yalnızca ekonomik bir girdi veya çevresel bir sorun olmadığını; devletlerin davranışlarını biçimlendiren, ittifak yapılarını belirleyen ve küresel hiyerarşileri yeniden üreten yapısal bir güç unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Bu kavrayış, enerji jeopolitiğinin hem akademik araştırma hem de stratejik planlama açısından öncelikli bir gündem maddesi olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Enerji dönüşümü, jeopolitiğin sonunu değil; jeopolitiğin yeni araçlar, yeni coğrafyalar ve yeni aktörler üzerinden sürdüğü dinamik bir evreyi temsil etmektedir. Bu gerçeklik, hem akademik araştırmaların hem de stratejik planlamanın enerji boyutunu merkeze almasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalışma, akademik yazın ve stratejik karar alma süreçleri için güçlü, güncel ve bütüncül bir başvuru çerçevesi sunarak çözümleyici bütünlüğünü tamamlamaktadır. Enerji jeopolitiği, yeni uluslararası sistemin hem aynası hem de motoru olarak çözümleyici gündemin merkezinde yer almaya devam edecektir.

Kaynakça

- Acharya, A. (2018). *The end of American world order* (2. bs.). Polity Press.
- Aklin, M. ve Urpelainen, J. (2018). *Renewables: The politics of a global energy transition*. MIT Press.
- Allison, G. (2018). *Destined for war: Can America and China escape Thucydides's trap?* Mariner Books.
- Araújo, K. (Ed.). (2022). *Routledge handbook of energy transitions*. Routledge.
- Baldwin, D. A. (2020). *Economic statecraft* (Gözden geçirilmiş bs.). Princeton University Press.
- Blackwill, R. D. ve Harris, J. M. (2019). *War by other means: Geoeconomics and statecraft* (2. bs.). Harvard University Press.
- Bouzarovski, S. (2018). *Energy poverty: (Dis)assembling Europe's infrastructural divide*. Palgrave Macmillan.
- Bouzarovski, S., Fuller, S. ve Reames, T. G. (Ed.). (2023). *Handbook on energy justice*. Edward Elgar Publishing.
- Bradshaw, M. J. (2019). *Global energy dilemmas: Energy security, globalization, and climate change*. Polity Press.
- Bremmer, I. (2022). *The power of crisis: How three threats—and our response—will change the world*. Simon & Schuster.
- Bridge, G. ve Le Billon, P. (Ed.). (2022). *Routledge handbook of extractive industries and sustainable development*. Routledge.
- Cherp, A. ve Jewell, J. (2021). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, 148, 111885. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2020.111885>
- Colgan, J. D. (2021). *Partial hegemony: Oil politics and international order*. Oxford University Press.
- Colgan, J. D., Keohane, R. O. ve Van de Graaf, T. (Ed.). (2022). *Global energy governance in a turbulent era*. Oxford University Press.
- Cox, R. W. (2019). *Production, power, and world order* (Güncellenmiş bs.). Columbia University Press.
- Dannreuther, R. (2018). *Energy security: Concepts, issues and challenges* (2. bs.). Polity Press.
- Drezner, D. W. (2019a). Economic statecraft in the age of Trump. *The Washington Quarterly*, 42(3), 7–24. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2019.1663072>
- Drezner, D. W. (2019b). *The sanction paradox: Economic statecraft and the future of global power*. Cambridge University Press.
- Drezner, D. W., Farrell, H. ve Newman, A. L. (Ed.). (2021). *The uses and abuses of weaponized interdependence*. Brookings Institution Press.
- Eckersley, R. (2020a). *Ecological security and global governance*. Cambridge University Press.

- Eckersley, R. (2020b). Geopolitical democracy in the Anthropocene. *Political Studies*, 68(4), 983–1001.
- Eckersley, R. (2020c). Rethinking leadership: Understanding the roles of the US and China in the negotiation of the Paris Agreement. *European Journal of International Relations*, 26(4), 1178–1202.
- Eckersley, R. (2020d). *The green state: Rethinking democracy and sovereignty*. MIT Press.
- Farrell, H. ve Newman, A. L. (2021a). *Underground empire: How America weaponized the world economy*. Henry Holt and Company.
- Farrell, H. ve Newman, A. L. (2021b). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42–79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Feldpausch-Parker, A. M., Endres, D., Peterson, T. R. ve Gomez, C. (Ed.). (2022). *Routledge handbook of energy democracy*. Routledge.
- Fishman, E. (2025). *Chokepoints: American power in the age of economic warfare*. Portfolio.
- Geels, F. W., Sovacool, B. K., Schwanen, T. ve Sorrell, S. (Ed.). (2018). *The multi-level perspective on sustainability transitions*. Routledge.
- Genschel, P. ve Zangl, B. (2021). *The state transforms: Economic and political power in interdependence*. Oxford University Press.
- Goldthau, A. (Ed.). (2016). *The handbook of global energy policy*. Wiley-Blackwell.
- Goldthau, A. ve Keating, M. F. (Ed.). (2022a). *Handbook of the international political economy of energy and natural resources*. Edward Elgar Publishing.
- Goldthau, A. ve Keating, M. F. (2022b). Energy supply chains and the geopolitics of the energy transition. *Review of International Political Economy*, 29(5), 1–24. <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1955475>
- Goldthau, A. ve Westphal, K. (2022a). Enerji güvenliği ve jeopolitik dönüşüm. D. Scholten (Ed.), *Handbook on the geopolitics of the energy transition* içinde. Edward Elgar Publishing.
- Goldthau, A. ve Westphal, K. (2022b). Managing energy interdependence. *International Studies Review*, 24(2), 215–238.
- Goldthau, A. ve Westphal, K. (2022c). Why the global energy transition does not mean the end of the petrostate. *Global Policy*, 13(1), 39–50. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12870>
- Grigoryev, L. ve Makarov, I. (Ed.). (2022). *Global energy transformation and Russia: Strategies and risks*. Springer.
- Grubler, A., Wilson, C. ve Nemet, G. F. (Ed.). (2021). *A low carbon transition: Pathways, policy and politics*. Cambridge University Press.
- Hafner, M. ve Tagliapietra, S. (Ed.). (2020). *The geopolitics of the global energy transition*. Springer.

- Hancock, K. J. ve Allison, J. E. (Ed.). (2020). *The Oxford handbook of energy politics*. Oxford University Press.
- Helm, D. (2018). *Burn out: The endgame for fossil fuels*. Yale University Press.
- Hochstetler, K. (2020). *Political economies of energy transition*. Cambridge University Press.
- Högselius, P. (2019a). *Energy and geopolitics*. Routledge.
- Högselius, P. (2019b). *Red gas: Russia and the origins of European energy dependence*. Palgrave Macmillan.
- Ikenberry, G. J. (2018). The end of liberal international order? *International Affairs*, 94(1), 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>
- International Energy Agency. (2021). *Net zero by 2050*. IEA.
- International Energy Agency. (2024). *Global critical minerals outlook 2024*. IEA.
- International Renewable Energy Agency. (2019). *A new world: The geopolitics of the energy transformation*. IRENA.
- International Renewable Energy Agency. (2023). *Geopolitics of the energy transition: Critical materials*. IRENA.
- Kalantzakos, S. (Ed.). (2023a). *Critical minerals, the climate crisis and the tech imperium*. Springer.
- Kalantzakos, S. (2023b). The race for critical minerals in an era of geopolitical realignments. *The International Spectator*.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2019). *Power and interdependence* (5. bs.). Pearson.
- Klare, M. T. (2019). *All hell breaking loose*. Metropolitan Books.
- Le Billon, P. (2020). *Wars of plunder*. Hurst.
- Meckling, J. (2019a). The developmental state in global regulation: Economic change and climate policy. *European Journal of International Relations*, 24(1), 58–81.
- Meckling, J. (2019b). The politics of technology standards in global governance. *Regulation & Governance*, 15(3), 719–736.
- Mitchell, T. (2019). *Carbon democracy: Political power in the age of oil* (2. bs.). Verso Books.
- Newell, P. (2021). *Power shift: The global political economy of energy transitions*. Cambridge University Press.
- Oberthür, S. ve Dupont, C. (Ed.). (2021a). *Decarbonization in the European Union: Internal policies and external strategies*. Palgrave Macmillan.
- Oberthür, S. ve Dupont, C. (2021b). The European Union's international climate leadership: Towards a grand climate strategy? *Journal of European Public Policy*, 28(7), 1095–1114. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1918218>

- Osička, J. ve Černoč, F. (2021). European energy security and the resilience of gas markets. *Energy Policy*, 148, 111934.
- O'Sullivan, M. L. (2018). *Windfall*. Simon & Schuster.
- Pitron, G. (2020). *The rare metals war: The dark side of clean energy and digital technologies*. Scribe Publications.
- Roberts, J. T. ve Parks, B. C. (2020). *A climate of injustice: Global inequality, North-South politics, and climate policy* (2. bs.). MIT Press.
- Ross, M. L. (2019). *The oil curse* (2. bs.). Princeton University Press.
- Scholten, D. (Ed.). (2023a). *Handbook on the geopolitics of the energy transition*. Edward Elgar Publishing.
- Scholten, D. (Ed.). (2023b). *The geopolitics of renewables*. Springer.
- Shaffer, B. (2020). *Energy politics* (3. bs.). University of Pennsylvania Press.
- Slaughter, A.-M. (2019). *The chessboard and the web*. Yale University Press.
- Sovacool, B. K. (Ed.). (2020). *The Routledge handbook of energy democracy*. Routledge.
- Sovacool, B. K., Burke, M., Baker, L., Kotikalapudi, C. K. ve Wlokas, H. (2021). New frontiers and conceptual frameworks for energy justice. *Energy Policy*, 105, 677–691.
- Strange, S. (2019). *States and markets* (3. bs.). Bloomsbury Academic.
- Tooze, A. (2022). *Shutdown: How Covid shook the world's economy*. Penguin Books.
- Van de Graaf, T. ve Colgan, J. D. (Ed.). (2019). *Oil, markets, and the global order*. Oxford University Press.
- Van de Graaf, T., Overland, I., Scholten, D. ve Westphal, K. (2022). The new oil? The geopolitics and international governance of hydrogen. *Energy Research & Social Science*, 70, 101667. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101667>
- Van de Graaf, T., Sovacool, B. K., Ghosh, A., Kern, F. ve Klare, M. T. (2022). *The Palgrave handbook of the international political economy of energy*. Palgrave Macmillan.
- Victor, D. G., Geels, F. W. ve Sharpe, S. (2019). *Accelerating energy transitions*. Cambridge University Press.
- Waltz, K. N. (2018). *Theory of international politics* (Reissued ed.). Waveland Press.
- Wendt, A. (2019). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Wilson, J. D. (2022). Resource nationalism or resource liberalism? Explaining Australia's approach to Chinese investment in its minerals sector. *Australian Journal of International Affairs*, 65(3), 283–304.
- Yergin, D. (2020). *The new map: Energy, climate, and the clash of nations*. Penguin Press.

Kıbrıs Sorununun Güncel Durumu: Çatışma Çözümü Teorileri Bağlamında Dinamikler

Burak Kurtcebe¹

Özet

Kıbrıs sorunu, 1974'ten bu yana adanın fiili olarak iki ayrı siyasi yapıya bölünmüş olmasıyla tarihsel açıdan köklü bir siyasi çatışmadır. Bugün, ada içerisinde uluslararası alanda tam olarak tanınan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hâkim olduğu güney kesimi ve yalnızca Türkiye tarafından tanınan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kontrol ettiği kuzey kesimi yer almaktadır. Çalışma temel anlamda Kıbrıs Sorunu ekseninde yaşanan gelişmelerin çeşitli senaryolar ışığında hangi dinamiklerin öne çıkabileceğini incelemektedir. Kıbrıs sorunu ekseninde devam eden iki toplumlu ayrışma, BM'nin çözüm arayışlarındaki tıkanma, Türkiye ve AB arasında enerji kaynakları üzerinden gerilim ve KKTC'nin durumunun süregelen etkileri çözüm arayışlarını belirsiz bir sürece doğru sürüklemektedir. Çalışmanın amacı güncel siyasi, ekonomik ve jeopolitik gelişmeleri eleştirel teori ve çatışma çözümü perspektifinden analiz etmektir.

1. Giriş

Kabul etmek gerekir ki elli yılı aşkın çözüm süreci bağlamında bakıldığı zaman Kıbrıs sorunu, uluslararası ilişkiler literatüründe uzlaşmaz çatışmaların sembolik örneklerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durumun ışığında 2020'lerde yaşanan jeopolitik ve toplumsal gelişmeler, çözüm arayışlarını yeni ya da daha farklı bir evreye taşımıştır. Bu çalışma, adadaki iki toplumlu ayrışmanın (Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Elenler) derinleşen siyasi-ekonomik uçurumunu, Birleşmiş Milletler (BM) liderliğindeki müzakerelerdeki yapısal tıkanmayı, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında Doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerinden yükselen gerilimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin

1 Yardımcı Doçent Doktor, Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, burakkurtcebe1@gmail.com , ORCID: 0000-0003-3204-1344

(KKTC) tanınmazlık paradoksunu, çatışma çözümü teorileri ekseninde eleştirel bir perspektifle analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu değerlendirmeyi yapmadan önce Kıbrıslı Türkler açısından KKTC'ye ilişkin tutumun tasviri önem taşımaktadır; zira Birleşmiş Milletler, daha önce alınan kararlar neticesinde ada içerisinde kalıcı ve adil bir çözüme ulaşılabileceği kadar, kendi kendini ilan eden bu devleti desteklemeyeceğini belirtmektedir (Tamçelik,2013). Bu kararlar neticesinde uluslararası toplum da genel olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meşru hükümet olarak tanınmasını büyük ölçüde desteklemiştir. Bu mevcut durum müzakereleri zorlaştırmakta ve her türlü uzlaşma çabası için zorlu bir zemin hazırlamaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıyarak KKTC'yi diplomatik alanda daha da yalnızlaştırmaktadır (Berkley, 2020) . Hem Türk hem de Elen kesimlerinin birleşik ya da eşit bir temsilinin olmaması durumu daha da kötüleşmektedir (Tamçelik,2013).

Özellikle Crans Montana sürecinden sonra Ersin Tatar'ın Kıbrıslı Türk lider olarak seçilmesi son dönemde “iki devletli çözüm” söyleminin ivme kazanmasına sebep olmuştur. Bunun yanında enerji diplomasisinin çatışma dinamiklerini dönüştürmesi ve genç nesiller arasında kimlik temelli aidiyetin yeniden tanımlanması durumu ve tartışmaları Kıbrıs meselesini geleneksel parametrelerin ötesine taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma, eleştirel teori ve çok düzeyli oyun teorisi (two-level games) ışığında, uluslararası aktörlerin çıkar çatışmalarının yerel siyasetle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Kıbrıs'ta süregelen belirsizliğin, küresel sistemdeki güç mücadelelerinin bir nasıl işlev gördüğüne dair nitel verilerle desteklenen bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

Temel sorun olan Kıbrıs Sorununun karmaşıklığını çözümlenmek amacıyla bu çalışmada Kıbrıs Sorununun çatışmasının köklerine ve güncel seyrine ışık tutmak adına üç temel perspektif çalışmada esas alınmaktadır. Güvenlik İkilemi (Security Dilemma) Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye ve Yunanistan hattı arasında yoğun bir şekilde gerçekleşen askeri ve enerji odaklı rekabetin Kıbrıs özelinde nasıl görüldüğünü ve etkilediğini açıklamaktadır. Türkiye'nin temel olarak garantörlük yetkisini KKTC'nin bekasını korumaya yönelik stratejik bir manevra ve meşruiyet zemini olarak sürekli olarak tanımlaması ile Güney Kıbrıs AB-İsrail üçgeni içerisinde gerçekleşen enerji ve askeri ittifaklar ada genelinde zaten var olmakta olan toplumlararası güvensizliği artırırken, askeri gerilimleri de tırmandırmaktadır. 2020 yılında Türkiye'nin bölgede sismik araştırma faaliyetlerine Yunan dışişlerinden gelen sert yanıt ve “casus belli” şeklinde Yunanistan basınında da yer bulan açıklaması gibi beyanlar bu paradoksların dışavurumlarından biridir.

Analizin sonraki boyutunu anlamlandırmak adına ise İki Seviyeli Oyun Teorisi (Two-Level Games) teorisi kullanılmıştır. Bu teori temel olarak Kıbrıs'taki müzakere süreçlerinin iç ve dış siyasetini ve bu siyasetlerin birbirleriyle çatışan talepleriyle nasıl şekillendiğini anlatmaktadır. 2020 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde seçilen Ersin Tatar'ın "iki devletli çözüm çıkışı" KKTC'nin askeri ve ekonomik anlamda Türkiye'ye olan bağımlılığıyla da tanımladığı bir siyasal hesabın yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir durum da Güney Kıbrıs'ta Nikos Hristodulis'in Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyeliğini bir baskı unsuru olarak kullanıp, kendi yerel seçmeni içerisindeki "Helen kimliğini" diri tutma stratejisinin bir parçasıdır. Bu tablodan çıkarılabilecek sonuç yerel siyasetin dış politikayı belirleme, kilitleme hatta durdurma etkisini açıkça göstermektedir.

2026 yılından Kıbrıs meselesinin değerlendirilmesi noktasına gelindiğinde ise, geçmişte denenmiş ancak herhangi bir yere varılamayan yalnızca liderler bazlı tavanda bir müzakere durumunun tüketildiği ve yeni stratejik yönelimlerin ya da yeni önerilerin arayışının devam ettiği görülmektedir. KKTC içerisinde Tufan Erhürman ve partisi CTP'nin kayda değer bir seçim başarısı ile öne çıkması Ankara'nın son yıllarda sıklıkla dillendirdiği iki devletli çözüm modelini henüz esnetmemiş ve KKTC'nin uluslararası meşruiyetini artırabilmek için diplomatik hamleler yapmaya devam etmektedir. Bu durum cumhurbaşkanı seçilen Erhürman'ın zaman zaman diğer partiler tarafından federasyon konusundaki muğlak ifadelerinde görülmektedir (Ersoy,2026). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın (2024) ortak güvenlik ve etik değerler zemininde daha bütüncül bir yaklaşımla önerdiği çözüm modeli eleştirel kuramlara da bir örnek oluştururken, Neo-realist ya da neo-liberal perspektiften ise meseleyi karşılıklı ekonomik bağımlılıklar ve bölgesel güç dengeleri üzerinden rasyonalize etmektedir. Güney Kıbrıs ve bölgede ittifak kurma çabalarının da hidrokarbon ve deniz yetki alanı meseleleri üzerinden başlayan tartışmaları yerellikten daha da global bir ölçeğe çekip bölgesel çatışma korkularını da sürekli diri tutmaktadır.

Yaklaşık elli yıldır yaşanan ve artık kronikleşen başarısız çözüm önerileri ya da teşebbüsleri, Kıbrıs Sorunu içerisindeki bütün tarafların daha keskin ve alternatif yaklaşımları da sunabilen bir pozisyona itmiştir. Adada özellikle Türkiye ve KKTC tarafının "egemen eşitlik" vurgulu iki devletli bir çözüm yönünde gerçekleşen son yıllardaki ısrarı stratejik anlamda bakıldığında zaman bir süreklilik göstermektedir. Ankara yönetimi temel olarak Türk Devletleri Teşkilatı ve İslam Dünyası eksenli mevcut kanallarını mobilize ederek bu konuda bir destek bulmaya çalışmaktadır. Burada amaç KKTC'nin uzun yıllardır birçok alanda süren uluslararası izolasyonunu kırmak ve meşru bir alan yaratma çabasıdır. Bunun yanında Kıbrıs Cumhuriyeti ve AB cephesi de bu

yöndeki adımlara direnç gösterirken, Doğu Akdeniz'deki enerji politikaları ve deniz yetki alanları konularındaki gerilimleri de yapısal bir krize dönüştürmeye devam etmektedir.

Neo-realizmde temel amaç, güç dengelerini gözeterik şekillenen uyumsuzluklara teknik ve rasyonalist çözümler getirmektir. Neo-liberal perspektif ise karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin derinleştirilmesi ve devletlerarası ekonomik entegrasyon için katkı sunacağına inanmaktadır. Eleştirel kuramda ise daha bütüncül bir yaklaşım sergilenerek etik, adalet ve özgürlük temelinde toplumsal yapıyı da hesaba katarak çözümler üretmektedir. Bu noktada değerlendirme yapılırken güvenlik olgusunun yanı sıra toplumsal ve kültürel koşulların da pekişmesi edilmesi gerekmektedir (Hürsoy, 2013).

Kıbrıs sorununun akıbeti, yerel dinamiklerin de ötesinde bölgesel ve küresel büyük devletlerin stratejileriyle doğrudan ilgilidir. 2026 yılı itibarıyla ABD, Çin ve NATO gibi aktörlerin izlediği temel politikalar ve Kıbrıs sorununun nihai durumu, yerel dinamiklerin ötesinde hem bölgesel hem de küresel güçlerin bölgeye bakışlarıyla ilintili bir süreçtir. Bu durum bu aktörlerin varlığıyla birlikte Türkiye'nin izlediği dış politikanın rotası, meselenin nereye evrileceği üzerinde tayin edici bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak çok taraflı diplomasi kanallarının yerini daha ikili angajmanlara bırakması ve ulusal reflekslerin 2026 yılının ilk çeyreğinde gözle görülür bir şekilde artması adanın etrafını çevreleyen jeopolitik denklemleri karmaşıklaştıran bir duruma getirmiştir. (Kıbrıs Postası, 2025).

Ekonomik açıdan bakıldığında düzlemde ise enflasyon ve işsizlik adanın temel problemi olurken ve bunlar kronikleşirken, turizm ve yükseköğretim sektörleri ada içerisinde lokomotif sektörlerle dönüşmesine rağmen sürdürülebilir bir istikrarın tesisi için henüz erken bir dönem olduğu iddia edilebilmektedir. Bu anlamda yaşanan iktisadi darboğaz, çözüm arayışlarında siyasi süreçleri etkilemesi ve rasyonalitesini baskılayan kritik bir eşik ve ya değişken olarak öne çıkmaktadır.

2026 yılı itibarıyla Kıbrıs sorunu için önerilen konvansiyonel çözüm modellerinin miladını doldurduğu bir noktada, jeo-politik değerler, bölgesel güç rekabeti, ve bahsedilen ekonomik kriz dinamiklerinin çok boyutlu bir çıkmazı da temsil ettiği görülmektedir. Kuramsal açıdan, çatışma çözümü teorileri çerçevesinden bakıldığında bu dinamiklerin neler olduğunun açıklanması ve deşifre edilmesi daha sürdürülebilir bir stratejinin perspektifinin gelişmesi adına önem arz etmektedir (Hürsoy, 2013).

Post-kolonyal yaklaşım adadaki bölünmüşlüğü Britanya sömürge mirasının bir ürünü olarak sorunsallaştırmaktadır. 1974 sonrası birtakım başka

tanımlamalar yapılmaya çalışıldıysa da bu o kadar güçlü bir fikir olmamıştır. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurumsal kırılğanlığı ve etnik bölünmüşlüğü daha da somutlaştıran anayasası, Britanya'nın Ağrotur ve Dikelya'daki egemen üslerini koruma refleksiyle doğrudan bağlantılıdır. Sömürge yönerimi dönemi altında ortaya çıkan etnik ayrıştırma politikaları ve cemaat temelli temsiliyet modelleri, bugün görülen toplumsal polarizasyonun ontolojik temeline ışık tutmaktadır. Britanya da da bu üsleri Soğuk savaş jeo-politiğinin bir parçası olarak konumlandırmıştır. Kıbrıs küresel güç rekabetinin bir nesnesi haline gelmiş, çözümsüzlük de böylece olağan bir durum olarak yerleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Yunanistan özelindeki güvenlik ikilemi (Security Dilemma), Kıbrıs sorunu ekseninde tarihsel travmalar, ulusal kaygılar ve birtakım stratejik zorunluk ve çatışmalar eksenli karmaşık bir sentezi karşımıza çıkarmaktadır. Daha teknik bir tanım yapmak gerekirse, bir devletin savunma amaçlı bazı hamlelerinin diğer bir aktör üzerinde varoluşsal bir tehdit algısı yaratmasıyla belirlenen bir süreç sonucunda karşılıklı militarizasyonu besleyen bir kısır döngüye girmesidir Kalıber (2005), Türkiye'nin Kıbrıs adası üzerindeki askeri stratejilerinin 1974 sonrası gelişen jeo-politik riskler ve Kıbrıslı Türklerin güvenliğine sağlama amacıyla bir savunmacı doktrin üzerine inşa edilmiş olduğunu iddia etmektedir. Bu güvenlik politikaları Kıbrıs adasını Türkiye'nin geniş ölçekli ulusal anlatısı içerisine de yerleştirmiş ve Kıbrıs adası üzerinde kendi askeri mevcudiyetini siyasal bir koruyuculuk retoriği üzerinden meşrulaştırmasını sağlamıştır.

Bununla birlikte, Ankara kaynaklı tehdit algılarının baskın geldiği Yunan askeri harcamaları, tarihsel düşmanlığın kalıntısı olan ve savunma yeteneklerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan bir ulusal güvenlik öğretisine yöneliktir. Literatürde yer alan deneysel veriler, Atina'nın Kıbrıs'taki Türk askeri varlığını dengeleme ve milli varlığının sürdürülebilirliğini garanti altına alma amacıyla stratejik bir mukabele olarak üst düzey bir silahlanma politikası izlediğini göstermektedir (Waszkiewicz, 2016). Bahsi geçen güvenlik endişelerinin etkileşimli yapısı, tarafların askeri modernleşme süreçlerini doğrudan varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı ve kökleşmiş bir silahlanma rekabetine dönüşen yapısal bir döngü yaratmaktadır (Kıratlı, 2012).

Kıbrıs meselesinin tarihsel birikimi, bu ikilemi daha karmaşık bir yapıya sokmaktadır. Adanın bölünmesiyle Türkiye ve Yunanistan'ın militarizasyon eğilimleri, güvenlik gerekçelerinin nasıl bir karşılıklı kuşku silsilesine sıkışabileceğini gözler önüne sermektedir. Geçmişteki askeri taahhütler ve sürüncemede kalan toprak anlaşmazlıkları, her iki tarafın konumlarını güçlendirdiği güncel politikaların belirleyici sınırlarını oluşturmaktadır. Diğer

tarafından, NATO'nun Kıbrıs meselesinde her iki tarafla bütüncül bir diyaloga girme noktasındaki kurumsal ataleti, Doğu Akdeniz'deki hassas güç dengesinin sürdürülmesine sebep olmuştur (Hussain, 2021). Güncel jeopolitik çerçeveden bakıldığı zaman, güvenlik ikilemi yalnızca iki taraf arasındaki bilateral bir mesele olmanın ötesine geçmiştir; Avrupa Birliği ve diğer bölgesel tarafların da yer aldığı daha geniş bir coğrafya işleyişine dönüşmüştür. AB'nin ortak güvenlik ve iş birliği temelli normatif güç projeksiyonuna rağmen, Türkiye ve Yunanistan'ın kökleşmiş milliyetçi varsayımları, rasyonel bir uyum politikasının ikamesini engelleyen gerilimli bir atmosfer oluşturmaktadır (Tziarras, 2021).

Bu tablo, bir tarafın güvenlik ediniminin öteki tarafından beka sorunu olarak görüldüğü "sıfır toplamı" (zero-sum) bir güvenlik yaklaşımını güçlendirmekte ve ikili ilişkilerin yapısındaki güvenlik ikilemini perçinlemektedir. Güncel çalışmalar, tarafların tehdit algılarına karşılık özümstedikleri savunma doktrinlerini gözle görülür bir şekilde vurgulamaktadır. Türkiye özelinde, Doğu Akdeniz'deki daha öngörülmesi ve kararlı dış politika kimliği, Yunanistan, Kıbrıs ve diğer bölgesel taraflar arasında şekillenen ittifak kurma çabaları karşısında Ankara'nın stratejik kilit aktör rolünün yeniden belirlenmesi ve bölgesel dinamiği dengede tutma inisiyatifi olarak yorumlanmalıdır (Ali, 2020; Dursun-Özkanca, 2023).

Yunanistan'ın Avrupa Birliği ile olan eksen uyumlamaları ve geliştirdiği stratejik askeri ittifaklar, güvenliği kolektif ortaklıklar aracılığıyla garanti altına alma iradesini ortaya koyarken, hassas güvenlik denkleminde Atina'nın takındığı pragmatik tavra işaret etmektedir (Kıratlı, 2012). Netice itibarıyla, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs ekseninde yeniden canlanan güvenlik ikilemi, milli güvenlik endişelerinin etkin ve büyük ölçüde döngüsel yapısını yansıtmaktadır. Her iki devletin askeri öğretisi ve karşı tarafın stratejik yanıtı, kronikleşmiş tarihsel uyuşmazlıklara dayanan ve güncel jeopolitik zorluklarla çıkmazı derinleştiren bir çatışma dinamiğini güçlendirmektedir. Tarafların güvenlik kaygılarını azaltmak için doğrudan diyalog gereklidir. Sürtüşmelerin kalıcı biçimde dönüşmesi ancak bu yolla mümkündür.

Robert Putnam tarafından literatüre geçen "iki seviyeli oyunlar" (two-level games) kuramı, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki jeopolitik rekabet ekseninde, iç siyasal değişkenler ile uluslararası ilişkilere ilişkin dinamik etkileşimi ortaya koymaktadır. Bu teorik perspektif, Kuzey ve Güney Kıbrıs'taki iç siyasal dayatmaların, her iki tarafın dış politika yönelimlerini ve uzlaşma yaklaşımlarını nasıl tayin ettiğini kavrama noktasında kilit bir yaklaşım sergilemektedir. İç dinamikler ekseninde, her iki tarafın siyasi liderlikleri, Kıbrıs sorununda katı bir tutum takınmayı empoze eden milliyetçi duygular ve tarihsel travmalarla çevrelenmiştir. Türkiye'nin 1974 askeri müdahalesinin

ardından kurulan KKTC’de siyasi seçkinler, uluslararası meşruiyet arayışı ile Türkiye ile tesis edilen stratejik angajmanların sürdürülebilirliği ekseninde hassas bir denge kurmak zorundadır. Ankara’nın KKTC’nin kendi siyasi karar alma evreleri üzerindeki gücü, mahalli gündemin çoğunlukla Türk dış politika perspektifiyle eş zamanlı olarak bütünleştiği bir işleyişin altını çizmektedir (Kaliber, 2005).

KKTC’nin iktisadi ve askeri varlığının sürdürülebilmesi için Türkiye’ye olan sistemik bağımlılığı, uluslararası uzlaşma zeminindeki diplomatik hamle kabiliyetini sınırlandırmakta ve uzlaşma zeminini kısıtlayan daha katı bir siyasal tavrın yeniden baş göstermesine olanak tanımaktadır (Dursun-Özkanca, 2023). Benzer bir iç siyasi tazyik döngüsü Güney Kıbrıs için de aynı şekildedir. Kıbrıs Helen siyasi söylemleri, tarihi bozgun ve taksim travmalarını sürekli olarak yeniden var ederek; toprak iadesini ve Türkiye’den yorumlanan “revizyonist” saldırılara karşı dirence odaklanan milliyetçi bir bakış açısını perçinlemektedir. Siyasal fraksiyonlar bu toplumsal duyguyu kullanarak, güvenlik ve teritoryal bütünlüğü konusunda kesin güvenceler barındırmayan tüm çözüm yollarına karşıt bir siyasal atmosfer oluşturmaktadır (Şirin, 2012). Bu süreç, toplumsal algıyla şekil alan iç politika hamlelerinin uluslararası zeminde esneklikten uzak durumlara büründüğü döngüsel bir ilişki kurmaktadır.

Bunun yanı sıra, iç ve dış faktörlerin bu dengesiz bağımlılıkları, ikili ilişkileri yapısal olarak zorlaştırmaktadır. Gerçekten de her iki aktörün askeri güçlendirmeleri, çoğunlukla iç güvenlik söylemiyle geçerli kılınan karşılıklı tehditlere istinaden bir tepki olarak şekillenmektedir (Kollias ve Paleologou, 2003; Andreou ve diğerleri, 2002). Bu militarist yaklaşımlar, tarafların askeri hamleleri varoluşsal bir tehdit göstergesi olarak tanımlamasıyla “iki seviyeli oyunu” tam bir çözümsüzlüğe sürüklemekte ve barış senaryolarını sarsmaktadır (Kranioti ve diğerleri, 2018). Avrupa Birliği’nin de sürece dahil olması ise bu çok boyutlu zemine yeni bir boyut katmaktadır. AB, her ne kadar iletişim için kurumsal bir zemin vaat etse de bununla birlikte aktörlerin müzakere stratejilerini biçimlendiren iç siyasal sonuçları da doğurmaktadır. Bu kapsamda Kıbrıs Rum liderliği, AB üyeliğini uluslararası alanda stratejik bir manivela olarak görmekte ve Türk savlarına karşı kendi diplomatik pozisyonlarını konsolide etmektedir (Ulug-Eryılmaz, 2014).

Buna karşılık, Türkiye dış politikasını AB çerçeveleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmış, Kıbrıs sorununa kendi çıkarlarını gözetken bir çözüm savunmuş, ancak KKTC’yi çevreleyen devam eden insan hakları endişeleri nedeniyle AB kurumlarının direnişiyle karşılaşmıştır (Erickson, 2004) . Sonuç olarak, iki seviyeli oyun yaklaşımı, hem KKTC’deki hem de Kıbrıs Cumhuriyeti’ndeki iç düşüncelerin dış politika kararlarını nasıl karmaşık bir

şekilde şekillendirdiğini açıklamaktadır. Milliyetçi duyguların, askeri stratejilerin ve AB gibi dış etkilerin etkileşimi, hem bölgesel hem de uluslararası boyutların çatışma dinamiklerini önemli ölçüde etkileyen bir ortam yaratmaktadır. Çözüm çabaları, çoğu zaman işbirlikçi yaklaşımlar yerine milliyetçi söylemleri ön planda tutan iç siyasi dinamikler tarafından engellenmekte ve bölgedeki barış süreçlerini karmaşıklaştıran bir döngünün devam etmesine neden olmaktadır.

Yunanistan'ın Avrupa Birliği (AB) ile kurduğu bütünleşme ve stratejik askeri ittifakları, güvenliği ortaklaşa bir yapı aracılığıyla tasarlama amacını gösterirken; istikrarsız düzlemde Atina'nın faydacı hamle sahasını da artırmaktadır (Kıratlı, 2012). Buna karşılık Ankara, dış politika vizyonunu AB kuramsal yapısıyla entegre etmeye uğraşsa da KKTC temelli insan hakları tartışmaları ve Brüksel'in yapısal direnci sebebiyle bu aşamada somut duraksamalarla karşı karşıya kalmaktadır (Erickson, 2004). Robert Putnam'ın kuramsallaştırdığı “iki seviyeli oyunlar”, her iki aktörün dış politika kararlarının esasında iç siyasi dinamiklerin bir test sahası olduğunu açıkça ortaya koyar. Milliyetçi duyguların, askeri öğretilerin ve AB gibi dış dinamiklerin ortak paydası, bölgesel çözüm arayışlarını rasyonel bir ortaklığın ötesinde, iç politikadaki meşruiyet endişelerine bir kısır döngüye hapsedmektedir.

Post-kolonyal perspektif, Kıbrıs'taki yerleşik düzeni Britanya'nın sömürgeci tahayyülün ve Türkiye'nin tarihsel etkinliğinin bir çıktısı olarak mercek altına alır. Özellikle Ağrotur ve Dikelya üsleri, yalnızca askeri garnizonlar değil de, bunun yanı sıra adanın egemenlik bütünlüğünü zedeleyen emperyalist birer kalıntı niteliğindedir. 1960'ta kurulan yönetim yapısının topluluklar arası kırılma noktalarını harekete geçiren yapısı, modern zamanlara taşınan bir “yönetişim sapması” yaratmıştır (Lacy & Houtum ve Casaglia, 2018). Bu sömürgeci mirasın yapısal yansımaları, KKTC bünyesindeki Kıbrıslı Türklerin bir taraftan Ankara ile olan dengesiz ilişkisini idare etmemeye çalışırken diğer taraftan özgün bir siyasi kimlik oluşumu için sürdürdükleri çabayı da sınırlandırmaktadır (Çiçek, 2021; Ramadhan, 2020). Bu kapsamda, Ankara ile tesis edilen siyasi taahhüt, yerel kimliğin özgün beklentileriyle ara ara çatışmacı bir zemine kayabilen tarihsel bir silsilenin devamıdır (Volkan ve Hadjimarkou, 2022).

Kuzey Kıbrıs siyasi seçkinlerinin “Türkleştirme” yöntemi, yalnızca demografik dönüşüme verilen zayıf bir refleksin ötesinde; tarihsel söylemlerle iç içe geçmiş aktif bir kimlik savıdır. Bu kimlik oluşumu ve demografik dönüşüm krizleri, sömürgeci dönemin kurumsal doktrinlerinden ost-kolonyal dönemdeki devlet nüfuzuna sirayet eden geniş bir düzlemde gözlemlenebilir (Ramadhan, 2020). Sahadaki bu dinamik temas, yerel değişkenler ile dışsal kimlik bileşenlerin ne denli bir müzakere sürecinde olduğunu somut çıktılarla

gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, öğretim programları ve toplumsal söylemlerdeki Kıbrıslı Türk imgelemeleri, bağımsız bir kültürel zeminin ötesinde çoğunlukla Ankara'nın stratejik ufkuyla uyumlanan bir kimlik inşasını dışı vurmaktadır (Perikleous vd., 2021).

Diğer taraftan, sömürgeci dönemin “Avrupa merkezci” reaksiyonları ve bunun modern yönetim düzlemindeki yansımaları yadsınamaz. Britanya'nın eğitim ve yönetsel uygulamaları, adadaki tarihsel anlatımda ve aktarımında zihinsel bir kopuş meydana getirerek, kolektif hafızayı ve milli kimliği mevcut uzlaşılı zeminini bile çıkmaza sürükleyerek ayrıştırmıştır (Perikleous vd., 2021). Bu İngiliz söylemi, her iki toplumda da kronikleşen bir karşılıklı itimatsızlığı devretmiş ve ada siyasetini bu etki altında kalmaya mecbur bırakmıştır (Dietzel ve Makrides, 2009; Stefanidis vd., 2021).

Özet olarak; post-kolonyal söylem, İngiltere ve Türkiye'nin adadaki etki alanlarının Kıbrıs'ın mevcut sosyo-politik dayanağını nasıl inşa ettiğini ortaya koymaktadır. Sömürgeciliğin bu kalıcı etkileri, her iki toplumun yönetim biçimlerine ve kimlik bileşenlerine iyice sirayet etmiştir. Özellikle Britanya'nın askeri üsleri, adanın “yarı bağımlılığının” en canlı ve zihne kazınan anıları olarak süregelmektedir. Kıbrıs, bu çok boyutlu kimlik çıkmazında çıkış yolu ararken, tarihsel kırılma noktaları ve beklentileri içine alan daha kapsayıcı bir söylem geliştirmek, her iki toplumun da aidiyet isteklerine yanıt vermek adına kritik bir öneme sahiptir.

2. Güncel Dinamikler ve Bağlam

Kıbrıs sorununun akıbeti, yalnızca adanın kendi iç etkenleriyle değil, bununla birlikte bölgesel ve küresel güçlerin stratejik adımlarıyla da doğrudan ilişkilidir. 2026 yılından itibaren ABD, Çin ve NATO gibi büyük güçlerin yürüttüğü stratejiler ile Türkiye'nin dış politika yönelimi, sorunun seyri üstünde tayin edici bir rol oynamayı sürdürecektir. Çok boyutlu diplomatik temas noktalarının yerini ikili taahhütlere devretmesi ve milli hassasiyetlerin küresel boyutta ivme kazanması, adayı kuşatan jeopolitik dengeleri gün geçtikçe daha paradoksal bir boyuta taşımaktadır (Kıbrıs Postası, 2025). Doğu Akdeniz üzerindeki enerji rekabeti yalnızca bir kaynak kavgasından ibaret değildir. Ulusal stratejiler, bölgesel koalisyonlar ve nüfuz politikaları da bu rekaberin içerisine girmiş durumdadır. Bu geniş kapsamlı polemğin temelinde ise Türkiye'nin deniz yetki sınırları dâhilindeki hak iddialarını kavramsal bir çerçeveye oturtan “Mavi Vatan” perspektifi ile Avrupa Birliği'nin (AB) meşruiyet zeminine oturtan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) söylemlerinin çatışması bulunmaktadır. Ankara'nın “Mavi Vatan” öğretisi; iktisadi, askeri ve jeostratejik boyutları içeren, kapsamlı bir deniz

stratejisi anlayışını özetlemektedir. Bu öğreti, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki askeri mevcudiyetini ve uluslararası sözleşmelerini yasallaştıran, hidrokarbon cevherleri bakımından kilit rol oynadığı varsayımı üzerine inşa edilen geniş bir deniz havzasına dair egemenlik haklarını kararlılıkla teyit etmektedir (Arıkan vd. ve Bahçe, 2023).

Türkiye bu taleplerini iki gerekeçleyle meşrulaştırmaktadır. Bunlardan ilki tarihsel haklarken ikincisi ise uluslararası deniz hukukundaki hakkaniyet ilkesidir. Bu kapsamda, Türkiye'nin 2019 yılında Libya ile akdettiği deniz yetki alanları delimitasyon anlaşması; Yunanistan ve Güney Kıbrıs yönetimi ile sürdürülen kıta sahanlığı uyuşmazlıkları stratejik tahakküm sağlama ve bölgesel nüfuz alanını pekiştirme gayesi taşıyan, mevcut dengeleri sarsan bir stratejik inisiyatifdir (Bahçe, 2023).

Buna karşılık Kıbrıs Cumhuriyeti, AB'nin kurumsal çatısı altında, özellikle ada sularında devasa doğal gaz rezervlerinin keşfine bağlı olarak kendi Münhasır Ekonomik Bölgesi Sınır hattını güçlendirme hususunda oldukça öngörülü/etkin bir tavır takınmıştır. Hem bir ekonomik kalkınma kaldırıcı hem de Avrupa'nın enerji tedarik güvenliğini zenginleştirmenin bir yolu olarak planlanan bu hamleler, söz konusu faaliyetleri kendi deniz yetki alanlarına ve egemenlik haklarına doğrudan bir ihlal olarak nitelendiren Türkiye ile olan gerginliği körüklemiştir. Ankara'nın bu sürece yanıt niteliğinde oluşturduğu; bölgedeki saha kontrollerini sıkılaştırmayı ve ithilafli sahalarda hidrokarbon arama gemileriyle mevcudiyet tesis etmeyi kapsayan şiddetli tepkisi, hidrokarbon rekabet zeminindeki tehditlerin ne derece kayda değer olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu tablo, her iki paydaşın da savunma mahiyetindeki girişimlerinin muhatabı tarafından varlığına yönelik asli bir tehdit olarak tanımladığı ve gerilimi tırmandıran o klasik "güvenlik ikilemi" döngüsünü net bir şekilde gözler önüne sermektedir (Bahçe, 2023).

Avrupa Birliği'nin (AB) bu jeopolitik rekabet düzlemindeki yeri, krizin yönünü tayin eden en temel parametrelerden biridir. Avrupa Birliği, üye ülkelerinin egemenlik haklarını koruma içgüdüleriyle adım atarak, özellikle yaptırım tehditleri ve ağır diplomatik baskı enstrümanları kanalıyla Türkiye'nin bölgedeki adımları önünde somut bir engel oluşturmuştur. Geçmişteki yaptırım temelli gerilimler, AB'nin üye ülkelerin enerji arama çalışmalarını ve bölgedeki stratejik dengelyi koruma hususundaki kurumsal bağlılığını net bir şekilde ibraz etmiştir (Güner, 2020). Bu tarz cezalandırıcı tedbirler, Ankara nezdinde kendi milli hâkimiyetine ve tarihsel jeopolitik perspektifine yönelik açık bir karşı koyuş olarak algılandığı için, sahadaki gerginliği dizginlemek yerine daha da körükleme potansiyeli barındırmaktadır (Yaycı, 2022).

Güncel durum, dış baskıların çelişkili bir biçimde Türkiye'nin Kıbrıs ve bölgesel güvenlik görüşmelerindeki tutumunu daha da sertleştirdiği, istemsizce "savunmacı bir realizm" eksenine sürüklediği çok katmanlı bir tabloyu açığa çıkarmaktadır (Yiğitarıslan vd., 2018). Öte yandan, Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerine dair tezlerin yapısı gereği çatışmacı olması, bölgesel güvenlik ve bütüncül ortaklık kurguları düzleminde telafisi güç tahribatlara yol açmaktadır. Mısır, Yunanistan ve İsrail gibi tarafların bölgenin enerji kapasitesine ilişkin kapsamlı sermaye girişleri ve kendi aralarında kurdukları bölgesel koalisyon yapıları, anlaşmazlığın uzlaşma alanını giderek kısıtlamaktadır. Türkiye'nin bu enerji merkezli güç rekabetinden ve bölgesel ittifaklardan dışlanmışlık algısı, yalnızca Kıbrıs bağlamında değil, Doğu Akdeniz'in genel jeopolitik dengesi bakımından da derin bir istikrarsızlık potansiyeli barındırmaktadır (Balıcı, 2023).

Netice itibarıyla, Türkiye'nin "Mavi Vatan" öğretisi ile Kıbrıs'ın AB destekli MEB ilanları arasında kalan bu hidrokarbon temelli güç mücadelesi; kökleri tarihsel uyuşmazlıklara dayanan, ekonomik kazanım güdülerine iç içe geçmiş ve harici müdahalelerin etkisiyle giderek karmaşıklaşmış bir kriz projeksiyonu oluşturmaktadır. Süregelen bu güç mücadelesi, hem yerel dinamikleri hem de küresel dengeleri eş güdümlü olarak göz önünde bulunduran, azami hassasiyet ve rasyonel bir dış politika kurgusuna duyulan gereksinimi her zamankinden daha zaruri hale getirmektedir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Kıbrıs Cumhuriyeti bağlamındaki iç siyasal dengeler ile toplumsal algı çerçeveleri, liderlik seçimlerinin sadece toplumsal duyarlılıkları değil, eş zamanlı olarak uluslararası ilişkiler modelini de nasıl temelinden sarsabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Ersin Tatar'ın Kuzey Kıbrıs'ta kutsallaştırdığı "iki devletli çözüm" öngörüsü ile Nikos Christodoulides'in güneydeki stratejik tutumu, iç politikanın büyük stratejik sınırları hangi yöntemlerle yönlendirildiğine ilişkin belirleyici göstergeler sunmaktadır. Tatar'ın 2020 yılında iktidara gelmesi hem KKTC'nin siyasal yapısında büyük bir kırılmaya, hem de adanın yeniden birleşmesine ilişkin yıllardır hâkim olan federal çözüm çabalarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu yeni süreçte netlik kazanan "iki devlet" politikası; egemenlik, bağımsızlık ve eşit uluslararası statü odaklı söylem, pek çok Kıbrıslı Türk açısından geçerliliğini yitirdiği düşünülen federal modelden kesin bir uzaklaşmayı ifade etmektedir (Uysal, 2024).

Söz konusu bu köklü paradigma değişimi, geçmişteki birleşme çabalarının somut bir sonuç vermemesinden doğan kökleşmiş tarihsel travmalara verilen bütüncül bir yanıt niteliğindedir. Sonuç itibarıyla, iki devletli modele ilişkin hız kazanan toplumsal meşruiyet; kısmi Türk askeri varlığını ve ekonomik

yardımlarının oluşturduğu mevcut saha gerçekliğiyle bütünleşen, Kıbrıslı Türklerin siyasi kimlik oluşumunda yaşadığı köklü değişimi gözler önüne sermektedir (Şahin ve Karayianni, 2020; Mesaritou, 2024). Türkiye'nin sunduğu şümulü askeri ve iktisadi garantörlük, KKTC'nin siyasal söylemini tayin etmede belirleyici bir faktör olarak tezahür etmektedir. Ankara'nın bu müdahaleci tutumu, KKTC için bir taraftan kritik bir denge unsuru olarak kurgulanırken, diğer taraftan da adanın kuzeyindeki bağımlılık kalıplarını kalıcılaştıran kompleks bir bağımlılık ilişkisi doğurmaktadır (Korkmaz ve Tutsak, 2023).

KKTC, Türkiye Cumhuriyeti'ne olan bağımlılığını sürdürürken, kendi siyasi kararlarını ne ölçüde bağımsız olabileceği sorusu giderek daha fazla tartışılır hale gelmektedir. Tatar yönetiminin dış politika ve güvenlik stratejilerini Ankara'nın bölgesel menfaatleriyle eş güdümlenmesi, Kıbrıslı Türk yönetsel kurgusunun ve münhasır benliğinin stratejik devamlılığı üzerine yeni tartışma zeminlerini beraberinde getirmiştir (Varela, 2017).

Diğer taraftan, Güney Kıbrıs'taki Nikos Christodoulides yönetimi, özellikle Doğu Akdeniz'deki enerji arama çalışmalarının harekete geçirildiği yüksek gerilim ikliminde, Kıbrıs sorununu bir iç anlaşmazlığın ötesinde çoğunlukla bir "Türkiye sorunu" olarak etiketleme yolunu seçmiştir (Philippou, 2012). Christodoulides, Türkiye'ye bir dış tehdit olarak konumlandırarak hem iç kamuoyunu bir arada tutmayı hem de meseleyi ikili bir anlaşmazlıktan uluslararası bir güvenlik sorununa dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Nikos Christodoulides, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama çalışmaları hususundaki ön alıcı ve kararlı duruşuna yoğunlaşarak, dışsal tehdit algısı aracılığıyla iç siyasal meşruiyeti pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu stratejik adımla Kıbrıs sorununu bölgesel etnik çatışma kısıtlılığından kurtarmak, Türkiye'nin bölgesel jeopolitik hırslarını barındıran çok daha geniş kapsamlı bir uluslararası güvenlik sorununa dönüştürmeyi hedeflemektedir (Miller, 2017). Söz konusu strateji, "dış saldırganlık" olarak anlamlandırılan ögelere karşı toplumsal bir birlik söylemi kurgulamak amacıyla, kamuoyundaki hassasiyetleri ve Türk savunuculuğuna dair depreşen kaygıları pragmatik bir şekilde enstrümantalize etmektedir.

KKTC ve Güney Kıbrıs'ın siyasi tutumları arasındaki bu dinamik, her iki toplumun iç siyasal görüşlerinin stratejilerini ve uluslararası diplomasideki neticelerini nasıl yönlendirdiğini gözler önüne sermektedir. Kıbrıs meselesinin küresel eksende nasıl bir bağlama yerleştirileceği, yerel liderlerin konumlarını hangi söylem üzerinden önerdikleri ölçüde değişim göstermektedir; bu durum ya Tatar'ın politikalarında vurgulanan "bağımsızlık ve özgün kimlik

savunuculuğu” ya da Christodoulides’in tutumunda görülen “dış müdahaleye karşı direnç” olarak belirlemektedir (Diez & Pace, 2011).

Bunun yanı sıra, bu iç siyasi değişkenler Avrupa Birliği’nin (AB) bölgedeki işleviyle beraber çok daha karmaşık bir hale dönüşmektedir. AB’nin kurumsal yapısı çoğunlukla Türkiye’nin bölgesel gücüne yönelik stratejik bir denge görevi üstlense de, bu görevin sahadaki etkisi, üye devletlerin Kıbrıs’a yönelik politikalarındaki uyum ve bütünlüğüyle doğrudan ilintilidir (Strüver, 2018). AB’nin enerji kaynakları ve jeopolitik sürdürülebilirliğe ilişkin bakış açısı, hem Elen hem de Türk Kıbrıslıların kendi gelecek öngörülerine ve aidiyet duygularına yön vermekte, sonucunda yerel siyasal manevraları tayin eden temel bir değişken haline gelmektedir (Kyris, 2018).

Kısaca, Ersin Tatar ve Nikos Christodoulides tarafından yürütülen siyasal stratejiler, Kıbrıs nezdinde iç siyaset ile dış ilişkiler arasındaki o belirleyici ve zaruri ortak paydayı yansıtmaktaydı. Birbirinden bütünüyle aykırı bu perspektifler, toplumsal algıları hem aynalamakta hem de yeniden şekillendirmektedir; bu da tarihsel ve jeopolitik mirasın yüküyle yıpranan bölünmüş bir adadaki krizin ne denli derin ve çok boyutlu olduğunu yeniden doğrulamaktadır.

Birleşmiş Milletler’in (BM) Kıbrıs sorunundaki tarihsel işlevi; özellikle İsrail-Filistin eksenindeki bölgesel çalkantılar ve 2024 yılında özel danışman María Ángela Holguín’in yürüttüğü müzakere sürecinde yaşanan yapısal engeller kapsamında, inişli çıkışlı bir etkinlik tablosu ortaya koymaktadır. Güncel durum, adadaki çözüm arayışlarını sekteye uğratan yasal ve kurumsal tıkanıklığı en yalın haliyle açığa çıkarmaktadır. BM’nin arabuluculuk yeteneğinin azalması, küresel güç dengelerindeki değişimler, bölgesel aktörlerin daha iddialı dış politika yaklaşımlarını özümsemesi ve BM kapsamındaki müdahalelerin meşruiyetindeki kaymalar gibi çok boyutlu nedenlerden kaynaklanmaktadır. Literatürde de görüldüğü üzere, BM’nin diyalog ortamını canlı tutma çabaları, tarafların kendi radikal tutumlarından vazgeçmemesi ve başarısızlık riskinde dış aktörleri suçlaması, bu durumu kronik bir çıkmaza dönüştürmektedir (Yurtseven ve Adagideli, 2025).

María Ángela Holguín’in son dönemdeki arabulucu diplomasisi, beklenen o önemli iletişimin bir türlü gerçekleşmediğini ve en önemlisi, anlaşmazlığı besleyen kök sorunların göz ardı edildiğini göstermektedir (Hüseyin, 2016). Kıbrıs meselesinin yapısı, postkolonyal geçiş sürecinde kurulan hukuki çerçeve sebebiyle BM’nin geleneksel araçlarını geçersiz kılan kendine has bir siyasal iklimde yer almaktadır (Yurtseven ve Adagideli, 2025). 1960 antlaşmalarının tarihsel mirası ve 1974 sonrasında Helen ve Türk kimliklerinin yaşadığı sosyolojik dönüşüm, herhangi bir arabulucunun önüne de aşılması zor bir psikolojik engel olarak belirlemektedir. BM’nin klasik “uzlaşma arayışı” bakış

açısına olan ısrarlı bağımlılığı, Doğu Akdeniz'deki asimetrik iş birlikleri ve enerji jeopolitiği eksenli çıkarların yalın gerçekliği karşısında çağdışı kalmakta ve kurumun işlevsizliği algısını kökleştirmektedir (Boztürk, 2021).

Türkiye'nin bu denklemin merkezinde var olan ağırlığı, müzakere sürecini rasyonel bir çözüm arayışından çok stratejik bir satranç tahtası haline getirmektedir. Ankara'nın kuzeydeki askeri güçlendirmeleri ve "iki devletli çözüm" konusundaki kararlı tutumu, stratejik vizyonuyla uyum sağlasa da, Birleşmiş Milletler'in (BM) "tarafsız kolaylaştırıcı" rolünü zayıflatıyor. Türkiye'nin KKTC üzerindeki ağırlığı, BM girişimlerinin bağımsız bir arabuluculuk olarak algılanmasını güçleştirirken, toplumlar arası diyalogu da kısıtlamaktadır (Gülay, 2022).

Diğer taraftan Avrupa Birliği (AB), bu stratejik konjonktüre önemli ölçüde Kıbrıs Elen tarafının müdahil aktörü olarak mevcut kutuplaşmayı keskinleştirmekte; kendi iç politika kaygılarıyla çözümsüzlüğü derinleştirmektedir. Nikos Christodoulides öncülüğündeki Güney Kıbrıs yönetimi, uyuşmazlığı bir "Türkiye meselesi" kalıbına sokarak; iki toplumun tarihsel ve sosyolojik gerçekliklerini göz ardı eden, tartışmayı yalnızca dışsal bir dayatma koridoruna sıkıştıran bir yol izlemektedir (Zengin, 2016).

Kıbrıs meselesinin tarihsel birikimi, dış aktörlerin müdahil olmalarıyla birleştiğinde müzakere platformuna muazzam bir "geçmişin yükü" de yüklenmektedir. Toplumsal bellek ve aidiyet duygusu güçlü olduğu zaman kurumsal çözüm önerileri bile bu birikimin süzgecinden geçmek zorunda kalmaktadır. BM'nin çözüm kapasitesinin başarısı, uzlaşma sürecinde birincil paydaşların sesini kısmadan bu tarihsel dokuyu yönetim kapasitesine endekslidir (Koç, 2022).

Güncel araştırmalar, Twitter gibi dijital platformların liderler arasında bir "barış dili" oluşturma potansiyeli olduğu ve geleneksel husumetleri törpüleyebileceğini ileri sürse de; bu sanal etkileşimler köklü tarihsel husumetler karşısında şimdilik sembolik bir seviyede seyretmektedir (Karayianni ve Psaltis, 2022; Şahin ve Karayianni, 2020). Özellikle Doğu Akdeniz'deki sismik araştırmalar ve enerji alanları üzerindeki mülkiyet iddiaları, sıcak çatışma olasılığını her an alevlendirebilecek bir potansiyele sahipken; dijital barış anlatıları alandaki yalın gerçeklerle sınanmaya devam etmektedir (Çiftçiöglü ve Shaw, 2020).

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs sorunundaki tarihsel rolü şu aşamada ciddi bir kutuplaşma içindedir. Buradaki kurumsal kapasite kısıtları, adayları saran sert jeopolitik iklim ve kolektif belleğe yerleşmiş köklü söylemlerin bileşimiyle tam bir çıkmaza evrilmiştir. María Ángela Holguín gibi üst düzey

arabulucular, uzlaşma zeminini güçlendirme gayretindeyken yalnızca diplomatik bir problemle değil, bu yapısal unsurların örmüş olduğu majör bir tıkanıklığı göğüslemektedir. Çözumsuzlüğü besleyen bu çok boyutlu problem, hem adanın kendi içsel faktörleri hem de Doğu Akdeniz'in hassas dengelerini kapsayan bir çıkmaz olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

3. İş Birliği ve Politika Önerileri

Çatışma bölgelerindeki doğal kaynakların istikrarsızlığa yol açtığını öne süren “kaynak laneti” kuramı, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri bağlamında tersine çevrilebilir. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasındaki rekabetin odağında yer alan bu kaynaklar, mevcut gerilimi tetikleyen bir unsur olmaktan çıkarılıp; taraflar arasında kalıcı ve yapısal bir iş birliği zemini oluşturacak bir kaldıraç olarak yeniden tanımlanabilir.

“Kaynak laneti” paradigması, doğal kaynak zenginliğinin kaçınılmaz olarak bölüşüm savaşlarına yol açacağını öngörürken; bunun bir “ortak kazanç” (win-win) çerçevesinde yeniden kurgulanması, enerji kaynaklarını birer müzakere aracına dönüştürebilir. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervleri; yalnızca birer ham madde değil, aynı zamanda ortak arama, gelir bölüşümü ve çevresel yönetim gibi mekanizmalar üzerinden bölgesel barışı inşa edecek yapısal araçlardır. Bu yaklaşım, ekonomik iş birliğinin siyasi istikrarı beslediği, yapıcı bir “kaynak zenginliği” modelini temsil eder (Orhun,2017).

Avrupa entegrasyonu örneğinde görüldüğü üzere, stratejik kaynakların ortak yönetimi, bölgesel gerilimleri sönmülendiren kurumsal yapılar inşa etme potansiyeline sahiptir. Benzer şekilde Kıbrıs'ta enerji yönetiminin kapsayıcı bir modelle yürütülmesi, her iki toplumun siyasal diyalogunu derinleştirerek geniş ölçekli bir bölgesel istikrarın önünü açabilir. Tek taraflı hamleler yerine hakkaniyetli paylaşımı ve eşgüdümü merkeze alan mekanizmalar, bu bağlamda bir “güven artırıcı önlem” olarak stratejik değer taşımaktadır.

Kıbrıslı Türk ve Helen delegelerin katılımıyla oluşturulacak çift toplumlu bir enerji yönetim komisyonu, mevcut hidrokarbon ihtilaflarını teknik düzeyde çözüme kavuşturmanın ötesinde; karşılıklı çıkarlara dayalı bir stratejik ortaklık kültürünün de temelini atacaktır. Böylesi bir mekanizma, enerji yönetimini bir gerginlik alanı olmaktan çıkarıp, taraflar arasında sürdürülebilir bir güven inşası sürecine dönüştürebilir.

Değişen jeopolitik dengeler ışığında, söz konusu işbirliği potansiyelinin hayata geçirilmesi, taraflar arasında güven tesis edecek somut politika adımlarına bağlıdır. Siyasi kutuplaşmanın uzağındaki iklim krizi ve çevresel riskler gibi teknik alanlar, jeopolitik gerilimi azaltmak adına elverişli diyalog kanalları sunmaktadır. Ekolojik tehditlerin sınır aşan karakteri; Kıbrıs'taki her iki toplumu

deniz ekosisteminin korunması ve afet yönetimi gibi stratejik konularda ortak paydada buluşturabilir. Bayraç ve Çemrek (2022) tarafından vurgulandığı üzere, bu tür teknik projeler sadece müşterek kaygıları gidermekle kalmayıp, işbirliğine dayalı bir toplumsal aidiyetin inşasına da katkı sağlayacaktır.

Bölgedeki düzensiz göç ve insan kaçakçılığı krizleri, taraflar arasında güven inşası için işlevsel birer mecra sunmaktadır. Kıbrıs güzergahındaki sığınmacı akışlarına yönelik teknik istişareler ve koordineli devriye faaliyetleri, sadece sınır güvenliğini pekiştirmekle kalmayıp, toplumlar arası itimadı da yeniden tahkim edebilir. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin katalizör rolü kritiktir; zira Gümrük Birliği'nin modernizasyonu gibi stratejik teşvikler, Türkiye'yi çözüm odaklı bir tutuma özendirebilir. Dikkaya ve Dinçer (2023) tarafından da işaret edildiği üzere, AB'nin esnek ve teşvik edici politikaları, kaynak ihtilaflarını "kazan-kazan" formülleriyle aşarak bölgesel entegrasyonu derinleştirebilir.

Netice itibarıyla, Doğu Akdeniz'de "kaynak laneti" paradigmasından enerji odaklı bir iş birliği modeline evrilmek, bölgesel barışın inşası için hayati bir fırsat penceresi sunmaktadır. Tarafların teknik ve öncelikli meselelerde kuracağı diyalog mekanizmaları, karşılıklı güven iklimini besleyerek kolektif bir eylem zemini oluşturabilir. Bu süreçte Avrupa Birliği, stratejik teşvik paketleriyle kolaylaştırıcı bir aktör olarak devreye girmeli ve bölgesel dayanışmayı kendi geniş jeopolitik vizyonunun merkezine yerleştirmelidir Bayraç ve Çemrek (2022).

Türkiye-AB ilişkilerinin temel sütunları olan vize serbestisi ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, Kıbrıs meselesindeki kronik tıkanıklığı aşmak adına kritik birer stratejik enstrüman niteliğindedir. Avrupa Birliği, bu yapısal başlıkları birer kaldıraç olarak kullanarak, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik istikrarsızlık ikliminde Türkiye'yi daha esnek bir müzakere zeminine çekebilir. Böylesi bir "koşulluluk" mekanizması, tarafların geleneksel katı tutumlarını esneterek, ortak kazanımların öncelendiği yeni bir diplomatik angajman süreci başlatabilir.

Türkiye'nin AB entegrasyon sürecinde vize serbestisi, Türk vatandaşlarına serbest dolaşım hakkı tanıyan teknik bir hedefin ötesinde, ikili ilişkileri derinleştiren makro-stratejik bir kulvar teşkil etmektedir. 2013 yılındaki mutabakatla somutlaşan vize muafiyeti kriterleri Yıldız & Emni (2023), iş birliği seviyesini ölçen kurumsal bir ölçek niteliğindedir. Türkiye'nin kalan 6 kriter üzerindeki reform süreci devam ederken (Şubat 2026 itibarıyla son durum budur), AB bu süreci Kıbrıs uyuşmazlığında bir diplomatik kaldıraç olarak konumlandırmaktadır. Dikkaya ve Dinçer (2023) tarafından vurgulandığı üzere; vize yükümlülüklerinin tam ifası, Ankara'nın Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelik tutumunu müzakerelerin ana eksenine taşıyacak bir sınama alanı yaratacaktır.

1996'dan bu yana ikili ticari ilişkilerin temelini oluşturan Gümrük Birliği, bugün Türkiye'nin küresel rekabet gücü ve AB'nin pazar bütünlüğü açısından vazgeçilmez bir yapısal omurgadır. Aslan'ın (2023) verilerine göre; bu anlaşmanın hizmetler, tarım ve kamu ihalelerini kapsayacak şekilde modernize edilmesi, her iki taraf için asimetrik bağımlılığı derinleştiren ve önemli karşılıklı tavizleri içeren bir stratejik pazarlık alanı yaratmaktadır. Bu düzlemde AB; ekonomik entegrasyonun derinleşmesini, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarını tanıması ve bölgedeki tek taraflı iddialarını esnetmesi yönünde bir siyasi şartlılık (conditionality) mekanizmasına dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Müzakerelerin ilerlemesi için gereken yapıcı atmosfer, AB'nin elindeki yapısal kaldıraçlar (vize serbestisi ve Gümrük Birliği güncellemesi) üzerinden kurgulanabilir. Birlik, bu stratejik başlıkları Kıbrıs uyumsuzluğunda kaydedilecek somut aşamalara endeksleyerek, Ankara'yı daha uzlaşmacı bir diplomatik rotaya teşvik edebilir. Dikkaya ve Dinçer (2023) tarafından da savunulduğu üzere; bu süreç, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin enerji denkleminin meşru bir paydaşı olarak kabul edilmesini ve böylece kaynak yönetiminde müşterek kanalların ihdas edilmesini kapsayan bir "kazan-kazan" mekanizmasına dönüşebilir.

Doğu Akdeniz'deki enerji ve jeopolitik rekabet, mevcut çatışmacı modellerin sürdürülemezliğini ve iş birliği zaruretini giderek daha fazla teyit etmektedir. Keşfedilen yeni hidrokarbon rezervleri; hem Türkiye hem de Kıbrıs tarafı için enerji güvenliği ve bölgesel istikrar paydasında stratejik bir kesişme noktası oluşturmaktadır. Bayraç ve Çemrek (2022) perspektifinden bakıldığında; AB'nin tarafsız bir arabulucu rolü üstlenerek adadaki her iki toplumun çıkarlarını dengeleyen bir diyalog zemini inşa etmesi, güven esaslı bir bölgesel iş birliği ikliminin tesisi için elzemdir.

Avrupa Birliği; vize serbestisi ve Gümrük Birliği'nin modernizasyonu süreçlerini, Kıbrıs meselesini Türkiye ile yürüttüğü dış ilişkiler paradigmasının ayrılmaz bir bileşeni olarak tanımlamalıdır. Bu yaklaşım, ekonomik kazanımları merkeze alan çok boyutlu bir müzakere zemini inşa ederek, Türkiye'nin Kıbrıs politikasındaki olası esnemelerini somutlaştıran bir "koşulluluk" mekanizması sunmaktadır. Bu bağlamda, hidrokarbon faaliyetlerini denetleyecek çift toplumlu ortak teknik komitelerin tesisi, hem bölgesel iş birliğini kurumsallaştıracak hem de Türkiye'nin AB ile uyum sürecinin pratik ve güven artırıcı bir tezahürü olarak işlev görecektir.

Müzakere sürecinin bir unsuru olarak Avrupa Birliği; enerji verimliliği ve ekolojik sürdürülebilirlik odaklı ortak projeler için finansman desteğini de kapsayan, çözüm odaklı teşvik paketlerini devreye sokmalıdır. Kıbrıs uyumsuzluğunun çözümüne yönelik somut iş birliği taahhütlerine endekslenen

bu mali araçlar, taraflar arasındaki ekonomik menfaatlerin senkronize edilmesini sağlayacaktır. Dikkaya ve Dinçer (2023) perspektifinden bakıldığında; bu tür bir teşvik yapısı, her iki Kıbrıs toplumunu da yapıcı bir diyaloga girmeye sevk edecek olan rasyonel motivasyonu tesis edecektir.

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin vize serbestisi ve Gümrük Birliği'nin modernizasyonu süreçlerini stratejik birer manivela olarak konumlandırması, Türkiye'nin geleneksel dış politika paradigmasında esneklik yaratılması adına umut verici bir perspektif sunmaktadır. Dönüşen jeopolitik konjonktürde Türkiye'yi "müşterek çıkarlar" ekseninde iş birliğine teşvik etmek, Kıbrıs'ta sürdürülebilir ve barışçıl bir çözüm modeline giden yolu tahkim edebilir. Bu stratejik çerçeve, güncel gerginliklerin ötesine geçerek karşılıklı kazanımları (win-win) önceleyen rasyonel bir angajman potansiyelini kristalize etmektedir.

4.Sonuç ve Senaryolar

Kıbrıs meselesi geleceğine dair kurgulanan projeksiyonlar; makro düzeydeki jeopolitik çıkar çatışmaları, bölgesel güç asimetrisi ve adadaki her iki toplumun (KKTC ve Kıbrıs Cumhuriyeti) dönüşen sosyo-politik beklentileri tarafından şekillendirilmektedir. Mevcut senaryolar, adanın jeopolitik konumunu yeniden tanımlayacak özgün birer bağlam sunarken; bu rotaların her biri, bölgesel istikrarın sürdürülebilirliği noktasında farklı risk ve fırsat alanlarına işaret etmektedir.

Statükonun korunması Mevcut siyasi tıkanıklığın devam etmesi senaryosunda, KKTC'nin Türkiye dışındaki aktörlerce tanınma olasılığının düşük seyretmesi, adanın kuzey kesimini küresel sistemden fiilen tecrit edilmiş bir statüde bırakacaktır. Bu diplomatik atalet, her iki toplumun refahı için kritik öneme sahip olan doğal gaz boru hatları ve müşterek enerji projelerinin hayata geçirilmesini engelleyen yapısal bir bariyer işlevi görecektir. Süregelen izolasyon, KKTC'nin Türkiye'ye olan asimetrik bağımlılığını tahkim ederken, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik kutuplaşmayı daha da derinleştirme riskini barındırmaktadır.

Kademeli Entegrasyon ve Sınırlı Tanınma Modeli, KKTC'ye Birleşmiş Milletler nezdinde gözlemci statüsü tanınması veya Avrupa Birliği ile doğrudan ticari mekanizmaların ihdası, adada "sınırlı meşruiyet" eksenli bir dönüşümü tetikleyebilir. Bu stratejik açılım, KKTC'nin küresel sistemle kurumsal bağlarını güçlendirirken; enerji gelirlerinin hakkaniyetli bölüşümünü denetleyen çift toplumlu teknik komitelerin kurulmasına zemin hazırlayacaktır. Tarihsel uyuşmazlıkları "karşılıklı bağımlılık" ilişkisine tahvil etmeyi hedefleyen bu yaklaşım, hidrokarbon kaynaklarının aranması ve işletilmesi süreçlerinde

müşterek girişimlerin (joint ventures) önünü açarak ekonomik faydayı kolektif bir kazanıma dönüştürebilir.

Yeni nesil federalizm ve kurumsal tasarım açısından federal bir yapı temelinde yeniden canlanacak müzakere süreçleri, Kıbrıs için kapsayıcı bir gelecek vizyonu vadetmektedir. Belçika'nın dil topluluklarına dayalı federalizmi veya Bosna-Hersek'in karmaşık güç paylaşımı modellerinden mühlhem bu arayışlar, siyasi uzlaşa için somut bir kurumsal yol haritası teşkil edebilir. Bu senaryoda Avrupa Birliği, adaya özgü bir "özel statü" tanımlayarak ve geniş kapsamlı mali teşvik paketlerini devreye sokarak tarafları çözüm paydasında konsolide edebilir. Ancak bu modelin sürdürülebilirliği, sıfır toplamlı rekabetin yerini "pozitif toplamlı" bir iş birliği iradesine bırakmasına bağlıdır.

Kıbrıs uyuşmazlığının nihai seyri; küresel jeopolitik iklim, yerel siyasi parametreler ve başta Avrupa Birliği ile Türkiye olmak üzere ana aktörlerin stratejik öncelikleri tarafından tayin edilecektir. Mevcut gelecek senaryoları, kökleşmiş çıkarların ve tarihsel hafızanın reel-politik gerçeklerle girdiği etkileşimin birer izdüşümüdür. Karar vericiler açısından asıl sınama, Kıbrıs meselesini kronik bir istikrarsızlık odağı olmaktan kurtarıp, Doğu Akdeniz'de iş birliği ve bölgesel sükûneti esas alan özgün bir başarı modeline evriltecek o stratejik kırılmayı gerçekleştirme.

Söz konusu üç kuramsal perspektifin kesiştiği nokta, Kıbrıs meselesinin dondurulmuş bir uyuşmazlık statüsünden sıyrılarak neden dinamik ve aktif bir kriz sahasına dönüştüğünü açıklamaktadır. Günümüzde güvenlik ikilemleri enerji rekabeti ve hidrokarbon arayışları vasıtasıyla yeniden üretilirken, iç siyasetin dış politika kararları üzerindeki veto gücü çok seviyeli oyun teorisinin kavramsallaştırdığı üzere müzakere kanallarını tıkamaktadır. Post-kolonyal eleştiri ise krizin yapısal kökenlerini sömürge döneminden tevarüs eden mirasa dayandırarak, kalıcı bir çözüm adına tarihsel adalet ve geçmişle yüzleşme gibi kavramların hayatiyetini anımsatmaktadır. Bahsi geçen kuramsal yaklaşımlar Kıbrıs'ın yalnızca bir sınır ihtilafı değil; aynı zamanda kimliksel aidiyet, güç projeksiyonu ve tarihsel bellek üzerinden şekillenen çok boyutlu bir çatışma olduğunu kanıtlamaktadır.

Statükonun korunması senaryosunda mevcut durumun sürdürülebilirliği, orta ve uzun vadede Türkiye haricindeki aktörlerce tanınmayan KKTC'nin küresel finansal ve ekonomik sistemlere erişimini ciddi oranda kısıtlayacaktır. Bununla birlikte Türkiye ve KKTC'nin Doğu Akdeniz havzasındaki hidrokarbon faaliyetleri, Avrupa Birliği ile Yunanistan'ın sürece doğrudan müdahil olması ve artan diplomatik tazyik neticesinde ya durma noktasına gelecek ya da Türkiye-AB ilişkilerini bir kopuş eşliğine taşıyacaktır. Bahsi geçen süreç KKTC'nin enerji gelirlerinden mahrum kalmasına ve derin bir

ekonomik mağduriyet yaşamasına yol açabilir. Sonuç olarak Türkiye, KKTC üzerindeki askeri ve iktisadi hamiliğini tahkim etmek zorunda kalırken AB ile olan münasebetlerinde Kıbrıs bariyerine çarpan stratejik bir tıkanıklıkla karşı karşıya kalacaktır. Avrupa Birliği ise Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adadaki yegâne yasal otorite olarak kabul ettiği müddetçe, sorunun çözümüne dair rasyonel bir irade sergilemekten uzak bir tutum sergilemeye devam edecektir.

Sınırlı tanınma ve ekonomik entegrasyon senaryosuna dayanan orta ve uzun vadeli projeksiyonlarda KKTC lehine bir karar ihdas edilmesi, adanın kuzey kesiminin BM nezdinde gözlemci statüsü elde ederek uluslararası meşruiyetini de-facto düzlemde tescil etmesi anlamına gelecektir. Bahsi geçen gelişme Türkiye'nin garantörlük haklarını haleldar etmeden stratejik ve sembolik kazanımlar elde etmesine imkan tanıyabilir. Avrupa Birliği'nin KKTC ile doğrudan ticari münasebetler geliştirmesi kısa vadede yerel ekonomiyi stimüle etme potansiyeli taşısa da, bu süreçteki asıl yapısal bariyer Kıbrıs Rum tarafının elinde bulundurduğu veto yetkisidir. Enerji gelirlerinin hakkaniyetli bölüşümü ise taraflar arasındaki kronik güvensizlik iklimini dağıtacak bir kaldıraç işlevi görebilir. Ancak bu senaryonun barındırdığı en temel risk, sınırlı tanınma statüsünün nihai bir çözüm olarak empoze edilmesi ve tarafları ucu açık, verimsiz bir uyuşmazlık sarmalına mahkûm etmesidir.

Yıllardır büyük bir ivmeyle sürdürülen kapsamlı müzakere süreçlerinden somut bir sonuç elde edilememesi, uluslararası kamuoyunda geleneksel çözüm parametrelerinin ötesinde yeni bir federal model arayışını tetikleme potansiyeli taşımaktadır. Günümüz konjonktüründe toplumların siyasal hafızaları, geçmişteki toplumsal travmalar ve Avrupa Birliği dönem başkanlığı gibi periyodik kurumsal değişimler, adaya özgü modifiye edilmiş federatif modellerin gündeme taşınmasına elverişli bir zemin hazırlamaktadır.

Söz konusu arayışlar içerisinde sıklıkla atıf yapılan Belçika Modeli, geniş bölgesel özerklik ve merkezi yönetimin oldukça kısıtlı yetkilerle donatıldığı bir kurumsal yapıyı öngörmektedir. Ne var ki 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın işleyişinde tecrübe edilen kronik tıkanıklıklar ve Belçika'nın kendi iç siyasal sisteminde yaşadığı uzun süreli hükümet kurma krizleri, bu modelin taraflarca yönetilemez bulunarak süratle reddedilme olasılığını kuvvetlendirmektedir. Bahsi geçen tarihsel ve güncel veriler, Belçika tarzı bir federalizmin Kıbrıs'taki kutuplaşmış siyasal kültüre uyarlanmasının önündeki temel yapısal engelleri teşkil etmektedir.

Yugoslavya iç savaşı sonrasında bir çözüm formülü olarak geliştirilen ve etnik temelli kantonal bir yapıyı esas alan Bosna-Hersek Modeli, Kıbrıs özelinde kalıcı bir idari ayrışmayı kurumsallaştırma ve resmileştirme riski barındırmaktadır. Bu aşamada 2004 yılından bu yana uyuşmazlığın doğrudan

bir tarafı haline gelen Avrupa Birliği'nin üstleneceği rol hayati bir önem taşımaktadır. Birliğin Kıbrıs Özel Statüsü çerçevesinde toprak düzenlemeleri ve ekonomik entegrasyon süreçleri için sunacağı kapsamlı mali teşvik paketleri, tıkanan çözüm müzakerelerine işlevsel bir ivme kazandırabilir. Bahsi geçen mali ve kurumsal destekler, Bosna modelinin yaratabileceği yönetsel zafiyetleri ekonomik iş birliğiyle ikame etme potansiyeline sahiptir.

Son kertede, Birleşmiş Milletler'in (BM) teknik komiteler aracılığıyla enerji ve ticaret ekseninde taraflara "kazan-kazan" odaklı formüller sunması hayati bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu süreçte Kıbrıslı sivil toplum kuruluşlarının karar alma mekanizmalarına entegre edilerek canlandırılması, siyasi elitlerin mevcut statükoyu sürdürme yönündeki direncini kırabilecek etkili toplumsal kaldıraç olarak değerlendirilmektedir.

Kısa vadeli perspektifte, AB'nin Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliği arayışı nedeniyle "sınırlı tanınma" modelleri bir tür teşvik unsuru olarak gündeme gelebilir. Bu durum, Kıbrıslı Türklerin uluslararası spor organizasyonlarına (FIFA, FIBA, UEFA gibi) katılımı gibi sembolik ama toplumsal etkisi yüksek adımlarla tahkim edilebilir. Ancak orta vadede, bu senaryonun Türkiye'nin "Mavi Vatan" doktrini ve enerji arama stratejileriyle birleşmesi, bölgesel gerilimi kaçınılmaz olarak tırmandıracaktır. Uzun vadede ise adadaki demografik yapının değişimi (Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum nüfus dengesindeki kaymalar), mevcut krizleri daha girift ve içinden çıkılmaz bir boyuta taşıma riski barındırmaktadır.

Ersin Tatar, görev süresi boyunca iki devletli çözüm paradigmasını bayraklaştıran, mevcut fiili durumu (statükoyu) resmileştirmeyi amaçlayan ve federal çözüm arayışlarına mesafeli duran bir profil çizmiştir. Tatar, Kıbrıs Türk halkının "egemen eşitliği" ve "uluslararası statüsünün" ön koşul olarak kabul edilmesini savunarak, federasyon modelinin miadını doldurduğu tezini işlemektedir. Bu yaklaşım, Kıbrıs meselesinde daha sert, statükocu ve Güney tarafının maksimalist taleplerine karşı defansif bir tutumu temsil eder. Dolayısıyla, Tatar'ın seçim kaybı, duraklama dönemine giren müzakere süreçlerinin yeniden canlanması adına bir kırılma noktası olabilir.

Tufan Erhürman'ın federal temelli çözüm vizyonu ve müzakere odaklı yaklaşımı, teorik düzeyde belirli bir stratejiye işaret etse de güncel siyasi konjonktür içerisinde bu tutumun giderek belirsizleştiği görülmektedir. İki toplumlu ve siyasi eşitliğe dayalı federasyon vurgusu; statükonun derinleştiği ve Ankara ile ilişkilerin farklı bir zemine taşındığı mevcut dönemde, somut bir eylem planından ziyade temenni düzeyinde kalmaktadır.

Özellikle son süreçte sergilenen siyasi duruş, "federasyon" ifadesini doğrudan kullanmaktan kaçınan ve bu kavramın yerine "siyasi eşitliğe dayalı

stratejik iş birliği” gibi esnek terminolojileri ikame eden bir yapı arz etmektedir. Bu eğilim, kararlı bir liderlik profilinden ziyade, farklı siyasi dengeleri gözetmeye çalışan ve bu nedenle muğlaklaşan bir söylem diline işaret etmektedir. Net bir siyasal pozisyonun ortaya konulamaması, uluslararası diplomasi masasına dönüş hedefini stratejik bir kararlılık olmaktan çıkarmakta; aksine mevcut statükoya eklenen ve çözüm perspektifini belirsizleştiren bir sürece dönüştürmektedir.

Kaynakça

- Ali, M. (2020). Turkey-United States' Bilateral Ties: A Tale Of Convergence And Divergence Of Interests. *Sir Syed Journal Of Education & Social Research (Sjesr)*, 3(4), 282-288. [https://doi.org/10.36902/Sjesr-Vol3-Iss4-2020\(282-288\)](https://doi.org/10.36902/Sjesr-Vol3-Iss4-2020(282-288))
- Andreou, A., Parsopoulos, K., Vrahatis, M., & Zombanakis, G. (2002). Optimal Versus Required Defence Expenditure: The Case Of The Greek-Turkish Arms Race. *Defence And Peace Economics*, 13(4), 329-347. <https://doi.org/10.1080/10242690212360>
- ARIKAN, A., Baysan, S., & Sola, B. (2023). Mavi Vatan Başarı Testi (Mvbt) Geliştirilmesi: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(2), 361-373. <https://doi.org/10.51800/Ecd.1358507>
- Aslan, R. (2023). Gümrük birliği anlaşmasının türkiye'ye etkileri: gelinen aşamada devam mı tamam mı ?. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(4), 1322-1342. <https://doi.org/10.21547/jss.1290700>
- BAHÇE, A. (2023). Turkey's Blue Homeland Policy In The Eastern Mediterranean. *The Journal Of Social Sciences*, 63(63), 481-509. <https://doi.org/10.29228/Sobider.68570>
- BALCI, M. (2023). Doğu Akdeniz'de Son Gelişmeler, Mavi Vatan Doktrini Ve Türkiye. *Route Educational And Social Science Journal*. <https://doi.org/10.17121/Ressjournal.3309>
- BAYRAÇ, H. and Çemrek, F. (2022). The european union and turkey's energy dependence and its impact on economic growth of energy consumption. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 742-762. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.799842>
- BOZTÜRK, H. (2021). The European Union Approach To The Cyprus Problem From Past To Present. *The Journal Of Social Sciences*, 51(51), 481-499. <https://doi.org/10.29228/Sobider.49646>
- Casaglia, A. (2018). Northern Cyprus As An 'Inner Neighbour': A Critical Analysis Of European Union Enlargement In Cyprus. *European Urban And Regional Studies*, 26(1), 37-49. <https://doi.org/10.1177/0969776418756933>
- Ciftcioglu, V. and Shaw, I. (2020). Peace journalism in times of 'war risks': coverage of the hydrocarbons conflict in turkish cypriot and greek cypriot newspapers. *International Communication Gazette*, 83(6), 541-566. <https://doi.org/10.1177/1748048520915668>
- Çiçek, N. (2021). Geç Ondokuzuncu Ve Erken Yirminci Yüzyılda İNgiliz Liberallerinin Gözünden Balkanlar'da Yerleşik Müslüman Ve Türk Nüfusun Serencamı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(1), 37-63. <https://doi.org/10.33630/Ausbf.830549>

- Dietzel, I. And Makrides, V. (2009). Ethno-Religious Coexistence And Plurality In Cyprus Under British Rule (1878—1960). *Social Compass*, 56(1), 69-83. <https://doi.org/10.1177/0037768608100343>
- Dikkaya, M. and Dinçer, S. (2023). Avrupa birliği göç politikaları üzerine ekonomi politik bir inceleme. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 31-2(31-2), 195-219. <https://doi.org/10.29228/mjes.448>
- Dursun-Özkanca, O. (2023). Changing Responses To A Frozen Conflict: The Republic Of Cyprus Soft Balancing Vis-À-Vis Turkey. *International Political Science Review*, 45(1), 15-30. <https://doi.org/10.1177/01925121231177443>
- Dursun-Özkanca, O. (2023). Changing Responses To A Frozen Conflict: The Republic Of Cyprus Soft Balancing Vis-À-Vis Turkey. *International Political Science Review*, 45(1), 15-30. <https://doi.org/10.1177/01925121231177443>
- Erickson, E. (2004). Turkey As Regional Hegemon—2014: Strategic Implications For The United States. *Turkish Studies*, 5(3), 25-45. <https://doi.org/10.1080/1468384042000270317>
- Ersoy, U. (2026), Zaman bizi şaşırtmadı. https://ozgurgazetekibris.com/siyaset/203551-ersoy-zaman-bizi-sasirtmadi-federasyon-demeye-korkan-bir-siyaset-goruyoruz.html?fbclid=IwY2xjawQRBPpleHRuA2FlbQIxMQ-BicmlkETBxU0k4WmFPbWVHMHF5Wkc5c3J0YwZhcHBfaWQQM-jIyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHiuKhETusUzutzPVgUQEYI-_PPdbHntgb0KfTv3cQ5L5Up3x9yjFWc-k8CMh_aem_NqtMDfvNKej9g-GXFkYqrag
- Gülay, B. (2022). Principal – Agent Problem In The Effect Of Corporate Social Responsibility On Brand Image. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 15(1), 477-497. <https://doi.org/10.18094/Josc.975476>
- Günar, A. (2020). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin) Avrupa Birliği Üyeliklerinin Kıbrıs Sorununa Etkisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları - Recent Period Turkish Studies*, (37). <https://doi.org/10.26650/Yta2020-004>
- Hanappi, T. and Whyman, D. (2023). Tax and investment by multinational enterprises.. <https://doi.org/10.1787/e817ce39-en> <https://doi.org/10.1108/Ccsm-11-2019-0213>
- Hussain, N. (2021). The 'Cyprus Question' And Britain's Decision To Leave Turkey And Greece Outside Nato, 1948-1949. *Sejarah*, 30(2), 100-115. <https://doi.org/10.22452/Sejarah.Vol30no2.6>
- Hürsoy, S (2013). Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu üzerine çıkarımlar ss(259-271) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/559835>
- HÜSEYİ, N. (2016). “Kıbrıs DiYe BiR Sorunumuz Yoktur”Dan 1974 MüdahalesiNe Nasil GeliNdi. *Journal Of International Social Research*, 9(43), 574-574. <https://doi.org/10.17719/Jisr.20164317633>

- Işıksal, H. (2024). The rationale of turkish cypriot position on two-state solution in cyprus. *Bilig Journal of Social Sciences in Turkish World*, (109), 1-22. <https://doi.org/10.12995/bilig.10901>
- Kaliber, A. (2005). Securing The Ground Through Securitized 'Foreign' Policy: The Cyprus Case. *Security Dialogue*, 36(3), 319-337. <https://doi.org/10.1177/0967010605057019>
- Karaoğlu, A. (2022). Dispute over the fenced varosha in the light of international law, united nations security council resolutions and judgments of european court of human rights. *Public and Private International Law Bulletin*, 0(0), 0-0. <https://doi.org/10.26650/ppil.2022.42.1.900884>
- Karayianni, C. and Psaltis, C. (2022). Tweet for peace: twitter as a medium for developing a peace discourse in the hands of the greek-cypriot and turkish-cypriot leaders. *Online Information Review*, 47(5), 925-943. <https://doi.org/10.1108/oir-03-2022-0161>
- Kareklas, I. (2021). Constitutional law and federations.. <https://doi.org/10.5040/9781666986877>
- Yontucu, H., Husnu, S., & Ersoy, M. (2022). The role of social psychological processes in journalist's war and peace journalism attitudes. *International Communication Gazette*, 84(5), 443-463. <https://doi.org/10.1177/17480485221074840>
- Kıratlı, O. (2012). Greece. *International Studies*, 49(3-4), 263-284. <https://doi.org/10.1177/0020881714534027>
- KOÇ, R. (2022). Doğu Akdeniz'in Yeni Jeopolitiği Ve Kıbrıs. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 132(260), 13-40. <https://doi.org/10.55773/Tda.1123882>
- Kollias, C. And Paleologou, S. (2003). Domestic Political And External Security Determinants Of The Demand For Greek Military Expenditure. *Defence And Peace Economics*, 14(6), 437-445. <https://doi.org/10.1080/1024269032000085206>
- Kranioti, E., García-Donas, J., Can, İ., & Ekizoğlu, O. (2018). Ancestry Estimation Of Three Mediterranean Populations Based On Cranial Metrics. *Forensic Science International*, 286, 265.E1-265.E8. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2018.02.014>
- Lacy, R. And Houtum, H. (2018). The Glocal Green Line: The Imperial Cartopolitical Puppeteering Of Cyprus. *Geopolitics*, 24(3), 586-624. <https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1508014>
- Perikleous, L., Onurkan-Samani, M., & Aliusta, G. (2021). Those Who Control The Narrative Control The Future: The Teaching Of History In Greek Cypriot And Turkish Cypriot Schools. *Historical Encounters A Journal Of Historical Consciousness Historical Cultures And History Education*, 8(2), 124-139. <https://doi.org/10.52289/Hej8.207>
- Ramadhan, R. (2020). The Roots Of Secularism In Northern Cyprus And Turkey's Ambition Of İslamization. *Ijtima İyya Journal Of Muslim*

- Society Research, 5(2), 119-132. <https://doi.org/10.24090/İjtimaiyya.V5i2.4155>
- Orhun, F. Ç. (2017). Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının Kıbrıs sorununa muhtemel etkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 36-54.
- Stefanidis, A., Banai, M., Schinzel, U., & Erkuş, A. (2021). Ethically Questionable Negotiation Tactics: The Differential Roles Of National, Societal And Individual Cultural Values. *Cross Cultural & Strategic Management*, 28(3), 626-656.
- Şahin, S. and Karayianni, C. (2020). Journalism matters: reporting peace in cyprus. *Media Culture & Society*, 42(7-8), 1360-1376. <https://doi.org/10.1177/0163443720923888>
- Şirin, Ç. (2012). Examining The Role Of Identity İn Negotiation Decision Making:The Case Of Cyprus. *International Journal Of Conflict Management*, 23(4), 413-439. <https://doi.org/10.1108/10444061211267281>
- Tziarras, Z. (2021). International Competition And Cooperation İn The New Eastern Mediterranean.. <https://doi.org/10.1093/Acrefore/9780190846626.013.654>
- Ulug-Eryilmaz, B. (2014). The Myth Of 'Europeanization' Of Turkish Foreign Policy: The Cyprus Debacle As A Litmus Test. *Journal Of Southeast European And Black Sea Studies*, 14(3), 431-462. <https://doi.org/10.1080/14683857.2014.924676>
- Volkan, E. And Hadjimarkou, M. (2022). Undivided Trauma İn A Divided Cyprus: Modified Emotional Stroop Study.. *Psychological Trauma Theory Research Practice And Policy*, 14(6), 989-997. <https://doi.org/10.1037/Tra0000527>
- Waszkiewicz, G. (2016). Drivers Of Greek And Turkish Defense Spending. *International Journal Of Management And Economics*, 51(1), 33-46. <https://doi.org/10.1515/İjme-2016-0018>
- YAYCI, C. (2022). Mavi Vatan.. <https://doi.org/10.26650/B/Ss25.2022.01>
- YILDIZ, E. and Emimi, F. (2023). Türkiye'nin vize muafiyeti politikasının analizi. *Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 23-39. <https://doi.org/10.38120/banusad.1184280>
- Yurtseven, Y. And Adagideli, H. (2025). 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'NiN Hukuki Ve Siyasi ZemiNi. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 603-633. <https://doi.org/10.54704/Akdhfd.1549775>
- ZENGİN, G. (2016). Presentation Of Cyprus İssue İn Documentary: An Example Of Kıbrıs Belgeseli. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 6(4), 419-428. <https://doi.org/10.7456/10604100/005>

Uluslararası İlişkilerde Güncel Yaklaşımlar: Uluslararası Hukuk, Örgütler ve Küresel Düzen

Editör:

Dr. Öğr. Üyesi Gül Seda ACET İNCE